ISSN 2312-6353

НАУКОВИЙ ВІСНИК

ДРОГОБИЦЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

Серія "ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ"
МОВОЗНАВСТВО

№ 4 2015

Дрогобич

ISSN 2312-6353

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 20653-10473р

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет за рішенням вченої ради Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (протокол № 15 від 15.10.2015 р.)

УДК 001(051)
ББК 95.43
Н 34

Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Н 34 Серія: "Філологічні науки" (мовознавство): Збірник наукових праць. – № 4. – Дрогобич, 2015. – 244 с.

Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: "Філологічні науки" (мовознавство) внесено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук відповідно до Наказу Міністерства науки і освіти України № 1081 від 29.09.2014 р.

Сайт видання: www.ddpu-filolvisnyk.com.ua

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:
доктор філологічних наук, професор О. А. Бабелюк

Заступник головного редактора:
кандидат філологічних наук, доцент О. П. Кушлик

Відповідальний секретар:
О. В. Білецька

Члени редколегії:
доктор філософських наук, професор Н. В. Скотна
доктор філологічних наук, професор Р. В. Васько
доктор філологічних наук, професор О. А. Бабелюк
доктор філологічних наук, професор Л. І. Бєлєхова
доктор філологічних наук, професор О. Р. Валігура
доктор філологічних наук, професор В. С. Данилич
доктор філологічних наук, професор М. Ю. Федурко
доктор філологічних наук, професор С. П. Денисова
доктор філологічних наук, професор О. М. Кагановська
доктор філологічних наук, професор І. М. Колегаєва
доктор філологічних наук, професор З. Г. Коцюба
доктор філологічних наук, професор В. Г. Ніконова
доктор філологічних наук, професор А. М. Приходько
доктор філологічних наук, доцент Л. В. Сидельнікова
доктор філологічних наук, професор О. І. Стеріополо
prof. dr. hab. S. Garton (Велика Британія)
prof. dr. hab. A. Woldan (Австрія)
prof. dr. hab. D. Budnjak (Польща)

© Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 2015

ЗМІСТ

Селиванова Е. А.
КОМПЬЮТЕРНЫЙ СЛЕНГ: ПСЕВДОЗАИМСТВОВАНИЕ КАК СПОСОБ НОМИНАЦИИ 6

Баран Г. П.
КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ СТРАТЕГІЇ І ТАКТИКИ
ДИСКУРСИВНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ RECESSION....12

Борисов О. О.
МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ
У БРИТАНСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ФОРУМАХ....17

Брославська Л. Я.
ОБРАЗНО-ЦІННІСНИЙ СКЛАДНИК КОНЦЕПТУ WAR/ВІЙНА
В АМЕРИКАНСЬКІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ 22

Валігура О. Р., Забужанська І. Д.
ЛІНГВОКОГНІТИВНЕ ПІДГРУНТЯ ДОСЛІДЖЕННЯ РИТМІЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ
ВІРШОВАНИХ ТЕКСТІВ ПОСТМОДЕРНІЗМУ....28

Воробець О. Д.
ОБ'ЄКТНІ ФУНКЦІЇ ПОШИРЮВАЧІВ СЕМАНТИЧНОЇ МОДЕЛІ РЕЧЕННЯ....32

Герасимів Л. Я.
КОМУНІКАТИВНА СИТУАЦІЯ ЗВИНУВАЧЕННЯ/ ВИПРАВДАННЯ
ЯК ОСОБЛИВИЙ ТИП КОНФЛІКТНОЇ ВЗАЄМОДІЇ....37

Говоруха Н. В.
ФРАЗЕОЛОГІЧНИЙ СТАТУС ТАВТОЛОГІЧНИХ ВИСЛОВЛЕНЬ
У НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ДИСКУРСІ 43

Давидова Т. В.
МОВЛЕННЄВІ АКТИ НЕГАТИВНОЇ ОЦІНКИ АДРЕСАТА
В НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ....49

Демська О. М.
ТЕКСТОВИЙ ВИМІР ОМОНІМІЇ 55

Дергун Т. В.
ФУНКЦІЇ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ В АНГЛОМОВНИХ ЖУРНАЛЬНИХ СТАТТЯХ:
КОГНІТИВНО-РИТОРИЧНА МЕТОДИКА ВИОКРЕМЛЕННЯ 61

Загородня Л. З.
ТЕКСТОТВІРНА ФУНКЦІЯ АНГЛІЙСЬКОГО АРТИКЛЯ ЯК ПРОБЛЕМА ПЕРЕКЛАДУ....67

Игина З. А.
СОБЫТИЕ В ПОЛИМОРФНОМ НАРРАТИВЕ ГОТИЧЕСКОЙ ТРАДИЦИИ:
ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ СПОСОБЫ *ПОВОРОТА ВИНТА* (Ex libro et libretto) 73

Ковбанюк М. І.
ЛОГІКО-СЕМАНТИЧНІ ВІДНОШЕННЯ У СТРУКТУРІ ПРОСТОГО
НЕЕЛЕМЕНТАРНОГО РЕЧЕННЯ З ВТОРИННИМ ПРЕДИКАТОМ
(на матеріалі українського дієприслівника та французького герундія) 80

Козлова О. С.
ЕТИЧНІСТЬ ТА КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ 86

Кукушкін В. В.
ПРОБЛЕМА МОДЕЛЮВАННЯ КОНЦЕПТІВ (на матеріалі концепту celebrity/знаменитість) 92

Купчишина Ю. А.
ЛІНГВОКОГНІТИВНА ОПЕРАЦІЯ МОДИФІКАЦІЇ У ФОРМУВАННІ ОЧУДНЕНИХ ОБРАЗІВ....97

Марчишина А. А.
ПОЕТИКА ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ 102

Михайленко В.В./Mykhaylenko V. V.
FUZZINESS AS A FACTOR OF DYNAMIC SEMANTICS.....107

Набок А. І.
ТЕКСТОВЕ ВТІЛЕННЯ СТРАТЕГІЇ ОБ'ЄКТИВАЦІЇ В АНГЛОМОВНИХ ІНТЕРНЕТ-НОВИНАХ.....115

Никитченко К. П.
ОКАЗІОНАЛЬНІ СКЛАДНОПОХІДНІ УТВОРЕННЯ
В АНГЛОМОВНОМУ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ.....121

Олімська А. К.
КОМПОЗИЦІЙНО–МОВЛЕННЄВІ ФОРМИ У СИНТАКСИЧНОМУ ПРОСТОРІ
ПОЕТИЧНОЇ ДРАМИ Т.С. ЕЛІОТА «СУІНІ-АГОНІСТ».....126

Патен І. М.
НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНА СПЕЦИФІКА ПОРІВНЯЛЬНИХ ФРАЗЕМ
НА ПОЗНАЧЕННЯ ІНТЕНСИВНОСТІ РУХУ (швидкий / повільний)
В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА ПОЛЬСЬКІЙ МОВАХ 133

Петрина О. С.
АНТОНІМІЧНІ ВІДНОШЕННЯ У ТЕРМІНОСИСТЕМІ БАНКІВСЬКОЇ СФЕРИ
(на матеріалі англійської та української мов).....138

Прима В. В.
ГАЛУЗЕВА ОРГАНІЗАЦІЯ ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО ПОЛЯ «ТУРИЗМ» 145

Приходько Г. І.
НЕВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ЕМОЦІЙ 150

Тараненко Л. І.
ПРОСОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АКТУАЛІЗАЦІЇ СТРУКТУРНО-ФАБУЛЬНИХ
ЕЛЕМЕНТІВ ТЕКСТІВ АНГЛОМОВНИХ ПРИТЧ.....154

Торосян О. М.
ЕКСПРЕСИВНИЙ СИНТАКСИС СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ ПРОЗИ
(на матеріалі роману Джона Гріна «Помилки наших зірок») 161

Федоренко Л. В.
МЕТАФОРА ЯК СТИЛЕТВІРНИЙ ПРИЙОМ
У ПРИТЧІ ФРІДРІХА НІЦШЕ "ALSO SPRACH ZARATHUSTRA".....167

Федурко О. М.
ВІДПРИКМЕТНИКОВІ ПРИСЛІВНИКИ У РЕЧЕННЯХ ІЗ ПРЕДИКАТАМИ КОНКРЕТНОЇ
ФІЗИЧНОЇ ДІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ.....172

Ханикіна Н. В.
ЦІННІСНО-ОЦІННИЙ СКЛАДНИК МОТИВАЦІЇ ДІЄСЛІВНОЇ СЕМАНТИКИ
ПСИХОЕМОЦІЙНОГО СТАНУ СУБ'ЄКТА.....178

Чернякова В. А.
ЖЕНСКАЯ ПУБЛИЧНАЯ РЕЧЬ В ИСПАНОЯЗЫЧНОМ
И УКРАИНСКОМ ПОЛИТИЧЕСКОМ ДИСКУРСАХ (контрастивный аспект).....184

Чумакова К. О.
НАЦІОНАЛЬНО-СПЕЦИФІЧНІ ЗАСОБИ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ
ВОДНИЙ ТРАНСПОРТ В БРИТАНСЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ 191

Шаповал І. А.
СУБКАТЕГОРІЙНІ ЗНАЧЕННЯ ПРЕДИКАТИВНОЇ ТА ПРЕДИКАТНОЇ ОПТАТИВНОСТІ
В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ 198

Щербак О. М.
ІРОНІЧНИЙ ЕТОС В НІМЕЦЬКОМОВНИХ ІНТЕРНЕТ-НОВИНАХ: ЛІНГВОРИТОРИЧНИЙ АСПЕКТ.....202

Яхонтова Т. В.
АНОНІМНА НАУКОВА РЕЦЕНЗІЯ: ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТРУКТУРНІ
ТА МОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ 207

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

Лопушанський Я.М.
РІЗДВЯНА СИМФОНІЯ МИНУВШИНИ І СУЧАСНОСТІ
(нотатки з навчальної країнознавчої подорожі) 213

РЕЦЕНЗІЇ

Бабелюк О. А.
РЕЦЕНЗІЯ НА КОЛЕКТИВНУ МОНОГРАФІЮ «ІНТЕГРАЛЬНА ТЕОРІЯ АНГЛОМОВНОЇ
КОМУНІКАЦІЇ» / КОЛЕКТИВНА МОНОГРАФІЯ / ПІД ЗАГАЛЬНОЮ РЕДАКЦІЄЮ
Д-РА ФІЛОЛ. НАУК Т. І. ДОМБРОВАН. – ОДЕСА: КП ОМД, 2015. – 799 с. 225

Кравець Л. В.
РЕЦЕНЗІЯ НА ВИДАННЯ «СУЧАСНЕ ЩОДЕННИКОЗНАВСТВО:
БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК» [УКЛАДАЧ – І. М. СИРКО]. – ДРОГОБИЧ : КОЛО, 2013. 227

Калько М. І.
РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ О. П. КУШЛИК
«СЛОВОТВІРНА ПАРАДИГМАТИКА ПОХІДНИХ ДІЄСЛІВ» В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ. –
ДРОГОБИЧ : КОЛО, 2015. – 384 с. 229

Лесюк М.В.
РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ Я. П. ЯРЕМКА «СУЧАСНА ПОЛІТИЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ
НА ПЕРЕТИНІ КОГНІЦІЇ ТА КОМУНІКАЦІЇ». – ДРОГОБИЧ : ПОСВІТ, 2015. – 434 с. 235

АНОТАЦІЇ

Волкова С. В.
Міфолорні образи в сучасних американдіанських прозових текстах:
Монографія / С. В. Волкова. – Херсон: Айлант, 2015. – 340 с. 235

Кушлик О. П.
Словотвірна парадигма похідних дієслів в українській мові :
[монографія] / О. П. Кушлик. – Дрогобич : Коло, 2015. – 384 с. 235

Маріна О. С.
Семіотика парадоксальності у когнітивно-комунікативному висвітленні
(на матеріалі сучасного англомовного поетичного дискурсу) :
монографія / О. С. Маріна. – Херсон : Айлант, 2015. – 298 с. 235

Ярослав Яремко
Сучасна політична термінологія: на перетині когніції та комунікації. – Дрогобич: Посвіт, 2015. – 436 с. 236

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ 237

ДО УВАГИ АВТОРІВ 240

УДК 811.161.1'373.45

КОМПЬЮТЕРНЫЙ СЛЕНГ: ПСЕВДОЗАИМСТВОВАНИЕ КАК СПОСОБ НОМИНАЦИИ

Селиванова Е. А.
Черкасский национальный университет имени Богдана Хмельницького

В статье охарактеризован один из продуктивных способов номинации русского компьютерного сленга − псевдозаимствование, отличительной чертой которого является наличие трех операций: 1) заимствования; 2) сближения на базе языковой игры заимствованной номинативной единицы или ее компонента с корнем, аффиксом, словом, словосочетанием языка-реципиента; 3) создания коннотативно маркированной неосемемы, неолексемы или неофраземы.

***Ключевые слова**: компьютерный сленг, псевдозаимствование, транскрипция, транслитерация, языковая игра, фонетические процессы.*

***Селіванова О. О. Комп'ютерний сленг: псевдозапозичення як спосіб номінації.** У статті схарактеризовано один із продуктивних способів номінації російського комп'ютерного сленгу − псевдозапозичення, відмінною рисою якого є наявність трьох операцій: 1) запозичення; 2) зближення на основі мовної гри запозиченої номінативної одиниці або її компонента з коренем, афіксом, словом, сполукою мови-реципієнта; 3) створення неосемеми, неолексеми або неофраземи з конотативним маркуванням.*

***Ключові слова**: комп'ютерний сленг, псевдозапозичення, транскрипція, транслітерація, мовна гра, фонетичні процеси.*

***Selivanova O. O. Computer slang: pseudoborrowing as a means of naming.** The article deals with one of the productive means of the Russian computer slang naming – pseudoborrowing that has such differentiating features as the presence of three operations: 1) borrowings; 2) convergence of the borrowed nominative unit or its component with the suffix, affix, word or word combination of the recipient language on the basis of a language game; 3) creation of neosememe, or neolexeme, or neophraseme with connotative marking.*

***Key words:** computer slang, pseudoborrowing, transcription, transliteration, language game, phonetic processes.*

Постановка проблемы и анализ релевантных ей исследований. Одной из актуальных проблем современной лингвистики является изучение сленга как лексической подсистемы языка в аспектах его структурно-семантической, функциональной, социолингвистической и дискурсивно-прагматической природы.

Исследователи разграничивают общий и специальный сленг: первый декодируется и используется всеми носителями языка, второй представлен различными субкодами за пределами литературного языка, обслуживающими социально или профессионально обособленные группы людей [14, 12]. В русистике сленг трактуют обычно на основе его противопоставленности литературному стандарту, в зарубежных, в частности, англоязычных студиях сленг рассматривается исходя из его функционального свойства идентифицировать субкультуру неких социально или профессионально интегрированных групп носителей языка.

Дискуссионной остается и сегодня проблема ключевого слова (родового понятия) в дефинициях сленга, на базе которого он может отождествляться с формой существования языка, или особым языком (E. Raymond), подъязыком, стилем речи [13], частью словаря, особой лексической подсистемой языка или простой, часто случайной и неупорядоченной совокупностью лексем.

© Селиванова Е. А. Компьютерный сленг: псевдозаимствование как способ номинации

Одной из причин такого многообразия ключевых слов является различное понимание соотношения понятий сленга, жаргона, арго и социолекта. Чаще всего сленг отождествляют с жаргоном, считая его разновидностью социолекта. Кроме того, недостаточно обоснован и термин «форма существования языка», к которой нередко относят лексические подсистемы просторечия, жаргонов, социолектов и проч. К тому же стиль речи в современном речеведении обычно не соотносится с традиционным пониманием функционального стиля, а обозначает сферу общения. Такое понимание позволяет рассматривать профессиональный сленг на периферии терминологических полей, ядром которых являются термины и номенклатуры так называемых «языков для специальных целей» [6].

Противоречиво также понимание соотношения жаргона и сленга с нормой и кодификацией: данные подсистемы языка, безусловно, ненормативны, однако многие из них кодифицированы в специальных словарях (ср. мнение Э. Патриджа о том, что сленговые единицы «никак не кодифицированы, а часто и вовсе беспорядочны и случайны» [17, 24]). Спорным является вопрос особой маркированности сленга: обычно ему приписывают стилистическую сниженность, эмоционально-экспрессивный и оценочный [14], юмористический и уничижительный характер [12]. Бесспорно, для обычного носителя языка сленг характеризуется такой маркированностью, но является ли ощутимой подобная его природа для социальной или профессиональной группы? Не стирается ли данная коннотация сленгизмов в процессе их множественного функционирования в профессиональной сфере?

Мы определяем сленг как нелитературную и ненормированную, отличающуюся эмоционально-экспрессивной и стилистической маркированностью дополнительную лексическую подсистему языковых единиц, обозначающих для определенной социальной или профессиональной группы систему понятий их сферы существования и деятельности как субкультуры с целью достижения групповой идентичности.

Одним из наиболее интересных для современных исследователей является компьютерный сленг, обслуживающий субкультуру программистов, профессиональных пользователей компьютерных сетей. Нередко к компьютерному сленгу относят албанский язык (сленг Падонкаф), используемый несколько иной сферой носителей языка, далеко не всегда профессиональной (к ней принадлежат обычные пользователи Интернета). Н. Ильина-Соловьева характеризует данный «язык» как своего рода игровое общение: «Именно игровое оформление мира и создает в сетевых социумах своеобразный стиль общения, который можно определить как стиль, характеризующийся отрицанием реальной жизни, реальных статусов, общепринятых норм общения, да и, в определенной мере, просто реальных людей» [3, 134]. Язык Падонкаф, на наш взгляд, не может быть включен в компьютерный сленг, он является сленгом определенной группы пользователей Интернета.

Анализ последних исследований и публикаций. Компьютерный сленг различных языков является предметом множества исследований лингвистов. Изучению функционирования данной лексической подсистемы в дискурсе сети Интернет посвящены работы Л. Кальве, Д. Кристалла, З. Гирса, М. Хаазе, С. Левинсон, С. Антоновой, Л. Королевой, А. Кутузова и др. Структурно-семантический и функциональный аспекты компьютерного сленга и его динамика описаны в работах А. Лебедевой, В. Колябина, Т. Тобоевой, О. Кармызовой, И. Беликовой, Н. Русаковой, Н. Виноградовой, О. Ворон, И. Щур и др. Лингвокультурная природа данного сленга в русском языке была предметом изучения Е. Шейгал. Экстра- и интралингвистические факторы формирования компьютерного жаргона обоснованы в диссертации Е. Лушниковой. Украинскому компьютерному сленгу посвящены работы Л. Ставицкой, И. Щур, Л. Ярощук, О. Медвидь и др. Словообразовательные модели русского компьютерного жаргона описаны в диссертации М. Барт [1].

Одним из наиболее продуктивных способов пополнения русского компьютерного «языка» и сленга в том числе является заимствование номинативных единиц из английского язы-

ка. Однако для множества компьютерных сленгизмов заимствование нередко служит лишь первым звеном номинативного механизма, ибо простые заимствования обычно не обладают экспрессивностью и стилистической маркированностью и часто формируют ядро терминологического поля компьютерной сферы общения. Для создания же особого стилистического колорита заимствования претерпевают воздействие на них языка-реципиента, отмеченное нами как второе звено данного номинативного процесса, представленное языковой игрой. Игра, базирующаяся на различных способах фонетического или графического ассоциирования заимствованного слова или компонента с русскими словами или их компонентами, обеспечивает парадоксальность созданного сленгизма, шокирующего своей внутренней формой обычных носителей языка, но понятного в профессиональной сфере и соотносимого с определенным значением. Именно такое несоответствие внутренней формы и значения придает сленгизмам эмотивность, экспрессивность, юмористический колорит и парадоксальность. Тем самым процесс заимствования оказывается ложным, но без него невозможно бы было продуцирование сленговых номинативных единиц.

Исследователи компьютерного сленга называют подобную номинацию фонетической мимикрией. С. Полозова отмечает: «Другим видом русификации иноязычных слов и словосочетаний является создание жаргонизмов на основе фонетической ассоциации (фонетическая мимикрия): *e-mail − Емеля* (электронная почта); *bad − бедный* (плохой, испорченный); *shell − шелуха* (оболочка) [8, с. 85]. Однако, на наш взгляд, данный термин не соответствует, к примеру, способам номинации множества сленгизмов, полученных на основе транслитерирования (графической мимикрии), к примеру*, shareware – шаровары,* или ассоциирования со стилистически маркированными лексемами языка-реципиента.

На этом основании для обозначения способа номинации всего спектра таких сленгизмов мы вводим термин «псевдозаимствование», отличительной чертой которого является наличие трех операций: 1) заимствования, 2) сближения на базе языковой игры (каламбура, парадокса) заимствованной номинативной единицы или ее компонента с корнем, аффиксом, словом, словосочетанием языка-реципиента; 3) созданием неосемемы, неолексемы или неофраземы с разнообразной коннотативной маркированностью (эмоциональностью, оценочностью, экспрессивностью, парадоксальностью, юмористическим колоритом). В когнитивном аспекте сленгизмы-псевдозаимствования представляют собой номинативные единицы, созданные путем псевдомотивации или модусной мотивации, характеризующейся выбором из структуры знаний об обозначаемом лишь ее оценочной составляющей [9, 176−180; 11, 30−31].

Целью статьи является характеристика различных механизмов псевдозаимствования, используемых в русском компьютерном сленге.

Новизна исследования заключается в отсутствии комплексных разработок данного способа номинации, ограничивающихся, как правило, описанием фонетической мимикрии на примере незначительного количества сленгизмов.

Изложение основного материала исследования. В компьютерном сленге может обыгрываться заимствованный префикс, ассоциирующийся с русской приставкой. Так, глагол *апгрейдить* − «обновить что-либо, перекомплектуя устаревшие детали ПК или заменяя системные блоки» − имеет синоним *апгаживать* с ассоциированным аффиксом (приставка *об-*) и антонимичным заимствованному *grade* − «качество», корнем с пейоративным и стилистически маркированным компонентом.

Псевдозаимствование в сленгизмах может осуществляться лишь в одном из компонентов сложных слов. К примеру, в слове *автогад* − «система автоматизированного проектирования AutoCAD» второй корневой компонент передается сниженным, отрицательно оценочным русским корнем. Иногда такая оценочность в сленгизме может быть мотивирована: слово *брякпойнт* − «место в коде программы, где должно быть прервано его исполнение, используется при отладке» − образовано на базе заимствованного англ. *break*

point исходя из каламбурной ассоциации с разговорным русским глагольно-междометным словом *бряк* в переносном значении с негативной оценкой «невпопад совершенный поступок как действие».

Композитные сленгизмы *фотожаба, фотожопа*, образованные обыгрыванием заимствованного *Photoshop* программы Adobe Photoshop, содержат негативно оцениваемый зооним и обсценное слово, ассоциированные со вторым корнем английской лексемы. В данном случае ассоциация не использует ни транскрипцию, ни транслитерацию. Подобное можно наблюдать при образовании сленгизма *жабаскрипт* − «язык программирования JavaScript».

Наиболее частотными являются случаи псевдозаимствования однокорневых слов и аббревиатур. Нередко транслитерация или транскрипция иноязычного слова в сочетании с языковой игрой порождают сленгизмы антропонимического типа: *Аська, Ася* − «Интернет-пейджер ICQ − аббревиатура созвучна английской фразе *I seek you* − Я ищу тебя»; *Васик* − «язык программирования BASIC − сокращение английского Beginner's All-purpose Symbolic Instruction Code» (используется неточная транслитерация); *Емеля* − «электронная почта e-mail»; *Нюра* − «программа для записи дисков Nero Burning ROM» (осуществлена замена гласного); *Оля* − «технология редактирования OLE − Object Linking and Embedding»; *Ирка* − «система онлайнового общения IRC − Internet Relay Chat»; *Димка* − «модуль памяти DIMM − Dual In-line Memory Module», *Симка* − «модуль памяти SIMM − Single In-Line Memory Module». Данные сленгизмы, обычно основанные на англоязычных аббревиатурах, представляют собой антропонимы-гипокористики, выраженные суффиксом *-к-* и неофициальностью имен, что придает наименованиям выразительность и эмотивность.

Особая прагматическая мотивированность присуща сленгизмам антропонимического типа *Лола, Лолита, Лолка, Лолик*; ими называют человека, отличающегося глупым и несуразным поведением и зачастую вызывающего смех окружающих. Данные лексемы мотивированы частым неадекватным применением таким пользователем в сетях реплики *ЛОЛ* (англ. *LOL − laughing out loud* − «громко хохотать»).

Сленгизм антропонимического типа *Ванесса*, обозначающий внутренний программный язык платформы 1С, создан путем интеграции транскрипции обозначения числа 1 в английском языке с транслитерацией буквы С и языковой игры на основе ассоциации с женским именем.

Псевдозаимствования английских слов и аббревиатур послужили базой для создания в русском компьютерном сленге наименований, интегрирующих транскрипцию или транслитерацию с языковой игрой и различными фонетическими и грамматическими процессами:

1) метатезой с заменой гласных и последующей грамматикализацией (*алкоголик* − «программист на языке Algol − смешанной аббревиатуры от англ. *Algorithmic Language*», с присоединением суффикса наименования лица; *укроп* − «модем Acorp», сопровождается заменой гласного);

2) количественной метатезой, передвигающей ударение в сленгизме *ба'тон* − «кнопка» (англ. *button* ['batn]);

3) эпентезой (*бар**р**сик* − от языка BASIC; *ас**т**ма* − «язык программирования низкого уровня Assembler, от расширения файлов ASM»; *орак**у**л* − «база данных Oracle»; *пасквиль* − «программа на языке Pascal»; *с**т**ервер* − «сервер»; *со**п**лярис* − «операционное название системы Solaris»; *ю**з**верь* − «от англ. *user* − пользователь ПК»; *ме**р**зилка* − «браузер Mozilla» с заменой гласного и присоединением суффикса; *вобла* − «движок форума vBulletin» с усечением конца слова);

4) двойной эпентезой с последующим формированием композитной неолексемы с парадоксальной внутренней формой (*порнослоник* − «фирма Panasonic и/ или любое ее устройство»);

5) протезой (***к**ацапта* − «Microsoft Business Solution − Axapta» с заменой согласного; *то**р**мозилла* − «браузер Mozilla»);

6) заменой гласных звуков и приспособлением к готовому знаку русского языка (*дурень* − «процессор AMD Duron»; *мыло* − «электронная почта e-mail»; *мазила* − «браузер Mozilla»; *мудем* − «модем»);

7) усечением слова, заменой гласных звуков и приспособлением к русскому существительному (*дрова* − «драйверы», от англ. *driver; Лазарь*− «лазерный принтер»; *пень* − «центральный процессор марки Pentium»; *самса* − «название фирмы Samsung»; *сырки* − «исходный код программы от англ. source»; *халва, халява* − «компьютерная игра Half-Life»; *винт* − «жесткий диск» от *винчестер*»);

8) заменой при транслитерации или транскрипции согласных в слове (*нафигатор* − «навигатор»; *сейф* − «сохраненная игра, от англ. *save*»);

9) присоединением при транслитерации или транскрипции конечных звукосочетаний с приспособлением их к русским словам (*перловка* − «язык программирования Perl»; *солярка* − «операционная система Solaris»; *прескотина* − «интелевский процессор на ядре Prescott»; *сервант* − «сервер»; *хомяк* − «пользователь ПК от англ. *home*»; *девица* − «любое устройство от англ. *device*» *дельфин* − «программист, пишущий на языке Delphy»; *норка* − «файловый менеджер Norton Commander»; *шаровары* − «условно-бесплатное программное обеспечение shareware»; *пентюх* − «центральный процессор марки Pentium»; *целка, целлюлит* − «процессор Intel Celeron»; *паскуда* − «программа на языке Паскаль»; *шпрот* − «модем Sportster») и т. п.

Сленгизм *виндовоз* является результатом транслитерации Windows и ассоциации со словами с русским аффиксоидом *-воз- (тепловоз, паровоз),* что придает слову юмористический колорит и пейоративность (на базе отождествления программы сложного устройства компьютера с простыми механическими устройствами). Ряд аббревиатур при псевдозаимствовании в русских сленгизмах передаются буквенным способом (*кеды* − «KDE − K Desktop Environment»; *кутя* − «библиотека QT»; *лыжи, лажа* − «компания LG»; *писюх, писюха* − «IBM-PC-совместимый компьютер»; *жопорез* − «GPRS») или звуковым (*гнусный* − «написанный под эгидой GNU − рекурсивный акроним от англ. GNU's Not Unix»; *бздуны, бздя* − «оскорбительное название пользователей операционных систем линейки BSD»; *еж* − «EDGE»).

Псевдозаимствование опосредует создание на основе английских словосочетаний русских неолексем или неосемем (*пижамкер* − «программа Adobe Page Maker»; *ковырялка* − «программа Corel Draw»; *корка* − «файл с дампом памяти, остающийся на диске после аварийного завершения программы, от англ. en:core dump»). В русских сленгизмах часть заимствованного словосочетания может опускаться, сопровождаясь иными фонетическими процессами (*люстра* − «векторный графический редактор Adobe Illustrator»; *контра* − «Counter-Strike»; *дуб* − «программа для работы с видео Virtual Dub»). Английские словосочетания реже соответствуют сленговым сочетаниям в русском языке: *голый дед* − «редактор почты Gold Edit»; *горелые дрова, карельские дрова, корявые дрова* − «Corel Draw»; *командир волков* − «Volkov Commander»; *федорино горе* − «свободная ветка Linux от англ. *Fedora Core*»; *трубо паскакаль* − «компилятор языка программирования, от англ. *Turbo Pascal*».

Особо следует рассмотреть способы псевдозаимствования сленгизмов *гнусмас* и *бердан:* первое слово является обратным транскриптом слова *Samsung*, второе − заменой заимствования его эквонимом на основе языковой игры с омонимами (*бердан* − «жесткий диск, винчестер», берданка и винчестер − эквонимы гиперонима − оружие). Особняком стоит псевдозаимствование английской аббревиатуры *IMHO − In My Humble Opinion* (по моему скромному мнению), которая при транскрипции в русском компьютерном сленге получила статус бэкронима: *ИМХО* − «истинное мнение, хрен оспоришь».

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Как видим, в большинстве случаев в процессе псевдозаимствования представители профессиональной группы программистов избирают в качестве русских сленговых соответствий, как правило, немотивированные знаниями об обозначенном, а лишь сближаемые по звуковому или буквенному составу компоненты,

нередко пейоративные или обсценные, порождающие парадоксальную внутреннюю форму наименований. Это создает своеобразную закрытость сленга, обеспечивает его виртуальность. Тем самым программисты в своей сфере общения устанавливают законы собственной реальности, мистифицируя и играя, шутя и иронизируя. Не случайно исследователи отмечают, что вся компьютерная сленговая лексика пронизана карнавальностью, оформляющую дискурс особым игровым образом: «Именно игровое оформление мира и создает в сетевых социумах своеобразный стиль общения, который можно определить как стиль, характеризующийся отрицанием реальной жизни, реальных статусов, общепринятых норм общения. Карнавальное общение базируется на разнообразнейших мистификациях, театральности, инсценировках реальных и нереальных ситуаций, ироничности и юморе, оно почти предельно насыщено шутками, остротами, каламбурами, игрой слов» [3, 134]. Карнавализация, по М. Бахтину, требует установки на «слово, нарушающее законы и нормы речевого поведения», «разрывающее иерархическую условность речи и мысли» [2, 44]. Кроме того, сленг основан на фамильяризации виртуальной реальности, используя «прозаические энергии языка, движущиеся от полюса имени к полюсу прозвища (бранного, амбивалентного)» [2, 128]. Поскольку сленговая лексика характеризуется особыми, нетривиальными способами номинации, перспективным следует считать изучение номинативной природы сленгизмов и дискурсивного пространства их функционирования.

ЛИТЕРАТУРА

1. Барт М. В. Словообразовательные модели современного русского компьютерного жаргона : автореф. дис. … канд. филол. наук. : спец. 10.02.01 − русский язык; 10.02.19 − теория языка / Мария Вячеславовна Барт. − Курск, 2010. − 20 с.

2. Бахтин М. М. Собрание сочинений: В 7 т. / М. М. Бахтин; Институт мировой литературы имени М. Горького Российской Академии наук. – М. : Русские словари, 1996. – Т. 5. − 731 с.

3. Ильина-Соловьева Н. Олбанский язык (компьютерный сленг Падонкаф) / Н. Ильина Соловьева // Eslavistica Complutense. − 2013. − 13. − P. 131−148.

4. Королева Л. Ю. Сленг в профессиональном дискурсе программистов: функционально-семантический аспект : автореф. дис. … канд. филол. наук : спец. 10.02.19 − теория языка / Людмила Юрьевна Королева. − Тамбов, 2006. − 20 с.

5. Кутузов А. Б. Модель функционирования терминологического сленгизма в дискурсе сетевых форумов : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.21 − прикладная и математическая лингвистика / Андрей Борисович Кутузов. − Тюмень, 2006. − 170 с.

6. Лейчик В. М. Терминоведение. Предмет, методы, структура / В. М. Лейчик. − М. : КомКнига, 2006. − 256 с.

7. Маковский М. М. Английские социальные диалекты / М. М. Маковский. – М. : Высшая школа, 1982. − 135 с.

8. Полозова С. В. Иноязычные заимствования как источник пополнения лексико-фразеологического состава современных русских жаргонов / С. В. Полозова // Вестник Воронежского государственного ун-та. Серия Лингвистика и межкультурная коммуникация. − 2008. − № 3. − С. 83-87.

9. Селиванова Е. А. Когнитивная ономасиология / Е. А. Селиванова. – К. : Фитосоциоцентр, 2000. – 248 с.

10. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. − Полтава : Довкілля-К, 2010. – 844 с.

11. Селіванова О. О. Світ свідомості в мові. Мир сознания в языке. Монографічне видання / О. О. Селіванова. − Черкаси : Ю. Чабаненко, 2012. − 488 с.

12. Скребнев Ю. М. Основы стилистики английского языка / Ю. М. Скребнев. − М. : АСТ, 2000. − 240 с.

13. Смирницкий А. И. Лексикология английского языка / А. И. Смирницкий. – М. : Иностранная литература, 1956. − 260 с.

14. Хомяков В. А. Введение в изучение сленга − основного компонента английского просторечья / В. А. Хомяков. – Вологда, 1971. − 104 с.

15. Щур І. І. Україномовний комп’ютерний сленг: формування й функціонування : автореф. дис. … канд. філол. наук : спец. 10.02.01 − українська мова / Ірина Ігорівна Щур. − Київ, 2006. − 20 с.

16. Eble C. Slang and Sociability / C. Eble. − London and Chapel Hill : University of North Carolina Press, 1996. − 228 p.

17. Partridge E. Slang Today and Yesterday / E. Partridge. − L. : William Press, 2007. − 484 p.

УДК 811.111'373+81'42: 821.111

КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ СТРАТЕГІЇ І ТАКТИКИ ДИСКУРСИВНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ RECESSION

Баран Г. П.
Херсонський державний університет

У статті виокремлено репертуар комунікативно-прагматичних стратегій і тактик дискурсивної реалізації складників концепту RECESSION в політичному Інтернет-дискурсі, спрямованих на реалізацію авторських інтенцій та здійснення перлокутивного впливу на адресата.

Ключові слова: *концепт RECESSION, Інтернет-дискурс, комунікативно-прагматичні стратегії і тактики, перлокутивний вплив.*

Баран Г. П. Коммуникативно-прагматические стратегии и тактики дискурсивной реализации концепта RECESSION*. В статье выявлен репертуар коммуникативно-прагматических стратегий и тактик реализации компонентов концепта RECESSION в политическом Интернет-дискурсе, направленных на осуществление перлокутивного воздействия на адресата.*

Ключевые слова: *концепт RECESSION, Интернет-дискурс, коммуникативно-прагматические стратегии и тактики, перлокутивное воздействие.*

Baran H. P. Communicative-pragmatic strategies and tactics of discursive realization of concept RECESSION. *This article focuses on revealing the range of communicative-pragmatic strategies and tactics ensuring the realization of concept RECESSION and its perlocutionary influence on the addressee in political Internet-discourse.*

Key words: *concept RECESSION, communicative-pragmatic strategies and tactics, perlocutionary influence.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Концепт RECESSION, безсумнівно, відноситься до числа найбільш соціально і культурно значущих одиниць концептосфери сучасної людини.

У межах когнітивної лінгвістики здійснено ґрунтовні дослідження базових концептів політичної картини світу – ВЛАДА, ПОЛІТИК, ДЕМОКРАТІЯ та ін. в англійській, українській, російській лінгвокультурах [3, с. 34; 6; 8], окремих аксіологічних концептів американського політичного дискурсу [9], політичної концептуальної метафори [1, 108–110]. Незважаючи на численні роботи, присвячені багатоаспектному аналізу різних концептів, концепт RECESSION не отримав належного висвітлення у сучасній лінгвістиці.

Вибір політичного Інтернет-дискурсу зумовлений тим, що він становить найбільш адекватний контекст реалізації концепту RECESSION/РЕЦЕСІЯ, який містить типовий набір предметно-референтних ситуацій, що конкретизують різноманітні характеристики феномену рецесії.

У річищі лінгвокогнітивного підходу увагу зосереджують на описі та моделюванні структури досліджуваного концепту як глобальної ментальної одиниці концептосфери сучасної людини через аналіз його вербалізованих складників [2; 4; 5; 6]. Орієнтуючись на масову свідомість, політики, аналітики, коментатори висловлюють у Інтернет-мережі свої думки з приводу того, що відбувається у світі, застосовуючи певні мовні механізми з метою впливу на людину та формування її політичних уподобань. Усе це передбачає високий ступінь ідеологічного на-

© Баран Г. П. Комунікативно-прагматичні стратегії і тактики дискурсивної реалізації концепту RECESSION

вантаження концепту RECESSION, що в свою чергу підсилює актуальність його аналізу для виявлення взаємозв'язків мови і суспільства, мови та ідеології.

Актуальність дослідження визначається, по-перше, загальною спрямованістю наукових розвідок у галузі концептології на пошук новітніх методів аналізу концептів, по-друге, відповідністю об'єкта аналізу найактуальнішими проблемами соціально-економічного й політичного життя сучасної людини, по-третє, опис комунікативно-прагматичних стратегій реалізації концепту RECESSION у політичному Інтернет-дискурсі сприяє поясненню того, у який спосіб певні засоби вербалізації складників досліджуваного концепту в політичному Інтернет-дискурсі впливають на формування політичної свідомості користувачів Інтернету.

Мета статті полягає у виявленні комунікативно-прагматичних стратегій реалізації концепту RECESSION в англомовному політичному Інтернет-дискурсі.

Об'єктом дослідження постає об'єктивація концепту RECESSION в нагломовному політичному Інтернет-дискурсі. **Предмет** становлять комунікативно-прагматичні стратегії реалізації концепту RECESSION у політичному Інтернет-дискурсі.

Виклад основного матеріалу дослідження. У цій науковій розвідці у світлі когнітивно-дискурсивного підходу концепт RECESSION постає як когнітивно-мисленнєвий конструкт, який реконструюється через контекстуально-інтерпретативний аналіз його дискурсивних реалізацій у різних жанрах політичного Інтернет-дискурсу. Він є синтезом як мовного, так і енциклопедичного знання про таке суспільне явище в свідомості людини, як рецесія. Лексико-семантичний й етимологічний аналіз імені концепту RECESSION та інтерпретаційний аналіз дискурсивних фрагментів, в яких він реалізується, дозволив окреслити його номінативне поле, що містить ядро, ближню і дальню периферію. Ядро логіко-поняттєвого шару концепту RECESSION структурують номінативні одиниці, що позначають економічну і соціальну сфери життя: *recession, decline, change, fall*. До ближньої периферії відносимо синонімічні слова: *break, decrease, collapse, depression, default, crisis, inflation, bankruptcy*, а до дальньої – деривaційні: *unemployment, destabilization, bottom-out, downturn, shakeout* та одиниці вторинної номінації: *rainy days, hard times, bad times, slide, slump, stagnation*. Протилежну за значенням антонімічну низку склали такі іменники, як *development, progress, advance, revival*.

Образно-асоціативний шар концепту репрезентовано концептуальними метафорами, які є підґрунтям його метафоричних номінацій у дискурсі.

Спираючись на думку І. С. Шевченко про те, що використання стратегій і тактик залежить від жанру політичного дискурсу, а також від того, який із складників концепту RECESSION – поняттєвий, образний чи ціннісний обрано адресантом для здійснення перлокутивного впливу, виокремлюємо репертуар стратегії і тактик, характерних для досліджуваного дискурсу [7, 151].

На основі дискурсивно-прагматичної методики нами виявлено низку стратегій і тактик дискурсивної реалізації складників концепту RECESSION.

Аргументативна стратегія полягає в переконанні адресата шляхом раціонально-емоційного впливу на нього через зміну його асоціативних зв'язків [7, 123]. Як правило, щоб досягти потрібного перлокутивного ефекту, виділяються два-три центральних аргументи, які вважаються найбільш вагомими та переконливими з точки зору суспільної значущості. Аргументативна стратегія в межах досліджуваного дискурсу реалізується через такі тактики: маніпулювання – переконання шляхом створення бажаних для адресанта логічних висновків; деталізація – переконання за допомогою конкретизації та більш детальної подачі інформації. *Тактика маніпулювання* може втілюватися шляхом як уточнення інформації, так і викривлення фактів, а також виправдання негативних наслідків певних подій. У наведеному нижче дискурсивному фрагменті складники концепту RECESSION актуалізовано прямим і непрямим способами номінації. Тактика маніпулювання здійснюється через метафору *cusp of a recovery,* яка апелює до почуттів адресата і додає висловленню драматизму, асоціюючи економічний занепад із хворобою живої істоти:

The US ***economy is now on the cusp of a recovery****. Many economies that export heavily to the US will follow suit, as the US* ***leads the way out of the first synchronised global recession in a generation****. But what caused the global recession? The roots of the global recession can be traced to the end of the Asian crisis in 1998, when several key Asian economies began to export their way out of recession* (10).

Тактика маніпулювання посилюється через використання запитань, відповідь на які дає сам адресант. У відповіді подається неповна інформація про причини глобальної рецесії та замовчується діяльність США, що до неї призвела. Причому у відповіді втілено міф про зовнішнього ворога – винуватцем рецесії постають азіатські країни. Натомість США постає як герой, месія – супердержава, яка виведе інші країни з рецесії.

Тактика деталізації підвищує ступінь впливу повідомлення, оскільки людина схильна більше довіряти детально структурованій інформації. Ми виділили такі технології подачі повідомлення: а) проспекція (виражена вживанням дієслів-присудків у майбутньому часі; імперативних та інфінітивних конструкцій у функції обставини мети), б) створення логічного ланцюжка через залучення стилістичного прийому градації.

Апелятивна стратегія реалізується у низці тактик емоційного впливу: ідеологізації; фатичній (контактотвірній); маніпулювання масовою свідомістю; тактиці ретроспекції. Тактика ідеологізації передбачає вживання номінативних одиниць, у семантиці яких міститься емотивний компонент – апелювання до вищих цінностей, патріотичних почуттів. У текстах промов Тоні Блера і прем'єр-міністра Канади Жана Кретьєна домінує меліоративна лексика. Номінативна одиниця *progressive* зустрічається неодноразово. Приблизно так само часто вживається у мовленні Жана Кретьєна лексична одиниця *succeed*:

Our mission is *to govern for* ***a prosressive purpose –*** *to make changes not just for a few years but to build* ***good society*** *for generations to come.* ***For Canada to thrive,*** *all citizens must have opportunities* ***to succeed*** (13).

Фатична тактика, суть якої полягає у завоюванні довіри і підтримці контакту «адресант-адресат», реалізується за допомогою таких технологій, як ідентифікації себе з народом через вживання інклюзивного займенника *ми*:

"But ***we need*** *Ebola treatment units.* ***We need*** *health care workers.* ***We need*** *medevac capacity.* ***We need*** *mobile laboratory and staff.* ***We need*** *non-medical support: telecommunications, generators, incinerators, public communications capacity, training, construction,*" *he said* (12).

У цьому фрагменті політичного Інтернет-дискурсу Джон Керрі ідентифікує себе з народом через систематичне повторення словосполучення *We need*. Така тактика сприяє зменшенню дистанції між політиком та аудиторією, до якої він звертається, а повторення цього словосполучення надає виступу певного ритму та створює сугестію впевненості та твердості намірів адресанта.

Валоративна стратегія впроваджується через (само)презентацію, (само)вихвалення адресанта, або, навпаки – дискредитацію політичного опонента. Така стратегія реалізується через низку тактик: *позиціонування* – створення необхідного іміджу в певному соціокультурному середовищі та політичному контексті; *дистанціювання*, яке припускає штучне зняття всього негативного, що може зруйнувати позитивний імідж, знизити його рейтинг; *міфологізація*, яка використовує архетипну символіку і впливає на підсвідомість адресата; архаїзація, що створює позитивний образ на тлі негативного образу опонента шляхом згадування його невдалих вчинків.

Приміром, *тактика дистанціювання* актуалізується через такі технології: нейтралізація несхвальної інформації; виділення позитивних якостей і применшення недоліків:

"I'm here this morning to make an urgent plea to countries in the world to step up even further. While we are making progress, ***we are not where we can say that where we need to be****. And* ***there are additional needs that have to be met in order for the global community to be able to prop****," he said.*

There are specific needs, he said, urging more countries to move resources of specific kinds. «It is not just ***a question of sending people****, though* ***it is vital to send people*** (11).

Висловлення "*While <...> we need to be",* репрезентоване складнопідрядним реченням, що імпліцитно виражає концепт RECESSION. Така тактика сприяє приховуванню недоліків існуючого політично-економічного становища. Наступне висловлення "*And there are additional needs <....> to prop"* спрямоване на створення враження, що адресант дійсно знає спосіб вирішення проблеми.

Домінантною в політичному Інтернет-дискурсі виявляється *стратегія оптимізації перлокутивного впливу*, яка слугує для полегшення сприйняття інформації та економії когнітивних зусиль адресата. Стратегія оптимізації реалізується через *тактики деталізації* (підвищення розуміння суті повідомлення); *емоціотвірні тактики* (підвищення привабливості та апелювання до цінностей); *тактики мнемонізації* (забезпечення запам'ятовування повідомлення); *тактики візуалізації* (вплив через графічні, кольорові та фото і відео-засоби).

Наприклад, візуальним елементом, який одразу привертає увагу, є кольорова гамма веб-сайтів політичних партій. У палітрі веб-сайтів Консервативної партії Великої Британії і Демократичної партії США домінує блакитний колір, який є офіційним кольором цих партій, а на веб-сайтах Республіканської партії США і Лейбористської партії Великої Британії переважає їх офіційних колір – червоний. Яскравими диференційними маркерами є логотипи політичних партій. Прикладом тактики візуалізації є зміна логотипу Консервативної партії Великої Британії з руки із факелом, як символу сили, стійкості, призиву до дії на дерево зеленого кольору, а також на дерево кольору британського прапору (Рис. 1.), яке використовується на офіційному веб-сайті партії.

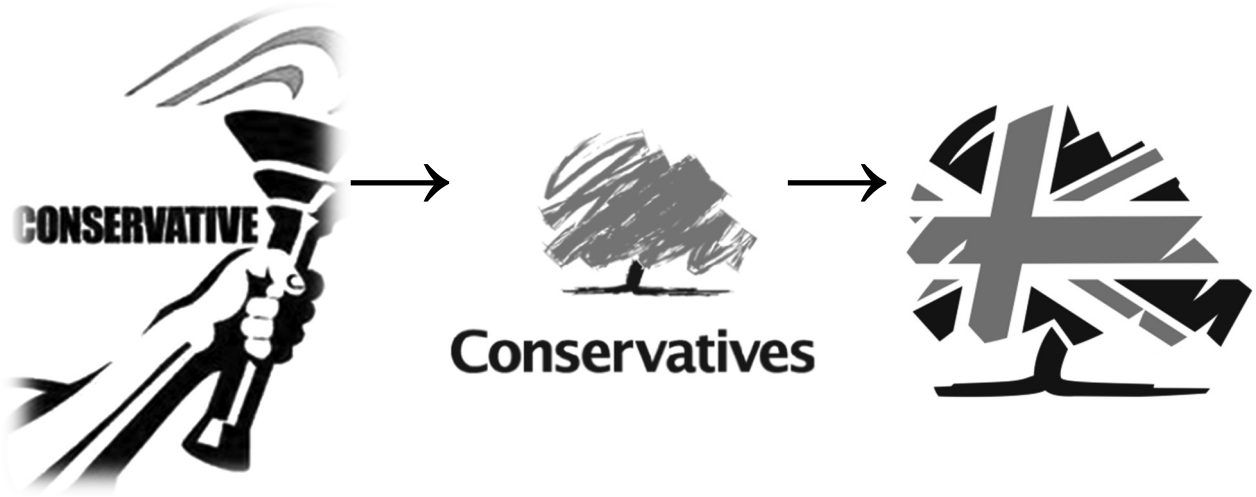

Рис. 1. **Зміна логотипу Консервативної партії Великої Британії**

Така еволюція логотипу пов'язана, на нашу думку, із намаганням привернути на свою сторону прихильників захисту навколишнього середовища, а нечіткість напису *Conservatives*, який виконаний у традиційному для партії блакитному кольорі, сприяє закріпленню нового «м'якого» іміджу партії.

Свідченням того, що партія намагається переконати виборців у тому, що вона змінює свою політику у відповідності до вимог часу, є банер із написом "*Conservatives It's time for change"* (Рис. 2.). Вплив на аудиторію здійснюється за допомогою парадоксального висловлення *«Консерватори Настав час для змін»*, яке реалізується через використання оксюморону.

Рис. 2. **Банер консервативної партії**

Стратегії мовленнєвого впливу з когнітивної точки зору слугують собою сукупністю процедур над моделями світу виборців [7, 267]. Використання стратегій і тактик залежить від жанру політичного дискурсу, а також від того, який із складників концепту RECESSION – понятєвий, образний чи ціннісний обрано адресантом для здійснення перлокутивного впливу у конкретному фрагменті досліджуваного дискурсу.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У контексті нашої роботи англомовний *політичний Інтернет-дискурс* розуміємо як ситуативно й комунікативно зумовлену когнітивно-мовленнєву діяльність адресанта й адресата з осмислення й інтерпретації соціально-політичного й економічного феномену рецесії британською й американською мовними спільнотами. Досліджуючи особливості реалізації концепту RECESSION у політичному Інтернет-дискурсі, ми виявили наступні *стратегії впливу* на адресата: *аргументативну, апелятивну, валоративну* та *стратегію оптимізації мовленнєвих засобів*, задіяних у реалізації досліджуваного концепту. Установлення комунікативно-прагматичних стратегій і тактик дискурсивної реалізації концепту RECESSION уможливило виявлення амбівалентного характеру його складників. Варіювання оцінки, актуалізованої в складниках концепту, залежить від дискурсивного контексту.

У плані подальших наукових студій перспективним убачається вивчення концепту RECESSION в різних видах англомовного дискурсу, у порівняльному і зіставному аналізі реалізацій цього концепту в різних лінгвокультурах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баранов А. Н. Политический дискурс: прощание с ритуалом / А.Н. Баранов. // Человек –1999. – № 6. – С. 108–118.

2. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 476 с.

3. Мартинюк А. П. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики / А. П. Мартинюк. – Харків, 2011. – 196 с.

4. Попова Е. А. Культурно-языковые характеристики политического дискурса (на материале газетных интервью): автореф. дис. … канд. филол. наук / Е. А. Попова. – Волгоград, 1995. – 21 с.

5. Попов А. Ю. Основные отличия текста от дискурса / А. Ю. Попов // Текст и дискурс. Проблемы экономического дискурса: Сб. науч. статей. – СПб. : Изд-во СПбГУЭФ, 2001. – С. 38–45.

6. Потапенко С. І. Сучасний англомовний медіа-дискурс: лінгвокогнітивний і мотиваційний аспекти: монографія / С. І. Потапенко . – Ніжин : Вид-во НДУ імені Миколи Гоголя, 2009. – 391 с.

7. Шевченко И. С. Стратегия и тактика на предизборния дискурс при Джордж Буш / И. С. Шевченко // Теория и история на реториката. – София: Унив. изд. «Св. Кл. Охридски», 2013. – С. 255–275.

8. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса: монография. / Е. И. Шейгал. – М. – Волгоград: Перемена, 2000. – 368 с.

9. Lakoff G. Cognitive semantics / G. Lakoff // U. Eco, M. Santambrogio, P. Violi (eds.) Meaning and mental representations. – Bloomington, 1988. – P. 119–154.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

10. Hellman Martin McCain threatens Putin [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.wagingpeace.org/mccain-threatens-putin/

11. Judis John B. You Say Recession, I say Depression. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.newrepublic.com/article/economy/77427/economic-crisis

12. Remarks by the President in State of the Union Address [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2015/01/20/remarks-president-state-union-address-january-20-2015

13. The biggest danger of a Greek default could be political instability [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.latimes.com/world/europe/la-fg-greece-europe-20150630-story.html

УДК 811’111’161’2

МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ У БРИТАНСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ФОРУМАХ

Борисов О. О.
Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка

Стаття присвячена дослідженню ізоморфних та аломорфних мовних особливостей діалогічного мовлення учасників веб-форумів британської та української лінгвокультурних спільнот.

Ключові слова: *форум, мовні одиниці, діалог, дискусія, вплив.*

Борисов А. А. Языковые особенности диалогической речи в британских и украинских форумах. *Статья посвящена рассмотрению изоморфных и алломорфных языковых особенностей диалогической речи участников веб-форумов в британском и украинском лингвокультурных сообществах.*

Ключевые слова: *форум, языковые единицы, диалог, дискуссия, влияние.*

Borisov O. O. Language peculiarities of dialogical speech in British and Ukrainian forums. *The article is devoted to the study of isomorphic and allomorphic language peculiarities of web-forum participants’ speech in British and Ukrainian linguocultural communities.*

Key words*: forum, language units, dialogue, discussion, impact.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв’язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Одним із найбільш популярних діалогічних жанрів віртуальної комунікації у британському та українському суспільстві є форум. Проаналізовані нами різнотематичні етнічні форуми відносяться до таких сфер дійсності як зовнішня політика, внутрішня політика, соціальне життя, особисте життя, комп’ютерний світ, економіка та фінанси, кіно, театр, спорт (6; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 13; 14; 15; 16). **Актуальність** поданої статті визначається загальною спрямованістю сучасних лінгвістичних розвідок на вивчення особливостей протікання діалогічних взаємодій у суспільстві, зокрема у віртуальному мовному середовищі. Вивчення британських та українських діалогів у зіставному аспекті до цього часу ще не було об’єктом наукових розвідок, що і обумовлює певну новизну дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні риси жанру «форуму» окреслено у працях О. Горошко [1], Л. Компанцевої [2], П. Кондрашова [3], О. Лутовинової [4].

Метою наукової розвідки є виявлення мовних особливостей діалогічного мовлення учасників форумів британського та українського етносів. ***Завдання*** статті полягають у наступному: 1) визначити діалогічну сутність, функцію та структуру віртуального жанру форуму у британському та українському віртуальному середовищі; 2) виявити мову спілкування учасників британського та українського етнічних форумів; 3) проаналізувати мовний матеріал з погляду його стилістичної диференціації та виявити кількісні відмінності щодо активності вживання лексики того чи іншого шару мови у мовленні відвідувачів форуму.

Виклад основного матеріалу. *Веб-форум* є ресурсом, в якому його учасник може опубліковувати повідомлення за допомогою електронної пошти або через *web-інтерфейс* [2; 3; 4; 5]. Його відмінність від звичайної електронної пошти полягає в тому, що повідомлення адресоване «всім» і прочитати його можуть усі ті, хто підписаний на цей форум; аналогічно «публічно» відповісти на повідомлення має змогу кожний індивід. Саме таким чином створюється *інфор-*

© Борисов О. О. Мовні особливості діалогічного мовлення у британських та українських форумах

маційне наповнення або *діалогічний контент* Веб-форуму, який поряд з іншими його параметрами, такими як цитованість, відвідуваність, кількість зареєстрованих учасників, об'єм інформаційного наповнення, швидкість приросту інформації та кількість учасників, є основним критерієм його ефективності [5, 197–199]. Таким чином, *сітьовий форум* (або ехо-конференції FIDO та USENET, форуми гостьові книги Інтернету, розсилки електронної пошти й так звані «дошки оголошень» *(bulleting boards*)) можливо визначити як *діалогічну взаємодію учасників віртуального дискурсу за допомогою висловлень, розміщених на деякому сайті у спеціальних розділах у межах визначеної теми, в якому одні висловлення є ініціальними, тобто задають тему, а інші є коментарями, які її розвивають* [4, 19]. Форум відрізняється від чату розділенням обговорюваних тем та можливістю спілкування не в реальному часі, як-от різні консультації. Це сприяє більш серйозному обговоренню, оскільки надає адресатам більше часу на обдумування відповіді. На нашу думку, дискурс проаналізованих мережевих форумів, не зважаючи на те, що в деяких з них домінує формальна тональність унаслідок інституційного характеру взаємодії, все ж тяжіє до розмовного стилю, реалізуючись у природному жанрі «бесіда» або спеціально організованій суперечці, а саме – дискусії.

Форум пропонує набір розділів для обговорення; його робота полягає у створенні користувачами тем в розділах з подальшим їх обговоренням. Окремо взята тема є тематичною *гостьовою книгою*. Зазвичай повідомлення несуть інформацію «автор – тема – зміст – дата / час». Це повідомлення (*posting*), опубліковане на форумі певним автором у певний час за певною темою (*topic* або *subject*), яке триває з минулого в майбутнє та складає дискурс автора. Повідомлення та усі відповіді на нього утворюють «гілку» або «тему» (англ. *topic*; англ. *thread* – «тред, нитка» [4; 5]), дискурс кожної конкретної «нитки» є послідовністю повідомлень на одну окрему тему, об'єднаних у самостійну таксономічну одиницю. Тред присвячений певному предмету й розпочинається з деякого ініціюючого повідомлення, яке задає топік або контекст ситуації діалогічного дискурсу, що є точкою відліку для подальших відповідей. На відміну від відповідей, які звернені до конкретної людини, характерним для форумів є експліцитне вітання та звернення до усього співтовариства форуму, і тому ініціюючі повідомлення за обсягом можуть бути більші, ніж усі відповіді на нього разом. Так, у британському форумі ***Bestukforums*** – 7 розділів, один з яких ***Religion and Philosophy*** складається з 26 тредів, один з яких, наприклад, має назву ***Is It A Shame To Be An Atheist?*** (16). Український форум під назвою **Український центр**, поряд з іншими 28 розділами, має розділи **Кіно, Театр, Художнє мистецтво**, поділених на 195 тредів, одними з яких, є, наприклад, *Ці п'єси мають бути у репертуарі українських театрів, Театральний фестиваль «Золотий Лев», Львів (1-10 жовтня) або Які інсценізації творів сучасних українських авторів ви можете пригадати?* (6). Назва останнього розділу співпадає з ініціюючим питанням, яке задає координати для інформаційного реагування на нього.

У зв'язку з тим, що тред має невід'ємну властивість – «тему» всі повідомлення усередині треда структуруються за принципами: *глобальна* зв'язність (єдність топіка дискурсу, яка встановлюється продуцентом (автором) на початковій стадії) або «*відповідь на лист*» (як на авторський запит або на одну з відповідей). Тред фактично виступає у формі віртуальної бесіди, адже має інгерентні особливості останньої. Відхилення від початкової теми обговорення (англ. *Off-topic*) заборонено правилами форуму. За дотриманням правил слідкують модератори та адміністратори, які наділені можливістю редагувати, переміщати та видаляти чужі повідомлення у певному розділі або темі, а також контролювати до них доступ окремих зареєстрованих учасників та незареєстрованих гостей [4].

Відтак, відмічаємо наявність трьох рівнів дискурсу мережевих форумів: рівні автора, форуму та «треда». Діалогічний дискурс треда, який відбувається між автором повідомлення та відвідувачами форумів є об'єктом нашого аналізу, адже саме тут є можливим досліджувати конкретні ситуації та лінгвістичну поведінку комунікантів, яка виявляється у процесі реагування на ілокутивні висловлення та рекурсивного реагування на відповіді. Моделювання рівня

треда включає виділення комунікативних особливостей окремо взятої бесіди. Повне дослідження дискурсу треда враховує взаємозв'язки між повідомленнями, частини попередніх листів у відповіді, еліптичне опускання об'єктів, згаданих в інших частинах треда тощо.

Зауважимо, що незареєстровані учасники Веб-форуму потрапляють на нього, як правило, за допомогою пошукових серверів, прямих лінків з інших сайтів, з поштових розсилок тощо. Такий тип відвідуваності свідчить про унікальність та актуальність *інформаційного* наповнення форуму, *зацікавленість* інших людей особами або інформацією, яка міститься на форумі, якість поштових розсилок та інші види реклами. Зареєстровані користувачі відвідують форум з певною періодичністю, що свідчить про прив'язаність учасника до Веб-форуму, про період оновлення інформації, яка зацікавила учасника тощо [5, 201].

Дослідження емпіричного матеріалу виявило той факт, що мовна структура форумів британської та української лінгвоспільнот відрізняється, адже для україномовного форуму можливим є використання різних мов під час дискусії, що не було знайдено у британському матеріалі форумів. Так, українці вживають англомовні елементи з метою спрощення комунікації: **05:09 05.11.2007 при4инна** *Навіщо... Check out іншу оперативку без формату С,* або **20:24 07.12.2007 Кроулі_2_Нагани** *Celeron 3.2 Ghz не віртуально Віста йшла* (10)*,* де елементи *check out* та *Celeron 3.2 Ghz* є звичайними термінами під час ознайомлення чи оперування персональним комп'ютером, а тому знайомим для україномовного населення. В українських форумах наявні також російськомовні текстові повідомлення **17:37 06.06.2005** #34687 *Я тоже негативно отношусь к ЕЭП, т.к. это практическое восстановление Золотой Орды* (7). Повідомлення можуть містити й русизми: 20-12-2013, 16:32 Hadjibei *Гасло нинішньої влади – «Ми хатім штоби всє білі багатиє, ...кромє бєдних» (Батька Бурнаш).* (9). Британці, як вже зазначалося, не вдаються до використання іншомовних елементів у форумах: **#1ai21** Posted 05 May 2013 09:25 AM *fat, lazy, self-rightous rich people, debating at leisure - as months and years go by,* Posted 29 May 2012 04:28 PM **rilse** *I don't believe all of this paper talk about Andy Carroll being our hero either* (16).

Звертання у форумі, на відміну від блогу, можливо лише усередині коментаря: **англ.** 03-02-09 08:12 AM#12 **CaptainWaggett** *name='Aimee' It doesn't sound anything like Colonel Blimp to me* та укр. **08:22 16.07.2004 Zdravko** *Алексу, Якщо хочеш скинути лишню вагу, то не їш десь після 7-ї плавай регулярно, в день не менше кілометра, тоді вага буде в нормі;* **Alex Бандершштадтський** *2 Zdravko То оптичний ефект*; **23:33 24.05.2012 orklyn** *До: Ariana - #23123…*(10).

Відмінністю форуму від блогу є активне використання цитат – повідомлень інших учасників не тільки як прихованого звертання до автора попереднього коментаря, але й як частини свого власного повідомлення: 04-02-09 08:13 AM#17 **CaptainWaggett** *name="cornershop15" "QB VII (1974) is the only thing I can think of which connects Ben Gazzara to a Latin-sounding title (Latinesque?). I wish I could be of more help" I think tha's it - according to IMDB comments, Gazzara does marry his nurse (Juliet Mills)* (16) та укр. **14:56 28.07.2009 Buchic Цитата:** *У чому секрет популярності індійських фільмів? В низ`кому кул`турному рівні їхніх глядачів?,* але й створити неповторний ефект впливу на інших: англ. 04-02-09 02:19 AM#16**cornershop15** *name=Purukivel "Howdy" **"Howdy"** yourself sir!* (14) та укр. **23:43 25.05.2012 Orysya Цитата:** «*Якщо "замість української мови», то це означає, що більше 10 регіонів... перестане використовувати взагалі у державних установах українську мову»* **НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ!** (9). Відповідно спостерігаємо дію закону економії мовних зусиль: автори повідомлень копіюють висловлення попередніх учасників, для того, щоб висловити свою власну думку, не роблячи зайвих зусиль.

У ***лексичному*** аспекті мовлення етнічних форумів характеризується тим, що вокабуляр ***підвищеного*** регістру мови переважає у британському мовленні, в обох форумних просторах він зводиться до ***термінів***: англ. *injunction, long-range missiles, level blocking, disingenuous* (27,5%). При цьому в українському мовленні форумів переважають Інтернет-терміни: укр.

проксі-сервер, брандмауер, домен, Лінукс тощо (11,6%). ***Літературно-книжкову*** лексику у вигляді ***історизмів*** було знайдено тільки в англійському мовленні *endeth, M'Lord* (3,9%). ***Розмовно-просторічні*** елементи (52,9% та 18,9%) використано менше в українських, ніж у британських форумах: англ. *hassle, to drive nuts, porn, scruffy, howdy, dump* та укр. *штиб, бовкнути, дурненька, прикол*, *придуркуваті*, *фуфло, хеппі-енд, он-лайн, окі, реал, месідж, йдем дас зайне*. Насиченість одиницями ***сленгу*** виявилася більшою в українському мовленні (5,8% та 18,9%): англ. *lol, thread* та укр. *кобіта, наїжджати, машина, мак*. Комп'ютерний сленг реалізується у таких випадках: англ. **djelibeybi** 11-02-2011, 11:02 *Good luck! xxx* та укр. **01:54 16.07.2004 ivansstef** *Ех... ще штук зо пять було ага велоспорт і ще щось не пригадую…*; **17:00 19.07.2004 Гуцульський Легінь** *2* (to – адресовано) *Zdravko* (10). Під час аналізу також було виявлено нецензурну та лайливу лексику, яка у формі ***вульгаризмів*** переважає у британському мовленні: англ. *ass, to bomb the crap out, to make cock up, fan-bloody-tastic* та укр. *срака*, *пердун, трах, пожувати соплі* (9,9% та 7,4%), хоча ця лексика не вживається українцями, на відміну від британців, для образи інших комунікантів.

Через цензуру модераторів повідомлень, автори форумів можуть вдаватися до представлення українських просторічних та вульгарних слів за допомогою іншомовного шрифту, що непритаманне мовленню британців: **19:56 14.06.2005** #35207 *U bud'-jakij demokratytshnij (a v inshyh i govoryt' nema pro stho) tobi b obirvaly jajcia, prydurku* (8), або навмисним пропуском певних літер: **12:14 27.08. 2007 лисичка** *І в ф-мі «За двома зайцями» просто не вбачаю «лизання з-ду офіційно ідеології».* ***Діалектизм*** був знайдений лише в україномовному форумі: укр. *світлина* (1%).

У цілому, перевага на користь українського мовлення у форумі щодо стилістичної насиченості лексикою складає 1,3 рази (20,8% та 26,2%). У відсотковому аспекті за ступенем активності вживання комунікантами лексика підвищеного (31,4% та 11,6%) тону переважає в мовленні британців, у той час як лексика зниженого стилістичного тону переважає в мовленні українців (68,6% проти 88,4%).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проаналізований матеріал британських та українських форумів свідчить про наступне. Форум виступає своєрідним інформаційно-інтелектуальним середовищем, де відбуваються, незалежно від часу розриву у комунікації, активні консультації щодо поставлених у заголовках проблем у вигляді подання деякої інформації про події, факти, питання, надання порад, обмін думками, представлення оцінок, емоційних проявів своєї особистості. Означені вектори діалогічної взаємодії реалізуються у формі текстів чи гіпертекстів (гіперпосилань). Відповідно форум, в якому взаємодіють жанри розмови, бесіди, суперечки (прикладів сварки не було знайдено) є осереддям інтелектуального та емоційного відпочинку комунікантів. Такий характер форумів зближує їх з блогами та віддаляє від чатів. Суперечка у форматі аргументації, переконанні, відбувається, у цілому, у межах етикетних норм лінгвоспільнот, використання інвективів для україномовних, на відміну від британських, форумів не є характерним.

Мовна структура форумів британської та української лінгвоспільнот відрізняється, адже для україномовного форуму можливим є активне використання зрозумілих для всіх російських слів, русизмів та одиниць англійської мови, у той час як елементів інших мов не було знайдено у британському матеріалі форумів. У *лексичному* аспекті мовлення форумів характеризується тим, що в ньому є наявними одиниці всіх стилістичних шарів мови. Однак, при цьому лексика *підвищеного* стилю, по-перше, переважає в англійському мовленні, по-друге, в обох форумних просторах, в основному, зводиться до термінів з перевагою українського мовлення; лише у британському мовленні було знайдено історизми. Лексика *зниженого* стилістичного тону переважає в мовленні українців. Знайдених *розмовно-просторічних* елементів, включаючи варваризми, використано менше в британських форумах, ніж в українських. Кількість одиниць *сленгу* виявилася більшою в українському мовленні. Була виявлена нецензурна та

лайлива лексика, яка у формі *вульгаризмів* переважає у британському мовленні. *Діалектизми* були знайдені лише в україномовних форумах. Через цензуру модераторів повідомлень автори форумів можуть вдаватися до представлення українських просторічних та вульгарних слів за допомогою іншомовного шрифту, що непритаманне мовленнєвій поведінці британців. *Перспективою* подальшої роботи є порівняння мовлення британських та українських форумів з мовленням етнічних чатів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горошко Е. И. Изучение электронного дискурса в судебном речеведении [Электронный ресурс] / Е. И. Горошко. – Режим доступу : http://www.textology.ru/article.aspx?aId=44.

2. Компанцева Л. Ф. От классического языкознания – к Интернет-лингвистике / Л. Ф. Компанцева // Studia Linguistica. Зб. наук. пр. до 80-річного ювілею професора Ф. О. Нікітіної. – Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет». – В. 4. – 2010. – С. 24–30.

3. Кондрашов П. Е. Компьютерный дискурс: социолингвистический аспект : дисс. канд. филол. наук : 10.02.19 / П. Е. Кондрашов. – Краснодар, 2004. – 189 с.

4. Лутовинова О. В. Лингвокультурологические характеристики виртуального дискурса : автореф. дисс. ... д-ра филол. наук : 10.02.19 / О. В. Лутовинова. – Волгоград, 2009. – 39 с.

5. Сєров Ю. О. Методи аналізу ефективності Веб-форумів / Ю. О. Сєров, Р. Б. Кравець, А. М. Пелещишин // Інформаційні системи та мережі: Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2009. – № 653. – С. 197–206.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

6. Київський форум «Українці» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://forumkyiv.at.ua/forum/28.

7. Київський форум «Українці» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://forumkyiv.at.ua/forum/145-796-1.

8. Форум «TopUa.net» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://topua.net/forum/topic1755.html.

9. Форуми Майдану [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://forum.maidanua.org.

10. «Аніме та манга українською» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uanime.org.ua/forum/viewtopic.php?f=6&t=907&start=30.

11. «Українські Карпати» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.karpaty.com.ua/?chapter=forum&forum=7&frange=1390.

12. «Українська правда» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://forum.pravda.com.ua/read.php?2,214671523.

13. «Українська правда» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://forum.pravda.com.ua/read.php?2,214672235.

14. Allergy UK [electronic resource]. – Режим доступу : http://forum.allergyuk.org/.

15. Bestukforums [electronic resource]. – Режим доступу : http://bestukforums.co.uk/.

16. Geocaching [electronic resource]. – Режим доступу : http://forums.groundspeak.com/GC/index.php?showtopic=159784&st=50.

УДК 811.111'42

ОБРАЗНО-ЦІННІСНИЙ СКЛАДНИК КОНЦЕПТУ *WAR/ВІЙНА* В АМЕРИКАНСЬКІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

Брославська Л. Я.
Харківська гуманітарно-педагогічна академія

Стаття присвячена дослідженню низки концептуальних метафор, які номінують WAR / ВІЙНА в американській мовній картині світу. Мілітарна концептуальна метафора відображає етноспецифічне сприйняття світу американцями. Концепт WAR / ВІЙНА виступає як референтом, так і корелятом метафор, що демонструє його високий метафоричний потенціал в американській мовній картині світу.

Ключові слова: *концепт, референт, корелят, концептуальна метафора, американська мовна картина світу.*

Брославська Л. Я. Образно-ценностная составляющая концепта WAR / ВОЙНА в американской языковой картине мира. *Статья посвящена исследованию ряда концептуальных метафор, которые номинируют WAR / ВОЙНА в американской языковой картине мира. Милитарная концептуальная метафора отображает этноспецифическое восприятие мира американцами. Концепт WAR / ВОЙНА выступает в качестве как референта, так и коррелята метафор, что демонстрирует его высокий метафорический потенциал в американской языковой картине мира.*

Ключевые слова: *концепт, референт, коррелят, концептуальная метафора, американская языковая картина мира.*

Broslavska L Ya. Imaginative-evaluative constituent of the concept WAR in the American language picture of the world. *The article focuses on a number of conceptual metaphors which verbalize WAR in the American linguistic worldview. The military conceptual metaphor reflects some ethnical properties of American worldview. The concept WAR proves to be an existential universal concept with a set of innate values. Negative evaluation, both intellectual (dreadful war, horrific war and terrible war), ethical (inhuman war, nefarious war and sickening war) and utilitarian (excruciating war, annihilating war and cruel war), dominates in the semantic meaning of 'war'. The image-evaluative constituents of the concept, particularly its negative features, are broadly revealed in metaphors.*

Key words: *concept, referent, correlate, conceptual metaphor, American linguistic worldview.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Концептуальна метафора була і залишається у центрі уваги лінгвістів як лінгвістичний матеріал для наукового розгляду світосприйняття людини. Концепт WAR / ВІЙНА належить до лінгвокультурних концептів, що мають інгерентну цінність, бо є «когнітивно-оцінним феноменом, що відбиває етноспецифічне сприйняття фрагменту позамовного світу» [7, 55].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Цінність визначається за допомогою операції оцінки, коли певне явище порівнюється за шкалою оцінок відповідно до обраного критерію. Оцінна модальність, за О. М. Вольф, «тісно пов'язана із семантикою оцінної структури» [4, 13]. Поняття WAR / ВІЙНА належить до буттєвих телеономних понять, а, отже, має у своєму семному складі набір оцінних значень. За Н. Д. Арутюновою, це (1) сенсорно-психологічні оцінки, (2) сублімовані (абсолютні) оцінки, (3) раціоналістичні оцінки [2, 198].

© Брославська Л. Я. Образно-ціннісний складник концепту WAR/ВІЙНА в американській мовній картині світу

Як свідчить компонентний аналіз лексеми *war*, в її семантиці переважають негативні оцінки: війна жахлива, страхітлива, страшна: "*dreadful war", "horrific war", "terrible war"* (інтелектуальна оцінка); війна нелюдська, мерзенна, бридка: *"inhuman war", "nefarious war", "sickening war"* (етична оцінка); війна болісна: *"excruciating war", "annihilating war", "cruel war"* (утилітарна оцінка) (12).

Це дозволяє вважати, що окремі складники концепту WAR / ВІЙНА є взаємопроникними та пов'язані загально оцінним негативним значенням.

Образно-ціннісний складник концепту, зокрема його негативні ознаки, найбільш чітко простежується у метафоричних способах його реалізацій. (Пор.: «концепт може дорівнювати слову у випадках прямої номінації або концепт може бути названий через свої ознаки при непрямій номінації» [8, 194].

Як зазначає В. І. Карасик, поклавши в основу оцінний складник концепту, концепт WAR / ВІЙНА можна віднести до класу нерегулятивних ментальних утворень, де негативна оцінка виступає як фонова [6, 28].

Актуалізація концепту WAR / ВІЙНА здійснюється за схемою подібності за допомогою концептуальної метафори. Метафора проявляється у різних ситуаціях спілкування: «Фактично наша повсякденна понятійна система, в рамках якої ми думаємо та діємо, за своєю суттю метафорична» [11, 4].

Концептуальна метафора є «когнітивною операцією, що лежить у підґрунті різноструктурних метафоричних виразів (Дж. Лакофф, М. Джонсон), які входять до складу мови та створюються в мовленні, стаючи невід'ємною складовою будь-якого тексту <…>» [3, 1].

За своєю суттю концептуальна метафора відповідає здібностям людини бачити і створювати подібність між різними індивідами та класами об'єктів. Для формування концептуальної метафори залучаються не тільки окремі концепти, але й цілі домени, що включають суміжні концепти. Концептуальна метафора є результатом перехресного мапування – співвідношення між референтом і корелятом, яке містить певний аспект для порівняння (основи метафори) [10, 245]. Результатом взаємодії доменів є утворення значної кількості метафоричних мовних висловлень [5, 3].

Дж. Лакофф і М. Джонсон розглядають концептуальні метафори як осмислення та переживання явищ одного роду в термінах явищ іншого роду. Наприклад, метафорична модель ARGUMENT IS WAR – СУПЕРЕЧКА є ВІЙНА [11, 5] включає ознаки корелятивного концепту WAR / ВІЙНА: «захищати» (Your claims are *indefensible),* «атакувати» (He *attacked every weak point in* my argument), «ціль» (His criticisms were *right on target),* «перемогти» (I've never *won* an argument with him), «руйнувати» (I *demolished* his argument), «стріляти» (You disagree? Okay, *shoot*!), «мати стратегію», «знищувати» (If *you* use that *strategy*, he'll *wipe you out*). Референтний концепт ARGUMENT і його корелят WAR є явищами різного порядку, але у метафорі ARGUMENT частково впорядковується, розуміється як WAR, і про неї говорять в термінах WAR.

Об'єктом нашого дослідження є концепт WAR / ВІЙНА як один із ключових концептів сучасної американської мовної картини світу (далі – МКС).

Предметом дослідження обрані засоби метафоричних номінацій концепту WAR / ВІЙНА в МКС американців.

Мета цієї роботи полягає у виявленні, поясненні та систематизації метафоричних засобів омовлення концепту WAR / ВІЙНА в американській МКС.

Виклад основного матеріалу дослідження. ***WAR / ВІЙНА як референт когнітивної метафори.*** У МКС американців метафоричне втілення концепту WAR / ВІЙНА відбувається за участі низки корелятів, які утворюють діапазон концептуальних метафор WAR / ВІЙНА – групу концептуальних корелятів, за допомогою яких осмислюється певний референт [9, 64], елементи якого або й він сам мапуються на концептуальний референт [1, 296; 5, 6].

Корелятивні домени, концепти та концептуальні метафори мають різний метафоричний потенціал, що, в свою чергу, визначає типовість останніх в МКС [3, 4]. Як засвідчують приклади відібрані з матеріалі *The Corpus of Historical American English* (далі – COHA) (13), корелятивним доменам концептуальних метафор WAR / ВІЙНА притаманний різний метафоричний потенціал, що визначає типовість цих метафор в американській МКС. За отриманими даними кореляти, маповані на референт WAR / ВІЙНА, належать до одинадцяти доменів: ІСТОТА, РОСЛИНА, НАУКА, ТЕАТР, СПОРТ / ГРА, МЕДИЦИНА, ТОРГІВЛЯ, АРТЕФАКТ, МАТЕРІАЛ, ПРИРОДНЄ ЯВИЩЕ. Відповідно до ієрархії концептів деякі корелятивні домени вміщують субдомени. Домен ІСТОТА містить субдомени ЛЮДИНА та ТВАРИНА.

Результатом мапування його концептів на референт WAR / ВІЙНА є онтологічна метафора (метафора персоніфікації) **ВІЙНА – це ІСТОТА** з подальшим мапуванням окремих корелятивних ознак на референтні ознаки двох доменів ЛЮДИНА та ТВАРИНА.

У процесі перехресного мапування корелятивного та референтного доменів виникають окремі метафори: так, метафора ВІЙНА є ІСТОТА набуває смислових розширень:

– війна є істотою, яка може щось нести та змінювати (трансформувати):

"The war that brought a fortune to Jo Hertz, transformed him, overnight, from a baggy-kneed old bachelor <…> to a prosperous" /COHA: Ferber Edna, One Basket, 1947/;

– війна є істотою, яку можна відкликати:

"If they called off their silly war <…>" /COHA: Moore Ward, Greener Than You Think, 1947/;

– битва є неохайною істотою:

"To join this untidy battle, Compass Rose sailed early in the year" /COHA: Nicholas Monsarrat, Cruel Sea, 1951/.

Концептуальна метафора ВІЙНА є ЛЮДИНА набуває смислових розширень:

– громадянська війна є матір'ю, генерал – її сином:

"<…> son of Civil War General Jesse Lee Reno, who gave his name to Nevada's notorious Biggest Little City in the World" /COHA: Time Magazine: Milestones, 1947/;

– агресія – людина, яка має обличчя:

"Representative Frederic R. Coudert Jr., Republican of New York, predicted that the President would make a plea in his message for unity in the face of foreign aggression" /COHA: C. P. Trussell, House Set to Vote Billion in Arms Aid, 1950/.

Концептуальна метафора ВІЙНА є ТВАРИНА: агресія є хижаком, що полює на здобич:

"Hitler became a European menace largely because the internal weakness of the small Versailles-created eastern countries made them fall easy prey to German aggression" /COHA: Peter Ferdinand Drucker, 1940/.

Результатом мапування концептів корелятивного домену ІСТОТА на референт WAR / ВІЙНА є онтологічна метафора (персоніфікація) **ВІЙНА – це РОСЛИНА**:

– агресія є рослиною, яка росте:

"And probably none would have been safe, for aggression grows by what it acquires" /COHA: Nathaniel Peffer, Our job in the Far East, 1940/.

– повстання є рослиною, насіння якої викорчуване:

"The seed of her rebellion is suddently uprooted" /COHA: Kanin Garson, Born Yesterday, 1945/.

Концептуальна метафора **ВІЙНА – це НАУКА** мапує концептуальні ознаки корелятивного домену НАУКА на референт: війна (уміння знищувати) – наука, яку вивчають, досліджують:

"<…> it meant thousands of trained saboteurs, who had learned the arts of destruction in secret war upon the Nazis <…>" /COHA: Upton Sinclair, Return of Lanny Budd, 1953/.

Концептуальна метафора **ВІЙНА – це ТЕАТР** демонструє мапування ознак творчості на референт: військові дії є мистецьким твором, балетним спектаклем:

Many cities were entered with only a token ballet of warfare /COHA: Christopher Rand, Reporting in China, 1953/.

Концептуальна метафора **ВІЙНА – це СПОРТ / ГРА**: війна є грою, яка має правила:

"You are fools," the lieutenant snapped. <…> We observe the rules of war" /COHA: Montgomery Rutherford George, A Yankee Flier Over Berlin, 1944/.

Концептуальна метафора **ВІЙНА – це МЕДИЦИНА**: перехресно мапуються ознаки «війна» та «здоров'я країни» на противагу «миру» – «хворобі»:

"This was tolerable by a sick land – and the grass had made the nation sick – in peacetime; but "war is the health of the state" and the President moved quickly" /COHA: Moore Ward, Greener Than You Think, 1947/;

– прояви бунту є симптомами хвороби:

"These symptoms of revolt, however, served only to obscure radical experimentation in the music itself" /COHA: Uys Krige, Death of the Zulu, 1950/;

Концептуальна метафора **ВІЙНА – це ТОРГІВЛЯ** набуває смислового розширення: стрілянина та битва є розпродажем:

"You know, I've always wanted to run a fire sale; this'll be even better – a battle sale!" /COHA: McGuire John Joseph, Null-ABC, 1953/.

Концептуальна метафора **ВІЙНА – це АРТЕФАКТ** актуалізує смислові розширення фізичного об'єкта:

– війна – предмет, який можна принести:

"<…> keeping the combat entirely verbal, weakening the spirit of our forces and waiting supinely for the enemy to bring the war to us" /COHA: Moore Ward, Greener Than You Think, 1947/.

– антагонізм є гострим предметом:

"In this expansion of Europe, as we have suggested, everywhere sharp antagonism existed between the impulse from Jesus and other impulses" /COHA: Kenneth Scott Latourette, Anno Domini, 1940/.

У концептуальній метафорі **ВІЙНА – це МАТЕРІАЛ** концептуальні ознаки матеріалу мапуються на референт: агресія має коефіцієнт якості:

"This is the key to the disproportionate quality of German aggression" /COHA: Richard M Brickner, Is Germany incurable?, 1943/.

У концептуальній метафорі **ВІЙНА – це ПРИРОДНЄ ЯВИЩЕ** перехресно мапуються концептуальні ознаки референта та корелята: бунт – вогонь, що палає:

"Everywhere in the System, revolt was flaming" /COHA: Simak Clifford D., Empire, 1951/.

У концептуальній метафорі **ВІЙНА – це КОНТЕЙНЕР** здійснюється перехресне мапування онтологічно різних сутностей: абстрактного референта та конкретного корелята, що має фізичні виміри:

– битва має розмір:

"<…> there's a full-size battle going on where nobody wants to fight one" /COHA: McGuire John Joseph, Null-ABC, 1953/;

– військовий стан є контейнером, який можна заповнити:

"I know that peace will come out of hiding and fill the emptiness of belligerency" /COHA: New York Times: Letters, 1940/.

WAR / ВІЙНА як корелят когнітивної метафори. За даними, отриманими у результаті аналізу матеріалу лінгвістичного корпусу COHA (13), концепт WAR / ВІЙНА реалізується як корелятивний домен в американській МКС. У результаті цього утворюється спектр метафор [9, 108] – група референтів, на які мапується корелят WAR / ВІЙНА.

В американській МКС було виявлено, що концепти корелятивного домену WAR / ВІЙНА мапуються на царини дев'яти референтних доменів, а саме: ЛЮДИНА, СТАН / ПОЧУТТЯ, СВІТ, СТОСУНКИ МІЖ ЛЮДЬМИ, ПОЛІТИКА, БІЗНЕС / РОБОТА, КАМПАНІЯ ПРОТИ ЧОГОСЬ, МЕДИЦИНА, СПОРТ / ГРА.

У концептуальній метафорі **ЛЮДИНА – це ВІЙНА** перехресно мапуються концептуальні ознаки референта та корелята: розумова діяльність – битва:

"The mental battle that ensued only took a half second, but at the speed of thought, a lot of things can happen in a half second" /COHA: Garrett Randall, The Penal Cluster, 957/.

Концептуальна метафора **СТАН / ПОЧУТТЯ – це ВІЙНА:** перехресно мапуються концептуальні ознаки «почуття» та «ворог», «ситуація» та «битва»:

"I can choke those, but you can guess what it means to me to see a well-bred woman in the red hands of that butcher – that cigar-waving fancy gent! That is my battle, or as Lorry and you would say, That's my lookout!" /COHA: James A. Michener, Return to Paradise, 1951/.

Концептуальна метафора **СВІТ – це ВІЙНА** набуває смислового розширення: світ є місцем ведення війни:

"This world, "he mused," is a place of struggle" /COHA: Merritt Abraham, The Metal Monster, 1945/.

Концептуальна метафора **СТОСУНКИ МІЖ ЛЮДЬМИ – це ВІЙНА:** подружнє життя є війною:

"In the long war of marriage, in the battle of the friends, Francis Cleary was an open city" / COHA: Mary McCarthy, Cast a Cold Eye, 1950/.

Концептуальна метафора **ПОЛІТИКА – це ВІЙНА** набуває смислового розширення: вибори є битвою політиків між собою:

"Election battle against one another, Mr. Nixon would be able to conserve his energies for the campaign he planned to wage against the weary survivor of the Democratic conventionin Los Angeles" /COHA: James Reston, Democrats' Hopes Are Buoyed; Leadership Wary, 1959/.

Концептуальна метафора **БІЗНЕС / РОБОТА – це ВІЙНА**: бізнес є протистоянням, в якому наявний антагонізм:

"Undoubtedly the antagonism of business toward OPA has muddied the water, and some of the press has been gunning for OPA's hide from the beginning" /COHA: Michael Darrock, What happened to price control? The OPA vs. The inflationary tide, 1943/.

Концептуальна метафора **КАМПАНІЯ ПРОТИ ЧОГОСЬ – це ВІЙНА** набуває смислових розширень: процес припинення корупції є битвою, чиновники – ворогами:

"Destroy the plant, and you cut the heart out of the drug traffic. No cops; no hopeless warfare against cunning smugglers; no battle with big-money corruption of officials" /COHA: Porges Arthur, Revenge, 1956/.

Концептуальна метафора **МЕДИЦИНА – це ВІЙНА**: лікування хвороби є атакою, де симптоми хвороби – вороги:

"We've ceased concentrating on the result of mental illnesses and learned to attack the causes" /COHA: Bloch Robert, This Crowded Earth, 1958/.

Концептуальна метафора **СПОРТ / ГРА – це ВІЙНА** мапує концептуальні ознаки референтного та корелятивного доменів: футбольний матч є битвою:

"Lorry Lundsgard went in to see Dr. Stretti today about a lame wrist – he strained it years ago in a great football battle <…>" /COHA: James A. Michener, Return to Paradise, 1951/.

Висновки та перспективи подальших досліджень. WAR / ВІЙНА належить до буттєвих телеономних понять, маючи у своєму семному складі набір оцінних значень. У семантиці лексеми *war* переважають негативні оцінки. У дискурсі концепт WAR / ВІЙНА набуває переосмислення шляхом мовного втілення у засобах непрямої номінації – у концептуальних метафорах, що утворюються в результаті мапування концептів одинадцяти корелятивних доменів на концепти референтного домену WAR / ВІЙНА і слугують діапазоном (range of metaphor) метафор ВІЙНИ.

У свою чергу, WAR / ВІЙНА як корелят здатен слугувати для осмислення інших референтів, утворюючи спектр метафор (scope of metaphor). До такого спектру метафор WAR / ВІЙНА належать концепти дев'яти референтних доменів. У цілому це доводить високий метафоричний потенціал мілітарної метафори в мовній картині світу американців.

Перспективою дослідження є порівняння метафоричних засобів вербального вираження концепту WAR / ВІЙНА в американській МКС та ідіодискурсі Е. Ґемінгвея.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н. Д. Дискурс / Н. Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь. – М. : 1990. – 136 с.

2. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / Н. Д. Арутюнова // М. : Языки русской культуры, 1999. – 896 с.

3. Бровченко І. В. Концептуальна метафора у кліше англомовного наукового тексту: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / І. В. Бровченко. – Х., 2011. – 20 с.

4. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки. / Е. М. Вольф. – М. : Эдиториал УРСС, 2002. – Изд. 2-е, доп. – 280 с.

5. Жаботинская С. А. концептуальная метафора: процедура анализа для множественных даннях / С. А. Жаботинская // Актуальні проблеми менталінгвістики. Збірник статей за матеріалами VII Міжнародної конференції. Черкаси, Черкаський національний університет імені Б. Хмельницького, 28-29 квітня 2011 р. – Черкаси : Ант, 2011. – С. 3–6.

6. Карасик В. И. Языковые ключи / В. И. Карасик. – Волгоград: Парадигма, 2007. – 520 с.

7. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А. М. Приходько. – Запоріжжя: Прем'єр, 2008. – 332 с.

8. Шевченко И. С. Подходы к анализу концепта в современной когнитивной лингвистике / И. С. Шевченко // Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. – 2006. – № 725. – С. 192–195.

9. Kovecses Z. Metaphor: A Practical Introduction / Z. Kovecses. – Oxford : Oxford University Press, 2002. – 375 p.

10. Lakoff G. The contemporary theory of metaphor /G. Lakoff // Metaphor and Thought. – Cambridge: Cambridge University Press, 1993. – P. 202–252.

11. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By / G. Lakoff, M. Johnson. – Chicago: Chicago University Press, 2003. – 242 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

12. Describing Words [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://describingwords.net/adjectives-and-describing-words-to-describe-war/

13. The Corpus of Historical American English (COHA) [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://corpus.byu.edu/coha/x.asp?r1=&w=1024&h=600

УДК 811.111'367.2 (045)

ЛІНГВОКОГНІТИВНЕ ПІДГРУНТЯ ДОСЛІДЖЕННЯ РИТМІЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ВІРШОВАНИХ ТЕКСТІВ ПОСТМОДЕРНІЗМУ

Валігура О. Р., Забужанська І. Д.
Київський національний лінгвістичний університет

У статті розглядається ритмічна організація поетичного мовлення, аналізується специфіка породження та сприйняття віршованого тексту з урахуванням його ритмічної організації. Також здійснено спробу визначити ритмічну організацію американських віршованих текстів постмодернізму з точки зору лінгвокогнітивного підходу.
Ключові слова: *ритм, віршований текст, лінгвокогнітивний, ментальний конструкт, постмодернізм.*

Валигура О. Р., Забужанская И. Д. Лингвокогнитивные основы исследования ритмической организации стихотворного текста постмодернизма. *В статье рассматривается ритмическая организация поэтической речи, анализируется специфика порождения и восприятия стихотворного текста с учетом его ритмической организации. Также предпринята попытка определить ритмическую организацию стихотворных текстов постмодернизма с точки зрения лингвокогнитивного подхода.*
Ключевые слова: *ритм, стихотворный текст, лингвокогнитивный, ментальный конструкт, постмодернизм.*

Valihura O. R., Zabuzhanska I. D. Linguocognitive basis of the postmodern poetic texts research. *The article, thus, discusses the rhythmic organization of poetic speech, analyzes the specifics of generation and perception of the poetic text in view of its rhythmic organization. An attempt is also made to analyze the rhythmic organization of postmodern poetic texts from the perspective of linguocognitive approach.*
Key words: *rhythm, poetic text, linguocognitive, mental construct, postmodernism.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Дослідження ритмічної організації мовлення на сучасному етапі розвитку мовознавчої науки носять яскраво виражений міждисциплінарний характер, оскільки в них інтегруються досягнення фізіології, психології, нейропсихології, когнітивної лінгвістики тощо. Залучення комплексного міждисциплінарного підходу видається цілком доцільним, оскільки жодна галузь наук пізнання не може претендувати на абсолютну автономність у вирішенні своїх завдань [2, 198]. Відтак загальновідоме антропоцентричне спрямування філологічних розвідок і прагнення досліджувати ритмічну організацію віршованих текстів як вияв лінгвоментальності людини є цілком **актуальним.**

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У лінгвістиці дослідження ритму як інгерентної ознаки людського мовлення представлене працями відомих лінгвістів XIX-XX ст., таких як А. М. Антипова, А. Б. Бабичева, Е. Бенвеніст, О. П. Брик, О. О. Вольфовська, М. М. Гіршман , І. Т. Григор'ян, О. М. Грінбаум, В. В. Потапов, О. А. Титова, C. Adams, P. Auer тощо. Вивчення ж ритму у контексті лінгвокогнітивної парадигми є здебільшого спорадичним (А. А. Калита, О. Кривнова, N. Cook, J. Laver). Пропонована стаття слугує продовженням попередніх досліджень, спрямованих на вияв лінгвокогнітивних основ ритмізації поетичного мовлення [5].

Мета статті виявити лінгвокогнітивне підгрунтя ритмічної організації віршованого тексту.

© Валігура О. Р., Забужанська І. Д. Лінгвокогнітивне підгрунтя дослідження ритмічної організації віршованих текстів постмодернізму

Об'єктом дослідження виступає ритмічна організація сучасних американських віршованих текстів. **Предметом** є лінгвокогнітивні основи ритмічної організації поетичного мовлення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загальнофілологічна тенденція до антропоцентричності залишає феномен мовленнєвого ритму невичерпним джерелом лінгвістичного дослідження, залучаючи здобутки психолінгвістики, нейрофізіології, психопоетики, когнітивної лінгвістики тощо. Це пояснюється тим, що на зламі XIX-XX століть уперше постало питання співвіднесеності мови та нейроанатомії, зокрема прямого співвіднесення лінгвістичних і нейрофізіологічних даних мозку людини у рамках наукового підходу [10].

Відомо, що об'єкти фонетичних досліджень в остаточному підсумку сконструйовані у людській пізнавальній діяльності [15, 6], тому репрезентація концептуальних структур засобами фонологічних одиниць все-таки на наш час достатньо аргументована [2; 6; 8; 9]. Можливість фонологічних репрезентацій концептуального змісту виходить із здатності фонологічної структури передавати власну інформацію. Це підтверджується тим, що у нашій свідомості фонологічні сегменти представлені не лише у вигляді коливань повітря певної частоти та тембру, а й як ментальні сутності [1, 45], об'єктивно існуючі в пам'яті людини в певній узагальненій формі категорії. Більш того, емпіричними індикаторами нашої свідомості слугує вербальна реакція людини, складовою частиною якої є просодія, тому, опираючись на ефекти просодичної діяльності, можливо отримати певне уявлення про роботу свідомості [8, 120].

Трактуючи поняття ритму у лінгвістиці, Д. Кристал переконаний, що «ритм – це фонологічний термін, що позначає усвідомлену, відчутну регулярність помітних (промінантних) одиниць у мовленні» [16l, 417]. Одним із вихідних постулатів для дослідження фонетичних одиниць у лінгвокогнітивній парадигмі, а в контексті нашого дослідження ритмічної організації поетичного мовлення, виступає твердження про те, що фонетична система мови є невід'ємним складником мисленнєвої діяльності людини, яка тісно пов'язана з когнітивними процесами [2, 24]. Поряд з цим, звукові репрезентації як складова мисленнєвої діяльності людини, виникають унаслідок взаємодії з когнітивними процесами мовця [14], а застосування когнітивного підходу до фонетичних і фонологічних досліджень, відповідно, дає можливість виявити когнітивні основи мовлення [2; 6; 14].

Таким чином, залучення емпіричних даних фізіології, психології, та нейронаук до пояснення ритмічної організації мовлення є необхідною передумовою для дослідження лінгвокогнітивних параметрів ритмічної організації поетичного мовлення, що, вочевидь, зумовлене міждисциплінарним та інтегративним характером когнітивної лінгвістики [10], а також її «когнітивним зобов'язанням» [19, 40].

Екстраполювання когнітивної парадигми на дослідження ритмічної організації мовлення дає підстави розглядати ритм з позицій його епістеміологічного статусу як ментальний конструкт [17, 228], одну із когнітивних стратегій, спрямованих на формування вагомих мовних моделей [20, 526], комплексну емерджентну властивість когнітивної конструкції з боку слухача [22, 188]. Поряд з цим, лінгвістичний ритм розглядається як частина ментальної репрезентації, що конструюється у процесі читання [18, 105].

Визнаючи тісний онтологічний зв'язок між ритмічністю мовлення та когнітивними процесами мовця, стверджується [2, 230], що оскільки ритмогрупи зафіксовані в нейродинамічних структурах головного мозку, то людина підсвідомо сприймає мовлення ритмічними групами, які містять в собі смислову єдність. У той же час, ритміко-інтонаційні особливості фрази є проявом явища фонетичної інтерференції [див. там само,135], яка виявляється у тональній, часовій та ритмічній організації фрази [див. там само, с. 183], і має лінгвокогнітивне підґрунтя.

Дослідження лінгвокогнітивних основ ритмічної організації мовлення має беззаперечне практичне значення, оскільки опанування іноземною мовою, її вимовними та змістовими аспектами вбачається неможливим без урахування таких когнітивних процесів мовця як пам'ять, сприйняття, уява, емоції, мислення, а також без інформації щодо ознак формування мовлен-

нєвого ритму зокрема. Усе це свідчить про те, що у формуванні навички правильної ритмізації однаковою мірою задіяні артикуляторні та когнітивні процеси [13, 14]. Це пояснюється тим, що ритмізація мовлення пов'язана зі створенням абстрактних когнітивних схем, які виконують управляючу функцію щодо етапу артикуляції [9, 15]. Завдяки ритміко-інтонаційному членуванню, інформація, відформатована засобами мови, передається слухачу у вигляді послідовних фонетично організованих вербально-смислових квантів [див. там само, 10], що сприяє правильній семантизації комунікативного повідомлення. Більш того, ритмічна організація інтонаційної фрази сприяє появі нової інформації у передбачуваній позиції та виокремленні прагматично важливих концептів. Це пояснюється тим, що перехід від орфографічного до орфоепічного коду набуває індивідуального характеру [7, 10], сприяючи, таким чином, глибшому розумінню взаємозв'язку процесів мислення та мовлення.

Ритмічна організація віршованого тексту, центрального об'єкту поетичного мовлення, відрізняється рекурентними елементами, що надають поетичним рядкам особливої струнокості і впорядкованості. Це, вочевидь, пов'язано з тим, що поетичне мовлення як система ідіостилістичних кодів прагне до виразності на всіх мовних рівнях [12, с. 102]. Відтак розглядаючи актуалізацію віршованого тексту як явище мовленнєво-розумового процесу, завдяки якому відбувається перехід від орфографічного до орфоепічного коду, для правильної інтерпретації смислової інформації тексту вважається за необхідне врахування інформації, яка передається різними мовними рівнями, включаючи фонетичний. Кодуючи повідомлення, адресант використовує різноманітні просодичні сигнали для передачі синтаксичного та семантичного змісту повідомлення [21], а просодичні параметри допомагають слухачеві декодувати стан мовця у момент спілкування [2; 6; 14]. Це видається цілком логічним, адже процеси як розуміння так і сприйняття є процесами декодування, які здійснюється завдяки володінню системою мови.

Віршований текст є історично складеним культурним кодом, який несе у знакових асоціаціях певну культурно-значущу інформацію [3, 122], тому його розглядають як складну категорію, що охоплює когнітивні, експресивно-емоційні й оцінно-аксіологічні складники [11; 13].

Підвищена зацікавленість лінгвістів до вивчення специфіки просодичної організації американських віршованих текстів постмодернізму для виявлення лінгвокогнітивних параметрів ритмічної організації пояснюється тим, що постмодернізм як квінтесенція філософствування кінця XX – початку XXI ст. неминуче вплинув на культуру, відтак і мову сучасного покоління американських поетів. Постмодерністська поетична мова характеризується поліцентризмом. Ця множинність посідає місце головної умови і художнього, і суспільного існування [4, 57]. Американська поезія епохи постмодерну презентує строкате різноманіття (у деяких випадках – симбіоз) різних художніх напрямів і різних форм, вражаючи незвичністю і форми, і змісту. Стосовно форми, то сучасне покоління американських поетів пише у стилі пост-конфесійної лірики, документальної поетики, прозових віршах, сонетах та звукової поетики. Сповідуючи естетичний плюралізм на всіх рівнях організації, постмодерністська творчість включає культурологічне метапрочитання, а також співтворчість митця і реципієнта, поряд із творчим використанням будь-яких традицій [див. там само, 58]. Таким чином, американські віршовані тексти епохи постмодернізму стають сприятливим підґрунтям для експериментально-фонетичного дослідження різних проявів авторського та читацького експериментаторства. Це, у свою чергу, стане одним із способів наближення до когнітивної системи людини, специфіки породження та сприйняття мовленнєвого ритму з позицій когнітивної лінгвістики.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Екстраполяція когнітивної парадигми на дослідження лінгвокогнітивних особливостей фонетичних явищ, а також загальні методологічні засади когнітивної лінгвістики уможливлюють дослідження, аналіз та інтерпретацію ритмічної організації віршованих текстів у лінгвокогнітивній площині. Перспективним у подальшому вбачаємо побудову лінгвокогнітивних моделей ритмічної організації віршованих

текстів постмодернізму, прослідкувавши характер смислових відношень між лінгвокогнітивними моделями та ритмічною організацією досліджуваних віршованих текстів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Болдырев Н. Н. Диалектные концепты и категории / Н. Н. Болдырев, В. Г. Куликов // Филологические науки. – 2006. – № 3. – С. 41–50.

2. Валігура О. Р. Лінгвокогнітивні і комунікативні основи фонетичної інтерференції (експериментально-фонетичне дослідження англійського мовлення українців) [Текст] : дис. … д-ра філол. наук: 10.02.04, 10.02.15 / О. Р. Валігура. – К. , 2010. – 484 с.

3. Воробей Н. В. Ритміко-синтаксична організація текстів афро-американської поезії / Н. В. Воробей // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н.Каразіна. Серія «Філологія». – Харків, 2011. – № 954. – С. 115–118.

4. Денисова Т. Н. Коротко про історію та теорію постмодернізму. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://lib.chdu.edu.ua/pdf/posibnuku/185/5.pdf.

5. Забужанська І. Д. Базові орієнтири дослідження ритмо-інтонаційного комплексу поетичного мовлення у лінгвокогнітивній парадигмі // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство) : збірник наукових праць, 2014. – С. 99–103.

6. Калита А. А. Механізми породження та сприйняття мовленнєво-музичного твору [Електронний ресурс] / А. А. Калита, В. В. Марченко // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер. : Філологічна. – 2013. – Вип. 38. – С. 79 – 83. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nznuoaf_2013_38_26.pdf

7. Князева Е. М. Акцентно-ритмические особенности звучащего стихотворного текста (на материале русской поэзии XX-XXI вв.): автореф. дисс. … канд. филол. наук: 10.02.19 / Е. М. Князева. – М., 2012. – 26 с.

8. Кривнова О. Ф. Ритмизация и интонационное членение текста в «процессе речи-мысли»: опыт теоретико-экспериментального исследования: автореф. дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.19 / Кривнова Ольга Фёдоровна. – Москва, 2007. – 30 с.

9. Кубрякова Е. С. Язык и знание. На пути получения знаний о языке: части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Елена Самойловна Кубрякова. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.

10. Кушнєрова О. А. Лінгвокогнітивні параметри віршованих текстів (на матеріалі збірок любовної лірики «Birthday Letters» T. Hughes, «Споглядання дерева» В. Грабовського та «Судьбы и сердца» Э. Асадова) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15 / О. А. Кушнєрова. – К., 2013. – 20 с.

11. Семененко Л. А. Функціонування маркованих прономінативів-морфостилем у сучасному поетичному мовленні / Л. А. Семененко // Вісник Черкас. ун-ту. Серія: Філол. науки. – 2011. – Вип. 213. – С. 100–105.

12. Смущинська І. В. Художній текст як об’єкт лінгвістичного пошуку / І.В. Смущинська // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики: збірник наукових праць / відп. ред.: Н. М. Корбозерова. – К. : Логос, 2006. – Вип.9. – 2006 . – С. 262–268 .

13. Коваленко Н. А. Просодия и сознание: системно-синергетический поход / Н. А. Коваленко // Вестник Иркутского государственного лингвистического университета. Серия: Филология. – Иркутск, 2011. – Т. № 2 (14). – С. 120–126.

14. Cook N. Tone of Voice and Mind. The connections between intonation, emotion, cognition and consciousness. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Company, 2002 – 294 p.

15. Couper-Kuhlen E. English Speech Rhythm: Form and Function in Everyday Verbal Interaction / Elizabeth Couper-Kuhlen. – John Benjamins Publishing, 1993. – 346 p.

16. Crystal D. A. Dictionary of Linguistics and Phonetics / David Crystal – Oxford: Blackwell, 2002. – 522 p.

17. Fraisse P. Is Rhythm a Gestalt? / Paul Fraisse // Gestalttheorie in der Modernen Psychologie. – 1975, – P. 227–232.

18. Kentner G. Linguistic rhythm and sentence comprehension in reading. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: https://www.academia.edu/2074236/Linguistic_rhythm_and_sentence_comprehension_in_reading

19. Lakoff J. Metaphors We Live By / George Lakoff, Mark Johnson. University of Chicago Press, 1980. – 242 p.

20. Laver J. Principles of Phonetics / John Laver. – Cambridge: Cambridge University Press,1994. – 707 p.

21. Mozzionacci S.J.L. The expression of emotion considered in the framework of an intonation model / S.J.L. Mozziconacci // Proceedings of ISC: A Workshop on Speech and Emotion. – New Castle, Northern Ireland, 2000. – P. 45–52.

22. Sudhoff S. Methods in Empirical Prosody Research (Language, Context and Cognition 3) / Stefan Sudhoff, Denisa Lenertová, Roland Meyer & 5 more. – Walter de Gruyter; 1 edition, 2006. – 391 p.

23. Vrabel T. Lectures in Theoretical Phonetics of the English Language and Method Guides for Seminars/ Tamas Vrabel. – Ungvar: PoliPrint, 2009. – 176 p.

24. Zellner Keller B. Revisiting the Status of Speech Rhythm // Proc. of Speech Prosody Conference 2002 (eds. B. Bel and I. Marlien), Aix-en-Provence, April 11-13, 2002. – P. 727–730.

УДК 81'367.5: 81'37: 81'367: 811.161.2

ОБ'ЄКТНІ ФУНКЦІЇ ПОШИРЮВАЧІВ СЕМАНТИЧНОЇ МОДЕЛІ РЕЧЕННЯ

Воробець О. Д.
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

У статті обґрунтовується проблема функційно-семантичного статусу речень із поширювачами, які служать для вираження об'єктної семантики, входячи у склад двоядерної предикативної системи. Репрезентовані центральні модифікації та потенційні трансформації семантичних компонентів та комплексів. Доведено, що об'єктив це глибинний відмінок, що позначає істоту, предмет, явище та ін., на які сфокусовано дію або стан, інтерпретовані дієсловом, і що знаходиться під прямим чи опосередкованим впливом предиката.

Ключові слова: *поширювач, об'єктив, речення, модель, семантика, функція, двоядерна предикативна система, семантична структура речення.*

Воробец А. Д. Объектные функции распространителей семантической модели предложения. *В статье обосновывается проблема функционально-семантического статуса предложений с распространителями, которые служат для выражения объектной семантики, входя в состав двухъядерной предикативной системы. Представлены центральные модификации и потенциальные трансформации семантических компонентов и комплексов. Доказано, что объектив это глубинный падеж, обозначающий существо, предмет, явление и др., на которые сфокусировано действие или состояние, интерпретирован глаголом, и находится под прямым или косвенным влиянием предиката.*

Ключевые слова: *распространитель, объектив, предложения, модель, семантика, функция, двухъядерная предикативная система, семантическая структура предложения.*

Vorobets O. D. The objective functions of extenders in the semantic model of the sentence. *The author of the article focuses on the issue of the functional-semantic status of sentences with extenders as such that express the objective semantics, the former being part of a dual-core predicative system. The author shows how central modifications and potential transformation of the semantic components and systems are represented in Ukrainian fiction and media. It is proved that the objective case is a complex linguistic phenomenon, indicating a being, an object, a phenomenon etc., on which an action or a state focus. The analysis proves that the action and state are rendered by a verb under the direct or indirect influence of the predicate.*

Key words: *extender, objective, sentence, model, semantics, function, dual-core predicative system, semantic structure of the sentence.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Речення у своїй глибинній основі трактується як одиниця мови, що композиційно сформована із дієслова та однієї чи більше іменних груп, кожна з яких пов'язана з вербальним компонентом відношеннями відмінкового плану. Інтерпретуючи досліджувані поширювачі із відмінковими формами, зосереджуємо увагу перш за все на його синтаксичній та семантико-синтаксичній природі, а не на морфологічних показниках, оскільки, беручи за основу теорію глибинних відмінків Ч. Філлмора [14; 15], спробуємо репрезентувати та проаналізувати можливості рольового проектування семантичних компонентів та комплексів в складі структурної моделі речення.

Мета статті – виявити та описати об'єктні функції поширювачів семантичної моделі речення. Для цього необхідно розв'язати такі **завдання**: 1) розкрити сутність об'єктива в низці синтаксичних компонентів; 2) встановити роль поширювачів у формуванні глибинної семан-

© Воробець О. Д. Об'єктні функції поширювачів семантичної моделі речення

тики речення; 3) проаналізувати речення із досліджуваними компонентами та комплексами поширювального плану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження об'єкта в межах учення про семантико-синтаксемний характер структурної моделі речення представлені роботами багатьох лінгвістів, зокрема: Ю. Д. Апресяна [2], О. В. Бондарка [4; 5], Г. О. Золотової [10], І. Р. Вихованця [6], А. П. Загнітка [8; 9], М. Я. Плющ [13], О. Ф. Ледней [11] та ін.

Суб'єктно-предикатна структура судження є універсальною для різних мов світу і має формальні засоби мовного вираження. Думка про об'єкт входить до сфери логічних зв'язків предиката, отже, засоби вираження об'єкта – це частина мовного вираження предиката. Суб'єкт судження може бути словесно не виражений в реченні, але цей суб'єкт може бути зрозумілий з контексту. У теорії пізнання й лінгвістиці поняття суб'єкт, об'єкт – це елементи знання людини, що пізнає, про предмети та явища дійсності [11, 5].

Ієрархічна будова речення має вигляд не ланцюжка, а складної побудови, що постає внаслідок поступового приєднання залежних слів, словоформ і бінарних груп, які розташовуються відповідно до функції ближче або далі від центру, або зовсім на периферії синтаксичної зони [13, 73].

Об'єкт – це елемент типової суб'єктно-предикативно-об'єктної ситуації, що виступає як залежна від предиката неактивна субстанція, на яку спрямований або якої так чи інакше стосується предикативний компонент. За репрезентованими ознаками об'єкт протиставляється суб'єктові, оскільки смислова залежність об'єкта від предиката – це протилежність функції суб'єкта як детермінуючого джерела предикативного смислу [5, 636].

У реченні наявні значення двох типів: об'єктивні значення, які відображають явища дійсності, і суб'єктивні значення, що вказують на ставлення суб'єкта думки до відображуваної в реченні дійсності [6, 116]. Проблемою об'єктно-суб'єктних відношень у структурній моделі речення займався Ш. Баллі [3, 43–48], який розглядав речення як «найбільш просту можливу форму конденсації та проектації думки» [3, 43] та ввів терміни диктум (об'єктний зміст речення) і модус (відношення позиції суб'єкта думки щодо об'єктивного змісту речення). З теорії французького лінгвіста стає очевидним, що форми диктуму (саме диктум є репрезентантом об'єктних відношень) настільки ж різноманітні, як і уявлення, які він може передавати. Логічно, що він містить у собі дієслівний корелят процесу (явища, стану або якості), який найчастіше локалізується в субстанції компонента субстантивного характеру [3, 44].

Традиційно основним засобом вираження об'єктного значення в сучасній українській мові визначають знахідний відмінок [6, 139; 16, 198], який розташований в прямій опозиції до називного відмінка, і слугує для вираження суб'єктних відношень, що інтерпретуються через позиції агенса, пацієнса, експерієнцера.

Виклад основного матеріалу. Поряд із спеціалізованими на вираженні об'єктної семантики морфологічними засобами регулярно функціонують фахові семантико-синтаксичні компоненти та комплекси – поширювачі відповідного композиційного плану. Функційно-семантичні параметри поширювачів пропонуємо розглядати через макет[1] глибинної семантики речення, що дає змогу побачити мисленнєвий рівень синтаксичного представлення, який породжується за правилами організації складників універсальної бази й на підставі правил граматичної трансформації може формувати поверхневі синтаксичні структури. Спроби аналогічного моделювання трапляються у працях Ч. Філлмора [14; 15], Ю. Д. Апресяна [2], І. О. Мельчука [12] та ін.

Поширювачі у роботі кваліфікуємо як мінімальні синтаксичні одиниці, що характеризуються сукупністю і структурованою єдністю семантичного значення, яке випливає із синтезу одного, двох чи більше компонентів, яким притаманні комбіновані семантико-синтаксичні

[1] Під макетом глибинної семантики речення розуміється модель, структура, що відображає семантико-синтаксичну побудову реченнєвої конструкції, при окресленні якої беруться до уваги як облігаторні, так і факультативні компоненти пропозиції.

властивості і які мають потенціал виступати в ролі синтаксеми як субстанційного, так і предикатного плану.

1. Модель поширювача [без + S_2]: *«І ми туди зайшли **без зайців, без лисиць**»* (21). Об'єктив *без зайців* і *без лисиць* займає кінцеву позицію і складається із двох однорідних семантичних комплексів, функціонуючи в реченні із виключно об'єктною семантикою, яка є визначальною для цього конституента.

2. Модель поширювача [біля + S_2]: *«Дівчина сяде на своєму звичному місці **біля ткацького верстата**»* (19). Поширювач *біля ткацького верстата* розташований у постпозиції щодо предиката, входячи у залежність від його валентної рамки, та функціонує в ролі об'єктива, що перебуває під впливом агенса. Услід за Й. Ф. Андершем зазначаємо, що агенс може характеризуватися селекційними рисами 'істота', 'особа', 'предмет', 'стихія' [1, 46]. У цьому прикладі агенс наділений селекційною ознакою особи, що передбачає наявність у структурній моделі речення локативного комплікатора, котрий, як і об'єктив, виражений семантичним комплексом, хоч із більш ускладненою будовою.

3. Модель поширювача [в / у + S_2]: *«П'яним рухом відібрав **у дівчини** ручку й папір»* (17). Складовий компонент реченнєвої структури *у дівчини* розташований у постпозиції і функціонує як субстанціальна синтаксема[2] із семантикою об'єктності. Про складність цього об'єктива[3] свідчить супровідна об'єктна зона[4] *ручку й папір*, що знаходиться у безпосередній залежності від предиката, але все ж композиційно висловлює об'єктні відношення із центральним об'єктивом у цілому, формуючи цілісний диктум.

Для моделі поширювача [в / у + $S_{2/4/6}$] характерна найбільш розгалужена система еквівалентних поширювачів із спільною семою 'об'єкт' і функційною роллю об'єктив, що налічує біля 60 одиниць [8], наприклад: *«**В арсеналі агентства** – інформаційні повідомлення, брошури, наліпки на скло і громадські акції»* (20) – поширювач [в арсеналі + S_2]; *«**В обставинах економічної кризи і подальшого ускладнення** соціальної ситуації в країні Кремль свідомо нагнітає напруженість у відносинах із сусідніми державами в найчутливішому плані – територіальному»* (20) – поширювач [в обставинах + S_2]; *«**В основу розрахунків** лягла динаміка підвищення вартості електроенергії»* (20) – поширювач [в основу + S_2]; *«Просто прислав за ним уранці конвой **в особі свого ординарця**»* (22) – поширювач [в особі + S_2]; *«До того ж він помітив **в очах утікача** той недобрий полиск»* (23) – поширювач [в очах + S_2]; *«Ви повинні довести всю свою щирість **у боротьбі за волю** України»* (23) – поширювач [у боротьбі за + S_4]; *«Твори Чайковського **у виконанні гостей** викликали в слухачів найщиріші емоції та враження»* (20) – поширювач [у виконанні + S_2]; *«В їхньому складі варто передбачити фахівців **у галузі токсикології, вірусології, бактеріології, інфекційних хвороб, професійної патології, медичної екології**»* (20) – поширювач [у галузі + S_2]; *«Принцип родового спадкування князівської влади, остаточно оформлений і введений у **ранг неписаного закону**»* (20) – поширювач [у ранг + S_2] та ін.

4. Модель поширювача [від + S_2]: *«Зілля рятувало **від найгірших римських хвороб** та **від тягаря літ**»* (19). Семантичні комплекси *від найгірших римських хвороб* та *від тягаря літ*, знаходячись у постпозиції, виражають цілісне об'єктне значення, що впливає на інформативний план реченнєвої конструкції. Водночас зміст речення з урахуванням можливостей об'єктивації смислу передбачає поглиблення кваліфікації предиката як центра пропозиційних функцій інтенційних та екстенційних відношень. У цьому прикладі предикат виявляє свої інтенційні властивості: названий агенс *зілля* і названий об'єкт, що складається із двох рівноправних об'єктних зон: *від найгірших римських хвороб* та *від тягаря літ*, які є обов'язковими з огляду на цілісність семантики.

[2] Субстанційна синтаксема – це мінімальна семантико-синтаксична одиниця, компонент семантичної структури речення, що проектує значення предметності.

[3] Складний об'єктив – об'єктив, для котрого притаманною є супровідна об'єктна зона, що позиціонує у взаємопроникних відношеннях із центральним репрезентантом об'єктної семантики.

[4] Супровідна об'єктна зона – залежна від об'єктива система компонентів із об'єктним значенням.

Модель поширювача [від + S_2] має у своєму розпорядженні систему об'єктних значень так званого вторинного плану, до складу якої входять два ускладнення, наприклад: *«**Відповідно до законів України** без цієї інформації СБУ не може ні порушити кримінальну справу, ані розпочати відповідне розслідування»* (20) – поширювач [відповідно до + S_2]; *«За результатами цієї перевірки рейтинг банку за системою CAMELS було підвищено **відразу на два пункти**»* (20) – поширювач [відразу на + S_4].

5. Модель поширювача [для + S_2]: *«Закон **для всіх ваших русинів** єдин є: що **для князя**, що **для смерда**»* (18). Своєрідність цього прикладу полягає в тому, що, по-перше, в його структурній моделі функціонує ускладнений поширювач із об'єктною семантикою, який проектується як три окремі семантичні комплекси, перший із яких (*для всіх ваших русинів*) наділений визначальним об'єктним значення, а два інші (*для князя* і *для смерда*) мають пояснювальний характер, причому їм усім притаманний однорідний значеннєвий смисл, але відмінні селекційні риси: поширювач *для всіх ваших русинів* – невизначена особа, поширювач *для князя* – особа, поширювач *для смерда* – особа. По-друге, проаналізований компонент виражає і адресатну семантику, тобто може функціонувати в ролі адресата, на який спрямована дія. Тому розуміємо поширювач як такий, що має здатність позиціонувати в реченні як у ролі об'єктива, так і в ролі адресата водночас, а розрізнення можливе тільки на глибинному семантичному рівні усвідомлення семантико-синтаксичних відношень.

6. Модель поширювача [до + S_2]: *«Весело сказала в коридорі **до подруг**»* (19). Об'єктив *до подруг*, займаючи кінцеву позицію, розташований після локативного компонента *в коридорі*, також вираженого семантичним комплексом, що приводить до напластування на об'єктне значення просторових відношень, але про співвіднесення об'єктива із локативом не йдеться. А от що стосується адресата, в ролі якого також можна розглядати цей компонент, то об'єктне значення підпадає під його вплив, що дає змогу кваліфікувати поширювач *до подруг* як адресат–об'єктив.

Система еквівалентних поширювачів із об'єктною семантикою, притаманних моделі поширювача [до + S_2], налічує 4 елементи, наприклад: «*За відсутності стабільних доходів онкологічні хворі змушені звертатись **до допомоги покровителів**»* (20) – поширювач [до допомоги + S_2]; *«**До кола постійних донорів** входять уряди США, Великої Британії, Нідерландів, Німеччини, Канади, Швейцарії та Швеції, а також Програма розвитку ООН»* (20) – поширювач [до кола + S_2]; *«Такий буде добрим чоловіком **до пари моїй дочці**»* (19) – поширювач [до пари + S_3]; *«Монастир Святого Іоанна Предтечі та церкви свого часу входили **до числа найбільших православних центрів**»* (20) – поширювач [до числа + S_2].

7. Модель поширювача [з-поміж + S_2]: *«Пантелій дістав **з-поміж двох дерев'яних дощок** цупкий лист пергамену»* (22). Складовий компонент речення *з-поміж двох дерев'яних дощок*, функціонуючи у постпозиції поряд із предикатом дії, називає неживий об'єкт (предмет), що опосередковано стимулює розвиток ситуативного ядра речення, оскільки з позиції агенса відбувається прямий вплив на об'єктив, що також наділений допоміжною локативною семою. Однак просторове значення не дає підстав для того, щоб визначати іншу семантику поширювача. Поряд із об'єктивом у межах цього прикладу наявна супровідна об'єктна зона *цупкий лист пергамента*, що також інтерпретує неживий об'єкт і виступає незамінним компонентом цілісності об'єктного плану речення. Доцільно зазначити, що семантичний комплекс із об'єктною семантикою є повноцінним еквівалентом пропозиції, але немає підстав кваліфікувати цю конструкцію як поліпропозитивну одиницю, у складі якої функціонують згорнуті чи приховані елементи, що можуть виявитись під час трансформаційного аналізу.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Речення в загальному вигляді можна представити як логічну надмовну категорію, що репрезентує безліч конкретних синтаксичних конструкцій, механізм творення кожної з яких передбачає предикацію і процес лексичного наповнення, детермінованого закономірностями граматичного ладу мови. Єдність форми і змісту

речення як найважливішої комунікативної одиниці – це передусім єдність семантико-синтаксичного та формально-синтаксичного його рівнів, які стосуються сфери мови в логічних, семантичних і формальних проявах. Поширювач у функції об'єктива є тим складником лівобічно-предикатно-правобічних відношень, що виступає залежною від предиката субстанцією, на яку безпосередньо спрямована або якої стосується дія чи стан.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андерш Й. Ф. Типологія простих двоскладних речень у чеській мові в зіставленні з українською : [монографія] / Й. Ф. Андерш. – К. : Наукова думка, 1987. – 191 с.

2. Апресян Ю. Д. Лексическая семантика. Синонимические средства языка / Ю. Д. Апресян. – 2-е изд., испр. и дополн. – М. : Языки русской культуры, 1995. – 472 с.

3. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Ш. Балли ; пер. с франц. – М. : Изд-во иностр. лит., 1955. – 416 с.

4. Бондарко А. В. Основы функциональной грамматики. Языковая интерпретация идеи времени : [монография] / А. В. Бондарко. – С. Пб. : Изд-во СПбГУ, 1999. – 260 с.

5. Бондарко А. В. Теория значения в системе функциональной грамматики: на материале русского языка / А. В. Бондарко. – М. : Языки славянской культуры, 2002. – 736 с.

6. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис / І. Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.

7. Воробець О. Д. Прийменниково-субстантивний комплекс у семантико-синтаксичній структурі речення : автореф. дис. … канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. Д. Воробець. – Івано-Франківськ, 2012. – 20 с.

8. Загнітко А. П. Словник українських прийменників. Сучасна українська мова / А. П. Загнітко, І Г. Данилюк, Г. В. Ситар, І. А. Щукіна. – Донецьк : ТОВ ВКФ БАО, 2007. – 416 с.

9. Загнітко А. П. Теорія сучасного синтаксису : [монографія] / А. П. Загнітко. – 3-тє вид., виправл. і доповн. – Донецьк : ДонНУ, 2008. – 294 с.

10. Золотова Г. А. Коммуникативные аспекты русского синтаксиса : [монография] / Г. А. Золотова. – 6-е изд., стер. – М. : КомКнига, 2010. – 368 с.

11. Ледней О. Ф. Об'єктні синтаксеми в структурі простого речення : автореф. дис. … канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. Ф. Ледней. – Одеса, 2003. – 19 с.

12. Мельчук И. А. Русский язык в модели Смысл – Текст / И. А. Мельчук. – М. : Языки русской культуры, 1995. – 682 с.

13. Плющ М. Я. Словоформа у семантично елементарному та ускладненому реченні: Вибрані праці / М. Я. Плющ. – К. : Вид-во Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 2011. – 175 с.

14. Филлмор Ч. Дело о падеже / Ч. Филлмор ; пер. с англ. Е. Н. Саввиной // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1981. – Вып. X: Лингвистическая семантика. – С. 369−495.

15. Филлмор Ч. Дело о падеже открывается вновь / Ч. Филлмор ; пер. с англ. Б. Ю. Городецкого // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1981. Вып. X: Лингвистическая семантика. – С. 496−530.

16. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови / К. Ф. Шульжук. – К. : Академія, 2004. – 406 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

17. Багряний І. П. Людина біжить над прірвою : [роман] / І. П. Багряний. – К. : Школа, 2009. – 320 с.

18. Білик І. І. Меч Арея : [роман] / І. І. Білик ; вст. ст. О. Апанович. – К. : Веселка, 2003. – 360 с.

19. Гончар О. Т. Людина світу, син Дніпра : Вибрані твори / О. Т. Гончар. – Д. : ВАТ Дніпрокнига, 2001. – Т. 1. – 712 с.

20. Дзеркало тижня : тижневик. – К. – 2014−2015.

21. Драч І. Ф. Поеми / І. Ф. Драч ; упоряд., післям. і відом. про поеми А. Ткаченко. – К. : Генеза, 2006. – 510 с.

22. Загребельний П. А. Диво : [роман] / П. А. Загребельний. – К. : Махаон-Україна, 2001. – 575 с.

23. Шкляр В. М. Ключ : [роман] / В. М. Шкляр. – Львів : Кальварія, 2003. – 208 с.

УДК 81’42 : 159.964.21 : 811.11

КОМУНІКАТИВНА СИТУАЦІЯ ЗВИНУВАЧЕННЯ/ВИПРАВДАННЯ ЯК ОСОБЛИВИЙ ТИП КОНФЛІКТНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Герасимів Л. Я.
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Стаття присвячена дослідженню комунікативної ситуації звинувачення/виправдання як особливого типу конфліктної взаємодії, яку віднесено до гармонізуючого типу конфліктної взаємодії. Описано праксеограму вербальної інтеракції в ситуації звинувачення/виправдання.
Ключові слова: *комунікативна ситуація звинувачення/виправдання, конфліктна взаємодія, гармонізуючий тип, врегульований/неврегульований конфлікт, праксеограма інтеракції.*

Герасымив Л. Я. Коммуникативная ситуация обвинения/оправдания как особый тип конфликтного взаимодействия. *В статье исследована коммуникативная ситуация обвинения/оправдания как особый тип конфликтного взаимодействия, которая отнесена к гармонизирующему типу конфликтного взаимодействия. Описана праксеограмма вербальной интеракции в ситуации обвинения/оправдания.*
Ключевые слова: *коммуникативная ситуация обвинения/оправдания, конфликтное взаимодействие, гармонизирующий тип, урегулированный/ неурегулированный конфликт, праксеограмма интеракции.*

Gerasymiv L. Ya. The communicative situation of Accusation/Excuse as a special type of conflict interaction. *The article deals with the communicative situation of accusation/excuse as a special type of conflict interaction. The author describes the basic phases, types and causes of conflict interaction, traces the peculiarities of conflict interaction in the communicative situation of accusation/excuse, substantiates the attribution of the situation of accusation/ excuse to the harmonizing type of conflict interaction, describes the praxeogram of verbal interaction in the situation of accusation/excuse, and provides the characteristic features of the completely/partially settled or unsettled conflict interaction in the situation of accusation/excuse.*
Key words: *communicative situation of accusation/excuse, conflict interaction, harmonizing type, settled conflict, unsettled conflict, interaction praxeogram.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв’язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Комунікативну поведінку людини визначають соціально-економічні та політичні фактори, що впливають на психологічний стан особистості та мовну свідомість комуніканта, і відображають будь-які зміни емоційного фону комунікації чи відхилення від стандартної комунікативної поведінки.

Комуніканти мають два сценарії розвитку своєї комунікативної поведінки: кооперативну або некооперативну діалогічну взаємодію [3]. Метою кооперативної поведінки є дотримання Принципу Кооперації, що полягає у здійсненні вкладу у діалог відповідно до потреб комунікантів та спрямованості діалогу. Некооперативна поведінка спрямована перш за все на адресанта, тобто на задоволення власних потреб, що оголошуються першочерговими. Така поведінка не визначається потребами адресата і часто приводить до пониження його комунікативного статусу. В результаті некооперативної поведінки виникає конфліктна ситуація.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Феномен конфліктної комунікації отримав досить широке висвітлення у сучасних лінгвістичних розвідках [14; 12; 13].

Ще донедавна конфлікт вважали негативним феноменом у поведінці людей, проте все більше науковців вважають, що конфлікт є нормою існування людських стосунків: «конфліктність

© Герасимів Л. Я. Комунікативна ситуація звинувачення/виправдання як особливий тип конфліктної взаємодії

потенційно закладена в будь-якій діалогічній взаємодії суб'єктів через різне сприйняття дійсності» [7, 71]; «конфлікт можна розглядати як природну форму міжособистісного спілкування» [9, 5].

Метою статті є визначення основних характеристик комунікативної ситуації звинувачення/виправдання як особливого типу конфліктної взаємодії.

Окреслена мета передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) описати основні фази, типи, причини конфліктної взаємодії; 2) уточнити визначення конфлікту; 3) встановити відмінні риси конфліктної взаємодії у ситуації звинувачення/ виправдання; 4) обґрунтувати належність ситуації звинувачення/виправдання до гармонізуючого типу конфліктної взаємодії; 5) описати праксеограму вербальної інтеракції в ситуації звинувачення/виправдання; 6) охарактеризувати повністю/ частково врегульовану або неврегульовану конфліктну взаємодію в ситуації звинувачення/виправдання.

Актуальність проведеного дослідження обумовлена потребою детального та всебічного аналізу комунікативної взаємодії загалом та конфліктної взаємодії зокрема. Комунікативна ситуація звинувачення/виправдання детермінує особливий тип конфліктної взаємодії, який не отримав достатнього висвітлення у сучасних наукових розвідках, що зумовлює актуальність дослідження основних властивостей ситуації звинувачення/виправдання як конфліктної інтеракції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Конфлікт – це «зіткнення протилежно спрямованих цілей, інтересів, позицій, думок та поглядів опонентів чи суб'єктів взаємодії» [1], тобто конфліктна комунікація має місце тоді, коли обидва учасники взаємодії мають різні цілі, і кожен зацікавлений у досягненні власної мети.

Дещо інше трактування конфлікту пропонує Третьякова В. С., розуміючи під комунікативним конфліктом «стан протиборства двох сторін (учасників конфлікту), в результаті якого кожна зі сторін свідомо та активно діє на шкоду протилежній стороні, експлікуючи свої дії вербальними та прагматичними засобами» [11, 145]. Отже, конфлікт – це не просто взаємодія двох учасників (Анцупов А. Я.), що мають різноспрямовані цілі, а й свідома активність на шкоду іншій стороні.

Конфлікт неможливий без участі *двох* учасників комунікації, коли ініціатор конфлікту розпочинає взаємодію, а інший учасник бере в ній участь та відстоює протилежну точку зору. При цьому до уваги не беруться принципи та постулати кооперативної поведінки, а учасники не дбають про те, щоб зберегти «лице» один перед одним.

Узгоджується з цією думкою і позиція Комлєва М. Г., який говорить про відсутність конфлікту лише у двох випадках: за умови кооперативної інтеракції та повної відсутності інтеракції між партнерами [5, 90].

Серед відмінних особливостей цього виду взаємодії виділяють: 1) реалізацію антиетикетних цілей, що суперечать позитивній спрямованості спілкування; 2) одностороннє або обопільне непідтвердження рольових очікувань, розбіжність партнерів в розумінні або оцінці ситуації; 3) невідповідність стратегічних і тактичних інтересів учасників інтеракції, непідтвердження комунікативних намірів [9, 14].

Отже, у конфліктній взаємодії комунікативні інтереси учасників взаємодії знаходяться у протиріччі, комунікативні цілі мають різну спрямованість, комунікативні дії одного учасника взаємодії спрямовані на нанесення шкоди іншому учаснику взаємодії та передбачають зміну його емоційного стану і поведінки.

Конфліктна взаємодія є взаємодією учасників комунікації на основі реплікових ходів. Реплікові ходи є типовими, характерними для будь-якого типу взаємодії (встановлення контакту, підтримання уваги, вираження думки), проте мають специфічний прагматичний характер, притаманний конфліктному діалогу: змусити співрозмовника до дії, чинити вплив, викликати сумнів, звинуватити, зменшити впевненість, понизити його статус тощо [2, 61].

Виділяють три фази комунікативного конфлікту: передкомунікативна фаза (першочергове усвідомлення учасниками ситуації протиріч між ними), власне комунікативна фаза (реалізація ілокутивних намірів учасників взаємодії) і посткомунікативна фаза (аналіз результатів і наслідків мовленнєвої поведінки) [2, 79].

Існує декілька типів конфліктної взаємодії: обопільний конфлікт (обидва комуніканти ведуть себе агресивно), односпрямований конфлікт (один з комунікантів уникає конфліктної взаємодії і не робить відповідних кроків); гармонізуючий конфлікт (один з учасників дотримується некооперативної поведінки, а інший – кооперативної) [11, 150].

Комунікативну ситуацію звинувачення/виправдання не можна назвати типовою ситуацією конфліктної (некооперативної) взаємодії. Її також не можна віднести до обопільного чи односпрямованого типів конфлікту. Оскільки учасник реалізує тактику виправдання (у відповідь на звинувачення), що відноситься до тактик стратегії кооперації, вважаємо ситуацію звинувачення/виправдання гармонізуючим типом конфлікту.

У комунікативній ситуації звинувачення/виправдання можна говорити лише про стадію зародження конфлікту, коли ініціатор взаємодії незадоволений станом речей і має емоційний дискомфорт. Для того, щоб зменшити міру цього дискомфорту, він реалізує звинувачення як спосіб демонстрації свого негативного відношення до ситуації.

Лаврентьєва Є. В. вказує, що причинами конфліктогенності звинувачення є суб'єктивність оцінки дій адресата, зіткнення системи норм комунікантів, висока напруга та емоційність ситуації [7, 71].

До основних конфліктогенних прагматичних факторів відносять: ігнорування вікових характеристик партнера по спілкуванню, зневага до статусних відмінностей учасників спілкування, невідповідність змісту та виду спілкування, місця та часу, умов спілкування, рольових позицій в комунікативному акті [6, 334].

Основою виникнення звинувачення є негативне оцінювання ситуації адресантом, спричинене невідповідністю моральних та етичних норм адресанта та адресата. Відсутність спільних норм є причиною виникнення конфліктних ситуацій:

"Your hands are filthy, Nigel! When did you last wash them?

Well, let me think, Nigel said. That's rather difficult to remember exactly. It could have been yesterday or it could have been the day before.

The Trunchbull's whole body and face seemed to swell up as though she were being inflated by a bicycle-pump.

I knew it! She bellowed"(15, 138).

Як бачимо, причиною конфлікту стали різні гігієнічні норми комунікантів. Звинувачуваний (дитина) не сприймає комунікативний намір співрозмовника як звинувачення і відповідає на запитання, не виправдовуючись.

Оцінюючи співрозмовника, комунікант за основу оцінки бере те, що людині не вдалося зробити порівняно з нормою (тим, що інші люди виконували успішно), а сам оцінюваний за норму бере свій результат на початку діяльності або результати людей, які виконали цю роботу гірше за нього [8, 45].

У ситуації звинувачення/виправдання замість того, щоб взяти участь у конфліктній взаємодії, адресат, навпаки намагається її уникнути і спрямувати взаємодію у бік кооперації. Через втілення виправдання комунікант визнає свою вину чи перекладає її на когось іншого, намагаючись зменшити міру емоційного дискомфорту ініціатора взаємодії. У цьому випадку він розцінює виправдання як можливість переконати співрозмовника покращити думку про нього, в результаті чого покращиться і його емоційний стан.

Гармонізуючий тип конфлікту об'єднує декілька моделей мовленнєвої поведінки: модель попередження конфлікту (потенційно конфліктні ситуації), модель нейтралізації конфлікту (ситуації конфліктного ризику) і модель гармонізації конфлікту (власне конфліктні ситуації) [11, 150].

Модель попередження конфлікту не містить маркерів підвищеної емоційності ситуації, і тільки певні імплікатури можуть свідчити про напруженість ситуації. Модель нейтралізації конфлікту характеризує низка комунікативних дій, спрямованих на погашення наявного конфлікту і передбачає додаткові комунікативні зусилля. Модель гармонізації конфлікту є власне конфліктною моделлю комунікативної взаємодії, яка експлікує різницю в нормах та поглядах учасників.

Отже, в межах гармонізуючого типу конфліктної мовленнєвої поведінки ситуацію звинувачення/виправдання відносимо до моделі гармонізації конфлікту, адже вона, з одного боку, має яскраво виражені риси конфліктної взаємодії, яка розвинулась (стратегії некооперативної поведінки, інвективна та негативно маркована лексика тощо), а з іншого, в умовах розбіжності цілей та інтересів учасники взаємодії намагаються гармонізувати спілкування, використовуючи тактику виправдання.

У стереотипній комунікативній ситуації звинувачення/виправдання як гармонізуючому типі конфліктної взаємодії адресант та адресат повинні зробити низку необхідних кроків. Так, адресант повинен: 1) встановити відповідність причини ініціації мовленнєвої інтеракції та реалізації глобальної цілі звинувачення; 2) встановити відповідальність адресата за причину ініціації мовленнєвої взаємодії; 3) переконати адресата у його вині за погіршення емоційного стану адресанта; 4) ствердити відсутність дій з боку адресата, спрямованих на зміну емоційного стану адресанта; 5) продемонструвати бажання адресанта до покращення свого емоційного стану. Адресат повинен: 1) визнати свою провину за емоційний стан адресанта; 2) визнати свою відповідальність за стан адресанта; 3) продемонструвати незумисність дій адресата, що призвели до погіршення стану адресанта; 4) продемонструвати бажання та готовність адресата покращити цей стан.

Отже, для успішної реалізації комунікативної взаємодії у ситуації звинувачення/виправдання необхідні такі умови: адресант *знає,* що адресат відповідальний за певну ситуацію, яка призвела до погіршення його емоційного стану, а адресат це *визнає* та *хоче* покращити його стан.

Стереотипна комунікативна ситуація звинувачення/виправдання як гармонізуючий тип конфліктної взаємодії розвивається за певною праксеограмою. Видозмінивши певним чином праксеограму вербальної інтеракції Сніжик О. П. [10, 142] через додавання кроків, що відображають зворотну реакцію, для опису комунікативної ситуації звинувачення/виправдання у роботі пропонуємо використати таку праксеограму: реалізація певною особою якоїсь дії, вчинку або бездіяльності (Ситуація) → етична та істиннісна оцінка цієї Ситуації Звинувачувачем на основі порівняння її з Нормою → оцінювання Звинувачувачем Ситуації як негативної → встановлення Звинувачувачем особи, причетної до негативної Ситуації та надання їй статусу Звинувачуваного → інформування Звинуваченого про його вину у створенні негативної Ситуації та відповідальність за це → визнання Звинувачуваним вини/відповідальності за негативну Ситуацію → намагання Звинуваченого виправити негативну Ситуацію (виправдатись) → оцінювання Звинувачувачем виправдань Звинувачуваного.

Остання частина праксеограми фактично відображає зворотну реакцію на втілення виправдання, тобто третій репліковий хід або перлокутивний ефект втілення виправдання. Зворотна реакція є важливим прагматичним індикатором того, наскільки успішно звинувачуваний втілив своє виправдання, і, як результат, чи перейшов конфлікт у фазу гармонізації.

Ініціатор звинувачення може прийняти виправдання, як наслідок, конфлікт не має розвитку й емоційна напруга спадає до мінімуму. Це відбувається тому, що ініціатор комунікативної взаємодії приймає аргументи звинуваченого. Його емоційний дискомфорт зменшується через те, що він усвідомлює 1) безпідставність звинувачень; 2) мотиви дій звинуваченого; 3) хибність звинувачень тощо. Отже, має місце врегульований конфлікт, тобто учасники частково чи повністю задовольняють свої інтереси і досягають поставлених цілей.

Про врегулювання конфлікту свідчить функціонально-позитивний характер розмови, що є результатом *спільних* зусиль у пошуку позитивного рішення. Тому ситуація звинувачення/виправдання виходить за межі конфлікту тільки тоді, коли ініціатор взаємодії прийме вибачення та долучиться до кооперативної взаємодії.

Конфлікт може бути врегульований повністю або частково [9, 79]. Про повне врегулювання конфлікту свідчить орієнтація партнерів на співробітництво як на об'єктивному, так і на суб'єктивному рівнях. Часткове врегулювання конфлікту не анулює його причини, а виражає лише зовнішню зміну конфліктної поведінки при збереженні внутрішньої установки на продовження конфлікту.

Ситуація звинувачення/виправдання може бути частково врегульованим конфліктом у тому випадку, коли ініціатор взаємодії вважає продовження розмови беззмістовним або приймає виправдання звинувачуваного тільки формально:

"Don't argue with me, for heaven's sake, woman! This little brute Matilda or whatever her name is has stink-bombed my study! There is no doubt about it! Thank you for suggesting it.

But I didn't suggest it, Headmistress.

Of course, you did! Now what is it you want, Miss Honey? Why are you wasting my time?"(15, 81).

Ініціатор конфлікту не вважає виправдання звинуваченого правдивими, завершуючи конфліктну взаємодію зміною теми розмови (*Now what is it you want, Miss Honey?*).

Причинами неврегульованого конфлікту може бути неприйняття ініціатором звинувачення виправдань звинуваченого. Це відбувається у тому випадку, коли звинувачувач: 1) не вважає аргументи звинуваченого розсудливими; 2) не вірить словам звинуваченого; 3) не знімає відповідальності звинуваченого за скоєне, як-от:

"That cake was made from real butter and real cream! And he, that rober-bandit, that safe cracker, that highwayman standing over there with his socks around his ankles stole it and ate it!

I never did, the boy exclaimed, turning from grey to white.

Don't lie to me, Bogtrotter! Barked the Trunchbull. The cook saw you! What's more, she saw you eating it!" (15, 116).

Ініціатор взаємодії не вірить виправданням звинувачуваного (*Don't lie to me, Bogtrotter*) і наводить свої аргументи, намагаючись довести свою правоту, цим самим ще більше розпалюючи конфлікт (*The cook saw you! What's more, she saw you eating it!*).

Неврегульований конфлікт розпочинається так само, як і врегульований, проте у комунікативній стадії ініціатор взаємодії не приймає аргументів звинуваченого, тобто він вирішує надалі дотримуватись некооперативного стилю поведінки. Компроміс не досягається, а емоційний дискомфорт у обох учасників підсилюється:

"You… you little cheat! The father suddenly shouted, pointing with his finger. You looked at my bit of paper! You read it off from what I've got written here!

Daddy, I'm the other side of the room, Matilda said. How could I possibly see it?

Don't give me that rubbish!" the Father shouted. Of course you looked! You must have looked! No one in the world could give the right answer just like that, especially a girl! You're a little cheat, madam, that's what you are! A cheat and a liar!"(15, 51).

Ініціатор конфлікту використовує інвективну лексику для підсилення свого осуду вчинку звинувачуваного (*you little cheat)*, який намагається виправдатися, надавши раціональні докази. Проте співрозмовник не бере їх до уваги і продовжує свої безпідставні звинувачення.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Ситуація звинувачення/виправдання є стереотипною ситуацією, в якій відношення адресанта описується знаком «-», тобто має місце актуалізація відповідальності адресата за небажаний для адресанта певний стан справ. Її характеризують такі особливості: комунікативні інтереси учасників взаємодії не збігаються; мовленнєві дії адресанта спрямовані на зміну поведінки чи стану адресата; мовленнєві дії

адресата спрямовані на залагодження конфлікту, зменшення завданої шкоди та покращення емоційного стану адресанта.

Комунікативну ситуацію звинувачення/виправдання відносимо до гармонізуючого типу конфліктної взаємодії, оскільки він має яскраво виражені риси зародження конфліктної взаємодії, проте учасники взаємодії намагаються гармонізувати спілкування та перейти в площину кооперативної взаємодії.

Перспективним видається комплексне дослідження особливостей тактико-стратегічної організації комунікативної ситуації звинувачення/виправдання в англомовній дитячій літературі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анцупов А. Я. Конфликтология / А. Я. Анцупов, А. И. Шипилов. – М. : УНИТИ – ДАНА. – 2002. – 591 с.
2. Волкова О. С. Прагмалингвистические особенности межличностного общения в коммуникативной ситуации «бытовой конфликт» : на материале английского языка : дисс. … канд. филол. наук : 10.02.04 / Волкова Ольга Сергеевна. – Волгоград, 2009. – 188 с.
3. Грайс Г. П. Логика и речевое общение / Г. П. Грайс // Новое в зарубежной лингвистике. Прагматика. – М. : Прогресс, 1985. – Вып. 16 – С. 217–237.
4. Гришина Н. В. Психология конфликта. – 2-е изд. / Н. В. Гришина. – СПб. : Питер, 2009. – 544 с.
5. Комлев Н. Г. Лингвосемантические мотивы возникновения и разрешения межперсонального конфликта / Н. Г. Комлев // Тез. VI все союз. симп. по психолингвистике и теории коммуникации. – М. , 1978. – С. 87–99.
6. Крамкова О. В. Языковые и прагматические факторы конфликтогенности / О. В. Крамкова // Вестник Нижегородского ун-та им. Н.И. Лобачевского. – № 6 (2). – 2011. – С. 332–335.
7. Лаврентьева Е. В. Речевые жанры обвинения и оправдания в диалогическом единстве : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Елизавета Владимировна Лаврентьева. – Новосибирск, 2006. – 261 с.
8. Ламанов И. А. КУРС : Психология Конфликта / И. А. Ламанов. – М. : 2000. – 105 с.
9. Сейранян М. Ю. Конфликтный дискурс: социолингвистический и прагмалингвистический аспекты / М. Ю. Сайранян. – М. : Изд-во «Прометей», 2012. – 96 с.
10. Сніжик О. П. Висловлення звинувачення та виправдання у вербальних інтеракціях (на матеріалі сучасної французької мови) : дис. … канд. філол. наук : 10.02.05 / Сніжик Олена Петрівна. – Запоріжжя, 2007. – 308 с.
11. Третьякова В. С. Конфликт как феномен языка и речи [Електронний ресурс] / В. С. Третьякова. – Режим доступа: http://proceedings.usu.ru/proceedings/ N27_03 /win/16.html
12. Фадєєва О. В. Стратегії й тактики конфліктного дискурсу (на матеріалі сучасної англійської мови) : дис. … канд. філол. наук : 10.02.04 / Фадєєва Олена Володимирівна. – К., 2000. – 192 с.
13. Beavin-Bavelas J. Interpersonal conflict // Handbook of Discourse Analysis J. Beavin-Bavelas, L. E. Roger, F. E. Millar. – London : Academic Press, 1985. – Vol. 4. Discourse Analysis in Society. – P. 9–26.
14. Grimshaw A. Conflict talk : Sociolinguistic investigations of arguments in conversations / A. Grimshaw. – Cambridge : C.U.P., 1990. – 356 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

15. Dahl R. Matilda / R. Dahl. – Hengoed : Rily Publications, 2008. – 233 p.

УДК 811.112.2'42

ФРАЗЕОЛОГІЧНИЙ СТАТУС ТАВТОЛОГІЧНИХ ВИСЛОВЛЕНЬ У НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ДИСКУРСІ

Говоруха Н. В.
Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна

Стаття присвячена тавтологічним висловленням, що є висловленнями-фразеошаблонами розповідної структури з формальним співпадінням аргумента та предиката пропозиції. На основі ступеня конвенціоналізації вирізняються дискурсивні та прислівні тавтологічні висловлення. Перші набувають імпліцитний смисл лише у дискурсі. Другі зафіксовані у фразеологічних словниках, їхні імпліцитні смисли можуть здобуватися поза дискурсивним контекстом.

Ключові слова: *дискурс, імпліцитний смисл, конвенціоналізація, тавтологічне висловлення, фразеошаблон.*

Говоруха Н. В. Фразеологический статус тавтологических высказываний в немецкоязычном дискурсе. *Статья посвящена тавтологическим высказываниям, которые представляют собой высказывания-фразеошаблоны повествовательной структуры с формальным совпадением аргумента и предиката пропозиции. На основе степени конвенционализации выделяются дискурсивные и пословичные тавтологические высказывания. Первые приобретают имплицитный смысл только в дискурсе. Вторые зафиксированы во фразеологических словарях, их имплицитные смыслы могут извлекаться вне дискурсивного контекста.*

Ключевые слова: *дискурс, имплицитный смысл, конвенционализация, тавтологическое высказывание, фразеошаблон.*

Govorukha N. V. Phraseological status of tautological utterances in German discourse. *The article deals with the tautological utterances, which are phrase pattern utterances with a formal coincidence of the propositional argument and predicate and serve in the discourse for actualization of implicatures and indication of expressive illocution. On the basis of the conventionalization degree two types of such utterances are described: discursive and proverbial ones. The former get an implicit meaning only in the discourse. The letter are entered in phraseological dictionaries, their implicit meanings can be extracted beyond the discursive context.*

Key words: *conventionalization, discourse, implicit meaning, phrase pattern, tautological utterances.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В межах когнітивно-комунікативної парадигми у лінгвістиці стало можливим вивчення одиниць мови, які є традиційними дослідницькими об'єктами логіки та філософії. До таких одиниць належить тавтологія, яка в логіці розуміється як судження, істинне на основі його логічної форми в будь-яких можливих світах, наприклад: *Krieg ist Krieg* [13, 147]. Невід'ємність вивчення тавтології для лінгвістики підкреслює А. Вежбицька: «Питання щодо інтерпретації таких речень, як *Boys will be boys*, може здатися другорядним і неважливим. Я вважаю, однак, що результати дослідження цього питання можуть бути значними; вони визначають загальне розуміння лінгвістики, її меж, її можливостей та її завдань» [24, 391]. У лінгвістичні дослідження тавтологія увійшла відносно недавно, спочатку поставши об'єктом стилістики й фразеології, а потім – прагмасемантики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багата традиція вивчення тавтології існує в межах фразеології, де тавтологічні висловлення (далі – ТВ) розглядаються як: 1) стереотипи,

© Говоруха Н. В. Фразеологічний статус тавтологічних висловлень у німецькомовному дискурсі

«загальні місця» (*locus communis, common place, Gemeinplatz*) [15, 40; 20], 2) ідіоми [4; 11, 116], 3) фразеошаблони [1, 9; 6; 17, 131; 21, 42–43].

Ми приєднуємось до тієї позиції, згідно з якою ТВ є фразеошаблонами, або в інших термінах, – фразеосхемами, реченнями фразеологізованої структури, синтаксичними або граматичними фразеологізмами, незамкненими структурними схемами [6; 9, 133; 12, 269], або у німецькомовній фразеології – стійкими реченнєвими схемами (*festgeprägte Satzschema*) [22], фразеологізмами-висловленнями (*äußerungswertige Phraseologismen*) [14, 85], фразеологізованими синтаксичними зразками (*fraseologisierte syntaktische Muster*), в яких повторювані лексичні елементи можуть змінюватися, а синтаксична схема є ідіоматизованою [16, 260]. Проте, в німецькомовному розмовному дискурсі ТВ не однорідні – вони вживаються як ТВ-прислів'я, так і вільно модельовані ТВ, не зафіксовані словниками [18, 412]. Тому актуальним є питання стосовно фразеологічного статусу ТВ, вирішення якого може бути можливим лише із залученням когнітивно-прагматичного підходу. Це і зумовлює **актуальність** цієї наукової розвідки.

Мета статті – встановити фразеологічні риси ТВ, які проявляються як взаємопов'язані з їхніми лінгвопрагматичними властивостями. У зв'язку з поставленою метою вирішується **завдання** виокремлення та характеризації двох видів ТВ на основі ступеня конвенціоналізації – конвенціоналізованих ТВ (тавтологічних прислів'їв) та дискурсивних ТВ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ми розглядаємо ТВ як висловлення-фразеошаблони розповідної структури, які мають тавтологічну форму, що ґрунтується на формальному збігу аргумента й предиката пропозиції, та слугують у дискурсі для актуалізації імплікатур – інтендованих імпліцитних пропозицій.

Фразеошаблони становлять «конструкції, що будуються не за активно діючими правилами, а за сталими і закріпленими у мові моделями ідіоматичного характеру» [12, 279]. В. Фляйшер характеризує фразеошаблони як такі, що не вписуються в розмежування номінальних і комунікативних фразеологізмів [17, 130]. Вони знаходяться на межі синтаксису та фразеології, і тому їхня належність до фразеологізмів є суперечливою. «Ідеться про синтаксичні структури, зокрема предикативні словосполучення та речення, лексичне наповнення котрих є варіабельним, а синтаксис виявляє ідіоматичність» [17, 131]. Головна властивість фразеошаблонів полягає в тому, що це не вільно модельовані структури, а такі, в яких граматичні явища виступають в нерозривній єдності з явищами лексико-фразеологічними: вони «складаються зі слів та конструкцій, які їх аранжують» [10, 33].

ТВ, що вживаються комунікантами в діалогічному дискурсі, набувають інформативності, реалізуючи дискурсивні імплікатури. Виведення імплікатури адресатом відбувається згідно з дією принципу кооперації завдяки «експлуатації» максим кількості та релевантності Г. П. Грайса [3]. Воно може відбуватися або безпосередньо, коли імплікатура сприймається відразу, минаючи експліцитний смисл (безпосередній доступ адресата до імпліцитного смислу), або опосередковано, через експліцитний смисл: адресатом спочатку сприймається буквальна пропозиція, а потім на її основі виводиться імплікатура [2, 118]. Це залежить від ступеня конвенціоналізації імпліцитного смислу висловлення (інакше – ступеня виділеності (*salience*) [19, 240]).

Залежно від ступеня конвенціоналізації, ми виділяємо ***паремійні*** ТВ (тавтологічні прислів'я), імпліцитні смисли котрих зафіксовані у фразеологічних словниках і можуть вилучатися поза дискурсом, та ***дискурсивні*** ТВ, які набувають імпліцитного смислу, що є імплікативним лише в дискурсі.

Парамійні ТВ відносять до прислів'їв / паремій, оскільки вони зафіксовані фразеологічними словниками [14; 22; 18, 401]. У лексиконі прислів'їв [25] тавтологічні представлені такими моделями: *S ist/bleibt S: Daheim ist daheim; A ist/bleibt A: Sicher ist sicher; Hin ist hin, tot ist tot; Schwarz blei bt Schwarz; Futsch ist futsch und hin ist hin; P ist P: Gewesen ist gewesen; Getan ist*

getan; Gesagt ist gesagt; Was (zu) A/Adv/P ist, ist (zu) A/Adv/P: Was zu arg ist, ist zu arg; Was vorbei ist, ist vorbei; Was geschehen ist, ist geschehen.

Як і іншим фразеологізмам, тавтологічним прислів'ям притаманні три основні ознаки: «належність до номінативного інвентарю мови, ознака повної або часткової ідіоматичності, а також ознака стійкості, в той або іншій мірі її варіабельності, що проявляється в абсолютній або відносній відтвореності сполучень слів «в готовому вигляді» [10, 56]. На наш погляд, основна ознака ТВ, що зближує їх з прислів'ями, є їхня ідіоматичність, під якою маємо на увазі не різновид стійкості та відтворюваності, але й непрозорість семантики: «ідіоматичність трактується як невиводимість загального значення сталих сполучень слів із суми значень лексичних компонентів» [9, 11].

Непрозорість семантики ТВ, яка передбачає залежність від дискурсивного контексту, єднає ознаки стійкості і відтворюваності, які часто розмежовуються фразеологами [1, 68]. Непрозорість семантики базується не тільки на семантичному перенесенні, але й на звуженні або розширенні значення, семантичній недостатності, надлишковості, парадоксальності [9, 111]. ТВ органічно підпадають під категорію недостатності, тому можуть претендувати на статус ідіоматичних. У баченні ідіоми ми дотримуємося визначення В. М. Савицького, за яким «ідіома (у вузькому розумінні) – це мовна одиниця (або її семантичних варіант) з цілісним значенням» [9, 58].

На думку О. В. Іванової, «смисл прислів'їв безпосередньо пов'язаний з когнітивною діяльністю людини, асиметрія смислового поля відображає значущі для людини складності на шляху пізнання предметів та явищ» [5, 167]. Когнітивні процеси інтендування та розуміння смислу прислів'їв значною мірою релевантні для прислів'їв тавтологічної форми, оскільки ця форма тягне за собою аномальність смислу: він передається лише імпліцитно. На відміну від звичайних прислів'їв, прислів'я-тавтології базуються не на внутрішній формі – буквальному його розумінні, що нічого не дає, а на імпліцитному смислі, який можна вивести з сигніфікативного набору ознак денотата, що означає повторювана лексема.

Релевантна ознака денотата в таких прислів'ях зберігається у фонді знань носіїв мови та актуалізується на момент реалізації прислів'їв в дискурсі. При цьому особливість тавтологій-прислів'їв полягає в тому, що завжди актуалізується одна й та сама ознака:

„Geschäft ist Geschäft: wenn man Gewinne erzielen will, darf man keine Skrupel haben“ [26, 274]*;*

„Gelernt ist gelernt: was man gut gelernt, geübt hat, das beherrsch man mühelos“ [26, с. 479]*;*

„Geschenkt ist geschenkt: was man verschenkt hat, kann man nicht wieder zurückverlangen“ [26, 658].

Проте в різних дискурсивних реалізаціях таких прислів'їв денотати можуть бути різними, що визначається актом референції, який має дискурсивний характер. Як приклад наведемо прислів'я *Weg ist weg* у трьох дискурсивних реалізаціях:

(1) „Rufus: *Wie wäre es mit Sortieren? Privatbriefe, Steuerklärungen, Immobilien…*

Pia: *Ich geb es auf. Weg ist weg.“ (+> Der Brief ist weg +>Es lohnt sich nicht weiter zu suchen) (4, 12.03.06)*

(2) „Hilde: *Hast es doch erzählt, wiest esmit die eigenen Augen gsehn hast, daß es weggschnittn is.*

Otto: *Genau hat man es nicht erkennen können, weil es nicht hell genug war. Und da is auch kein Verlaß drauf!*

Hilde: *Du spinnst ja, Otto, weg ist weg, glaubst da braucht man dich dazu, daß man das erkennen kann!“ (+> Das Glied ist wirklich weg) (2, 132)*

(3) „Leo: *Das Geld –*

Papa schreit: *– ist weg! <…>*

Leo: *Ich glaube Ihnen kein Wort.*

Papa: *Schicksal. Sie können es ruhig glauben. Weg ist weg! (+> Ich kann mein Geld nicht zurück bekommen)*

Leo: *Warum regt man sich auf. Genau. Weg." (2, 441)*

У наведених діалогах денотати прислів'я *Weg ist weg* є різними (певний лист, чоловічий орган, гроші), але їхня ознака є однаковою – неспроможність знайти втрачене. У дужках після знака «+>» експлікується імплікатура, яка передається на ґрунті ТВ.

Дискурсивної модифікації прислів'я набуває також за допомогою додавання до ТВ конкретизуючих пояснень [21, 41]. Імпліцитний смисл при цьому залишається конвенціоналізованим, наприклад:

(4) *„Tot ist tot, das gilt für Jude und Christ, verzeih die Reihenfolge, Kommissar. (+> Es ist gut, am Leben zu bleiben) Für einen Toten gibt es keine Papiere, das mußt du zugeben, und keine Grenzen; er kommt in jedes Land, wo es noch verfolgte und gemarterte Juden gibt. Prosit, Kommissar, ich trinke auf unsere Gesundheit!" (1, 25)*

Значення тавтологічного прислів'я може модифікуватися додаванням неочікуваної семантики: *„Recht ist Recht – aber man verdreht's gern"* [21, 41]. Часто прислів'я складається з двох частин: за частиною тавтологічної форми йде підрядне: *„Bär bleibt Bär, fährt man ihn auch übers Meer"; „Teufel bleibt Teufel, ob schwarz oder weiß"*, або тавтологічне речення виступає в складі координативного зв'язку: *„Geschenkt ist geschenkt, wiederholen ist gestohlen"; „Augen auf, Kauf ist Kauf"*.

Тавтологічні прислів'я належать до безобразних, що виділяються О. О. Потебнею поряд з образними прислів'ями – такими, що містять у собі поетичний образ [8, 102]. Національна специфіка ТВ проявляється в тому, що, наприклад, російським прислів'ям без тавтології часто відповідають німецькі прислів'я-ТВ: *„Gestochen ist gestochen, sagte die Nadel zum Degen. Die Russen: Wenn die Nadel den Dolch sieht, sagt sie mein Bruder"* [27, 4/787].

Імпліцитний смисл дискурсивних ТВ є імплікативним, тобто таким, для розуміння якого адресату потрібна низка висновків [2, 114]. Про ментальні зусилля адресата при виведенні імплікатур дискурсивних ТВ можливо зробити висновок на підставі подальшої експлікації мовцем імплікатури, оскільки мовець не впевнений в тому, що адресат адекватно виведе вкладений у висловлення смисл:

(5) „Heinz: *Es gibt eh viel zu viel Menschen auf der Welt.*

Anni: *Ein Kind ist ein Kind. (+> Ein Kind ist jetzt für mich wichtig +> Ich will nicht abtreiben lassen)*

Heinz: *Ein Kind bringt alles durcheinander. Jetz is leicht, was in alle Zeitungen steht.*

Anni: *Will aber ned abtreibn." (2, 411)*

За словами І. Л. Муханова, репліки у відповідь «висвічують» імпліцитні смисли вихідного висловлення, чим саме і доводять їх наявність [7, 94].

Для дискурсивних ТВ більш характерними є так звані «структурні доповнення» [18, 407] – сполучники *denn*, *aber*, *und*, модальне слово *wirklich*, прислівники часу *ewig, immer*, градуальна частка *ganz*, обмежувальна частка *nur* та модальні частки *ja, eben*, *halt*, *schließlich*, наприклад:

(6) *„Er hob die Schultern. „Ich konnte ihn nicht halten. Was kann man gegen diese Amerikaner machen? Sie verstehen kein Deutsch und setzen sich hin, wo sie wollen! Nehmen Sie den Platz drüben. Tisch ist ja Tisch, nicht wahr? (+> Dieser Tisch ist jetzt frei; An diesem Tisch können Sie ruhig essen) Ich habe Ihren Wein schon rübergestellt."*

Ich wußte nicht, was ich tun sollte. Eine Familie hatte die vier Plätze meines Tisches fröhlich beschlagnahmt. Da, wo mein Geld lag, saß jetzt ein sehr schönes, sechzehnjähriges Mädchen mit einer Kamera." (3, 123)

Дискурсивні ТВ є первинними відносно паремійних, оскільки останні з'являються на їх основі в результаті процесу конвенціоналізації. Конвенціоналізація забезпечує «перехід суб'єктивного смислу висловлення окремого комуніканта в інтерсуб'єктивний смисл мовного

виразу, який з цієї миті поступає у розпорядження в рівній мірі усіх членів мовної спільноти» [23, 7]. В. М. Савицький описує здатність зворотів мовлення ставати фразеологічними одиницями мови у такий спосіб: «Коли перевага вживання певного звороту досягає крайнього ступеня – детермінованості, спосіб вираження думки перетворюється у засіб її вираження» [9, 17, виділено в оригіналі].

Розмежування паремійних і дискурсивних ТВ не є жорстким. Залежно від ступеня конвенціоналізації смислу, ТВ розташовуються на штучній шкалі від 0 до 1, де максимальний ступінь конвенціоналізації мають прислів'я тавтологічної форми, і мінімальний – ТВ з авторськими, дискурсивними смислами [2, 246–249]. Ступінь конвенціоналізації залежить від типовості, частотності й відомості смислу [19, 240]).

Висновки та перспективи подальших досліджень. ТВ на основі ступеня конвенціоналізації реалізованих на їх основі імпліцитних смислів розпадаються на паремійні та дискурсивні. Дискурсивні ТВ характеризуються тим, що набувають імпліцитного смислу лише в дискурсі. Паремійні ТВ, зафіксовані у фразеологічних словниках, мають конвенціоналізовані імпліцитні смисли, які можуть виникати поза дискурсивним контекстом. До перспектив дослідження відносимо виявлення структурних та когнітивно-семантичних моделей ТВ, а також визначення іллокутивних та стратегічних характеристик ТВ у німецькомовному діалогічному дискурсі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баранов А. Н. Аспекты теории фразеологии / А. Н. Баранов, Д. О. Добровольский. – М. : Знак, 2008. – 656 с.

2. Безугла Л. Р. Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі / Л. Р. Безугла. – Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2007. – 332 с.

3. Грайс Г. П. Логика и речевое общение / Г. П. Грайс // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1985. – Вып. 16. – С. 22–127.

4. Диневич И. А. Синонимические и тавтологические сближения слов категории состояния / И. А. Диневич // Лингвофольклористика. Вып. 6. – Курск, 2001. – С. 60−68.

5. Иванова Е. В. Антропоцентризм в пословице / Е. В. Иванова // Антропоцентризм в языке и речи. – СПб. : Изд-во С.-Петерб. ун-та, 2003. – С. 162–168.

6. Кайгородова Т. Г. Проблемы синтаксической идиоматики: на материале русского языка : автореф. дисс. … доктора филол. наук : 10.02.01 / И. Н. Кайгородова. – Волгоград, 1999. – 39 с.

7. Муханов И. Л. О текстообразующей функции имплицитных смыслов высказывания (диалог) / И. Л. Муханов // Имплицитность в языке и речи. – М. : Языки русской культуры, 1999. – С. 88–94.

8. Потебня А. А. Из лекций по теории словесности. Басня. Пословица. Поговорка // Потебня А. А. Теоретическая поэтика. – М. : Высшая школа, 1990. – С. 55–131.

9. Савицкий В. М. Основы общей теории идиоматики / В. М. Савицкий. – М. : Гнозис, 2006. – 208 с.

10. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В. Н. Телия. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1996. – 288 с.

11. Чернышева И. И. Устойчивые словесные комплексы в языке и речи (на материале немецкого языка) / И. И. Чернышева. – М. : Высшая школа, 1980. – 141 с.

12. Шведова Н. Ю. Очерки по синтаксису русской разговорной речи / Н. Ю. Шведова. – М. : Изд-во АН СССР, 1960. – 377 с.

13. Allwood J. Logik für Linguisten / J. Allwood, L.-G. Anderson, Ö. Dahl. – Tübingen : Niemeyer, 1973. – 112 S.

14. Beckmann S. „So wie man is, is man" – Zur Funktion von Phraseologismenin argumnetativen Zusammenhängen / S. Beckmann // Neue Fragen der Linguistik. – Tübingen : Niemeyer, 1991. – Bd. 2. – S. 85–91.

15. Burger H. Handbuch der Phraseologie / H. Burger, A. Buhofer, A. Sialm. – Berlin, New York: de Gryuter, 1982. – 433 S.

16. Eckert R. Aspekte der konfrontativen Phraseologie / R. Eckert // Linguistische Studien. – 1979. – Reihe A, Heft 56. – Berlin : Akademieverlag. – S. 74–79.

17. Fleischer W. Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache / W. Fleischer. – Tübingen : Niemeyer, 1997. – 299 S.

18. Fritz G. Zur Verwendung tautologischer Sätze in der Umgangssprache / G. Fritz // Wirkendes Wort. – 1981. – N. 31/6. – S. 398–415.

19. Giora R. Literal vs. Figurative Language: Different or Equal? / R. Giora // Journal of Pragmatics. – 2002. – Vol. 34. – P. 487–506.

20. Gühlich E. „Was sein muß, muß sein." Überlegungen zum Gemeinplatz und seiner Verwendung / E. Gühlich // Bielefelder Papiere zur Linguistik und Literaturwissenschaft. – 1978. – H. 7. – S. 1-41.

21. Lüger H.-H. Satzwertige Phraseologismen. Eine pragmalinguistische Untersuchung / H.–H. Lüger. – Wien : Praesens, 1999. – 313 S.

22. Reichstein A. D. Zur Analyse der festgeprägten Sätze im Deutschen / A. D. Reichstein // DaF. – 1973. – X. – S. 212–222.

23. Wiegers H. Propositionaler Sinn: Eine konstruktive Kritik des Searlischen Propositionsbegriff / H. Wiegers // Neue Fragen der Linguistik.– Tübingen: Niemeyer, 1991. – Bd. 2. – S. 3-8.

24. Wierzbicka A. Boys will be Boys: even 'truisms' are culture-specific / A. Wierzbicka // ders. Cross-cultural pragmatics: the semantics of human interaction. – Berlin, New York : de Gruyter, 1991. – P. 391–452.

25. Beyer H. Sprichwörterlexikon / Horst Beyer und Annelies Beyer. – Leipzig : Bibliographisches Institut ; M. : Высшая школа, 1989. – 348 S.

26. Duden. Redewendungen. Wörterbuch der deutschen Idiomatik ; 2., neu bearb. u. akt. Aufl. – Mannheim [u.a.] : Dudenverl., 2002. – 955 S.

27. Röhrich L. Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten ; 2. Aufl / Lutz Röhrich. – 4 Bde. – Freiburg [u.a.] : Herder, 1973. – 1256 S.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Dürrenmatt F. Der Verdacht / F. Dürrenmatt. – Wien : Wiener Verlag, 1953. – 238 S.
2. Kroetz F. X. Gesammelte Stücke / Franz Xaver Kroetz. – Fr. a. M. : Suhrkamp, 1976. – 504 S.
3. Remarque E. M. Die Nacht von Lissabon / E. M. Remarque. – Köln : Kiepenheuer und Witsch, 1963. – 241 S.
4. Unter uns. – Режим доступу: www.unteruns.de:http://german.imdb.com/title/tt 0108977/episodes

УДК: 811.112.2’42

МОВЛЕННЄВІ АКТИ НЕГАТИВНОЇ ОЦІНКИ АДРЕСАТА В НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Давидова Т. В.
Харківський національний автомобільно-дорожній університет

У статті розглянуто експліцитні й імпліцитні мовленнєві акти негативної оцінки адресата в німецькомовному діалогічному дискурсі. На основі алгоритму модифікацій умов успішності виокремлено одинадцять ілокутивних підтипів таких мовленнєвих актів, як-от: образа, насмішка, іронія, несхвалення, догана, критика, осуд, незадоволення, докір, звинувачення й обурення.

Ключові слова: *адресат, ілокутивний підтип, мовленнєвий акт, негативна оцінка, умови успішності.*

Давыдова Т. В. Речевые акты негативной оценки адресата в немецкоязычном диалогическом дискурсе. *В статье рассмотрены эксплицитные и имплицитные речевые акты негативной оценки адресата в немецкоязычном диалогическом дискурсе. На основе алгоритма модификации условий успешности выделены одиннадцать иллокутивных подтипов данных речевых актов: оскорбление, насмешка, ирония, неодобрение, порицание, критика, осуждение, недовольство, упрек, обвинение и негодование.*

Ключевые слова: *адресат, иллокутивный подтип, негативная оценка, речевой акт, условия успешности.*

Davydova T. V. Speech acts of addressee negative evaluation in German dialogical discourse. *This paper deals with speech acts of addressee negative evaluation in German dialogical discourse. In these speech acts specific feature of evaluation is considered as combination of the evaluation subject and speech subject, on the one hand, and evaluation object and speech object, on the other hand. On the basis of an algorithm of felicity rules modifications eleven illocutionary subtypes of these speech acts are distinguished: abuse, jeer, irony, disapproval, reproof, critics, dispraise, disaffection, reproach, accusation, indignation.*

Key words: *addressee, illocutionary subtype, negative evaluation, speech act, felicity rules.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв’язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Однією із суттєвих рис сучасного мовознавства є антропоцентричність – спрямованість на глибокий, всебічний аналіз природи людини в усьому розмаїтті її проявів, у тому числі мовного вираження емоційної оцінки. Особливої значущості набувають дослідження мовного вираження оцінки адресата в процесі мовленнєвої комунікації, оскільки у центрі уваги опиняється не тільки продуцент мовленнєвого акту (далі – МА) – адресант, але і його реципієнт – адресат. Антропоцентричність у такому випадку постає у подвійному прояві: спрямованості на адресанта, суб’єкта оцінки, а також і на адресата – об’єкта оцінки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оцінка адресата неодноразово поставала об’єктом досліджень з позицій прагмалінгвістики на матеріалі різних мов. Установлено прагматичні закономірності реалізації оцінки [1; 5; 8; 10; 22], дискурсивні властивості висловлень та МА позитивної оцінки [4], а також окремих різновидів негативної оцінки адресата – критики [2], звинувачення [6; 12; 13], образи [17], докору [20], несхвалення [15; 21]. Проте, існуючі розвідки з цієї проблеми не можна вважати вичерпними, залишаються невстановленими розбіжності між окремими ілокутивними підтипами МА оцінки адресата, а також способи їхнього вираження у німецькомовному дискурсі. По-різному визначається ілокутивний статус таких

© Давидова Т. В. Мовленнєві акти негативної оцінки адресата в німецькомовному діалогічному дискурсі

МА – як бегабітив [18], експресив[14], визнання (*Acknowledgement*) [19, 41], сатисфатив [23, 77], евалюатив у складі класу експресивів [3, 229]. Це зумовлено тим, що наразі бракує системного вивчення прагматичних властивостей МА оцінки адресата, зокрема негативної, що свідчить про **актуальність** цієї проблеми.

Мета статті – схарактерезувати ілокутивні підтипи МА негативної оцінки адресата – негативних евалюативів та їхніх різновидів за критерієм способів вираження. Об'єкт дослідження – це висловлення, що реалізують негативно-евалюативні МА, предмет вивчення – їхні прагмалінгвістичні властивості, які проаналізовано на матеріалі німецькомовного діалогічного дискурсу, представленого персонажним мовленням сучасних творів художньої літератури.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оцінка, яка є однією з найважливіших ментальних сутностей, що відображаються у мові й мовленні людини, трактується як думка суб'єкта про цінність певного об'єкта для самого суб'єкта [16, 37].

Слідом за Л. Р. Безуглою, ми вважаємо, що оцінний компонент може бути наявним в МА різних ілокутивних типів, не впливаючи на їхню ілокутивну силу. В окремий ілокутивний тип, а саме евалюативний, оцінні МА виокремлюються лише тоді, коли оцінка стосується адресата [3, с. 229]. Характерною ознакою оцінки в цьому ілокутивному типі є суміщення суб'єкта оцінки і суб'єкта мовлення, з одного боку, і об'єкта оцінки й об'єкта мовлення, з іншого, наприклад:

«Zuerst müssen wir auszählen, wer als Erste mit Markus' City-Roller losflitzen darf», kommandierte Birgit und fing bereits mit dem Auszählvers bei sich an.

«Typisch Egoist», schimpfte Beate, «du weißt sehr gut, dass ich verliere, wenn du bei dir beginnst.»

«Und mit wem hättest du angefangen? «, fragte Birgit scheinheilig. « (24, 166)

В евалюативних МА і суб'єкт оцінки (адресант), і її об'єкт (адресат) є або офіційними (в інституційному дискурсі), або приватними (в побутовому дискурсі) особами. У позитивно-евалюативних МА (наприклад, похвала, комплімент, схвалення, прощення) об'єкт оцінюється мовцем позитивно, а в негативно-евалюативних – негативно. Об'єктом оцінки можуть бути: дія адресата (у т.ч. мовленнєва), спосіб, результат, наслідки, причина цієї дії, поступок адресата, спосіб, результат, наслідки, причина цього поступку, зовнішність адресата, його психічний стан та риси характеру.

Евалюативи належать то тих типів мовленнєвого акту, які не можуть бути виражені перформативно, проте, вони можуть містити відповідний перформативний вираз, що виступає у метакомунікативній функції, тобто коментує супутні евалюативи, а не позначає одночасно реалізовану дію, наприклад, у реактивному МА:

«Edit: Ich hasse Puzzles.

Ralf (etwas arrogant): Das tut ein Chaosforscher nicht. Er liebt Puzzles.(+> Sie sind eine schlechte Chaosforscherin)

Bastian (packt Ralf am Kragen): Was soll das heißen? Wollen Sie meine Frau beleidigen?» (27, 187)

Виокремлення евалюативу як окремого типу мовленнєвого акту уможливлює аналіз умов його успішної реалізації – підготовчої, пропозиційної, суттєвої, перлокутивної та умову щирості. Підготовча умова пов'язана з поняттям норми. Адресант має підстави висловити своє оцінне ставлення до адресата, який проявляє відповідність нормі (в разі позитивних евалюативів) або невідповідність (у випадку негативних евалюативів). Поняття норми має індивідуальний характер: норма у розумінні адресанта може відповідати суспільній нормі, а може не відповідати. Проте, релевантною є точка зору адресанта, оскільки саме він виступає суб'єктом оцінки.

Умова щирості передбачає відвертість адресанта щодо вираженої оцінки: він дійсно оцінює адресата певним чином, а не жартує, не удає, не бреше, не лицемірить.

Пропозиційна умова полягає в обов'язковій наявності в пропозиції МА концептів, пов'язаних з адресатом. Лексично це проявляється у вживанні адресатних та присвійних займенників, прямих звертань та лексем, які позначають референцію до адресата.

Суттєва умова полягає у намірі адресанта виразити аксіологічну пропозиційну настанову, яка означає його оцінне ставлення до елементів пропозиції, пов'язаних з адресатом. Така ілокутивна ціль адресанта зумовлює ілокутивну силу евалюативів – оцінювання адресата. Спостерігаємо різний ступінь інтенсивності ілокутивної цілі адресанта в евалюативах, що пов'язано зі ступенем прояву емоцій. Тому евалюативи завжди є більш-менш емоційно забарвленими.

Перлокутивна умова стосується перлокутивної цілі адресанта – змінити емоційний стан адресата [3, 227; 7, 166]. Ілокутивна й перлокутивна умови зумовлюють віднесення евалюативів до класу експресивних МА [3, 227].

Відповідно до варіацій умов успішності виокремлюємо одинадцять підтипів негативно-евалюативних МА: образа, насмішка, іронія, несхвалення, догана, критика, осуд, незадоволення, докір, звинувачення й обурення. Усі вони об'єднані суттєвою умовою, але розрізняються, насамперед, підготовчою умовою, а також перлокутивною та пропозиційною умовами. Використовуючи варіації умов успішності, ми склали алгоритм визначення підтипу МА негативного евалюатива.

Перше розмежування проводиться на ґрунті наявності дії адресата в минулому. Якщо наявність не передбачається і адресату приписується негативна властивість, ставимо питання про наявність комічного ефекту. Якщо його немає, ідеться про образу. Перлокутивну мету адресанта, що ображає, крім емоційного впливу на адресата, становить визволення від своїх емоцій, котре, однак, не завжди усвідомлюється адресантом [1, 59].

Якщо має місце комічний ефект, слід з'ясувати, чи наявне переосмислення пропозиції. У разі позитивної відповіді говоримо про іронію, в разі негативної – про насмішку.

Оцінка минулої дії адресата потребує з'ясування співвідношення статусів комунікантів. Соціальний статус складається із індексних ознак. Індекси соціального статусу становлять службовий стан, матеріальне становище, особисті заслуги й вік [11, 25]. Якщо адресант перевищує адресата в статусі, МА кваліфікується як несхвалення або догана, залежно від наявності інституційної ситуації.

Якщо статусні ролі комунікантів не мають значення, необхідно з'ясувати, чи зачіпає дія адресата, котрого оцінюють, інтереси адресанта. Якщо так, то МА розцінюється за шкалою «незадоволення / докір / звинувачення / обурення» залежно від інтенсивності оцінки, а також очевидності й об'єктивності провини адресата. Емоційний вплив на адресата полягає в цьому випадку в навіюванні йому почуття провини.

Якщо дія адресата, що оцінюється, не торкається інтересів адресанта, то має значення фактор новизни. У разі відсутності новизни оцінки для адресата, ідеться про осуд [6, 408]. Той факт, що оцінка не є для адресата новою, означає, що адресат знав, що не повинен здійснювати цю дію і що адресант оцінить його негативно.

Факт новизни оцінки адресанта для адресата дозволяє кваліфікувати МА як критику. Адресант має при цьому ще одну перлокутивну мету – викликати в адресата згоду з висловленою думкою.

За способом вираження евалюативи поділяються на експліцитні й імпліцитні. Індикаторами експліцитного (прямого) вираження евалюатива є оклична або розповідна структура речення з підметом, що позначає адресата, і оцінною лексикою (дієсловами, дієслівними конструкціями, іменниками й прикметниками), котрі негативно характеризують адресата, а також його вчинки, психічний стан, зовнішній вигляд, характер, предмет, що належать йому або створений ним, наприклад:

«Frau Leimgruber: Geh, Sie hören mir ja gar nicht zu und ich erzähl Ihnen da Intimitäten.
Vertreter: Pardon.» (28, 536)

Імпліцитні евалюативи мають два типи: конвенціоналізовані й імплікативні. Перший тип становить індиректний МА, реалізований за допомогою певного фразеошаблона:

- розповідного речення з дієсловом в умовному стані (у т.ч. складнопідрядного речення нереальної умови):

«HILDE. Wennst früher auch manchmal an solche Plätz gfahrn wärst, statt was anderes machen, wär vielleicht besser gwesn.

FRITZ. Wo ich nicht Skifahrn kann.» (319, 119)

- спеціально-питального й загально-питального речення з дієсловом у дійсному або умовному стані й модальними частками *bloß, eigentlich, aber, auch, nur* (риторичного питання у функції докору, осуду, догани або критики):

«Privatpädagoge: Was stehst denn noch da? Hast mich denn nicht gehört?

Frau unheimlich ruhig: Ich such dir keine Würmer mehr.» (30, 234)

- еліптичне питальне речення з протиставленням *Du/Sie und + іменник або дієслово, що позначає денотативну ситуацію*:

«Ludwig lächelt: Du und den Saal bestellen? Für die Hochzeit, mein ich? Das nennt ihr Liebe?
Brenner: Frag sie, was sie sich denkt!» (25, 157)

- спонукального речення з імплікативними негативними дієсловами (*aufhören, lassen* тощо) або конструкцією *sein (Imperativ) + оцінний прикметник*:

«Theodor: Ich bin ein Staatsbürger und darf sehen!

Polizist: Wenn aber ein jeder Staatsbürger grad auf demselben Fleck steht, dann gibt es einen Auflauf und ein Auflauf ist verboten. Gehns, seins nicht rentiert und schlafens Ihren Rausch aus! Was habens denn schon verloren, so interessant ist doch das wirklich nicht, was hier passiert ist!» (29, 170)

- еліптичне спонукальне речення у формі підрядного із сполучником *dass*:

«Frau Koch: Was bist du dann so ruppisch? Wie sprichst du übberhaupt mit mir, Günter?

Roland: Babba, was is, erklärstes oder net?

Frau Koch: Daß du disch net scheemst, vor dem Bub.

Koch: Ach loßt mer mei Ruh!» (26, 191)

Конвенціоналізовані евалюативи мають пряму референцію до адресата, яка виражена іменником або займенником, що позначає адресата і є підметом (у разі активної конструкції) або додатком (у разі пасивної конструкції), або відповідною формою імператива. Натомість імплікативні евалюативи пов'язані з необхідністю виведення оцінки адресатом, котра сполучена з імпліцитно вираженою пропозицією. Вони демонструють такі різновиди:

- імпліцитна референція адресата:

«Sorm: Es geht nicht immer um Geld. Er hat mehr zu bieten. Und: verbietet er seinen Arbeitern vielleicht, daß sie in die Gewerkschaft eintreten? (+> Er verbietet seinen Arbeitern nicht, dass sie in die Gewerkschaft eintreten +> Du verbietest deinen Arbeitern, dass sie in die Gewerkschaft eintreten)

Laiper: Hab ich das getan?» (32, 270)

- імпліцитне протиставлення адресата й денотативної ситуації:

«Sorm: Du hast versprochen, wenns hält zwischen der Sieglinde und mir, machst du keine Schwierigkeiten, und – (+> Du machst Schwierigkeiten)

Leiper: Kann ich riechen, daß es hält?
Sorm: – und ich krig den Betrieb.» (32, 270)

- іронічне переосмислення пропозиції:

«Hudetz: Ich bin nicht schuld.
Staatsanwalt ironisch: Sondern?
Hudetz: Ich nicht.

Staatsanwalt wie zuvor: Vielleicht der große Unbekannte? (+> Das ist nicht der große Unbekannte +> Ich glaube Ihnen nicht +> Sie sind schuld)

Hudetz: Vielleicht.» (28, 547)

У виведенні імпліцитної оцінки в таких евалюативах, що відбувається на ґрунті експлуатації максим відношення й способу Г. П. Грайса [9] в імплікатурі, вирішальну роль відіграє дискурсивний контекст. Імплікатуру, в якій міститься негативна оцінка адресата, експліковано у дужках після знаку «+>» (випливає конверзаційно).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведений лінгвопрагматичний аналіз висловлень, що реалізують у експліцитний або імпліцитний спосіб МА негативної оцінки адресата в німецькомовному діалогічному дискурсі, уможливив виокремлення на основі алгоритму модифікацій умов успішності одинадцяти ілокутивних підтипів таких МА: образи, насмішки, іронії, несхвалення, догани, критики, осуду, незадоволення, докору, звинувачення й обурення. Перспективи подальших досліджень полягають у поглибленому аналізі виділених ілокутивних підтипів МА негативної оцінки адресата на предмет встановлення їхніх перлокутивних характеристик, а також застосування описаної методики до вивчення лінгвопрагматичних властивостей МА позитивної оцінки адресата в німецькомовному діалогічному дискурсі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анипкина Л. Н. Оценочные высказывания в прагматическом аспекте / Л. Н. Анипкина // Филологические науки. – 2000. – № 2. – С. 58–65.

2. Балацька О. Л. Дискурсивні властивості критики в англомовній науковій статті : автореф. дис. … канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Олена Леонідівна Балацька. – Харків, 2013. – 20 с.

3. Безугла Л. Р. Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі / Л. Р. Безугла. – Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2007. – 332 с.

4. Бигунова Н. А. Иллокутивные функции речевых актов положительной оценки (на материале англоязычного художественного дискурса) [Электронный ресурс] / Н. А. Бигунова. – режим доступа: http://journals.kantiana.ru/vestnik/1163/3327/

5. Биценко Т. О. Історична динаміка експресивів негативної емоційності в англійському дискурсі XVI – XX ст. : автореф. дис. … канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / Тетяна Олександрівна Биценко. – Харків, 2004. – 20 с.

6. Булыгина Т. В. Языковая концептуализация мира / Т. В. Булыгина, А. Д. Шмелев. – М. : Языки русской культуры, 1997. – 576 с.

7. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки / Е. М. Вольф. – М. : Наука, 1985. – 228 с.

8. Гончарова Н. В. Аксіологічна структура англомовного діалогічного дискурсу (на матеріалі художньої прози): автореф. дис. … канд. філол. наук: 10.02.04 / Н. В. Гончарова. – К., 2002. – 20 с.

9. Грайс Г. П. Логика и речевое общение / Г. Пол Грайс // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1985. – Вып. 16. – С. 217–237.

10. Гуляр Т. Б. Коммуникативные оценочные действия в иллокутивных и перлокутивных актах / Т. Б. Гуляр // Высказывание и дискурс в прагмалингвистическом аспекте. – К. : КГИИЯ, 1989. – С. 30–34.

11. Карасик В. И. Язык социального статуса / В. И. Карасик. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2002. – 333 с.

12. Король А. А. Висловлення-звинувачення у сучасному німецькомовному художньому дискурсі: автореф. дис. … канд. філол. наук: 10.02.04 / А. А. Король. – Чернівці, 2007. – 20 с.

13. Погребисская А. Л. Коммуникативно-содержательная характеристика диалогических реплик обвинения в британской языковой культуре : автореф. дисс. … канд. филол. наук: 10.02.04 / А. Л. Погребисская. – Тверь, 2006. – 20 с.

14. Серль Дж. Классификация иллокутивных актов / Серль Дж.; [пер. с англ. В. З. Демьянкова] // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1986. – Вып. 17. – С. 170–194.

15. Соловьёва Т. К. Интенция неодобрения в русском языке (номинативный и коммуникативно-прагматический аспекты): дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / Т. К. Соловьёва. – Тверь, 2005. – 145 с.

16. Тарасова М. В. О когнитивном основании эмотивности / М. В. Тарасова // Вопросы филологии. – 1999. – № 2. – С. 36–39.

17. Хорошилова В. Н. Дискурсивні особливості реалізації стратегії завдання образи як підтипу неввічливості в інтернет-просторі // Вісник Харківського. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. – 2014. – № 1102. – С. 100–106.

18. Austin J. L. How to do things with words / J. L. Austin. – Cambridge/Mass. Harvard Univ. Press, 1962. – 166 p.

19. Bach K. Linguistic Communication and Speech Acts / Kent Bach, Robert M. Harnish. – Cambridge (Mass.), London: MIT Press, 1979. – 327 p.

20. Hundsnurscher F. Streitspezifische Sprechakte; Vorwerfen, Insistieren, Beschimpfen / F. Hundsnurscher // Intention – Bedeutung – Kommunikation. – Opladen: Westdt. Verlag, 1997. – S. 363–375.

21. Ivanetić N. Missbilligende Sprechakte im Kroatischen und Deutschen / N. Ivanetić // Zagreber Germanistische Beiträge. – 1993. – Nr. 2. – S. 195–210.

22. Marten-Cleef S. Gefühle ausdrücken. Die expressiven Sprechakte / S. Marten-Cleef. – Göppingen: Kümmerle, 1991. – 371 S.

23. Wunderlich D. Studien zur Sprechakthteorie / D. Wunderlich. – Fr./M.: Suhrkamp, 1976. – 416 S.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

24. Bloom L. Rosen in Sankt Johannis: Kriminalroman / Lena Bloom. – Fr. / M. : Fouque Literaturverlag, 2002. – 287 S.

25. Braun V. Tinka / Volker Braun // ders. Stücke 1. – Fr./M. : Suhrkamp, 1981. – S. 133–188.

26. Deichsel W. Bleiwe losse / Wolfgang Deichsel // Wunschkonzert: Stücke aus der BRD, Österreich und der Schweiz. – M. : Raduga, 1983. – S. 181–218.

27. Gieselmann D. Herr Kolpert / D. Gieselmann // Playspotting 2: Neue deutsche Stücke. – Hamburg: Rowohlt, 2002. – S. 169–243.

28. Horváth Ö. v. Der jüngste Tag / Ödon von Horváth // ders. Gesammelte Werke. Bd. 2: Schauspiele. – Fr./M. : Suhrkamp, 1978. – S. 529–588.

29. Horváth Ö. v. Die Unbekannte aus der Seine / Ödon von Horváth // ders. Gesammelte Werke. Bd. 3: Komodien. – Fr./M. : Suhrkamp, 1978. – S. 139–200.

30. Horváth Ö. v. Hin und her / Ödon von Horváth // ders. Gesammelte Werke. Bd. 3: Komödien. – Fr. / M. : Suhrkamp, 1978. – S. 201–272.

31. Kroetz F. X. Gesammelte Stücke / Franz Xaver Kroetz. – Fr. am M. : Suhrkamp, 1972. – 504 S.

32. Sperr M. Landshuter Erzählungen / Martin Sperr // Wunschkonzert: Stücke aus der BRD, Österreich und der Schweiz. – M. : Raduga, 1983. – S. 265–330.

УДК 81’373.423

ТЕКСТОВИЙ ВИМІР ОМОНІМІЇ

Демська О. М.
Національний університет «Києво-Могилянська академія»

У статті розглянуто дискусії навколо статусу омонімів і омонімії, відомі під назвою омонімійний конфлікт, що розгорнувся у мовознавстві в ХХ ст. й фактично усе ще не завершився. Засвідчено недоречність однозначного підходу до трактування такої мовної універсалії як омонімія.

Ключові слова: *омонімія, омонімійний конфлікт, статус омонімії у тексті, функції омонімів у тексті.*

Демская О. М. Текстовое измерение омонимии. *В статье рассмотрено дискуссию о статусе омонимии и омонимов, известные под названием омонимический конфликт, имевший место в ХХ в. и фактически все еще не завершённый. Указано на несоответствие однозначного подхода к осмыслению такой языковой универсалии как омонимия.*

Ключевые слова: *омонимия, омонимический конфликт, статус омонимии в тексте, функции омонимии в тексте.*

Demska O. M. Text dimension of homonymy. *The article considers the debates around the status of homonymy and homonyms. These debates are well known as the conflict of homonyms that appears in the early part of the XX century and continues even now, especially in Ukrainian language studies. Also in the article, taking into consideration the functional aspect of the lexical units, the interpretation of the homonyms as neutral phenomenon of the human language is made more accurate.*

Key words: *homonymy, the conflict of homonyms, status of homonyms in the text, function of homonyms in the text.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв’язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Європейська наукова традиція послідовно висловлює думку про те, що вперше про омонімію йдеться у відомому діалозі Платона (427 – 347 рр. до н. е.) *«Кратил»* (з старогр. Κρατύλος; лат. *Cratylus*). Аналогічно як і іншу позицію про те, що мовознавство нового часу повертається обличчям до омонімії на зламі XIX і XX ст. Цей поворот пов’язаний з М. Бреалем[1], який прагнув відмежувати семантику від етимології та лексикографії, перетворивши її на самостійну галузь загального мовознавства. У лінгвоукраїністиці омонімія з’являється наприкінці 20-х років XX ст. [див. 5] і залишається у полі зору науковців до сьогодні. Йдеться як про класиків Ш. Баллі, Л. Булаховський, Д. Бутлер, В. Виноградов, Ж. Жильєрон, Л. Лисиченко, А. Мейе, так і про наших сучасників Н. Борисенко, Л. Кіцилу, Н. Клипу, О. Кушлик, З. Саттарову, О. Шаблій та ін. Як мовна універсалія у лінгвоукраїністиці омонімія зазвичай розглядається з головним акцентом на її системний аспект. Однак на сьогодні усе активніше постає питання про функціональну складову омонімії, чи те, як омоніми поводять себе у тексті-мовленні, на які вербальні практики присутність омонімів впливає, а на

[1] Говорячи про полісемію, М. Бреаль наводить приклади та пояснює радше омоніми: key (ключ) ‘запозичений з техніки і належить також музиці’, root (корінь) ‘походить із землеробства і близько пов’язаний з математикою і філологією’, base (основа) ‘архітектурний термін, має своє місце в хімії та військовій науці’, act (акт) ‘одночасно належить до театрального і правничого словника’, таким чином підміняючи омонімію полісемією. Крім того, ще перед М. Бреалем на явище омонімії звернув увагу О. Потебня. У своїх «Из записок по русской грамматике», перше видання яких датоване 1873 / 1874 р., друге – 1888 /1889 р., він не лише оперує терміном «многозначность слова», а й уточнює його, і саме з цього уточнення з’являється чи не перше визначення омонімів, однак ще без самого терміна, «різні слова можуть мати ті самі звуки».

© Демська О. М. Текстовий вимір омонімії

які ні, коли омонімія генерує девіацію, а коли ні. Відповіді на ці запитання є вкрай важливими з огляду на комунікативні властивості мови як такої та української зокрема. Однак, перш ніж давати відповідь на ці загальні запитання, запропонуємо своє бачення омонімів у тексті та кваліфікацію їхнього текстового виміру.

Різні аспекти омонімів і омонімії були є і будуть предметом вивчення, але чи не найцікавішим та суперечливим залишається її текстовий аспект. Тут звертаємо увагу на кілька праць, зосереджених саме на проблемі текстового виміру омонімії, що слугували для нас підґрунтям. Мова зокрема про статті А. Білозуб [1], Н. Клипи [7], Л. Солдатової [13], де знаходимо детальний аналіз омонімів у тексті, що корелює із загальноєвропейською традицією інтерпретації одиниць такого типу в реалізації. Найважливіше питання, з поміж багатьох, стосується статусу *in minus, in plus,* а можливо *in zero* омонімів та омонімії, що й визначає **актуальність** пропонованої статті.

Точкою відліку нашого дослідження слугуватиме теза про експліцитність омонімії у системі мови й імпліцитність – у мовленні. Так, суть омонімії полягає у відношеннях, для яких потрібно мінімально два співвідносні елементи тотожні планом вираження та відмінні планом змісту, що можливо одночасно у системі мови і неможливо – у мовленні, чи тексті. Усе так і не так.

Метою статті є дослідити сутність омонімії у тексті, а **завданням** – засвідчити тривіальність омонімії у текстовому вимірі, а також показати, що недоцільно однозначно детермінувати це явище як позитивне або ж негативне.

Виклад основного матеріалу дослідження. Погодьмося з Ф. де Сосюром, що поняття «мови» не збігається з поняттям «мовленнєвої діяльності» [14, 47], а далі з Ж. Вандрієсом, що: «… значення слова визначає контекст. Ми вміщуємо слово у середовище, яке кожного разу й у конкретній ситуації детермінує його значення. Не що інше, ніж контекст, усуперечливість різноманітності значень певного слова, надає йому його «особливе» значення; не що інше, ніж контекст, очищує слово від його минулих значень, нагромаджених пам'яттю, і створює йому його «актуальне» значення. Але незалежно від його конкретного вживання, слово присутнє у свідомості зі всіма своїми значеннями, з прихованими і можливими, готовими за першої ліпшої нагоди виринути на поверхню» [4, 171]. Отже у таких, наприклад, реченнях: *У природі є порядок і* ***гармонія*** *всіх речей, певні незмінні закони* (І. Франко), *Вона тут тільки і робила, що всім* ***гадала,*** *ворожила* (І. Котляревський), ***Чайки*** *цілими зграями літали над водою, жалібно скиглячи* (Леся Українка) годі вгледіти неоднозначність чи омонімію слова, до моменту, поки не з'являться з-під свідомості тотожні за формою але різні за значенням слова, якщо такі є і якщо з'являться: *З-під руки визирали білі ґудзички ладів старенької* ***гармонії*** (Анатолій Шиян), *Піди вкладися гарно спати, А послі будеш і* ***гадати,*** *Спочинь та вже тогді міркуй!* (І. Котляревський), *Козацькі* ***чайки*** *мали довжину близько 20 – 40 весел.*

Можна припустити, що вживаючи той чи той омонім у пам'яті більше або менше явно зберігається інший з омонімів, що, зрештою, дає право мовознавцям говорити про неоднозначність тексту за умови наявності у ньому омонімної одиниці.

Ідеальною можна було б визнавати ту мову, «в якій кожна форма має лише одне значення й кожне значення асоціюється лише з однією формою» [8, 429]. Проте, мабуть, ніхто не візьметься стверджувати, що існує така природна мова, у якій кількість слів відповідала б кількості предметів та явищ позамовного світу. Підтвердженням цього є існування у мові слів, що перебувають між собою у різних формально-значеннєвих відношеннях, зокрема, синонімійних, омонімійних, полісемійних, і кожен з цих типів відношень реалізує себе через слова, що їм притаманне загальне значення *in plus, in minus* або *in zero.* Синонімію та полісемію безапеляційно трактують *in plus,* а омонімію – радше *in minus.* Але звернімо увагу, як тільки ми входимо у сферу термінології – усе негайно змінюється: синонімія набуває забарвлення *in minus,* а омонімія – *in zero,* чи стає нейтральною, оскільки терміни, що мають однаковий план вираження

і різний план змісту, зазвичай належать до різних терміносистем, а отже не перетинаються, а отже, радше не мають конотації ні *in minus,* ні *in plus*.

Однозначний погляд на омонімію в традиційному текстовому просторі так ніколи й не був сформований. Зазвичай її розглядають а рамках «або – або», єдності позитивного і негативного як типових ознаки омонімії все ще не досягнуто. Визнаючи, що омонімія є так званим порушенням закону знака, її часто розглядають як явище доволі, а то й різко негативне, таке, що утруднює процес комунікації: «навряд чи мають рацію ті дослідники, які стверджують, що виникнення омонімів – це збагачення словникового складу мови. Швидше навпаки, омоніми завжди – це прикре нерозуміння того, що повинно розумітися» [12, 89]. До цього додається трактування омонімійних відношень як «ізольованих, одиничних, виняткових, важкопередбачуваних, нерегулярних, що на фоні полісемії з її регулярністю, повторюваністю, пропорційністю, постають як категорія семантично негативна» [11, 209].

Украй зле до омонімії наставлений Л. Малаховський, який фактично узагальнює негативне трактування омонімії у радянській мовознавчій традиції. Детально аналізуючи статус омонімів у текстовому просторі, учений детермінує її як «чинник, що призводить до погіршення кодових властивостей тексту» [9, 24], і, віддаючи належне тим, хто схильний трактувати омонімію позитивно, усе ж не відмовляє собі у думці: «те, що омонімія, хоча й порушує закон знака, не спричиняє проблем у процесі комунікації, стало у мовознавстві загальником. Одначе є факти, які змушують засумніватися у справедливості цієї думки» [9, 25-26]. Намагаючись обґрунтувати негативність омонімії, Л. Малаховський виходить за межі індоєвропейських мов і зосереджується на китайській та японській, які слушно вважають омонімійними, і виводить «залежність рівня перешкод при омонімії від ступеню омонімійної насиченості мови (тексту)» [9, 27]. Хоча ще Л. Блумфілд намагався спростувати твердження про «омонімійну біду» цих мов, зазначаючи що китайська і японська мови «послуговуються ієрогліфічним письмом, де функціонують два типи символів – фонетик, чи основний або первинний символ, і ключ, додатковий символ. Коли ж для передачі якогось складного слова на письмі фонетик і ключ об'єднуються в єдиний складний ієрогліф, то фонетична частина складного знака не завжди точно відображає звучання слова. Крім того, наявний у цих мовах мелодійний наголос разом з контекстом доволі різко знижує потужність омонімії у них» [2, 316].

Не поступається наданню омонімії якості *in minus* і західна лінгвістична традиція. Ще на початку минулого століття категоричну думку про омоніми висловив Р. Бріджес, який стверджував, що «чим більше у мові омонімів, тим гірша вона як науковий та зручний засіб мовлення» [17, 5]. Згодом Е. Оеманн, аналізуючи омоніми німецької мови і традицію їхнього вивчення та лексикографічного опрацювання, доходить висновку, що «перешкодою для мови є усе те, що руйнує її ясність та однозначність, – це зрозуміло і не вимагає особливих доказів. Тому омонімію, яка, власне, й призводить до плутанини і непорозумінь, також сприймають як перешкоду. Особливо легко такі перешкоди виникають, коли омонімами є слова однієї категорії, які виступають аналогічно в одній і тій самій синтаксичній функції та в одному й тому самому мовному та мисленнєвому оточенні» [16, 123]. Або ж, як пригадаємо у Ж. Жильєрона, слова, що йдуть одними шляхами мислення, чи жильєронову омонімійну доктрину, суть якої полягає у тому, що не всі омоніми однаково небезпечні та шкідливі для мови. Певні умови формального і / або матеріального характеру запобігають плутанині або ж, навпаки, неминуче призводять до неї. Тому слід говорити про так звану *прийнятну омонімію*, дозволену мовою, оскільки вона не стоїть на заваді порозумінню, виступає засобом економії мовних ресурсів, сприяє компактності мови, і *неприйнятну омонімію*, що її слід уникати за будь-яких обставин [див. 21]. Інакше кажучи «елементи омонімного ряду можуть належати до віддалених сфер об'єктивної дійсності, і що менше спільного між цими сферами, чим відлегліші вони одна від одної, тим менша вірогідність зустрічі слів-омонімів в одному контексті, тим менша можливість непорозуміння. Щоб омонімія почала діяти негативно, повинна відбутися «зустріч», а

«зустріч» можлива лише у слів, що йдуть одними шляхами мислення» [20, 149]. За таких умов омонімія не може бути негативним явищем і не є таким, тому й мова не витрачає зусиль на процеси деомонімізації. Однак, коли слова-омоніми позначають реалії, які належать до споріднених чи однієї й тієї самої сфери позамовного світу, вони справді можуть опинятися поруч в одному контексті, призводячи до непорозуміння. Власне цей тип омонімії є негативним, неприйнятним, і як правило підпадає під процеси деомонімізації.

Трактування омонімії як явища нейтрального або й позитивного пов'язане з *Празькою школою.* Говорячи про специфіку слов'янської омонімії, Б. Трнка хоча й не порушує самого питання про її характер, але вказує на те, що омонімія є «суттєвим чинником у розвитку фонологічної системи мови» [15, 275]. На те, що мова практично не відчуває незручностей через існування у ній омонімії, вказували Л. Булаховський: «з контексту звичайно буває зрозуміло, яке власне значення має те чи інше омонімічне слово, а випадки, що серйозно загрожують розумінню у практиці мови, виникають надзвичайно рідко» [3, 47]; а згодом М. Івченко: «у свідомості людини приховано зберігаються різноманітні значення кожного засвоєного у життєвій практиці слова, і у відповідний момент у неї з'являється необхідне для конкретного випадку значення слова, вжитого у конкретному контексті» [6, 58], що по суті є поверненням до Ж. Вандрієса.

Завершуючи століття омонімійного конфлікту, іспанська лінгвістка І. де ла Куруз Кабаніллас ще раз повертається до цього сумнозвісного конфлікту і присвячує йому цілу статтю *The Conflict of Homonyms Revisited,* де виправдовує омонімію, знімаючи з неї одноосібну вину за усі негаразди мови, пов'язані з втратою слів. Учена перерозподіляє відповідальність між останньою і такими доволі неочікуваними позамовними чинниками як «війна, релігія, право, наукові та освітні інновації, зміни у звичайному житті або у системі мислення» [19, 111]. Але, що найважливіше, пропонує змінити сам кут зору на омонімію, з чим годі не погодитися: «Омонімію […] варто вивчити і під іншим кутом зору: не лише як причину ліквідації слів, але і як причину модифікації графічної форми слова або дистрибутивного обмеження. Ба більше, до омонімії необхідно підходити з перспективи багатьох чинників і брати до уваги різні мовні механізми та засоби усунення наслідків омонімійного конфлікту» [19, 112]. Попри те, якою б не була традиція – позитивного або негативного – трактування омонімії, ми схильні розглядати її як мовну універсалію, якій одночасно притаманні ознаки *in plus* та *in minus,* а подекуди *in zero,* тобто амбівалентно. За одних умов омонімія сприяє компактності мови і мовлення та не шкодить передаванню інформації, а за інших – виступає засобом деформування інформації і, зрештою може породжувати непорозуміння та ускладнювати комунікацію. У словнику маємо чітку кореляцію заголовкове слово – тлумачення, що може реалізувати себе як двічі або більше одна 'форма ↔ одне значення' або 'одна форма ↔ багато значень'. Натомість у тексті ми позбавлені простору для такої кореляції, що й породжує це 'славетне' непорозуміння. Справді, конструкція на зразок: *Карл Більдт залишає свою посаду…* може мати два значення 'Більдт залишається на посаді' й 'Більдт йде з посади'; *Російська ядерна зброя запущена…* може означати або 'за довгий час поганого обслуговування втратила належні якості', або 'здійснено запуск з метою ураження цілей противника'; *Продемонстровано відмінні знання* – 'інші знання; чи такі знання, що відрізняються від…' або 'надзвичайно хороші' тощо. Проте однозначно стверджувати, що поява поряд омонімів у тексті спричиняє винятково непорозуміння і має лише негативний характер було б неправильно, оскільки важко трактувати негативно каламбур як наслідок зведення омонімів у тексті, аналогічно як і використання омонімів у поезії з метою досягнення рими. З цього приводу Л. Солдатова слушно зазначає, що «омоніми в основному є стилістично нейтральними словами. Але все ж таки вони відіграють певну стилістичну функцію у створенні образності за допомогою таких прийомів як: використання їх як засобу словесної гри, матеріалу для створення дотепів і каламбурів, досягнення жартівливого або іронічного ефекту, при якому використовується суперечність між формою і змістом; використ-

тання в одному контексті вільного і фразеологічно зв'язаного омонімів, що виникли внаслідок розпаду семантичної єдності; використання в поезії для римування та посилення виразності, тощо» [13, 16].

Однак, правдою є й те, що реалізація омонімів із маркером *in plus* головно відбувається у текстах художнього та публіцистичного стилів як таких, що послуговуються усіма можливими лексичними ресурсами мови в усіх можливих їхніх проявах прямого й переносного значення. Таку загальну думку послідовно висловлюють сучасні лексикологи-дослідники функціональних аспектів слів-омонімів, до прикладу, А. Білозуб у своїй статті *Лексико-семантичні прийоми мовної гри в українському постмодерному тексті,* крім інших, наводить й аналізує типологічно різні омоніми як засіб творення мовної гри, говорячи, що «креативним потенціалом відзначається обігравання у художніх текстах лексики, що належить до певної групи за значенням, тобто паронімів, омонімів, антонімів та синонімів; [..] головною функцією лексичних омонімів у постмодерному тексті є створення каламбурів» [1, 128], у такий спосіб підтверджуючи усталену думку про те, що омонімія слугує засобом творення каламбуру, стилістичного прийому, в основі якого лежить зведення у межах текстового фрагменту різних значень одного слова (полісема), або різних слів, тотожних (омонімів) або схожих (паронімів) планом вираження, причому не лише у постмодерному тексті, а й у класичному тексті, а також не лише у комічному або сатиричному контексті. Прикладом тут слугують усім відомі класичні тексти з Т. Шевченка *Думи мої, думи мої, / Квіти, мої* ***діти****./ Виростав вас, доглядав вас. / Де ж мені вас* ***діти****?,* або ж Лесі Українки *Ой, скажи, дай пораду, / Як прожити без* ***долі?*** */ Доля: Як одрізана гілка, / Що валяється* ***долі***.

Не менший креативний потенціал виявляють омоніми й у публіцистичному, зокрема, газетному текстовому просторі, що, наприклад, ілюструє Н. Клипа у праці *Використання омонімії та полісемії у газетних текстах,* наводячи чималий ілюстративний матеріал на підтвердження своїх думок, як-от: «У газетних текстах найчастіше використовуються повні лексичні омоніми, що виражають абсолютно різні значення. […] Неповні лексичні омоніми, у яких збігається лише частина форм, трапляються у газетних текстах рідше. […] Значно частіше у мові засобів масової інформації зустрічаємо омоформи, омофони й омографи. […] У полемічно загострених творах омонімія, як і полісемія, використовується як стилістичний засіб для створення каламбурів тощо» [7, 183]. Викладені думки Н. Клипи суголосні з поглядами Л. Солдатової про стилістичні потенції омонімів у створенні образності й А. Білозуб про креативний потенціал обігравання у художніх текстах омонімійної лексики підтверджують погляд на специфіку функціонального аспекту омонімів, сформований на зламі XIX і XX ст. Крім того, наведені приклади (зауважмо, різних мовознавців) суголосні з тезою Ж. Вандрієса про те, що текст і тільки текст проявляє значення кожного конкретного слова у конкретний момент усного або писемного мовлення незалежно від його парадигматичної семантики. Тут також пам'ятаймо про присутність слова у нашій свідомості зі всіма своїми значеннями, готовими до актуалізації. Тому й вдається нам ідентифікувати омоніми у тексті, бо ми знаємо, що є інше акустично і / або графічно тотожне слово з відмінним(и) значенням(и), які не перетинаються у межах синхронії.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Годі підважувати наявність омонімів у тексті, ба більше, зазвичай вони реалізують себе так само, як і будь-які інші слова у потоці різного типу комунікації. Текст, як і щодо не-омонімів, є тим простором, де проявляється лексемне значення, семантична структура одиниці лексичного рівня мови. У результаті проявлення контекстом предметного значення кожної конкретної лексеми та виявлення факту наявності кількох таких значень, однак внутрішньо непов'язаних між собою, приводить нас до висновку про існування тотожних планом вираження, але семантично несумісних одиниць мови, чи *омонімів*. І лише тоді, коли такі одиниці експліковано та, бажано, лексикографовано, вони перетворюються на стилістичний інструмент, потрапляючи в один контекст з метою досягнення

певних стильових ефектів. Ба більше, задовольняють закон економії мови, який проявляє себе, зокрема, у повторному використанні наявного у мові засобу позначування для нового об'єкта позначення. Звідси слушною є думка Ф. Маулера, що «мовна спільнота не може до безконечності творити усе нові графічно-звукові форми на позначення безлічі реалій мінливого світу, оскільки кількість слів у будь-якій мові обмежена і психологічно вмотивована. Тому наявність омонімії у мові, як засобу економії її ресурсів, є необхідною, а сама омонімія швидше позитивне, ніж негативне явище, таке, що сприяє компактності мовної системи» [10, 13]. А отже приймаючи і позитивні, і негативні аспекти омонімів у тексті-мовленні, бо у системі мови омонімія як універсальна категорія позбавлена будь-якого забарвлення, ми усе-ж відмовляємося від однобокого – негативного або позитивного – її сприйняття, визнаючи за нею у текстовому просторі певну конкретну функцію у конкретних умовах. Саме такий підхід видається нам перспективним.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білозуб А. І. Лексико-семантичні прийоми мовної гри в українському постмодерному тексті / А. І. Білозуб // Дослідження з лексикології та граматики української мови. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2012. – С. 124 –132.
2. Блумфилд Л. Язык / Л. Блумфилд. – М. : «Прогресс», 1968. – 606 с.
3. Булаховский Л. А. Введение в языкознание: Часть II / Л. А. Булаховский. – М. : «Учпедгиз», 1953. – 175 с.
4. Вандриес Ж. Язык / Ж. Вандриес – М. : Госуд. Соц.-эконм. Из-во, 1937. – 409 с.
5. Демська О. М. До початків вивчення омонімії / О. Демська // Слов'янський збірник. – Вип. 19. – Одеса-Чернівці: «Букрек», 2015. – С. 7– 14.
6. Івченко М. П. Сучасна українська літературна мова / М. П. Івченко. – К. : Вид-во Київ. ун-ту, 1965. – 504 с.
7. Клипа Н. Використання омонімії та полісемії у газетних текстах / Н. Клипа // Українознавство. – 2006. – № 1(18). – С. 182 – 185.
8. Лайонз Дж. Введение в теоретическую лингвистику / Дж. Лайонз. – М.: «Прогресс», 1978. – 542 с.
9. Малаховский Л. В. Теория лексической и грамматической омонимии / Л. Вл. Малаховский. – Л.: «Наука», 1990. – 238 с.
10. Маулер Ф. И. Грамматическая омонимия в современном английском языке / Ф. И. Маулер. – Ростов-на-Дону, 1983. – 136 с.
11. Новиков Л. А. Семантика русского языка / Л. А. Новиков. – М. : «Высшая школа», 1983. – 272 с.
12. Реформатский А. А. Введение в языкознание / А. А. Реформатский – М. : «Просвещение», 1967. – 542 с.
13. Солдатова Л. П. Розмежування явищ повної лексичної омонімії та полісемії (словниковий та функціонально-стилістичний аспекти) / Л. П. Солдатова // автореф. дис. … канд. філол. наук / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2007. – 24 с.
14. Сосюр Ф. де Курс загальної лінгвістики / Ф. де Сосюр. – К. : «Основи», 1998. – 324 с.
15. Трнка Б. Замечания об омонимии / Б. Трнка // Пражский лингвистический кружок: сборник статей. – М. : «Прогресс», 1967. – С. 272–276.
16. Эман Э. Об омонимии в немецком языке / Э. Эман // Вопросы языкознания. – 1960. – № 5. – С.117–124.
17. Bridges R. S. On English Homophones / R. S. Bridges // Society for Pure English. – Vol. 1. – Tract № II. – Oxford, 1919. – P. 3-48.
18. Concise Encyclopedia of Philosophy of Language / Ed. by P. V. Lamarque. – Pergamon, 1997. – 616 p.
19. Cruz Cabanillas I. de la. The Conflict of Homonyms Revisited / I. de la Cruz Cabanillas // Studia Anglica Posnaniensia. – XXXII. – 1997. – P. 101-113.
20. Gilliéron J. Études de géographie linguistique d'après l'Atlas lingui stique de la France / J. Gilliéron, M. Roques. – Paris : Champion, 1912. – 155 p.
21. Gilliéron J. Généalogie des mots qui désignent l'abeille, d'après L'Atlas linguistique de la France / J. Gilliéron. – Paris : Champion, 1918. – 360 p. – Див. : електронне джерело http://gallica.bnf.fr 04.06.15.

УДК 811.111'373.7

ФУНКЦІЇ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ В АНГЛОМОВНИХ ЖУРНАЛЬНИХ СТАТТЯХ: КОГНІТИВНО-РИТОРИЧНА МЕТОДИКА ВИОКРЕМЛЕННЯ

Дергун Т. В.
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

У розвідці запропоновано когнітивно-риторичну методику виокремлення функцій фразеологічних одиниць (ФО) в англомовних журнальних статтях, яка полягає у застосуванні концептуальних структур сенсомоторного походження впродовж чотирьох риторичних етапів текстопобудови: інвенції, диспозиції, елокуції, перформації.

Ключові слова: *фразеологічна одиниця (ФО), англомовна журнальна стаття, когнітивно-риторичний аналіз, концептуальна структура.*

Дергун Т. В. Функции фразеологических единиц в англоязычных журнальных статьях: когнитивно-риторическая методика выделения. *В статье предлагается когнитивно-риторическая методика дифференциации функций ФЕ в англоязычных журнальных статьях, состоящая в применении концептуальных структур сенсомоторного происхождения на протяжении четырех риторических этапов текстопостроения: инвенции, диспозиции, элокуции, перформации.*

Ключевые слова: *фразеологическая единица (ФЕ), англоязычная журнальная статья, когнитивно-риторический анализ, концептуальная структура.*

Derhun T. V. Functions of idioms in English magazine articles: cognitive rhetorical methodology of distinguishing. *The paper offers a cognitive rhetorical methodology of defining functions of idioms which consists in application of conceptual structures of sensorimotor origin throughout the rhetorical stages of text-formation of English magazine articles: invention, arrangement, elocution, performation.*

Key words: *idiom, English magazine article, cognitive-rhetorical analysis, conceptual structure.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв›язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасні лінгвістичні дослідження відзначаються зверненням до риторики, для виявлення ефективного впливу на адресата за допомогою мовних одиниць, зокрема фразеологічних. Сьогодні риторика не зводиться до публічної усної промови, а займається усіма видами словесності і комунікації [12, 4], тому будь-який текст може розглядатися з позицій теорії і методів риторики, яка, у свою чергу, інтегрується в лінгвістичні течії, про що свідчить її зв'язок із когнітивною лінгвістикою і створення нового комплексного напряму – когнітивної риторики – спрямованої на встановлення ролі концептуальних структур в риторичній моделі текстопобудови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження фразеологічних одиниць (ФО) зосереджуються на їхній семантиці, яка вивчається з урахуванням низки нових аспектів етнокультурної [5; 7], емотивної [3; 9], прагматичної [6] специфіки. З цією метою здебільшого застосовуються методики концептологічного [11; 10] і лінгвопрагматичного аналізу [6].

Пропонований у цій статті когнітивно-риторичний підхід дозволяє здійснити комплексне дослідження ФО, з урахуванням базових концептуальних структур сенсомоторного походження

© Дергун Т. В. Функції фразеологічних одиниць в англомовних журнальних статтях: когнітивно-риторична методика виокремлення

[19, 246–247], які представляють первинне значення ФО і їхню роль у тексті упродовж п'яти стадій античної текстопобудови: інвенції як винайдення задуму; диспозиції, тобто послідовної лінеаризації змісту; елокуції як мовної орнаментації; запам'ятовування й відтворення [1, 22]. Дві останні стадії внаслідок розвитку технічних засобів комунікації об'єдналися в перформативну ланку [8, 145], яка представлена журнальним дискурсом. Оскільки у центрі уваги когнітивної риторики знаходяться нехудожні твори, метою котрих є вплив на думку й спосіб мислення аудиторії [16, 9], залучення її положень для дослідження функцій ФО, які в журнальних статтях слугують засобом інтенсифікації певних смислів, визначає актуальність пропонованої розвідки. Когнітивно-риторичний ракурс дослідження ФО у статтях англомовних часописів передбачає розробку методики аналізу їх функціонування, що і є метою цієї статті. Поставлена мета досягається вирішенням таких завдань: 1) запропонувати етапи когнітивно-риторичного вивчення ФО в англомовних журнальних статтях; 2) розробити процедури аналізу ФО на кожному з етапів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Когнітивно-риторичне дослідження ФО включає три етапи: таксономічний, інвентивно-елокутивний і диспозиційний.

Таксономічний етап передбачає ідентифікацію ФО в журнальних текстах і класифікацію виокремлених одиниць за семантичним принципом на фразеологічні сполучення (ФС), фразеологічні єдності (ФЄ) і фразеологічні зрощення (ФЗ). ФС диференціюємо за їх компонентами, які зберігають свої значення, наприклад, у складі одиниці *to make sense* «мати смисл» [13, 376] дієслово *to make* «робити» метафоризується, субстантив *sense* не змінює свого значення, тому одиниця *to make sense* є ФС. До ФЄ зараховуємо ФО, семантика яких утворена сукупністю значень компонентів, наприклад, у структурі ФО *to tighten one's belt* «обмежити витрати» [13, 555] дієслово *to tighten* й іменник *belt* створюють образ затягування паска, який асоціюється з обмеженнями. Семантика ФО *to tighten one's belt* виводиться зі значень її елементів і складає ФЄ. До ФЗ зараховуємо одиниці, які характеризуються повною десемантизацією компонентів, за якими неможливо визначити значення одиниці, наприклад, ФО *to do the trick* «вирішити проблему» є ФЗ, тому що семантика дієслова *to do* «робити» й іменника *trick «*трюк» не мають нічого спільного зі значенням, зафіксованим у фразеологічному словнику [13, 150].

Інвентивно-елокутивний етап дослідження семантики ФО об'єднує інвенцію, пов'язану з формуванням авторського задуму, й елокуцію як його мовну репрезентацію[1, 22], оскільки в інвенцію можемо проникнути через мовні засоби, зокрема ФО, котрі інтенсифікують обрані на стадії інвенції ідеї. Інвентивно-елокутивний аналіз ФО спрямований на встановлення їх базової, тобто сенсомоторної семантики, яка грунтується на взаємодії людини з навколишнім середовищем, що дає змогу формувати ментальні образи й структурувати їх у пам›яті [17].

З метою встановлення базової семантики ФО застосовуємо концептуальні структури сенсомоторного походження, представлені сило-динамічними відношеннями та образ-схемами. Сило-динамічні відношення відображають внутрішній стан суб'єктів [8, 145]: Агоніста як фокальної сили і Антагоніста, які можуть мати протилежні тенденції до руху або спокою [18, 413]. Сило-динамічні відношення конкретизуються образ-схемами, котрі фіксують повторюваний досвід руху, просторового і фізичного орієнтування, маніпуляції з об'єктами [15, 19], віддзеркалюючи сприйняття референтів у трьох зовнішніх перспективах: топологічній, пов'язаній з перебуванням у певному місці; просторово-моторній, що включає відношення вміщення; динамічній, котра об'єднує рух і сили [8, 145]. Сило-динамічні відношення уточнюються низкою динамічних образ-схем: Агоніст або Антагоніст із тенденцією до дії корелюють із ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ МОЖЛИВОСТІ, утвореною потенційним силовим вектором за відсутності перешкод [15, 47]; УСУНЕННЯМ ПЕРЕШКОДИ, яка зображає відкриття шляху для застосування сили через ліквідацію перепон [15, 46]; ПРИМУШЕННЯМ, котра відображає досвід руху під впливом таких зовнішніх сил, як вітер, вода, фізичні об'єкти, люди [15, 45].

Агоніст і Антагоніст з однаковою тенденцією до руху актуалізуються ПРОТИДІЄЮ, тобто зіткненням двох сил, внаслідок чого змінюється напрямок їхнього руху [15, 46]. Роль Агоніста або Антагоніста з тенденцією до спокою, репрезентується ПЕРЕШКОДОЮ, утвореною силовим вектором, що зупиняється або змінює траєкторію руху внаслідок зіткнення з перепоною [15, 45], і ПОЗБАВЛЕННЯМ МОЖЛИВОСТІ, котре відображає нездатність до дії.

Встановлення базової семантики ФО з опорою на концептуальні структури сенсомоторного походження здійснюємо у 2 етапи: спочатку визначаємо родове значення, яке вказує на віднесення до певного класу відношень: топології, вміщення, руху або сили; потім диференціюємо видову семантику ФО, яка полягає у структуруванні відношень, через співвіднесення з внутрішньою будовою сило-динамічних відношень і образ-схем.

На родовому етапі аналізу фразеологічних сполучень (ФС) і єдностей (ФЄ) застосовуємо поелементний аналіз, тобто за окремими компонентами у їх складі, наприклад, базову семантику ФС *to take control* «брати у свої руки керівництво» ідентифікуємо за іменником *control* «контроль», у значенні якого семема *'make somebody do'* [20, 322] указує на ПРИМУШЕННЯ. На видовому етапі аналізу встановлюємо специфічну семантику ФС *to take control*, у складі якого дієслово *to take*, виражаючи значення дії як динамічну характеристику, пролонговану в часі [4, 46], указує на активність джерела ПРИМУШЕННЯ, котре відображає досвід руху під впливом таких зовнішніх сил, як вітер, вода, фізичні об'єкти, люди [15, 45].

Семантику ФЗ, у яких складники повністю втрачають своє значення [2, 121], визначаємо методом словникових дефініцій з виокремленням сем, котрі вказують на певні базові сенсомоторні відношення. Наприклад, на родовому етапі визначаємо базову семантику ФЗ *to take issue with* «сперечатися» за семами *'to disagree'* і *'to argue'* [21, 814], які відображають відношення ПРОТИДІЇ, тобто зіткнення двох сил, внаслідок чого змінюється напрямок їхнього руху [15, 46]. На видовому етапі встановлюємо, що віднесеність ФЗ *to take issue with* свідчить про активність джерела сили, а прийменник *with* указує на мету ПРОТИДІЇ, яка концептуалізує конфлікт.

На диспозиційному етапі когнітивно-риторичного аналізу диференціюємо специфіку уживання ФО в журнальних статтях, яка виявляється у функційних моделях, тобто у послідовності їхнього текстового розміщення. Ми визначаємо ці моделі за допомогою двох послідовних процедур: локалізаційної і реляційної.

Локалізаційна процедура полягає у визначенні розташування ФО у текстових блоках статей з метою встановлення, у яких частинах тексту вони вживаються: у заголовку чи основному тексті, який складається зі вступу, блоків головної, фонової подій, коментарів, заключного абзацу [14, 155–186]. Відповідно, виокремлюємо загальнотекстову модель, згідно якої ФО вживаються у заголовку і в тексті, та внутрішньотекстову, коли ФО розподіляються між блоками основного тексту, взаємодіючи з нефразеологічними одиницями у заголовку.

Реляційна процедура спрямована на співвіднесення одиниць заголовка і ФО в статті, що дозволяє виявити текстові функції фразеологізмів. На основі встановлення взаємодії нефразеологічних одиниць заголовків з семантикою ФО у тексті виокремлюємо два різновиди моделей: послідовну, яка виявляється у смисловій взаємодії однієї одиниці заголовка з ФО в тексті, і паралельну, котра диференціюється за рахунок співвіднесення одиниць заголовка і підзаголовка з ФО у тексті.

Продемонструємо застосування методики когнітивно-риторичного виокремлення функцій ФО на прикладі двох статей, що виявляють паралельне вживання ФО, із застосуванням дослідницького апарату силової динаміки і образ-схем. Загальнотекстову модель розміщення ФО демонструє стаття під заголовком *"Good Riddance, Gaddafi"* (23, 28–30). На локалізаційному етапі виявляємо, що наведений заголовок містить ФЄ *good riddance* «скатертю дорога», а основний текст – вісім інших ФО. На реляційному етапі встановлюємо базову семантику ФО в заголовку і в тексті для визначення їхніх функцій. ФЄ *good riddance* із заголовка співвідносить

колишнього лівійського диктатора Ґаддафі (*Gaddafi*) з Агоністом із тенденцією до спокою, на який у значенні іменника *riddance* указує сема *'gone'* [21] на позначення припинення існування (*no longer living*) [21], що створює ефект завершення керівництва державою. ФЄ, ужита в заголовку (*good riddance*), співвідноситься з шістьма ФО у тексті: дві з них зображують події у перспективі диктатора в аспекті втрати ним влади, а чотири інші – у перспективі громадян і нового уряду у період після усунення Ґаддафі.

Ґаддафі характеризується в аспекті втрати влади ФО *in the end* «у кінці-кінців» і *at the hands of* «від руки» у блоці головної події: (2) *"In the end,* […] *the final days of Gaddafi's regime came* […] *at the hands of rebels in western Libya."* У наведеному фрагменті диктатор співвідноситься з Агоністом із тенденцією до спокою, позначеною іменником *end* у складі ФС *in the end*. Втрата Ґаддафі влади характеризується ФЄ *at the hands of* через зображення повстанців (*rebels*) як Антагоніста зі схильністю до руху, вербалізованою у структурі ФЄ *at the hands of* прийменником *at* із семою *'done by'* [20, 691], створюючи враження слабкості диктатора.

Перспектива громадян, розбудови держави і уряду представлена ФО *to speak one's mind* в інтродуктивному абзаці й одиницями *from scratch, to take a step, in earnest* у блоці контексту, який повідомляє про період після усунення Ґаддафі: (1) *"I expected her to talk about newfound freedoms, about the ability to truly speak her mind for the first time.* (5) *In the aftermath of the civil war, state building will begin from scratch.* (7) *To its immense credit, the NTC took firm steps toward state building, planning in earnest for a post-Gaddafi Libya that would rely on transparent institutions."* У наведеному фрагменті громадяни, розбудова держави і уряд співвідносяться з Антагоністом з тенденцією до руху. Співвіднесеність пересічної жінки (*her*), з Антагоністом виражається ФЄ *to speak one's mind* в (1) за допомогою дієслова *to speak*, яке створює ефект відсутності перешкод для висловлення думки. Зображення держави (*state building*) як Антагоніста із тенденцією до руху здійснюється ФЄ *from scratch* у (5) через прийменник *from*, який указує на початкову точку ШЛЯХУ, відтворюючи початковий етап діяльності. Новий уряд Лівії (*the NTC*) співвідноситься з Антагоністом з тенденцією до руху при характеристиці за допомогою ФС *to take a step* і ФЄ *in earnest* «насправді» у(7). ФС *to take a step* з іменником *step* у множині сигналізує про послідовне переміщення Антагоніста, яке інтенсифікується, про що свідчить ФЄ *in earnest* «насправді», створюючи ефект активного перебігу діяльності.

На відміну від розглянутих одиниць, дві ФО – *to take part in* «брати участь у» і *gold rush* «золота лихоманка» взаємодіють з нефразеологічними номінативними одиницями підзаголовка *"Many fear turmoil and strife after the dictator's fall. In fact, there's reason to believe that Libya will be just fine."* З іменником *turmoil* «безлад» співвідноситься ФЄ *gold rush* на позначення гонитви за фінансовою допомогою, а із субстантивом *strife* «розбрат» корелює ФЄ *to take part in*, яка зображує учасників повстання у блоці контексту: *"There were other clefts as well:* […]*; those inside Libya who have taken part in the uprising versus those outside* […] (11) *The greatest post-Gaddafi problem may be an embarrassment of riches as a "gold rush" of aid, unfrozen assets* […]*."* Учасники повстання в Лівії (*"those inside Libya"*) при характеристиціза рахунок ФЄ *to take part in* у (10) і гонитва за фінансовою допомогою, названа іменником *aid*, зображена одиницею *gold rush* в (11), співвідносяться з Агоністом із тенденцією до руху різної інтенсивності. ФЄ *to take part in* з дієсловом *to take* указує на помірний рух, натомість іменник *rush* у складі ФЄ *gold rush* із семемою *'fast movement'* [20, 1348] свідчить про надмірну інтенсивність переміщення, створюючи ефект хаосу.

Внутрішньотекстову послідовну модель реконструюємо на основі зіставлення нефразеологічного заголовка і ФО, вжитими в основному тексті, у статті під заголовком *"War Within"* (22, 30–39). На локалізаційному етапі, спрямованому на визначення місця ФО у композиційних блоках статей, виявляємо, що ФО у заголовку відсутні, натомість знаходимо чотири ФО в основному тексті: ФЄ *top brass, in favor of*, ФС *to pay attention*, ФЗ *to take issue with*.

На реляційному етапі співвідносимо іменник *war* "війна", який активує ПРОТИДІЮ за рахунок сем *'conflict'* і *'opposing'* [21], з ФО, котрі у тексті характеризують міністра безпеки Ґейтса, співвідносного з джерелом, і його опонентів, як мету ПРОТИДІЇ.

Роберт Ґейтс характеризується за допомогою таких фразеологічних одиниць: ФО *to get one's way* у блоці коментарів, ФЄ *in favor of* і ФЗ *to take issue with* у блоці контексту: (5) *If Gates has his way, the top brass will have to shed old habits and adjust to leaner times.*(9) *"*[…] *Gates drew up a hit list of big-ticket weapons to be chopped in favor of programs that were less glamorous but more useful."* (19) *In his quest for savings, Gates faces reflexive pushback from the political right,* […] *He takes issue with the left, too."* Наведений приклад показує, що Ґейтс (*Gates*) зображується як рухомий об'єкт у (5) за рахунок іменника *way* «шлях» у складі ФЄ *to have one's way*, що створює ефект активності міністра. Як джерело силових відношень міністр безпеки зображується ФЄ *in favor of* у (9) і ФЗ *to take issue with* у (19).ФЄ *in favor of* за допомогою іменника *favor* із семою *'support'* [21] співвідносить урядовця (*Gates*) із джерелом ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОЖЛИВОСТІ, а менш популярні програми (*"programs that were less glamorous"*) – з метою створити враження про спрямованість активності на сприяння слабшим референтам. ФЗ *to take issue with* «сперечатися» із семами *'todisagree'* і *'toargue'* [20, 814] подає Ґейтса, названого займенником *he*, як джерело ПРОТИДІЇ, метою якої є республіканці (*the left*), указуючи на те, що Ґейтс є ініціатором боротьби.

Характеристика опонентів здійснюється ФС *to pay attention* «звертати увагу» й ФЄ *top brass* «військове керівництво» у блоці головної події і ФЄ *top brass* у блоці коментарів: (2) *"*[…] *what the defense secretary said did not get a lot of notice.* […] *four-star generals and admirals should have been paying attention. The word going around the Pentagon was that Gates was targeting the pampered lifestyles of the top brass.* (5) *If Gates has his way, the top brass will have to shed old habits and adjust to leaner times."* У наведеному фрагменті опоненти Ґейтса (*"four-star generals and admirals"*) при характеристиці за допомогою ФС *to pay attention* у (2) співвідносяться з метою ПРИТЯГАННЯ за рахунок дієслова *to pay* у складі ФС *to pay attention*, котре відображає зосередження уваги на певному об'єкті [20, 1121], створюючи ефект руху за сильнішим референтом. Опоненти міністра позначаються у (2) і (5) ФЄ *top brass*, яка за рахунок прикметника *top* у складі ФО вказує на їхнє перебування на вершині ВЕРТИКАЛІ, що свідчить про їхню недосяжність.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Методика когнітивно-риторичного виокремлення функцій ФО в англомовних журнальних статтях дозволяє встановити, що ФО, інтенсифікуючи зміст заголовків, виконують характеристичну, конкретизаційну, акцентувальну, контрастивну й каузальну функції. Указані функції ФО диференціюємо відповідно до трьох етапів: таксономічного, спрямованого на виокремлення ФО у складі статей; інвентивно-елокутивного, пов'язаного зі встановленням базової семантики ФО; і диспозиційного, який передбачає виокремлення моделей текстового функціонування ФО на основі розміщення фразеологізмів у заголовку й основному тексті і шляхом співвіднесення номінативних одиниць у заголовках журнальних статей і ФО. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у застосуванні методики когнітивно-риторичного аналізу ФО в інших різновидах дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Виноградов В. В. Основные понятия русской фразеологии как лингвистической дисциплины / В. В. Виноградов // Избр. труды: Лексикология и лексикография. – М. : Наука, 1977. – С. 119–139.

2. Безменова Н. А. Очерки по теории и истории риторики / Н. А. Безменова. – М. : Наука, 1991. – 215 с.

3. Гамзюк М. В. Емотивність фразеологічної системи німецької мови (досвід дослідження в синхронії та діахронії) : автореф. дис. … д-ра філол. наук : 10.02.04 / М. В. Гамзюк. – К., 2001. – 33 с.

4. Иванова И. П. Теоретическая грамматика современного английского языка / И. П. Иванова, В. В. Бурлакова, Г. Г. Почепцов. – М. : Высшая школа, 1981. – 285 с.

5. Ковшова М. Л. Семантика и прагматика фразеологизмов (лингвокультурологический аспект) : автореф. дисс. … д-ра. филол. наук : 10.02.19 / М. Л. Ковшова. – Москва, 2009. – 48 с.

6. Житнікова К. В. Фразеологічні одиниці в англомовній терміносистемі менеджменту та маркетингу: семантико-прагматичний аспект (на матеріалі журналу "Journal of World Business") : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.04 / К. В. Житнікова. – К., 2008. – 20 с.

7. Нагорна О. О. Етнокультурні особливості семантики англійських фразеологізмів (на метеріалі британського варіанту англійської мови) : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.04 / О. О. Нагорна. – Одеса, 2008. – 23 с.

8. Потапенко С. И. "We bear witness to the enduring strength of our Constitution": когнитивно-риторический анализ инаугурационного обращения президента Обамы 2013 года / С. И. Потапенко // Лингвориторическая парадигма: теоретические и прикладные аспекты. – 2013. – №. – 18. – С. 144–149.

9. Потенко Л. О. Емотивний компонент значення фразеологічних дериватів німецької мови : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.04 / Л. О. Потенко. – Херсон, 2012. – 20 с.

10. Трофімова О. В. Фразеологічна репрезентація негативних емоцій в англійській та українській національних картинах світу : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.17 / О. В. Трофімова ; – Донецьк, 2011. – 20 с.

11. Фещенко Ю. І. Ідіоматичний простір "HOMO SOCIALIS" у сучасній англійській мові: лінгвокогнітивний та комунікативно-функціональний аспекти : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.04 / Ю. І. Фещенко. – К., 2007. – 20 с.

Booth W. C. The Rhetoric of Rhetoric. The Quest for Effective Communication / W. C. Booth. – Blackwell : Blackwell Publishing, 2004. – 208 p.

12. Cowie A. P. Oxford Idioms Dictionary for Learners of English / A. P. Cowie, R. Mackin, I. R. McCaig. – Oxford : Oxford University Press, 1993. – 678 p.

13. Dijk van T. A. News schemata / T. A.12 van Dijk // Studying Writing. Linguistic Approaches. – Beverly Hills : Sage, 1986. – P. 155–186.

14. Johnson M. The Body in the Mind: The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason / M. Johnson. – Chicago; L. : The University of Chicago Press, 1987. – 233 p.

15. Kwiatkowska A. From the editor / A. Kwiatkowska // Texts and Minds: Papers in Cognitive Poetics and Rhetoric. – Frankfurt am Main, etc.: Peter Lang, 2012. – P. 7–10.

16. Lakoff G. Experientialist Philosophy/ G. Lakoff, M. Johnson. – Available online : https://georgelakoff.files.wordpress.com/2011/04/experientialist-philosophy-lakoff-and-johnson-1992.pdf

17. Talmy L. Force Dynamics in Language and Cognition // Concept Structuring Systems / L. Talmy.– Cambridge (Mass.) : The MIT Press, 2000. – Vol. 1. – P. 409–470.

18. Turner M. Reading Minds: The Study of English in the Age of Cognitive Science / M. Turner. – Princeton : Princeton University Press, 1991. – 298 p.

19. Longman Exams Dictionary. – Harlow : Longman, 2007. – 1833 p.

20. Merriam-Webster Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.merriam-webster.com/dictionary/time. – Назва з екрану.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

21. Newsweek 20.09.2010

22. Newsweek 5.09.2011

УДК 811.111'255

ТЕКСТОТВІРНА ФУНКЦІЯ АНГЛІЙСЬКОГО АРТИКЛЯ ЯК ПРОБЛЕМА ПЕРЕКЛАДУ

Загородня Л. З.
Тернопільський національний економічний університет

Стаття присвячена виявленню артиклевих функцій, що потребують відтворення в англо-українських та англо-російських перекладах художніх творів. Провівши аналіз наявних теоретичних поглядів щодо передачі значень артикля, автор робить висновок, що підбір лінгвістичних засобів під час перекладу спрямований на передачу текстотвірної функції артикля.

Ключові слова: *англійський артикль, текстотвірна функція, референція, граматичний аспект референції, «референційний конфлікт».*

Загородная Л. З. Текстоорганизующая функция английского артикля как проблема перевода. *Статья посвящена обнаружению артиклевых функций, требующих воспроизведения в англо-украинских и англо-русских переводах художественных произведений. Проведя анализ существующих теоретических взглядов о передаче значений артикля, автор делает вывод, что поиск лингвистических средств при переводе направлен на передачу текстоорганизующей функции английского артикля.*

Ключевые слова: *английский артикль, текстоорганизующая функция, референция, грамматический аспект референции, «референциальный конфликт».*

Zagorodna L. Z. Coherent function of English articles as a translation problem. *This article deals with theoretical aspects of rendering the meaning of English articles into the Ukrainian and Russian languages. The author has attempted to investigate functions of English articles that need rendering while translating literary works into Ukrainian and Russian. Thus, having analyzed common theoretical views upon the methods of transferring meaning of English articles, the author concludes that it is coherent function that needs to be rendered.*

Key words: *English article, coherent function of English article, reference, grammatical aspect of reference, referential conflict.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Як відомо, одним із найуживаніших актуалізаторів англійської мови є артикль. Згаданий граматичний елемент не має відповідника в українській та російській мовах, тому він становить значний перекладацький інтерес. Згідно з концепцією сучасної теорії перекладу слід говорити не про переклад англійського артикля як граматичного елементу, а про передачу його функцій, які у цільовій мові можуть бути виражені за допомогою інших засобів [2, 6–9]. Проте, перед тим, як відшуковувати способи передавання артиклевого значення при перекладі українською та російською мовами, потрібно, насамперед, виявити ті функції артикля, які слід відтворити у цільовому тексті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Артиклю як граматичному елементу англійської мови присвячено чимало лінгвістичних праць. Мовознавці розглядають його в різних аспектах: комунікативному (у межах теорії актуального членування висловлювання) [17; 18], когнітивному (відображення предметів і явищ об'єктивного світу і пов'язаних з ним процесом абстракції / конкретизації) [6]; експресивно-стилістичному [14]. Значення і функції артикля досліджуються у межах теорії дейксису, відповідно до якої артикль, поєднуючись із іменником, виражає універсальну понятійну категорію означеності / неозначеності [16]. Виявлено також

© Загородня Л. З. Текстотвірна функція англійського артикля як проблема перекладу

роль артикля у побудові зв'язного тексту, зокрема, вивчаються його анафоричні та катафоричні функції у тексті [1]. Порівняльно-типологічний аналіз дозволяє розглядати артикль виключно як засіб вираження означеності / неозначеності референта [5, 138–140].

Опираючись на студії з лінгвістики та контрастивного мовознавства, теорія перекладу пропонує різні способи передавання артиклевих значень у цільовому тексті. Вибір перекладацького прийому залежить від того, який із зазначених вище аспектів враховується при перекладі. Відсутність єдиної думки та спеціального дослідження щодо тих функцій артикля, які слід відтворити у перекладі, а також практичні завдання, пов'язані передусім із правильним вибором перекладацького прийому, і зумовили **актуальність** теми пропонованого дослідження.

Мета статті – виявити функції та значення англійського артикля, які необхідно передати в англо-українському та англо-російському перекладах засобами цільових мов.

Реалізація поставленої мети передбачає аналіз наявних теоретичних підходів до передачі функцій англійського артикля в українських та російських перекладах літературно-художніх творів.

Виклад основного матеріалу дослідження. За словами В. Н. Комісарова, мови різняться не стільки тим, що в них можна виразити, скільки тим, що в них неможливо не виразити [11, 54]. Впроваджуючи будь-яку іменникову групу у висловлювання, мовець фіксує за допомогою одного з артиклів спрямованість своєї мовленнєвої діяльності щодо цього референту, тобто вказує на його означеність/ неозначеність або неозначеність у тому розумінні, що предмет можна уявити як деяку узагальнену сутність, позбавлену будь-яких конкретних обрисів та меж [16]. З огляду на це, теорія перекладу, насамперед, враховує дослідження теорії дейксису під час пошуку прийомів передачі артиклевих значень.

Як відомо, в безартиклевих мовах не існує спеціального граматичного засобу вираження категорії означеності / неозначеності. Хоча певні граматичні засоби (для прикладу, протиставлення родового та знахідного відмінків; числова форма іменника [4, 243–244]) можуть вказувати на ступінь обізнаності комунікантів про певний референт, вони не розглядаються деякими мовознавцями як категоріальні засоби вираження згаданої категорії, оскільки вказівка на означеність / неозначеність для цих граматичних засобів є другорядною. Основним лексико-граматичним засобом вираження згаданої категорії в українській та російській мовах є вказівні та неозначені займенники [3, 6]. Враховуючи те, що згадані детермінативи, як і артиклі, є елементами функціонально-семантичного поля означеності / неозначеності і вказують на ступінь обізнаності учасників комунікативної ситуації щодо певного предмету мовлення, низка мовознавців говорять про зближення українських та російських вказівних та неозначених займенників у своєму значенні до англійського артикля [7, 8; 5, 139].

Проте між згаданими частинами мови існують функціональні відмінності, що у багатьох випадках перешкоджають їм бути відповідниками перекладу. Для прикладу, неозначений артикль, на відміну від неозначеного займенника, не виокремлює об'єкт із низки йому подібних, не підкреслює його особливості, а зараховує його до певного класу. Тому іменникова група *"a pencil"* (олівець) при перекладі запитання-прохання "*Can you give me a pencil, please?"* у ситуації, коли на столі лежить коробка цілковито однакових олівців, у цільових мовах оформляється нульовим детермінативом, а не займенником «*будь-який»*, оскільки вживання неозначеного займенника вказуватиме на можливість вибору між великим, маленьким, синім, червоним тощо олівцями, тобто на відмінність між згаданими предметами, їхню особливість [12, 346].

На відміну від неозначеного артикля, окрім базової (первинної) функції, пов'язаної із вказівкою на референтний статус предмета, неозначені займенники української та російської мов можуть виступати виразниками суб'єктивно-прагматичної неозначеності, виражаючи додаткові (неквантворні, конотативно-емоційні, оцінно-модальні) значення [7, 8; 12, 126]. Тому заміна неозначеного артикля на неозначений займенник при перекладі може надати цільовому повідомленню додаткового конототивного значення, відсутнього у вихідному висловлюванні.

Для прикладу, введення займенників «якийсь» або «який-небудь» у нижченаведеному англо-українському перекладі надає іменниковій групі “a present” (подарунок) оцінно-модального значення «хоч який-небудь, незначний; такий, що не заслуговує уваги»; а згідно тексту оригіналу це повинен бути особливий подарунок, на який у головної героїні оповідання О. Генрі «Дари волхвів» бракувало коштів: *“Tomorrow would be Christmas Day, and she had only $1.87 with which to buy Jim* ***a present”*** (21, 1) – *«Завтра Різдво, а у неї тільки долар і вісімдесят сім центів, щоб купити* ***подарунок*** *Джімові!»* (20, 5). Таким чином, використання нульового детермінативу під час передачі артиклевого значення є найкращим перекладацьким рішенням у цьому випадку.

Використання нульового детермінативу при передачі функцій артикля розглядається перекладознавцями як певна втрата у змісті повідомлення. Проте, як наголошує В. Н. Комісаров, відсутність вказівки на обізнаність співрозмовників про особу та необізнаність про предмет мовлення у російському перекладі *«Студент читает книгу»* англійського речення *“The student is reading a book”* не заважає перекладу виконувати функцію міжмовного засобу спілкування; і такий переклад вважається правильним та не потребує покращень [11, 119].

Підсумовуючи вищесказане, можемо припустити, що дейктична функція артикля як показника означеності / неозначеності референта у мовленні як така не потребує відтворення у цільовому тексті, оскільки мовна картина світу носіїв безартиклевих української та російської мов не вважає за доцільне фіксувати означеність / неозначеність кожного референта, що бере участь у комунікативному акті, за допомогою певних лінгвістичних засобів. У більшості випадків актуалізація іменникової групи як означеної чи неозначеної досягається за допомогою її включення у контекст. Крім того, низка лінгвістів розглядає категорію означеності / неозначеності як текстову, яка обслуговує не речення-конструкт, а речення-висловлювання або текст [3, 7]. Сказане зумовлює необхідність подальшого дослідження та виявлення артиклевих функцій, які повинні бути відтворені в українському та російському перекладах, і які, зокрема, передаються у цільовому тексті за допомогою займенників та інших лексичних одиниць.

Відшуковуючи способи відтворення артиклевих функцій у цільових текстах перекладачі звертаються до теорії актуального членування висловлювання. З комунікативної позиції артикль розглядається як один із показників нового/даного у висловлюванні. Тому способи відтворення артиклевих функцій у цільовому тексті досліджуються й у межах комунікативного синтаксису. Зокрема, перекладознавці вказують на можливість передачі артиклевих значень у цільовому тексті за допомогою синтаксичних трансформацій вихідного речення, зумовлених збереженням компонентів актуального членування [2, 28].

Проте зазначений прийом можливий лише при перекладі висловлювань із так званими «тематичними» дієсловами у функції присудка [17, 58]. «Тематичну» групу складають дієслова з широким смисловим об’ємом і малим семантичним навантаженням [17, 72–73]. Це, зокрема, дієслова, що позначають наявність, існування, статичне розміщення предмета у просторі, а також процесуальні дієслова, які у препозиції до підмета, набувають буттєвого значення. Семантика «тематичних» дієслів-присудків дозволяє здійснювати переклад англійських речень за допомогою буттєвих речень та речень характеризації, які в українському та російському перекладах сприймаються читачем як стилістично нейтральні.

Англійська іменникова група, що виконує синтаксичну функцію підмета у таких реченнях, може становити рематичний елемент диреми, якщо вона оформлена неозначеним артиклем, і тематичний – якщо означеним. На противагу англійській мові, в українських та російських реченнях характеризації іменник-підмет, що знаходиться у препозиції до присудка, складає тему повідомлення, а у буттєвих реченнях постпозиційний підмет разом із препозиційним присудком утворюють так звану «комплексну рему» [10, 262]. Саме тому англійське речення із регресивним порядком розташування елементів актуального членування *“A man entered the room”* перекладається за допомогою буттєвого речення: *«У кімнату увійшов чоловік»;* а при перекла-

ді речення *"The man entered the room"* рекомендують використовувати речення характеризації: «*Чоловік увійшов у кімнату*».

Проте в англо-українських та англо-російських перекладах художніх текстів можна простежити випадки, коли комунікативна структура вихідного висловлювання не відтворена у цільовому тексті, що зумовлюється стилістичними чинниками, наприклад, бажанням перекладача урізноманітнити синтаксичні структури речень у цільовому тексті або уникнути громіздкості, інтонаційної неритмічності, що може виникнути внаслідок використання одного з типів речень [18, 147]. Наприклад, під час перекладу англійського висловлювання *"A group of boarders were seated on the high stoop upon round, flat mats like German pancakes"* (21, 10) українською мовою за допомогою буттєвого речення – *На високому ґанку на круглих та пласких матах, схожих на млинці, сиділа купка пожильців* – порушується акцентна і синтаксична рівновага, оскільки за поширеною («обтяженою») темою йде коротка («легка») рема. У зв'язку з цим, українські та російські перекладачі надали перевагу реченням характеризації: *«Купка пожильців сиділа на високому ґанку на круглих та пласких матах, схожих на млинці»* (20, 10) // «*Кучка жильцов сидела на высоком крыльце, на круглых и плоских матах, похожих на блинчики»* (19, 15).

Розміщення рематичного елементу англійського речення на позицію теми при перекладі може зумовлюватися конструктивною організацією тексту, зокрема, такою його властивістю як членованість. Членування тексту на елементи зумовлено особливостями людини передавати й сприймати інформацію. Сюжет тексту легше сприйняти, якщо у ньому виокремленні мінісюжети, а речення, що їх описують, графічно згруповані в окремі абзаци [8, 57]. Логічно побудоване мовлення у межах кожного мінісюжету характеризується відносною щільністю синтагматичних зв'язків і односторонньою спрямованістю синтагматичної залежності, яка проявляється у тому, що кожне наступне речення будується на базі попереднього. Іншими словами, темою наступних висловлювань стають елементи множин попереднього контексту. У випадку зміни сюжету простежується послаблення синтагматичних зв'язків та порушення одностороннього характеру синтагматичної залежності. У таких випадках тема наступного висловлювання визначається уже не попереднім, а наступним контекстом. Тому повідомлення про референта, що не належить до елементів множин, які описувалися у попередньому контексті, вказує на те, що попередній мінісюжет завершений, і вводиться нова тема (новий сюжет) [15, 621]. Наприклад, у поданому нижче контексті комунікативна структура висловлювання *"**A dead leaf** fell in Soapy's lap"* не збережена у цільовому тексті: *«**Пожовклий лист** упав на коліна Соні»*. Перебування рематичної іменникової групи *"a dead leaf"* на позиції теми у цільовому повідомленні при наявності уже відомих об'єктів надає новому референту відтінку значущості і сигналізує про початок нового мінісюжету, який також графічно виокремлюється в окремий абзац:

"On his bench in Madison Square Soapy moved uneasily. When wild geese honk high of nights, and when women without sealskin coats grow kind to their husbands, and when Soapy moves uneasily on his bench in the park, you may know that winter is near at hand.

***A dead leaf** fell in Soapy's lap. That was Jack Frost's card. Jack is kind to the regular denizens of Madison Square…"* (21, 32).

Переклад укр. мовою: *«Соні стурбовано засовався на своїй лаві у Медісон-сквері. Коли дикі гуси кричать, летячи по ночах високо в небі, коли жінки, які не мають котикових манто, стають привітніші до своїх чоловіків, коли Соні починає стурбовано соватися на своїй лаві у парку, це означає, що зима не за горами.*

***Пожовклий лист** упав на коліна Соні. То була візитна картка Діда Мороза. Він добрий до постійних мешканців Медісон-скверу…»* (20, 28).

Отже, синтаксична компенсація комунікативної функції артикля як ремоідентифікатора у перекладі простежується не завжди, оскільки комунікативна структура вихідного повідомлення у цільовому художньому тексті визначається, насамперед, конструктивними властивостями (категоріями) тексту – членованістю або зв'язністю.

Досліджуючи перекладацькі прийоми, слід мати на увазі, що перекладач зазвичай має справу не з окремими висловлюваннями, а з текстом чи дискурсом, комунікативний потенціал якого набагато більший, ніж сукупний зміст речень чи повідомлень, що його складають. Завдання перекладача – створити комунікативно-рівноцінний вихідному тексту текст цільовою мовою. Для цього він сприймає цілісність оригінального тексту і відтворює її у тексті перекладу [11, 59]. Відповідно, використання будь-яких перекладацьких трансформацій спрямовано на те, щоб адекватно передати зв'язність та цілісність вихідного тексту у перекладі. Оскільки артикль відіграє значну роль у побудові зв'язного тексту, то, на наш погляд, саме відтворення його текстотвірних функцій змушує перекладача вдаватися до синтаксичних трансформацій та вводити відповідні лексичні одиниці у цільовий текст.

Завдання артикля як текстотвірного елементу полягає у здійсненні граматичного аспекту референції. Іншими словами, виконуючи дейктичну, анафоричну чи катафоричну функції, він допомагає читачу «відстежити» референт у контексті [13, 85]. Завдання перекладача полягає у тому, щоб, «віднайшовши» за допомогою артикля у вербальному тексті необхідний референт, відшукати у цільовій мові ті способи вираження референції, які допоможуть читачу тексту перекладу «відстежити» той самий референт у цільовому тексті. Зазвичай, таким референційним механізмом в українській та російській мовах є нульовий детермінатив, тобто актуалізація іменникової групи досягається лише її включенням у склад речення. Проте, якщо референційних можливостей нульового актуалізатора недостатньо, коли він не в змозі максимально конкретно представити референт у цільовому тексті, то перекладач використовує інші засоби референції – лексичні одиниці (зокрема, неозначені та вказівні займенники) та синтаксичні трансформації.

Неспроможність читача «відстежити» необхідний референт у цільовому тексті, що зумовлено неправильним вибором засобів граматичної референції при перекладі, є причиною створення референційного конфлікту. Введений А. О. Кібріком [9, 129] термін «референційний конфлікт» позначає мовну ситуацію референційної неоднозначності, яка передбачає наявність щонайменше двох референтів, які претендують на актуалізацію. Враховуючи особливість нашого дослідження, у зазначеній дефініції варто було б врахувати і випадки відсутності у контексті референта, що міг би претендувати на актуалізацію у цільовому тексті. Зауважимо, що, опираючись на праці лінгвістів, термін «референт» використовується нами для позначення конкретного чи абстрактного об'єкту реальної чи вигаданої дійсності, актуалізованого у тексті.

Висновки і перспективи подальших досліджень. З перекладознавчої позиції основною функцією артикля вважаємо текстотвірну. Підбір лінгвістичних засобів при передачі артикля як засобу когезії здійснюється у випадку, якщо нульовий детермінатив не сприяє реалізації когерентної структури вихідного тексту при перекладі. Способи відтворення дейктичної, анафоричної та катафоричної функцій артикля як основних механізмів граматичного аспекту референції, що забезпечують текстову зв'язність, в англо-українському та англо-російському перекладах становлять перспективу нашого подальшого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барабаш Е. В. Анафорическое и катафорическое употребление определенного артикля (на материале английского языка): автореф. дисс. … канд. филол. наук: 10.02.04 / Е. В. Барабаш. – М., 1982. – 24 с.

2. Бреус Е.В. Теория и практика перевода с английского языка на русский. Часть 1. : [учеб. пособ.] / Евгений Васильевич Бреус. – М. : Изд-во УРАО, 2001. – 104 с.

3. Бровкина И. В. Единицы неопределенной семантики в прозе А. Платонова: функциональный аспект: автореф. дис. … канд. филол. наук: спец. 10.02.01 «Русский язык» / Ирина Васильевна Бровкина. – Самара, 2009. – 24 с.

4. Гладров В. Семантика и выражение определенности / неопределенности // Теория функциональной грамматики. Субъектность. Объектность. Коммуникативная перспектива высказывания. Определенность / неопределенность / В. Гладров. – СПб. : Наука, 1992. – С. 232–266.

5. Гуревич В. В. Теоретическая грамматика английского языка. Сравнительная типология английского и русского языков: [учеб. пособ.] / Валерий Владимирович Гуревич. – М. : Флинта : Наука, 2003. – 168 с.

6. Долгина Е. А. Артиклевые формы имени существительного в когнитивно-грамматической категоризации современного английского языка: автореф. дисс. … д-ра филол. наук: 10.02.04 / Екатерина Андреевна Долгина. – М. , 2010. – 56 с.

7. Дудко І. В. Семантика і функціонування неозначених займенників у сучасній українській мові: автореф. дис. … канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Ірина Володимирівна Дудко. – К. , 2002. – 24 с.

8. Земская Ю. Н. Теория текста: [учеб. пособ.] / Ю. Н. Земская, И. Ю. Качесова, Л. М. Комиссарова, Н. В. Панченко, А. А. Чувакин. – М. : Флинта, Наука, 2010. – 132 с.

9. Кибрик А. А. Механизмы устранения референциального конфликта // Моделирование языковой деятельности в интеллектуальных системах / Андрей Александрович Кибрик. – М. : Наука. Гл. ред. физ.-мат. лит., 1987. – С. 128 – 145.

10. Ковтунова И. И. Структура художественного текста и новая информация // Синтаксис текста / Ирина Ильинична Ковтунова. – М. : Наука, 1979. – С. 262–275.

11. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение: [учеб. пособ.; 2-е изд., испр.] / Вилен Наумович Комиссаров. – М. : Р. Валент, 2011. – 408 с.

12. Николаева Т. М. От звука к тексту // Язык. Семиотика. Культура/ Татьяна Михайловна Николаева. – М. : Языки славянской культуры, 2000. – 680 с.

13. Падучева Е. В. Высказывание и его соотнесенность с действительностью. Референциальные аспекты семантики местоимений / Елена Викторовна Падучева. – М. : Наука, 1985. – 272 с.

14. Раевская Н. Н. Очерки по стилистической грамматике современного английского языка / Наталия Николаевна Раевская. – К. : Изд-во Киевского гос. ун-та, 1973. – 144 с.

15. Селиверстова О. Н. Труды по семантике // Studia philologica/ Ольга Николаевна Селиверстова. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 960 с.

16. Тымчук Е. В. Общее и отдельное в артиклевой системе английского языка: автореф. дисс. … д-ра филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / Елена Викторовна Тымчук. – М. , 2006. – 50 с.

17. Черняховская Л. А. Перевод и смысловая структура / Леонора Александровна Черняховская – М. : Междунар. отношения, 1976. – 264 с.

18. Шевякова В. Е. Современный английский язык // Порядок слов, актуальное членение, интонация / Валентина Ефимовна Шевякова. – М. : Наука, 1980. – 382 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

19. Генри О. Дары волхвов: [рассказы] / Генри О.; [пер. с англ.]. – М. : Астрель, 2012. – 480 с.

20. Генрі О. Останній листок: [оповідання] / Генрі О.; [пер. з англ.]. – К. : Молодь, 1983. – 224 с.

21. Henry, O. 100 Selected Stories: [оповідання] / Henry, O. – Chatham: Wordsworth Edition Limited, 1995. – 740 p. – (Першотвір).

УДК 811.111’42

СОБЫТИЕ В ПОЛИМОРФНОМ НАРРАТИВЕ готической ТРАДИЦИИ: ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ СПОСОБЫ *ПОВОРОТА ВИНТА* (Ex libro et libretto)

Игина З. А.
Нежинский государственный университет имени Николая Гоголя

Музыкальная интерпретация создает впечатление первозданного текста.
Она словно знак, предшествующий языку. Путеводная звезда.
П. Киньяр. Тайная жизнь

Статья посвящена выявлению языковых средств, реализующих «событие» в готическом нарративе – новелле Г. Джеймса «Поворот винта» и одноименном либретто. Выявить «событие» возможно путем анализа языковых сигналов – «следов». В новелле и либретто заметным «следом» является слово “bad”. Как языковой знак слово анализируется с позиций разных персонажей.

Ключевые слова: *нарратив, Готическая Традиция, событие, след.*

Ігіна З. О. Подія в поліморфному наративі готичної традиції: лінгвістичні способи повороту гвинта (ex libro et libretto). *Статтю присвячено виявленню лінгвістичних засобів, що реалізують «подію» в готичному наративі – новелі Г. Джеймса «Поворот гвинта» та однойменному лібрето. Виявити «подію» можливо шляхом аналізу мовних сигналів – «слідів». І в новелі, і в лібрето найбільш помітним «слідом» є слово “bad”. Як мовний знак слово “bad” аналізується з позицій різних персонажів.*

Ключові слова: *наратив, Готичні Традиція, подія, слід.*

Ihina Z. A. The event in polymorphous narrative of Gothic Tradition (a case of H. James’s “The Turn of the Screw”: novella and libretto). *The article focuses on revealing linguistic means that realise the event in the gothic narrative – H. James’s novella “The Turn of the Screw” and the opera libretto of the same name. In the novella and libretto (though varying in structural peculiarities of the event) the most noticeable trace is expressed by such neutral word as “bad”, and every appearance of this word in both texts “turns the screw” tighter. It is a common keyword sustaining the original story flavour. As a linguistic sign the word “bad” is analysed from perspectives of different characters.*

Key words: *narrative, Gothic Tradition, event, trace.*

Постановка проблемы и анализ релевантных ей исследований. Идея сравнения способов языковой реализации события в известном литературном произведении (с одной стороны) и таком нетипичном для лингвистического анализа материале как оперное либретто (с другой) возникла у автора данной статьи на основании существенной, но, как это показалось на первый взгляд, необъяснимой, практически мистической разницы впечатлений, полученных от погружения (в случае оперы) в якобы давно знакомую атмосферу повествования об утрате детской невинности под давлением «неведомого зла». Произошло то же событие (описанное в новелле, экранизированное с разным успехом и даже интерпретированное как балетная постановка), однако произошло как-то иначе – болезненнее, трагичнее, тяжелее. Почему? Только ли в музыке причина; она ли – знак, предшествующий языку? Или все же не менее значимым, знаковым является и текст либретто, ведущий эту музыку и ведомый ею?

© Игина З. А. Событие в полиморфном нарративе готической традиции: лингвистические способы поворота винта (Ex libro et libretto)

Музыка, составляющая «текст» оперы, – это дополнительный нарративный уровень, сквозь который следует воспринимать «послание» и который облегчает доступ к «непроницаемым словам», сплетающим событие [15, 127].

Событие – это многомерный, сложный междисциплинарный понятийный комплекс, ускользающий от четкой артикуляции. Ориентировочно событие может быть определено как глубинное состояние бытия, соприсутствие, становление бытия, совокупность явлений языка, темпорально и локально реализованных в акте речи для интерпретации и описания чего-то, как цельное со-бытие субъекта, объекта и адресата некоторого единого высказывания, последовательность чего-то свершившегося в совокупности происшествий [2, 7–69; 4, 198–205; 5, 320–329; 7, 80, 173; 8, 62–70; 12, 19, 32 –34]. Столь широкий интерес к изучению события подтверждает **актуальность** рассматриваемой проблематики.

Судьбоносное событие предстает как постепенное развертывание бытия во времени, что позволяет рассматривать его как нарратив. Термин «нарратив» денотирует любое произведение, излагающее некую историю, иллюстрирующую событие. Таким образом, первостепенным свойством нарратива является событийность как необходимость события [9, 13]. Событие – это изменение в ситуации, о которой повествуется, где ситуация – некая совокупность условий, на фоне которых разворачивается история. Событие как изменение ситуации дедуцируется из формулы [3, 223–224]: если ситуация представлена в нарративе как исходное состояние (F) чего-то/кого-то (x) в какой-то момент времени (t_1), то эта ситуация может быть изменена, если нечто (H) происходит с x в момент (t_2) после t_1, в результате чего x меняет свое состояние (F на G) после t_2 (в момент t_3). Лаконичнее: если x есть F в t_1, и H происходит с x в t_2, то x – G в t_3. Например: "*I broke the seal with a great effort – so great a one that I was a long time coming to it; took the unopened missive at last up to my room and only attacked it just before going to bed. I had better have let it wait till morning, for it gave me a second sleepless night*" (16, 184) – В приведенной цитате **x** – некто *I* (рассказчик) – испытывает серьезное волнение (F) относительно возможного содержания письма в промежуток времени t_1 (когда ломает печать, скрепляющую полученное письмо, и терзается сомнениями до его прочтения перед сном). Чтение (и обретенное новое знание) является происшествием (H), в результате которого (t_3) x лишается сна (G).

«Готическая Традиция» (ГТ) охватывает неоднородные (от произведений XVII–XVIII вв. и вплоть до постмодернистских текстов) формы художественного творчества, в разной степени аутентичности воспроизводящие типичные элементы содержания средневековых баллад, фольклора и ренессансной литературы [10, 29–39; 11, 4–10]. Это исторически закрепленная в художественной форме модель мировоззрения, обобщающая идею о невозможности самоидентификации человека в «реальности» как привычной среде обитания, осознание чего вызывает сомнения в познаваемости себя и мира, а значит и признание незащищенности перед неведомыми, вызывающими ужас силами. «Традиционность» идеи может быть аргументирована тем, что, появляясь в произведениях разных жанров и форм, она не требует пояснения, а является (на повседневном уровне) интуитивно понятной в результате взаимосвязи поколений. Произведения ГТ наполнены единым идейным содержанием при формальном многообразии – полиморфности. Событие как встреча «реального» с «неведомым» пронизывает весь нарратив.

Цель данной статьи – выявить средства языковой реализации *события* как основы нарратива в готической новелле Г. Джеймса "The Turn of the Screw" и ее интерпретации – либретто одноименной камерной оперы. С поставленной целью связаны следующие **задания**: 1) раскрыть структуру и специфицировать суть «события» в нарративе ГТ; 2) описать структурные особенности «события» в новелле и либретто; 3) выявить систематическую корреляцию структурных особенностей «события» и указывающих на них языковых сигналов.

Изложение основного материала исследования. Событие как основание ГТ – идеально абстрактно и проявляет себя в конкретных манифестациях, не сливаясь при этом с ними всецело, но сохраняя свою уникальность как основной принцип. Оно является границей, относительно которой определяются позиции всех задействованных в нем (событии) элементов. В манифестациях событие сливается со временем как неким «просветом протяженности» [8, 414–419, 469–476], состоящим из моментов «теперь». Проиллюстрировать данную рефлексию можно с помощью уже упомянутой формулы, где моменты «теперь» указывают на фиксацию смены состояний **x**. Конкретной манифестацией события является происшествие, обнаружить которое возможно по так называемым «следам».

«След» есть способ соотнесенности происшествия с событием посредством языковых сигналов. Метод поиска следа предлагается называть «трасологией (фр. la trace – след, гр. λόγος – слово, учение, причина) нарратива», так как именно нарратив выступает средой, где находятся следы события. След является знаком в динамике [1, 22–23], т. е. он очевиден только тогда, когда его означающее соотносится с другими означающими того же означаемого. След выявляется в необходимости наличного/ предполагаемого различия, иначе он стирает сам себя, из чего необходимо следует, что структурно след как минимум бинарен и полагается как привативная оппозиция, где оба элемента категориально значимы. Формулу следа можно записать как $T = (s_1 => H_1) \Lambda (s_2 => H_2)$, где T – след, $H_{1, 2}$ – происшествия, $s_{1,2}$ – сигналы происшествий; => – импликация, Λ – конъюнкция.

Происшествие, следовательно, является неким «узлом», увязывающим состояния **до** него (происшествия) и **после,** – точкой, отражающей (лат. punctum refractionis) *F* с одной стороны и *G* – с другой, причем *F* и *G* осуществляются как со-стояния (т.е. сопричастные событию совокупности наличных в определенный момент «теперь» условий) только через происшествие, только «отразившись» (F → H ← G; H= F :: G). При таком понимании F и G – не просто настроения вовлеченных персонажей, но «пространства претворения» (vestigia habituum (лат. vestigium – точка времени и пространства, место; habitus – состояние, свойства, особенности), со-стоящие при событии. Оппозиция со-стояний (F (vestigium $habitus_1$) vs G (vestigium $habitus_2$)) выражается лингвистическими маркерами, указывающими на смену *F* и *G*. Например, в приведенном выше фрагменте (16, 184) $пространство_1$ определяется чрезмерной длительностью, растянутостью; если прибегнуть к музыкальной аналогии – темпом largo (*broke the seal with a great effort – so great a one that I was a long time coming to it*), где сомнения рассказчицы обнаруживаются прилагательными *great* (об усилии) и *long* (о времени), причем первое редуплицировано и интенсифицировано наречием *so*, а синтаксическая конструкция, обособляющая определение *great* как *so great a one*, усложняет это обособление относящимся к нему придаточным предложением. Все это уводит от действия, которого, собственно, и нет. Оно обрушивается внезапно – с глаголом *attack* (указывающим на желание разрубить Гордиев узел одним решительным движением) и тотчас – раскаянием в поспешности (*I had better have let it wait till morning*). Молниеносное происшествие отражает «медленность» $vestigium_1$ от $vestigium_2$ – более лаконично, под воздействием происшествия, выраженного синтаксически – *it gave a second sleepless night*.

Данное столкновение является первым в ряду происшествий, связанных с событием. В целом событие организовано следующими происшествиями: 1) чтение письма об исключении Майлза; 2) **первое видение** гувернантки (призрак Квинта на башне); 3) **второе видение** гувернантки во время прогулки с Флорой; 4) **третье видение** гувернантки (на лестнице); 5) поведение детей ночью (Флора на подоконнике, Майлз у башни); 6) поведение детей во время похода в церковь; 7) **пятое видение** гувернантки (на озере); 8) **шестое видение** гувернантки (призрак Квинта у окна); 11) смерть Майлза. Событие встречи с неведомым реализуется как видения, не удостоверенные ничем и никем. Сверх того, происшествие № 7 дает обоснованные контекстом основания полагать, что призрак мисс Джессел показывается избирательно,

поскольку Флора и экономка, находящиеся рядом в момент сверхъестественной визитации, в этом смысле слепы, e. g. "*She isn't there, little lady, and nobody's there* (миссис Гроуз); *I see nobody. I see nothing. I never have. I think you're cruel. I don't like you!"* (Флора) (16, 249 –250). – Представленный тип рассказчика известен как **ненадежный** [15, 126], т.е. ограниченный, имеющий систему ценностей, обусловленную собственной предвзятостью. Гувернантка, младшая дочь бедного деревенского священника, не ставит под сомнение существование призраков, являющихся для нее, разумеется, исчадиями ада, коварно сманивающими с пути добродетели смышленых детей, доставшихся ей в питомцы. Видимо, именно поэтому следы события в цепи перечисленных происшествий указывают на присутствие или, во всяком случае, причастность к чему-либо двух зловещих призраков, имеющих, с точки зрения гувернантки, радикальные намерения развратить детей, толкая их на не названные по существу, но ужасные деяния. Испорченность, растленность и «ужасность» призраков – единственное подтверждение существования «плохого» в поместье, где действуют персонажи. Иначе его было бы не отличить от рая.

Поскольку в раю «плохое» (штучное буквально) связано с воплощением вселенского зла, то и призраки – не просто мелкие самодовольные ничтожества (как может показаться ввиду того, что их прижизненные «нечеловеческие грехи» всего-то и состоят в пьянстве и распущенности), но неописуемая ницшеанская бездна, вглядывающаяся в несчастную гувернантку из викторианского парка.

Примечательным следом, обнаруживающим понимание гувернанткой зла как влияния призраков-искусителей, является такое нейтральное слово, как **bad** (часто выделяемое в тексте графическими средствами). Каждое его появление в тексте как бы все сильнее «закручивает винт»: нагнетает саспенс, добавляет интерпретациям гувернантки амбивалентности и предполагает какие-то усердно замалчиваемые пороки, e.g. 1. "*The child's dismissed from his school. <…> Is he really **BAD**?*" (16, 184) – Гувернантка шокирована; на степень шока указывают прописные буквы. 2. "*And if he was so **bad** then as that comes to, how is he such an angel now?*" (16, 212) – Гувернантка напугана собственными предположениями, даже запрещает самой себе думать (*There are directions in which I must not for the present let myself go*). В подобных условиях такая странная экзальтация может с большой вероятностью рассматриваться как психическое отклонение. Призраки, при отсутствии свидетелей, больше похожи на галлюцинации; в таком случае доведение ребенка до смерти приобретает черты преступления, а встреча с неведомым как событие ГТ – трактовку с поправкой на соответствующий диагноз.

В отличие от новеллы, в либретто существование призраков не зависит от восприятия гувернантки, а объективно обусловлено либреттистом, так как они наделяются способностью говорить и общаться друг с другом даже тогда, когда предполагается только их присутствие, что меняет отношение к гувернантке.

Событие разрабатывается либреттистом как серия происшествий ("the opera utilises these incidents as its scenic framework"), так называемых «происшествий напряжения» (incidents of tension), что начинаются с предчувствия и завершаются интерпретацией и анализом [15, 131].

Либретто (17, 45–92) содержит четырнадцать происшествий, связанных с событием: 1) "The Letter" (действие 1, сцена 3); 2) "The Tower" (д. 1, с 4.); 3) "The Window" (д. 1, с. 5); 4) "The Lesson" (д. 1, с. 6); 5) "The Lake"(д. 1, с. 7); 6) "At Night"(д. 1, с. 8); 7) "Colloquy and Soliloquy" (д. 2, с. 1); 8) "The Bells" (д. 2, с. 2); 9) "Miss Jessel" (д. 2, с. 3); 10) "The Bedroom" (д. 2, с. 4); 11) "Quint" (д. 2, с. 5); 12) "The Piano" (д. 2, с. 6); 13) "Flora" (д. 2, с. 7); 14) "Miles" (д. 2, с. 8).

Как форма повествования либретто имеет отличие от художественной прозы – собственно нарратив, изложение истории, осуществляется только как речитатив, т.е. репрезентати-

вый стиль, музыкальная декламация, в которой сохраняются интонации и ритм речи [14, 7–8, 48]. Ария – развернутое сольное пение – не имеет качества **событийности**, поскольку призвана выражать чувства персонажа и временно останавливать оперное действие [14, 47]. В современной опере переход между арией и речитативом менее явственен, но ария по-прежнему «замораживает» время, акцентируя на участнике и являясь «слепком сознания персонажа», статичной музыкально-вербальной иллюстрацией его отношения к происходящему. Следовательно, в либретто моменты «теперь» запечатлены более скульптурно, чем в художественной прозе: происшествие изменяется в глубинных структурных особенностях, и vestigia habituum состоят в оппозиции не как перерождающиеся пространства претворения, но как «портреты вовлеченных сущностей», а точка отражения, т.е. непосредственный момент изменения со-стояний, превращается в момент (уже) измененного восприятия сущности, обретая свойство перфектности, тогда как в художественной прозе она является кульминацией нарратива как континуума внутри происшествия. В оперном либретто речитатив – еще один элемент структуры события, связующее звено между происшествием и ариями как иллюстрациями отношения к нему.

Речитатив может быть выражен как диалог (сцена «Письмо»):

"*GOVERNESS: Mrs. Grose! He's dismissed his school. – MRS. GROSE: Miles? – GOVERNESS: What can it mean – never go back? Never! Oh, but for that he must be bad. – MRS. GROSE: Him had? – GOVERNESS: An injury to his friends. – MRS. GROSE: Him an injury? – I won't believe it! – GOVERNESS: Tell me, Mrs. Grose, have you known Miles to be bad? – MRS. GROSE: A boy is no boy for me who's never wild. But bad, no, no! – GOVERNESS: I cannot think him really bad, not Miles. Never!*" (17, 54). – В приведенном фрагменте чтение письма, т. е. происшествие, является точкой отражения пространства$_1$ (реакции женщин относительно его содержания). Миссис Гроуз давно знает Майлза и не верит, что мальчик может быть **плохим** (*Him an injury – I won't believe it!*), гувернантка же только приехала и по этому письму составляет первое впечатление (*Oh, he must be bad*). В конечном итоге содержание письма не меняет мнения женщин (пространство$_2$): *But bad, no, no.*

Пространство$_1$ синтаксически репрезентировано (со стороны миссис Гроуз) как набор взаимосвязанных вопросов риторического характера, выражающих удивление, граничащее с потрясением (*Him bad? Him an injury?*). На свои вопросы гувернантка также либо вообще не ждет ответов (*What can it mean – never go back?*), либо ответов положительных, что в данном случае делает вопрос (*have you known Miles to be bad?*) риторическим. Второе пространство представлено предложениями, выражающими недоверие и возмущение обеих участниц диалога (*I won't believe it! But bad, no, no! I cannot think him really bad*).

След события (Квинт появляется на башне в следующей сцене) возникает в либретто, как и в новелле, со словом **bad**, упомянутым в этой сцене пять раз и трактуемым как *an injury to his friends*, что не более ясно, чем *an injury to the others* в новелле, однако и в либретто оно указывает на нечто зловещее. Акцент на нем сделан либреттистом намеренно: для либретто и новеллы оно является общим ключевым словом, поддерживающим атмосферу оригинальной истории [13, 113].

Однако в либретто уделено немного больше внимания тому, что же именно имеется в виду под **bad** как **an injury to the others/friends**. Как языковой знак слово **bad** наиболее полно раскрывается с позиции анализа его десигната, т.е. в случае, когда **bad** рассматривается как одно и то же означаемое в «субъективном видении» разных интерпретаторов [6, 48]. Интерпретаторы (напр., гувернантка) создают «потенциальный знаковый континуум» для данного слова в каждом происшествии, раскрывая разные признаки того, что им обозначается [Ibid.].

Если гувернантка и миссис Гроуз ничего вразумительного, кроме ужаса, в данное слово не вкладывают, Майлз формирует окончательный вывод о себе как **плохом** (*You see, I am bad,*

I am bad, aren't I? [17, 69]), основываясь на конкретной беседе с Квинтом в сцене "At Night" (происшествие 6). Он воспринимает Квинта как образец для подражания, а его самоопределение – как нечто привлекательное. Его интерес выражается в повторении отдельных слов из обращенных к нему реплик Квинта (выделено далее): "*QUINT: I am all things strange and bold,/ The riderless horse Snorting./ I am King Midas with* ***gold*** *in his hand. – MILES: Gold, o yes,* ***gold****! – QUINT: I am. In me* ***secrets****, and half-formed desires meet. – MILES:* ***Secrets****, oh,* ***secrets****!* (17, 66–67). – Фрагмент подтверждает, что для мальчика Квинт очень интересен – заманчиво воплощать таинственную жизнь, скрытую от **хороших**, но заурядных людей. Но он понимает, что **плохое**, представляемое и предлагаемое Квинтом, еще и нечто опасное – то, чему невозможно сопротивляться.

В либретто сомнения и тревога Майлза выражены в песенке (упомянутой в новелле как "incoherent, extravagant song" [16, 243]), где обыгрываются значения латинского слова "malus" (яблоня, плохой, ложный, злосчастный): "*Malo, I would rather be/ Malo, in an apple-tree,/ Malo, than a naughty boy/ Malo, in adversity*" (17, 62). Майлз поет, что лучше лазал бы по деревьям (как обычные мальчишки), чем был **плохим** мальчиком в беде (*a naughty boy in adversity*), т.е. лучше бы не было этого выбора – между Квинтом (плохим) и всем остальным миром хороших. Он так слаб для подобного недетского выбора, так мал. Песенка выполняет функцию арии – служит «слепком сознания». Повторяемый окказионализм **malo** имеет скрытое, как невидимое присутствие призраков, значение, является своеобразным зовом о помощи, символом потерянной детской невинности [13, 113–114].

Поскольку в конечном итоге Майлз говорит гувернантке, что **плохой**, то выбор он все-таки намерен сделать в пользу Квинта (сдаться ему), и *bad* здесь, таким образом, обозначает все, что воплощает Квинт, – *strange and bold, etc.* – все, пугающее гувернантку и ею замалчиваемое до момента, когда в последней сцене она поет песенку Майлза, держа на руках уже мертвого мальчика, который этой песенкой просил о помощи. Незамысловатое четверостишие подчеркивает ее запоздалое понимание своей ошибки – глупой, но еще более от этого трагической. Мальчик умер не потому, что был **плохим**, как считала гувернантка, а потому, что стороны метафизического конфликта, эгоистично тянувшие несчастного ребенка каждая к себе, ни на минуту не задумались, что недетский выбор – требование понять в десять лет разницу между добром и злом – убьет его. «Перетягивание» Майлза превратило его в вещь, которую во что бы то ни стало надо присвоить, отвоевав у конкурента. Вещи при таком обращении часто рвутся пополам – у мальчика разорвалось только сердце, но этого, как известно, достаточно.

Оказалось, что **bad** – обе стороны. Зло существует, но наяву ли, только ли в чьем-то сознании – не так важно; важно – что оно способно опорочить детскую чистоту и даже, казалось бы, искреннюю любовь к ребенку. Добрые намерения гувернантки оказались испорчены ее собственническими чувствами [15, 124].

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Результаты данного исследования могут быть применены в курсе коммуникативной лингвистики (раздел «Нарративная коммуникация»). Перспективы исследования автор видит в более детальном анализе структуры события в оперных либретто и категоризации «следов», в последовательном выведении критериев дифференциации «следов», свойственных и прозаическим произведениям, и либретто как формам одного и того же нарратива.

ЛИТЕРАТУРА

1. Автономова Н. С. Деррида и грамматология. Вступительная статья / Н. С. Автономова // Ж. Деррида. О грамматологии. – М. : Ad Marginem, 2000. – С. 7–111.

2. Бахтин М. М. К философии поступка / Михаил Михайлович Бахтин // Собрание сочинений. – М. : Русские словари, 2003. – Т. 1. Философская эстетика 1920-х годов. – С. 7–69.

3. Данто А. Аналитическая философия истории/ Артур Данто; [пер. с англ. А. Л. Никифорова, О. В. Гавришиной]. – М. : Идея-Пресс, 2002. – 292 с.

4. Делез Ж. Логика смысла / Жиль Делез; [пер. Я. Свирского].– М.: Раритет, 1998. – 480 с.

5. Демьянков В. З. «Событие» в семантике, прагматике и в координатах интерпретации текста / Валерий Закиевич Демьянков // Изв. АН СССР. Серия литературы и языка, 1983. – Т. 42. – № 4. – С. 320 – 329.

6. Моррис Ч. У. Основания теории знаков / Чарльз Уильям Моррис; [пер. В. П. Мурат] // Семиотика: Антология [общ. ред. Ю. С. Степанова]. – М. : АкадемПроект, 2001. – С. 45–98.

7. Тамарченко Н. Д., Тюпа В. И., Бройтман С. Н. Теория литературы / Н. Д. Тамарченко// Теория литературы. – М. : Академия, 2004. – Том 1. – 512 с.

8. Хайдеггер М. Бытие и время / Мартин Хайдеггер; [пер. с нем. В. В. Бибихина]. – Харьков: Фолио, 2003. – 503 с.

9. Шмид В. Нарратология / Вольф Шмид. – М. : Языки славянской культуры, 2003. – 312 с.

10. Birkhead E. The Tale of Terror / E. Birkhead. – Charleston: BiblioBazaar, LLC, 2008. – 228 p.

11. Botting F. Gothic / Fred Botting. – N.Y. : Routledge, 2005. – 128 p.

12. Derrida J. Specters of Marx. The State of the Debt, the Work of Mourning and the New International / Jacques Derrida; [tr. from the French by Peg Kamuf]. – N.Y.: Routledge, 1994. – 258 p.

13. Desblache L. The Turn of the Text? Opera Libretto and Translation: Appropriation, Adaptation and Transcoding in Benjamin Britten's "The Turn of The Screw" and "Owen Wingrave" / Lucile Desblache // Quaderns de Filologia. Estudis Literaris. – Vol. XIII. – 2008. – P. 105–123

14. Greenberg R. How to Listen and Understand Opera / Robert Greenberg. – Chantilly, VA: TTC Limited Partnership, 1997. – 61 p.

15. Halliwel M. Opera and the Novel: The Case of Henry James / Michael Halliwell. – Rodopi, 2005. – 494 p.

ИСТОЧНИКИ ИЛЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРИАЛА

16. James H. The Turn of the Screw / Henry James // Ghost Stories of Henry James. – Wordsworth Editions, 2008. – P. 175–267.

17. Piper M. The Turn of the Screw (libretto) / Myfanwy Piper // The Turn of the Screw (Il Giro di Vite). Opera in un Prologo e Due Atti, op. 54. – La Fenice Prima dell'Opera 2010. – P. 45–92.

УДК 81-115: 81'367.7:81'44: 811.161.2 + 811.133.1

ЛОГІКО-СЕМАНТИЧНІ ВІДНОШЕННЯ У СТРУКТУРІ ПРОСТОГО НЕЕЛЕМЕНТАРНОГО РЕЧЕННЯ З ВТОРИННИМ ПРЕДИКАТОМ (на матеріалі українського дієприслівника та французького герундія)

Ковбанюк М. І.
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Стаття присвячена аналізу семантико-синтаксичної структури речення в українській і французькій мовах з погляду функціонування відносин предикат – вторинний предикат. Увагу зосереджено на логічних відношеннях каузальної, умовно-наслідкової, допустової та таксисної семантики. За допомогою кількісного аналізу встановлено частотність уживання досліджених конструкцій.
Ключові слова: *предикат, відношення, дієприслівник, герундій.*

Ковбанюк М. И. Логико-семантические отношения в структуре простого неэлементарного предложения с вторичным предикатом (на материале украинского деепричастия и французского герундия).
Статья посвящена анализу семантико-синтаксической структуры предложения в украинском и французском языках с точки зрения функционирования отношений предикат – вторичный предикат. Фокусируется внимание на логических отношениях каузальной, условной, уступительной, таксисной семантики. С помощью количественного анализа установлена частотность употребления исследованных конструкций.
Ключевые слова: *предикат, отношения, деепричастие, герундий.*

Kovbaniuk M. I. Logical-semantic relations in the non-elementary sentences structure with a secondary predicate (based on Ukrainian adverbial participle and French gerund)*. The article in question deals with the analysis of the semantico-syntactic structure of the sentence in the Ukrainian and French languages from the point of view of predicate – second predicate relations functioning. The author draws special attention to the logical attitude of causal, conditional-consequent, concessive and taxis (time) semantics.*
Key words: *predicate, relations, adverbial participle, gerund.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Питання про співвідношення функціонування українського дієприслівника і французького герундія традиційно вважаються дискусійними. Зазначені категорії вирізняються своєю гібридністю, складною проблематикою частиномовної належності, співвідношенням із особовими формами, загальними принципами виділення, класифікації та функціонування. Логіко-семантичний підхід до структури речення закріпив погляд щодо фігурування кількох елементарних ситуацій у межах простого неелементарного речення, які, у свою чергу, по-перше, відображають логіко-семантичні зв'язки первинного і вторинного предикатів, по-друге, репрезентують відповідне функціонально-семантичне оточення кожної з ситуацій [11, 133–136]. Поширена думка [15, 320–323; 18, 38; 20, 12; 24, 221] про те, що український дієприслівник та французький герундій повинні розглядатися не тільки як компоненти простого ускладненого речення, але і як члени речення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Помітне місце в дослідженні структурних та семантичних особливостей українського дієприслівника і французького герундія посіли праці Л. Є. Азарової (2005); З. І. Комарової (2003), О. М. Кузьмич (1996), О. В. Кульбабської (2011)

© Ковбанюк М. І. Логіко-семантичні відношення у структурі простого неелементарного речення з вторинним предикатом (на матеріалі українського дієприслівника та французького герундія)

на матеріалі української мови [3; 10; 13; 14] та О. О. Алєксєєвої (2005), Т. Є. Каменєвої (2004), О. Алмуа (2008), Т. Арнавіель (2010), Ж. Клебер (2009) на матеріалі французької мови [3; 9; 22; 19; 24] та ін.

Детальний аналіз відношень, що виокремлюються на тлі сполучуваності вторинного предиката з первинним мотивує **актуальність** наукової розвідки.

Мета статті – описати логіко-семантичні відношення в структурі простого неелементарного речення з українським дієприслівником і французьким герундієм. Зазначена мета передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) охарактеризувати основні типи відношень, що знаходять мовне втілення в реченнях із вторинним дієприслівниковим і герундійним предикатами; 2) визначити особливості таксисної семантики вторинного предиката в досліджуваних мовах; 3) обґрунтувати досягнуті результати кількісними показниками. Усього проаналізовано 3347 конструкцій із українським дієприслівником і 3202 – з французьким герундієм, дібраних методом суцільної вибірки з художніх текстів українських і французьких письменників. Вивчення логіко-семантичних відношень здійснюється із застосуванням трансформаційного методу, котрий допоможе розгорнути компонент речення із українським дієприслівником і французьким герундієм у відповідну пропозицію.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кількість і набір можливих зв'язків звороту з основним складом речення першочергово визначається взаємозв'язком семантики предиката й дієслівної форми звороту. Вторинні предикати виступають актуалізаторами складних логічних зв'язків (причини, мети, умови, допусту, часу тощо) [12, 53–56]. Трансформація дієприслівникових і герундійний зворотів у підрядні речення часу, причини, мети, наслідку, умови тощо може пояснюватися встановленням між головною і другорядною діями відношенням мотиваційної предикації, подібної до тієї, що поєднує дії у складнопідрядних реченнях з підрядними обставинними [10, 8], наприклад: укр.: *«А завтра вони бренькають, регочуть під вікнами, ніби навмисно* ***випробовуючи*** *Іванів терпець та оту його дикість»* (4) → *Бренькотять, регочуть, щоб випробувати* (відношення цілі); *«За обідом,* ***покликавши*** *на допомогу весь свій недовголітній педагогічний досвід, намагалася знайти з покоївкою спільну мову»* (13) → *Намагалася знайти з покоївкою спільну мову, при цьому покликала на допомогу весь свій недовголітній педагогічний досвід* (відношення способу дії) // фр.: *"Denise* ***en souriant****, pour se montrer aimable"* (25) *«Денис посміхався, щоб здатися милим» → en souriant, pour se montrer aimable* (відношення мети); *"Et il se mit à danser et à chanter* ***en agitant*** *le sac au-dessus de sa tête"* (18) *«і він почав танцювати й співати, махаючи сумкою над головою» → Et il se mit à danser et à chanter avec cecі il agitait le sac au-dessus de sa tête.* (відношення способу дії).

На рівні мови причиново-наслідкові відношення відповідають категорії каузативності. Каузативні відношення беруть участь у впорядкуванні думок, в організації мисленнєвого процесу [8, 249]. У площині структури це складна ситуація, що може бути репрезентована у вигляді двох простих ситуацій, пов'язаних між собою відношенням каузації [17, 263]. Виконуючи функції вторинного предиката, дієприслівник і герундій можуть набувати значення причиново-наслідкових відношень і семантично трансформуватись у відповідне підрядне речення, при цьому певного значення набуває суб'єкт, дія і об'єкт каузації. Надпредикати (*тому що*, *бо*, *так як*, *через те що*, *оскільки*, *car*, *parce que*, *puisque* тощо), які семантично містять інформацію про причиново-наслідкові відношення, активно функціонують при трансформаціях дієприслівникового і герундійного вторинних предикатів, наприклад: укр: *«Соловейко захрип,* ***співаючи*** *цілу ніч»* (16) → *Захрип,* ***бо*** *співав цілу ніч* // фр.: *"****En recevant*** *ces heureuses nouvelles, Etienne Pascal se hâta de revenir à Paris"* (17) *«отримавши ці гарні новини, Етьєн Паскаль поспішив назад до Парижу» → Etienne Pascal se hâta de revenir à Paris, car il recevait ces heureuses nouvelles*. Кількісний аналіз фактажу дозволив стверджувати, що український дієприслівник на позначення причиново-наслідкових відношень ширше репрезентований, ніж французький герундій (1051 проти 788, або 31 % проти 24 %).

Будучи однією з форм зумовленості, умовно-наслідкові відношення відображають універсальні й логічні закони мислення і мають статус поняттєвих категорій – умови і наслідку [5, 5].

Функціонування умовно-наслідкових відношень в українському реченні з вторинним дієприслівниковим предикатом забезпечується за участю дієприслівника доконаного виду та первинного предиката в формі майбутнього (рідше теперішнього) часу. Щодо суб'єкта він виступає в ролі носія умови й наслідку, встановлюючи семантико-синтаксичний зв'язок як з вторинним, так і з первинним предикатами; однак умовно-наслідкові відношення реалізуються і при модифікації суб'єктного актанта, наприклад: укр.: *«А ну ж Мазепа,* ***сполучившись*** *з Карлом Станіславом, погромить царя і загорне цілу Україну»* (10) → *«Як сполучиться, той погромить і загорне*; *Чи мало старі люди такого розказують, так що* ***наслухавшись****, цілу ніч дрижаки спати не дадуть»* (9) → неозначено-особова модифікація суб'єктного актанта конденсує умовно-наслідкові відношення, семантично підкреслюючи, що *будь-хто, наслухавшись* (умова) *цілу ніч, не може спати* (наслідок).

Семантичне моделювання дало змогу узагальнити, що вторинний герундійний предикат французької мови на позначення умовно-наслідкових відношень вирізняється постійною залежністю від форми умовного способу первинного предиката (Subjonctif), обов'язковою участю суб'єктного актанта, наприклад: *"Comme j'****aurais pu être*** *heureuse* ***en épousant*** *un autre homme"* (22) *«я б могла бути щасливою, одружившись із іншим чоловіком» → Comme j'****aurais pu être*** *heureuse* ***si*** *j'épousais un autre homme*.

Кількісні дані засвідчили, що умовно-наслідкова семантика вторинного предиката нешироко представлена в обох мовах, однак частотнішими виявились конструкції з українським дієприслівником (296 і 238 або 9 % і 7 %).

Первинна функція допустової семантики при вторинному предикаті – це реалізація дій, що суперечать одна одній, відбуваються наперекір, наприклад: укр.: *«Вони, нічого* ***не вполювавши****, сіли вечерять»* (5) → *Вони, дарма що нічого не вполювали, сіли вечеряти* // фр.: *"****Tout en étant malade****, il travaille encore"* (розм.) *«будучи хворим, він ще працює» → Bien qu'il soit malade, mais il travaille*. Допустова семантика вторинного предиката ширше реалізується при дієприслівниковому, ніж при герундійному предикаті (896 проти 472, або 27 % проти 16 %), що зумовлюється структурно-функційними формами категорій, семантико-синтаксичними функціями, позицією у реченні тощо. Вивчення структурної організації предикатів аналізованих речень виявив на дібраному матеріалі української мови більше семантичних типів, ніж на матеріалі французької мови. Вторинний дієприслівниковий предикат допустової семантики функціонує при експліцитному й зредукованому суб'єктному актантові, при цьому розгалужується на висловлення з вказівкою на емоційний стан суб'єкта, на фізичну дію, рух, переміщення, зорову, слухову, мовленнєву та інтелектуально-ментальну діяльність тощо, наприклад: укр.: *«Дмитрик,* ***не чуючи*** *запрошення, переступив поріг»* (1) → *Дмитрик, хоч і не чув запрошення, переступив поріг*; *«Жий,* ***не питаючи****, звідки це життя береться і пощо воно»* (11) → *Жий, попри те не питайся*; *«Пішла вона з сином від тієї черги,* ***не знаючи****, що далі робити»* (2) → *Пішла вона з сином від тієї черги, попри те, що не знала, що далі робити*; *«Змарніємо ви, зів'янете,* ***не розцвівши*** *вповні»* (10) → *Хоча й не розцвітете вповні, змарніємо ви, зів'янете*.

Сьогодні таксис визначають як функціонально-семантичне поле, що має специфічні морфологічні можливості вираження [2, 1–25]; «як виражене у поліпредикативних конструкціях поєднання дій (компонентів) поліпредикативного комплексу» у межах єдиного часового плану. Мається на увазі поєднання (зв'язок), який виступає у таких основних різновидах відношення: одночасність і неодночасність (передування і наслідок) [6, 98–99]. Що ж до часового періоду, то таксисне співвідношення дій має певне темпоральне значення (минулий, теперішній, майбутній), що співвідносяться з відповідною семантикою висловлення [16, 67]. Таксис не виходить за межі одночасності/різночасності й постає як семантично й функціонально звужена категорія периферійного типу [4, 110]. Послуговуючись працями О. Алмуа, О. В. Бондарка,

Б. Комбетта, О. В. Кульбабської український дієприслівник і французький герундій розглядаємо в межах поняття «залежний таксис», що передбачає семантико-часові відношення між матричною та вторинною (хронологічною) діями.

Вісь одночасності репрезентується відношеннями: 1) **повної одночасності** (первинна дія (далі P_1) і вторинна дії (далі P_2) відбуваються в одній точці на таксисно-часовій вісі), наприклад: укр.: *«Надворі сонно перегукувались півні,* ***сполохуючи*** *спокій ночі»* (7) → *перегукувались* (P_1) *і водночас сполохували* (P_2); фр.: *"Un jour de printemps, Cicio saluait le soleil levant à la façon des oiseaux,* ***en chantant*** *à plein gosier"* (23) *«якось навесні Сісіо вітав сонце, що піднімалося мов птах, співаючи на все горло» → Cicio saluait le soleil* (P_1) *et dans le même temps chantait à plein gosier* (P_2); 2) **неповної одночасності$_1$** (вторинна предикативна дія, виражена вторинним предикатом (далі P_2V_s) локалізується у рамках часового періоду первинної предикативної дії, вираженої основним предикатом (дала P_1V_1)), наприклад: укр.: *«Дівчина опустила очі, прикривши їх довгими, чорними віями»* (15) → *Опустила очі* (P_1V_1) *і таким чином прикрила їх* (P_2V_s); фр.: *"Tout à coup il s'arrêta* ***en voyant*** *le quartier d'une de ses pantoufles qui passait sous la porte-fenêtre qui s'ouvrait sur le balcon"* (19) *«раптом він зупинився, бачачи в околиці, ще один із його пантуфлів проходять під відкритим на балконі вікном» → Il s'arrêta* (P_1V_1) → семантична пауза → *parce qu'il voyait le quartier* (P_2V_s); 3) **неповної одночасності$_2$** (вторинна предикативна дія, виражена основним предикатом (далі P_2V_1) локалізується у рамках часового періоду первинної предикативної дії, вираженої вторинним предикатом (далі P_1V_s), наприклад: укр.: *«Він, легко* ***застогнавши****, мимоволі похилився, щоб поцілувати його»* (15) → *застогнав* (P_1V_s) *і мимоволі похилився* (P_2V_1); фр.: *"****En sortant*** *de table, j'offris mon bras à la marquise jusqu'à la porte du salon"* (24) *«вставши з-за столу, я подав руку маркізі й провів її до вітальні» → Je sortais de table* (P_1V_s)*, j'offris mon bras à la marquise jusqu'à la porte du salon* (P_2V_1).

Досліджуючи семантичне поле одночасності вторинних предикатів, варто розрізняти одночасну (у момент (період) коли) і супровідну дії (під час), наприклад: укр.: *«Чай вона запарювала, ледь* ***усміхаючись****»* (6) → *Під час того, як вона запарювала чай, вона ледь посміхалась* // *«Мати розболілась,* ***ридаючи*** *(батька давно вже не було на світі)»* (14) → *Мати розболілась у момент (період), коли ридала за батьком* // фр.: *"Espérance s'approcha* ***en souriant****"* (21) *«Есперанс наближалась, посміхаючись» → Pendant Espérance s'approcha, elle souriait* // *"La Ramée s'inclina légèrement* ***en regardant*** *Henriette qui s'apprêtait à monter à cheval"* (21), *«Ла Раме злегка вклонився, дивлячись як Анрієтта збиралась їхати верхи» → La Ramée s'inclina légèrement au moment où il regardait Henriette qui s'apprêtait à monter à cheval*.

Темпорально-таксисне поле різночасності вирізняється відношеннями наступності та передування й характерне лише для вторинного дієприслівникового предиката. Вісь наступності представлена відношеннями: 1) **контактної наступності** (P_2V_s іде за P_1V_1 після завершення дії P_1V_1), наприклад: укр.: *«Тихенько вийшла, навіть* ***не зачинивши*** *за собою замка»* (12) → *Вийшла* (P_1V_1) *і не зачинила* (P_2V_s); 2) **дистантної наступності** (P_2V_s іде за P_1V_1 через деякий семантичний інтервал після завершення дії P_1V_1), наприклад: укр.: *«Він деякий час чекав мовчки,* ***заявивши*** *про свою присутність легким кашлем»* (3) → *Він чекав мовчки* (P_1V_1) – деякий час (інтервал), *він заявив про свою присутність легким кашлем* (P_2V_s). Відношення передування репрезентуються у межах 1) **контактного передування** (дія P_2V_1 іде за P_1V_s після завершення дії P_1V_s), наприклад: укр.: *«В центрі Терехівки,* ***минувши*** *дощану альтанку, машина загальмувала й звернула до складів райспоживспілки»* (8) → *Машина минула дощану альтанку* (P_1V_s), *а потім загальмувала і звернула* (P_2V_1); 2) **дистантного передування** (дія P_2V_1 слідує за P_1V_s через деякий семантичний інтервал по завершенню дії P_1V_s), наприклад: укр.: *«Каже капітан,* ***подумавши*** *хвильку»* (14) → *Капітан подумав* (P_1V_s) *хвильку* (інтервал) *і каже* (P_2V_1); 3) **перервного передування** (P_1V_s починається раніше, триває і її наслідок семантично накладається на P_2V_1), наприклад: *«Та сам російський менталітет, попередньо* ***вкравши*** *в сусіда, й краде тепер сам у себе»* (5) → *попередньо вкрав* (P_1V_s), *крав* (семантичне накладання дій) *і*

тепер краде (P_2V_1). У французькій мові герундій може передавати значення контактного передування, коли передає семантико-логічні відношення часу, умови, причини, наприклад: фр.: *"**En sortant** du college, il avait fait un voyage d'études en Allemagne, en Autriche, en Russie"* (20) *«закінчивши коледж, він здійснив поїздки до Німеччини, Австрії і Росії» → Quand il était sorti du college* (P_1V_s)*, il avait fait un voyage d'études en Allemange, en Autrich, en Russie* (P_2V_1) → часові відношення. Часові відношення підтверджено кількісними показниками – 1104 речення української мови проти 1714 речень французької мови, або 33 % проти 53 %.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Каузальна, умовно-наслідкова, допустова, таксисна тощо семантики вторинних предикатів обох мов кваліфіковані як складні логіко-семантичні відношення, у встановлені яких беруть участь різноманітні лексичні та граматичні засоби, закладені в предикат функції, мета інформаційного змісту. Аналіз семантичних трансформацій підтвердив, що такі відношення між первинним і вторинним дієприслівниковим і герундійним предикатами мають багато спільного. Основною відмінністю між вторинним дієприслівниковим і вторинним герундійним предикатами є їхнє функціонування на темпорально-таксисній осі. Аналіз фактичного матеріалу підтвердив, що герундій залишає за собою первинну функцію передачі відношень одночасності й вторинну – відношення контактного передування, в той час як дієприслівник за допомогою виду функціонує на осях одночасності, наступності та передування. Перспективи подальших досліджень убачаємо в зіставному вивченні семантико-синтаксичних особливостей реалізації вторинної предикації на матеріалі різних структурних типів мовних категорій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Азарова Л. Є. Дієприслівники в українській мові: статус, функціонування [монографія] / Л. Є. Азарова, Е. С. Сосинович. – Вінниця : Універсум-Вінниця, 2005. – 124 с.

2. Акимова Г. Н. Новое в синтаксисе современного русского языка : [уч. пос.] / Галина Николаевна Акимова. – М. : Высшая школа, 1990. – 168 с.

3. Алексеева Е. А. Второе сказуемое во французском языке : автореф. дисс. … д-ра. филол. наук : 10.02.05 / Е. А. Алексеева. – Воронеж, 2005. – 40 с.

4. Барчук В. М. Таксис передування/наступності в українській мові / В. М. Барчук // Лінгвістика. – 2011. – № 1 (22). – С. 110–118.

5. Бєляєва Т. В. Варіантність і синонімія в умовно-наслідкових складних реченнях : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.01 / Т. В. Бєляєва. – Харків, 2004. – 25 с.

6. Бондарко А. В. Грамматическое значение и смысл / Александр Владимирович Бондарко. – Л. : Наука, 1978. – 175 с.

7. Бондарко А. В. Общая характеристика семантики и структуры поля таксиса / А. В. Бондарко // Теория функциональной грамматики: Введение, аспектуальность, временная локализованность, таксис. – М. : УРСС, 2001. – С. 234–242.

8. Глущук Г. І. Предикати каузативності в іспанській мові / Г. І. Глущук // Наукові Записки. Серія «Філологічні науки». – 2009. – Випуск 81 (3). – С. 248–253.

9. Каменева Т. Е. Функциональный анализ французских причастий: статика и динамика в истории языка : дисс. … канд. филол. наук : 10.02.05 / Татьяна Евгеньевна Каменева. – Санкт-Петербург, 2004. – 190 с.

10. Комарова З. І. Формально-синтаксичні і семантико-функціональні параметри дієприслівникових зворотів у структурі речення: автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.01 / З. І. Комарова. – К., 2003. – 22 с.

11. Кононенко В. І. Мова. Культура. Стиль / Віталій Іванович Кононенко. – Київ – Івано-Франківськ : Плай, 2002. – 459 с.

12. Кудрина Н. А. Второстепенные члены предложения как один из контекстуальных факторов актуализации значения причастных и герундиальных оборотов // Грамматическая семантика / Н. А. Кудрина. – Горький : Горьк. ГПИ, 1977. – С. 52–59.

13. Кузьмич О. М. Віддієслівні утворення в українській мові: дис. … канд. філол. наук : 10.02.01 / Олександра Михайлівна Кузьмич. – К., 1996. – 200 с.

14. Кульбабська О. В. Вторинна предикація у простому реченні [монографія] / Олена Валентинівна Кульбабська. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. – 672 с.

15. Мещанинов И. И. Члены предложения и части речи / Иван Иванович Мещанинов. – Л. : Наука. Ленинградское отделение, 1978. – 387 с.

16. Талаш І. О. Типи часових значень як результат взаємозв'язку таксисних і темпоральних ситуацій у публіцистичних текстах / І. О. Талаш // Мандрівець. – 2009. – № 3. – С. 67–71.

17. Фукс Н. В. Каузативные конструкции с глаголом mettre в старофранцузском языке / Н. В. Фукс // Языкознание. – 2008. – № 12 (85). – С. 262–267.

18. Чупашева О. М. Почему деепричастие – глагол / О. М. Чупашева // Русский язык в школе. –2011. – № 5. – С. 36–43.

19. Arnavielle T. Centre et périphérie dans la conjugaison. Le cas du gérondif français/ Teddy Arnavielle // Echo des études romanes. – 2010. – Vol. VI, Num. 1–2. – P. 129–142.

20. Arnavielle T. Le gérondif français: nouvelle définition d'un objet étrange / Teddy Arnavielle // Les Cahiers de L'AFLS. – 2010. – Num. 16. – P. 6–24.

21. Combettes B. Les constructions détachées en français / Bernard Combettes. – Paris : Ophrys, 1998. – 143 p.

22. Halmøy O. Les formes verbales en –ant et la prédication seconde / Jane-Odile Halmøy // Travaux de linguistique. – 2008. – Num. 57. – P. 43–62.

23. Halmøy O. Réflexions préalables à une nouvelle étude du tour: tout+gérondif / Jane-Odile Halmøy // Revue Romane. – 1990. – Num. 25. – P. 181–196.

24. Kleiber G. Le gérondif: fonctions syntaxique ou catégorie grammatical? / Georges Kleiber // Panorama des études en linguistique synchronique et diachronique. – Paris, 2009. – P. 215–239.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Андрієвська Е. Роман про добру людину [роман] / Емма Андрієвська. – К. : Орій при УКСП Кобза, 1993. – 222 с.

2. Барка В. Жовтий князь [повість] / Василь Барка. – К. : Школа, 2009 – 256 с.

3. Винниченко В. Твори [оповідання] / Володимир Винниченко. – К. : Дніпро, 2000. – 224 с.

4. Гончар О. Тронка. Собор [романи] / Олесь Гончар. – К. : Дніпро, 1992. – 688 с.

5. Гуцало Є. Твори [оповідання, новели] / Євген Гуцало. – Т. 1. – К. : Дніпро, 1996. – 454 с.

6. Дереш Л. Тереза та парабола [роман] [Електронний ресурс] / Любко Дереш. – Режим доступу : http://www.ukrcenter.com/ Література/Любко-Дереш/21456-1/Тереза-та-парабола

7. Добровольський С. Залізний кінь [повість] / Спиридон Добровольський. – Харків : Плужанин, 1929. – 172 с.

8. Дрозд В. Катастрофа [роман] [Електронний ресурс] / Володимир Дрозд. – Режим доступу : http://www.ukrlib.com.ua/books/printthebook. php?id=23&bookid=0

9. Квітка-Основ'яненко Г. Сватання на Гончарівці / Григорій Квітка-Основ'яненко. – Х. : Фоліо, 2008. – 352 с.

10. Лепкий Б. Повісті й оповідання [трилогія: Мазепа (т. 2); Не вбивай: Історична повість (ч. 2)] / Богдан Лепкий. – К. – Ляйпціг : Українська Накладня, — 395 с.

11. Лепкий Б. Полтава [Історична повість] / Богдан Лепкий. – Чікаго : Вид-во М. Денисюка, 1959. – 418 с.

12. Пилипенко О. Незбагненні [оповідання] [Електронний ресурс] / Олександра Пилипенко. – Режим доступу : http:// www.ukrcenter.com / Література / Олександра-Пилипенко /53500-5/ Незбагненні

13. Тарасюк Г. Покоївка [кримінальний роман] [Електронний ресурс] / Галина Тарасюк. – Режим доступу : http://www.ukrcenter.com/Література/ Галина-Тарасюк/216311/Покоївка

14. Федькович Ю. Три як рідні брати [повість] [Електронний ресурс] / Юрій Федькович. – Режим доступу : http://www.ukrlib.com.ua/books/ printthebook.php?id=25&bookid=8

15. Шевчук В. Казка для малого листоноші [оповідання] [Електронний ресурс] / Валерій Шевчук. – Режим доступу : http://www.ukrcenter.com/Література/Валерій-Шевчук/56411-1/Казка-для-малого-листоноші

16. Яцків М. Блискавиці [повість] [Електронний ресурс] / Михайло Яцків. – Режим доступу : http://www.utoronto.ca/elul/Iatskiv/Blyskavytsi.html

17. Colet L. Enfances célèbres [roman] [Електронний ресурс] / Louise Colet. – Режим доступу : http://manybooks.net/titles/coletl2070320703-8.html

18. France H. L'amour au pays bleu [roman] [Електронний ресурс] / Hector France. – Режим доступу : http:// manybooks.net/titles /franceh1757317573-8.html

19. Karr A. Geneviève [roman] [Електронний ресурс] / Alphonse Karr. – Режим доступу : http://manybooks.net/titles/karra3875638756-8.htm

20. Malot H. Baccara [roman] [Електронний ресурс] / Hector Malot. – Режим доступу : http://manybooks.net/titles/malothec1217412174-8.html

21. Maquet A. La belle Gabrielle. – Volume 2 [roman] [Електронний ресурс] / Auguste Maquet. – Режим доступу : http://manybooks. net/titles/maqueta11671167811678-8.html

22. Maupassant de G. Pierre et Jean [nouvelle] [Електронний ресурс] / Gui de Maupassant. – Режим доступу : http://manybooks.net/titles /maupassaetext03pandj10.html

23. Musset de P. La Chèvre Jaune [histoire] [Електронний ресурс] / Paule de Musset. – Режим доступу : http:// manybooks.net/titles/ mussetp14531453914539-8.html

24. Stendhal La Chartreuse de Parme [roman] [Електронний ресурс] / Stendhal. – Режим доступу : http:// manybooks.net/titles/stendhaletext 978parm10.html

25. Zola E. Au bonheure des dames [roman] [Електронний ресурс] / Emile Zola. – Режим доступу : http:// manybooks.net/titles/zolaemil1 685216852-8.html

УДК 811.11.'38

ЕТИЧНІСТЬ ТА КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ

Козлова О. С.
Київський університет імені Бориса Грінченка

Стаття продовжує цикл публікацій автора з проблем виявлення конфліктогенного та неконфліктогенного характеру взаємодії максим спілкування, а також дослідження етичності та культури мовлення в англомовному діалогічному мовленні.

Ключові слова: *етика, етичність, комунікативний процес, культура мовлення, культура спілкування, конфлікт, максими спілкування.*

Козлова О.С. Этичность и культура общения. *Статья продолжает цикл публикаций автора по проблемам выявления конфликтогенного и неконфликтогенного характера взаимодействия коммуникативных максим, а также исследования этичности и культуры общения в английской диалогической речи.*

Ключевые слова: *коммуникативный процесс, конфликт, культура общения, культура речи, максимы речевого общения, этика, этичность.*

Kozlova O. S. Ethicality and speech culture. *The article continues the author's publications on the problem of revealing the conflictogenic and non-conflictogenic nature of the interaction of communicative maxims and the investigation of ethicality and communication culture in English dialogic discourse.*

Key words: *communication culture, communicative maxims, communicative process, conflict, ethics, ethicality, speech culture.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Запорукою успішного діалогу є культура, а саме *культура спілкування* (частина культури поведінки комуніканта, яка виражається головним чином у мовленні, під час взаємного обміну репліками), та *культура мовлення* (уміння правильно говорити та писати, використовувати слова та висловлювання відповідно до мети та ситуації спілкування) [4, 35]. Дотримання етичних та культурних принципів є важливими характеристиками ідеального комуніканта, а їхнє недотримання призводить до збою повноцінного процесу спілкування. Учасник спілкування ставить перед собою основні пізнавальні завдання, які мають вирішитися у мовленні: виявляти наміри інших учасників спілкування; оцінювати характер співрозмовника; мати власні судження щодо переваг та недоліків комуніканта [2, 27].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основним завданням нашого дослідження є зосередження уваги на культурі спілкування та мовлення, а також виявлення та аналіз дотримання чи недотримання комунікативного кодексу в англійському діалогічному мовленні. Новим є те, що досліджується поняття етичність та культура спілкування з погляду дотримання/недотримання максим принципу спілкування. Вони допомагають учасникам спілкування досягти партнерської взаємозгоди.

Поряд із цими завданнями спілкування комуніканти роблять акцент на основні критерії культури мовлення: правильність, комунікативна доречність, точність висловлювання, логічність, виразність та доступність викладення, чистота мовлення, різноманітність засобів вираження та естетичність [4, 36–38]. Такі критерії виконують у комунікативному процесі корегуючу функцію, спрямовують учасників на компромісне вирішення справи, уникають моментів, що ведуть до руйнування дружньої чи нейтральної атмосфери інтеракції.

Мета статті полягає у спробі дослідження комунікативних принципів спілкування з до-

© Козлова О. С. Етичність та культура мовлення

триманням/недотриманням основних критеріїв культури мовлення, а також детальний аналіз етики спілкування в англійському діалогічному мовленні.

Предметом дослідження є комунікативні максими у діалогічному мовленні, що має конфліктне/неконфліктне спрямування. **Об'єктом** – є етичність та культура мовлення. Дослідження проведено на матеріалі мікродіалогів, вилучених з художньої літератури.

В своїй праці "Американський етикет" Е. Поуст дала визначення поняттю *ідеальна розмова*. На її думку, це обмін думками, а не однобічна демонстрація дотепності чи ораторських здібностей. Для того, щоб розмова була бездоганною, комуніканти мають дотримуватись таких постулатів: спокою (оскільки найбільше помилок у розмові припускає не той, хто мало говорить, а той, хто розмовляє багато); продуманості усі помилки в розмові спричиняються непродуманістю, тобто спричинені відсутністю поміркованості); дотепного гумору (бо манера розповіді, інтонація, особистісне забарвлення мови захоплюють слухачів); здатність до пошуку тем, ініціативності (розмова – не перегони, де треба мчати із запаморочливою швидкістю); вміння уникати болючих тем (критики, релігійних переконань або політичних поглядів) та грубих проявів нетактовності, не зовсім вдалих зауважень) [9, 49–54].

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглянемо на прикладах вплив вищеназваних завдань та постулатів на перебіг діалогу, з'ясувати, які комунікативні принципи частіше за все порушуються і чи здатні вони спрямувати діалог у конфліктне русло:

'What's going on?' I looked at them all one by one. Then another strange thing happened my dad spoke first. 'Sit down, Faith,' he said. ***He began to finger the knuckles on his hand, feeling each one in turn.*** *'No, I won't sit down.'* Співрозмовник завчасно попереджує своїх опонентів про те, що він налаштований негативно стосовно сприйняття нової інформації. Це яскравий приклад порушення максими *симпатії*, коли доброзичливість ігнорується. *Dad started, '****Your mum and me,' then faltered****. He began again, '****Me and your mum,' and stopped****. He went back to, '****Your mum and me.'*** *He was onto, 'We,' when I said, 'What?'* У цьому прикладі комунікант супроводжує свою невиразну фразу, в якій він постійно змінює порядок слів (*Your mum and me*), користується різноманітними невербальними засобами, що уповільнюють процес передачі інформації. Мовцю важко зробити самостійний комунікативний крок, дотримуючись логічності викладу та чистоти своєї промови. Це для нього своєрідна тактика – зробити акцент на важливості саме фактів. Реципієнт вважає діалог із батьком не зовсім доречним, тому відмовляється виконувати його накази, порушуючи тим самим одну з максим *ввічливості – згоди* "не заперечуй". Згодом ситуація у наведеному діалозі дещо змінюється: *Carl's lighter clicked and he blew out cigarette smoke. Mum said, 'Carl don't smoke those filthy thing in here.' And Carl, instead of leaving to drag on his fag in the privacy of any other room, stumped it out in the ashtray and stayed sitting.* ***That made my knees feel very weak and I had to sit down.*** У цій розмові, крім викликаного роздратування батька, хлопець проти своєї волі потрапляє в атмосферу загострення відносин між матір'ю та Карлом. Це другорядне перевантаження основної суперечки змушує хлопця безпосередньо виконати попередній наказ батька – сісти. Продовжимо розгляд подальшої ситуації: *'Come, Wade,' mum said, looking impatiently at my dad who had still not completed a sentence. '****Your mum and me are thinking of going back home****,' dad said finally.* (A. Levy, p. 43).

Батько не втратив головної лінії свого повідомлення й довів її до кінця, однак воно вже втратило свою прагматичну цінність для слухача під впливом відволікаючої жестикуляції та внутрішніх конфліктів інших учасників спілкування. У вербальному повідомленні батька не було закладено максимум інформації та невербальних засобів, які б допомогли декодуванню інформації, тому реципієнт (хлопець) відволікається на інші зовнішні подразники й відхиляється від основної теми розмови, що і стало недотриманням максими *відносин*. Усі учасники діалогічного мовлення не дотримувалися цієї максими, вони не були об'єднані загальною темою, а батько своєю невиразністю та неточністю не зміг залучити оточуючих до "здорового"

діалогу. Разом із тим, конфлікт розсіявся і не набув сили, оскільки для його виникнення потрібна була загальна зацікавленість та розбіжність поглядів на одну чи кілька тем.

Розглянемо ще один сімейно-побутовий діалог з ускладнюючим моментом: *'So!'* ***said her father furiously****, '****Friend Gareth is still on the scene is he, poking his nose into things that don't concern him! And you, Alwena, going behind my back yet again, it seems.****' 'I'm not going behind your back,' said Alwena. 'That's why I'm telling you.'* ***She paused, facing him steadfastly****. 'I had to know, Daddy. It's my life. I have a right to know.'* Батько має вагомі аргументи на користь своєї позиції, а невербальні жести доньки свідчать про її нестримне бажання довести власну правоту і отримати достовірну допоміжну інформацію для логічного завершення акту спілкування.

Тепер розглянемо ще більш ускладнену частину цього діалогу:

'So you don't believe your mother and I know what's best for you any more? That we want to protect you and look after you?' 'I'm not the child Daddy,' said Alwena. 'I'm not a bit like a child. I'm not going to die when I'm 27 just because she did. You think because she had the same illness as me I'm going to die like she did. You think I've only got twelve more years like she had.' ***She lost the thread of what she wanted to say and broke off, panting a little in agitation****. '****I've never heard such a silly story in my life****'.*(M. Oldham, p. 199).

У цій частині діалогу ми спостерігаємо яскравий приклад невеликої суперечки між батьком та донькою: остання намагається арґументовано й виразно відстоювати власну думку. Її мовлення чисте, без збоїв та помилок, але під кінець діалогу через підвищену емоційність вона втрачає головну ідею свого висловлювання: ***She lost the thread of what she wanted to say and broke off…*** Проте батько це відчуває і завершує діалог фразою, яка свідчить про розбіжність інтенцій комунікантів: ***'I've never heard such a silly story in my life'***.

Ситуація має вигляд диспуту, де кожний з учасників має право викласти своє бачення складності ситуації. Ніхто з опонентів не має права висловити заперечення, поки учасник не завершить висловлювання – це є негласне правило етикету мовлення, як і вміння слухати та влучно робити свій комунікативний внесок. Реакція батька в кінці діалогу виявилася не зовсім тактовною. Він засуджує позитивність оцінки ситуації своєї дочки, а це є порушенням однієї з максим принципу Ввічливості – максими *згоди*. Її недотримання викликало невелику сварку, у якій немає переможців, усі залишилися при своїй думці.

Існують певні правила ведення розмови, які можна назвати *етикетом мовлення*. Формули мовного етикету несуть у собі позитивний заряд, що має спрямування на самого співрозмовника. Вони допомагають швидше досягти бажаного для комуніканта результату. Звісно, при цьому ефект може бути підсилений невербальними засобами, які також узгоджуються з нормами етикету (потискання руки під час привітання, доречне мовчання під час слухання, помірна жестикуляція, міміка тощо). Етикет, який регулює поведінку людини в стандартних ситуаціях, є важливою складовою частиною культури. Ситуативність – найважливіша риса мовленнєвого етикету. Зі зміною комунікативної ситуації змінюється й комунікативна поведінка людини [8, 147], оскільки в процесі спілкування учасник має настанову змінити або підтвердити бачення індивіда щодо оточуючого середовища.

Діалог у більшості випадків є незапланованим, ситуативним процесом, де учасники мають певні налаштування на нейтральність, позитивність або конфліктність, а також всі учасники об'єднані загальною тематикою, до того ж їхня поведінка може бути прогнозованою для оточуючих. Поведінка становить собою образи, що проявляються зовні та стереотипи дій, що були засвоєні індивідом внаслідок свого або чужого життєвого досвіду. Поведінка може виступати як результат спонтанних особистісних проявів [5, 37]. Слід дотримуватися етичних принципів поведінки в конфлікті, якщо прагнути до вирішення конфлікту й, навпаки, за будь-якого їхнього порушення конфлікт може розгорнутися ще з більшою силою [6, 143], або взагалі діалог не буде мати сенсу та обов'язкового елементу – інформаційного навантаження.

А. Т. Ішмуратов [7, 143–144] запропонував класифікацію етики спілкування, що допомагає нам з'ясувати поведінку комунікантів, які прагнуть до позитивного та безконфліктного спілкування навіть тоді, коли їм необхідно знехтувати одним чи кількома важливими комунікативними принципами:

Етика аудіювання (взаємне прагнення слухати, чути, правильно, без викривлень інтерпретувати інформацію під час конфлікту). Розглянемо відповідний приклад:

Nita: Your mother's coming back.

Alex: Will I see you again?

Nita: Maybe. Відповідь коротка і потребує подальшого пояснення.

Alex: Will I thought?

Nita: I'll be at the bus stop. Відповідь знову коротка і незрозуміла для подальшої інтерпретації Алекса. І він знову етично вголос дає своє пояснення: *Alex:* ***I mean see you***.

Nita: ***I know what you mean***.

Alex: Will I then?

Nita: Probably.(S. Macdonald, p. 252–253).

Діалог має конфліктне спрямування, в ньому спостерігається порушення етичного принципу недотримання максими *способу.* Ніта навмисно формує свої інформаційні повідомлення таким чином, щоб змусити свого партнера по діалогу, Алекса, втратити емоційну рівновагу. Не виключено, що таке порушення є елементом флірту, коли дівчина потребує до себе багато уваги. Алекс робить значне зусилля, щоб декодувати її складні репліки, аби не довести ситуацію до конфліктної межі. Недотриманню цієї максими сприяла підвищена емоційність учасників та інтрига у подальшому спілкуванні, що є яскравим свідченням некононфліктогенності.

Етика доказу передбачає не тільки логічну обґрунтованість думок, а й уважне ставлення до думки учасника творчого конфлікту.

Оскільки процес комунікації полягає в передачі відомостей від одного учасника ситуації спілкування до іншого [1, 12], то слід зазначити, що вміння логічно та аргументовано доводити особисту життєву позицію, а також бути готовим до зміни своєї точки зору під впливом вагомих доказів іншої особи (за умови, що вони мають більшу цінність та правдоподібність), створюють позитивне ставлення до мовця. Розглянемо такий приклад:

Morelli watched me. 'You're holding something back.' 'What makes you say that?'

*'***I can tell***.' '***You can tell nothing***.' '***You're still mad at me for not calling***.' '***I am not mad!***' I slammed my fist down on the table, making my bear bottle jump at place. '***I meant to call***,' Morelli said.* (J. Evanovich, S. Plum, p. 60).

Перший учасник діалогу має власну, сталу комунікативну позицію, спрямовану на безконфліктність стосунків, але інший комунікант має зовсім протилежну позицію, і не має поваги до опонента, про що свідчать його репліки-заперечення (*nothing, not calling*). Щоб довести свою правоту, він гримає по столу кулаком, що не є ввічливим стосовно співрозмовника. Через таку неправильну стратегію порушується максима принципу Ввічливості, як максима *згоди*. Чим вищий інтелектуальний рівень адресанта, тим більше він приділяє увагу розумним доказам, що базуються на логічних висновках [3, 46–47], а також існує менше шансів звести комунікативний процес до конфліктної взаємодії. Така максима порушується завжди, коли мовлення має вигляд дискусії, диспуту, голосування тощо. Мовці мають запропонувати свої ідеї, розглянути пропозиції інших і висловити своє ставлення до запропонованого. Максима *згоди* у таких випадках завжди ігнорується, але це не веде до значних комунікативних загострень. Її порушення навпаки допомагає учасникам діалогу шукати оптимальне вирішення проблемної ситуації.

Етика вираження власної позиції враховує право співрозмовника на спростування висловленої іншої думки і в конкретній формі запропонувати свою точку зору. Ця складова етики спілкування має схожість з етикою доказу. Після вмілої аргументативної відповіді дуже важли-

во висловити своє ставлення до тієї чи іншої проблеми, піднятої в діалозі. Такий послідовний хід дозволяє продовжувати розмову. Наприклад:

*'What are you going to do?' '**I'm not going to tell you**,' replied Terry. '**You'll laugh at me – and I don't want to be laughed at any more. I'm going back to my office now**'.* (J. Milne, p.30).

Це фрагмент діалогу з негативним відтінком, у якому відсутня симпатія (недотримання максими *доброзичливості* між мовцями, максими *симпатії*), що, однак, не є конфліктогенним, адже інший співрозмовник дає зрозуміле пояснення – відмову від запитання. Він не залишив питання відкритим – він висловлює свою позицію щодо попереднього запитання. Максима *згоди* одночасно порушується та пояснюється.

Етика критики передбачає, що той, хто критикує, усвідомлює мотиви, якими він послуговується, і що критику спрямовано не проти особи, яку критикують, а на те, щоб зарадити справі. Розглянемо дію критики на прикладі:

*'How do you know who I'm with?' I repeated. '**Is it the right thing to say 'who,' in this case? Isn't it correct to say 'whom?**"* Дана репліка може розцінюватись як порушення максими *схвалення,* але опонент своєю наступною реплікою-реакцією погоджується, але все ж таки корегує: *'**Correct, yes, but a little stilted in conversation**'.*(P. Delacorte, p. 161).

Комуніканти чемно виходять із конфліктної ситуації, поважаючи позицію один одного, що приводить до бажаного консенсусу, оскільки критика сприймається ними як взаємна допомога, а не як щось негативне.

Етика реагування на критику має на меті врахування з боку того, кого критикують, мотивів, якими керується критик, і прагнення того, хто критикує, брати до уваги не форму, а зміст критики, спрямованої на те, щоб зарадити спільній справі.

Обмін репліками в наведеному нижче діалозі – це обмін критичними зауваженнями, спрямованими в бік опонента:

Bosie: Oh, Oscar, please, you do not convince.
Wilde: Not convince?
Bosie: You are affecting indifference…
Wilde: Affecting it?
Bosie: You are standing there talking about the books you will take.
*Wilde: **A critical discussion of literature seems to me at all times worth having.***
Bosie: Oh yes? I am not for one second fooled!
Wilde: No?
*Bosie: **Face it: if you flee, it's like admitting you're guilty…***
Wilde: Oh yes…(D. Hare, p. 29).

Перший комунікант порушує максиму *скромності*, занижуючи оцінку свого партнера неприємним порівнянням, проте Вайлд сприймає, або вміло робить вигляд, що сприймає вербальні напади партнера як дружні жарти. Таким чином ігнорується максима *способу*, коли мовець вдається до незрозумілих висловлювань. Така тактика завжди допомагає уникати значних загострень у мовленнєвій взаємодії, але й набуває відтінку самоприниження.

Етика згоди виражається у формулюванні підсумків обміну думками, визнанні найправдивіших точок зору. Розглянемо відповідний приклад:

*'Are you sure you want to know?' Martin asked, playing for time. 'You know me well enough **to know that's a stupid question**'.* (M. Thorne, p. 108).

Цей фрагмент діалогу може завершуватися не лише спеціальними кліше, що символізують припинення акту комунікації, а й шляхом підведення підсумків розмови із зазначенням негативних та позитивних рішень для подальшого партнерського спілкування. Дотримуватися максими *згоди* можливо у тому випадку, коли мовці повністю довіряють один одному, тверезо сприймають критичні зауваження та пропонують логічні шляхи подолання загальної проблеми.

Культура мовлення та спілкування керується етичними принципами комунікації, спрямованими на вирішення пізнавальних та інших завдань комуніканта. Спілкування не може відбуватися без збоїв, нерідко навіть виникають конфлікти між співрозмовниками. Мовець, який володіє культурою спілкування та знає загальновідомі етичні принципи, може порушити будь-яку з максим спілкування, але, найголовніше, що він докладає власних зусиль для того, аби подолати суперечливі чи конфліктні ситуації, навіть шляхом порушень максим принципів спілкування.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Подальші наукові розвідки з цієї проблематики можуть бути спрямованими на виявлення мовленнєвих причин виникнення конфліктів під час діалогічного мовлення через порушення комунікативних максим.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баранов А. Н. Что нас убеждает? (Речевое воздействие и общественное сознание) / А. Н. Баранов. – М. : Знание, 1990. – 64 с.
2. Бодалев А. А. Восприятие и понимание человека человеком / А. А. Бодалев. – М. : Изд-во моск. ун-та, 1982. — 200 с.
3. Ван Дейк Т. А. Язык. Познание. Коммуникация / Т. А. Ван Дейк; [пер. с англ. / сост. В. В. Петрова; под ред. В. И. Герасимова]. – М. : Прогресс, 1998. – 321 с.
4. Гончарова Н. В. Аксіологічна структура англомовного діалогічного дискурсу (на матеріалі художньої прози): автореф. дис. … канд. філол. наук: 10.02.04 / Н. В. Гончарова. – К., 2002. – 19 с.
5. Дридзе Т. М. Язык информации и язык реципиента как факторы информативности / Т. М. Дридзе // Речевое воздействие. Проблемы прикладной психолингвистики. – М. : Наука, 1972. – С. 34–80.
6. Иванова М. Конструктивный диалог [Електронний ресурс] / М. Иванова. — Режим доступу: http://www.mm.com.ua/russian/evolution/evolution_text?pm_article1_toShow=35753.
7. Ішмуратов А. Т. Конфлікт і згода. Основи когнітивної теорії конфліктів / А. Т. Ішмуратов. – К., 1968. –187 с.
8. Мосейко А. А. Этикет: характеристики и языковые формы выражения / А. А. Мосейко // Языковое образовательное пространство: личность, коммуникация, культура. – Волгоград: Изд-во ВГИПК РО, 2003. – С. 146–151.
9. Поуст Е. Американський етикет / Е Поуст; [пер.з англ. О. О. Іванов]. – Київ-Тернопіль: Ной, 1991. – 57 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Delacorte P. Time on my Hands. – L. : Origon Books Ltd, 1999. – 416 p.
2. Evanovich J., Plum S. Four to Score. – L. : Pan Books, 1999. – 352 p.
3. Hare D. The Judas Kiss. – L. : Faber and Faber Limited, 1998. – 128 p.
4. Levy A. Fruit of the Lemon. – L. : Headline Publishing, 2000. – 352 p.
5. Mackay S. The Orchard on Fire. – L. : William Heinemann Ltd, 1996.–224 p.
6. Milne J. The Case of The Lonely Lady. – L. : Heinemann Educational Books Ltd, 1990. – 58 p.
7. Oldham M. Alwena's Garden. – L. : Pont Books, 1999. – 206 p.
8. Thorne M. Pictures of You. – L. : Orion Books Ltd, 2002. – 320 p.

УДК 811.111'42

ПРОБЛЕМА МОДЕЛЮВАННЯ КОНЦЕПТІВ (на матеріалі концепту celebrity/знаменитість)

Кукушкін В. В.
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

У статті концепт CELEBRITY/ЗНАМЕНИТІСТЬ визначається як дискретна ментальна одиниця, що існує у вигляді гештальтної структури взаємопов'язаних операційних модусів, які інтегрують когнітивний та прагматичний зміст і проявляються в таких іпостасях концепту, як логічне поняття, повсякденне поняття та стереотипне уявлення.

Ключові слова: *концепт, модус концепту, логічне поняття, повсякденне поняття, стереотипне уявлення.*

Кукушкин В. В. Проблема моделирования концептов (на материале концепта CELEBRITY/ЗНАМЕНИТОСТЬ). *В статье концепт CELEBRITY/ЗНАМЕНИТОСТЬ определяется как дискретная ментальная единица, существующая в виде гештальтной структуры взаимосвязанных операционных модусов, интегрирующих когнитивное и прагматическое содержание и проявляющихся в таких ипостасях концепта, как логическое понятие, обыденное понятие и стереотипное представление.*

Ключевые слова: *концепт, модус концепта, логическое понятие, обыденное понятие, стереотипное представление.*

Kukushkin V. V. The problem of conceptual modelling (based on the concept CELEBRITY). *In the article the concept CELEBRITY is viewed as a discrete mental unit existing as a gestalt structure of interrelated moduses, which integrate cognitive and pragmatic content and are embodied in such forms of the concept as logical notion, commonsense notion and stereotype.*

Key words*: concept, concept modus, logical notion, commonsense notion, stereotype.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Моделювання концептів є одним із найбільш дискусійних питань концептології (див. огляд різних концепцій у [12]).

Відомі представники російської когнітивної лінгвістики наголошують, що концепт є гештальтною ментальною сутністю, яка не потребує «ніякого структурування під час використання в різних мисленнєвих процесах» [7, 14]; структурні елементи концепту як гештальтного утворення можна виділити лише штучно, з метою аналізу: «коли концепт того чи іншого об'єкта активується у нашій свідомості у процесі розумової або мовленнєвої діяльності, ми не задумуємося про складники його структури або його значення, і лише оперуючи певним концептом як одиницею знання, ми починаємо виділяти його конкретні характеристики. Тільки у цьому сенсі можна говорити про те, що концепт відкриває цілу низку характеристик, які іноді, за усталеними традиціями, називають компонентам або концептуальними ознаками» [1, 29].

Не до кінця вирішеною залишається і проблема форм існування концептів у свідомості носіїв мови, яка тісно пов'язана із питаннями структури концептів. Серед форм існування концептів у пам'яті людини, окрім поняття, виділяють такі різносубстратні одиниці, як образ, уявлення, схема, прототип, пропозиція, фрейм, сценарій, гештальт [там само, 36–38]. На думку М. М. Болдирєва, усі названі форми концепту об'єднуються і взаємодіють у концепті-гештальті [там само, 38] як когнітивній структурі, що об'єднує усі можливі рівні організації концеп-

© Кукушкін В. В. Проблема моделювання концептів (на матеріалі концепту CELEBRITY/ЗНАМЕНИТІСТЬ)

туальної інформації, тісно переплетені в мовленнєво-розумовій діяльності людини: образний, схемний, фреймовий, сценарний і/чи різні комбінації цих рівнів.

З іншого боку, не всі лінгвісти вважають правомірним розглядати названі сутності в одній площині: образ, прототип, поняття і уявлення тлумачаться як можливі іпостасі одного концепту [13], у той час як фрейм (пропозиція), сценарій схема – як інструменти для структурування концептів [9].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Доволі розповсюдженою моделлю є польова модель концепту З. Д. Попової і Й. А. Стерніна, згідно з якою концепт містить: 1) ядро – прототипову одиницю з найбільшою чуттєво-наочною конкретністю, що може бути як загальнонародною, так і груповою й індивідуальною; 2) базові шари, що розрізняються за ступенем абстракції й послідовно нашаровуються на ядро; 3) інтерпретаційне поле, що залучає оцінки та трактування змісту ядра концепту національною, груповою та індивідуальною свідомістю [14, 60–64]. Ядро концепту, що становить чуттєво-наочний образ, який репрезентує той чи інший концепт в індивідуальній свідомості, встановлюється за допомогою психологічного експерименту (автобус → жовтий; мистецтво → картини; релігія → люди, які моляться, тощо). Базові шари концепту (семеми), тобто сукупність його концептуальних ознак (сем), ототожнюються з базовими семантичними ознаками слова-імені концепту, що виводяться через аналіз дефініцій, синонімічного та антонімічного рядів, частиномовних репрезентацій слова-імені концепту та прикладів його актуалізації у тексті. Інтерпретаційне поле концепту встановлюється на підставі аналізу паремій, афоризмів, фразеологізмів та прецедентних текстів. Намагання поєднати психологічне тлумачення концепту як надбання індивіда й логічне тлумачення концепту як метаконструкту викликає критику через еклектичність [3, 243].

Культурологічна модель концепту, представлена Ю. С. Степановим, формується на перетині трьох ознак, що різною мірою усвідомлюються представниками лінгвокультури: 1) основної актуальної ознаки, відомої кожному носію культури і значущої для нього; 2) додаткової чи декількох додаткових пасивних ознак, актуальних для окремих груп носіїв культури; 3) внутрішньої форми концепту, не усвідомлюваної у повсякденному житті, відомої лише спеціалістам, але такої, що визначає зовнішню знакову форму вираження концепту [16, 47–48].

Більшість лінгвокультурологів виділяють у структурі концепту понятєвий, образний та ціннісний складники. Понятєвий складник містить лише фактичну інформацію про реальний чи уявний об’єкт, яка слугує підґрунтям для формування концепту; образний складник фіксує когнітивні метафори, що «підтримують» концепт у мовній свідомості; ціннісний складник визначає місце репрезентованого концептом феномена в системі аксіологічних орієнтирів лінгвокультурного соціуму [4, 139–140; 15, 21]. Понятєвий компонент зберігається у свідомості у вербальній формі, а образний є невербальним і піддається лише опису й інтерпретації [5, 13].

Не всі вчені, серед яких, зокрема, С. Г. Воркачев, визнають релевантним для лінгвістичного дослідження ціннісний складник концепту [2]. Переважає протилежна точка зору, згідно з якою ціннісний складник у структурі концепту є особливо значущим, оскільки саме він визначає його етнокультурну специфіку: лінгвокультурний концепт «відрізняється від інших ментальних одиниць, що використовуються в різних галузях науки (наприклад когнітивний концепт, фрейм, сценарій, скрипт, поняття, образ, архетип, гештальт, схема, стереотип), акцентуацією ціннісного елемента» [5, 12]; див. також [15, 21].

Метою цієї статті є обґрунтування різносубстратної моделі концепту CELEBRITY/ЗНАМЕНИТІСТЬ, актуалізованого в англомовному газетно-публіцистичному дискурсі.

Актуальність дослідження зумовлена невирішеністю проблеми моделювання концептів та її значущістю для розвитку концептологічних студій.

Новизна роботи полягає в тому, що хоча концепт CELEBRITY/ЗНАМЕНИТІСТЬ вже був об’єктом когнітивно-дискурсивного аналізу [8; 11], можливості його когнітивного моделювання ще не отримали вичерпного лінгвістичного висвітлення.

Матеріалом дослідження слугують 5000 фрагментів англомовного газетно-публіцистичного дискурсу, що втілюють концепт CELEBRITY/ЗНАМЕНИТІСТЬ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Когнітивно-дискурсивному розумінню концепту найбільшою мірою відповідає модусна модель концепту М. В. Нікітіна [13, 166–196], який визначає концепт як складне ментальне утворення зі стохастичною структурою, що обумовлена вірогіднісною природою реального світу, який він відображає і/або конструює, та багатогранністю його функцій щодо забезпечення діяльності й життєздатності людини.

На першому рівні членування концепт поділяється на об'єктну предметну (за М. В. Нікітіним – когнітивну) та суб'єктну емоційно-оцінну (за М. В. Нікітіним також прагматичну) частини, а у кожній з них виділяються операційні модуси [там само, 173–174]. Поділ концепту на предметну та емоційно-оцінну частини слід розрізняти з поняттєвим, образним та ціннісним складниками лінгвокультурних концептів, що їх виділяють представники лінгвокультурологічних студій. Хоча в обох випадках мова йде про опис об'єктів предметного світу та їх оцінку й емоційне переживання цієї оцінки суб'єктом, концепт М. В. Нікітіна становить собою більш складну структуру, закорінену не на механістичному протиставленні поняття, образу й оцінки, а на антиномії «одиничне – загальне», що втілюється у *понятті* і *уявленні,* де перше абстрагується від оцінки, репрезентуючи максимально об'єктивоване загальне знання, – думку про клас в абстрагованості від конкретних його представників, а також думку про ознаку (властивість, відношення), в абстрагованості від його носіїв, – а друге, навпаки, тяжіє до оцінки й її емоційного переживання, репрезентуючи знання індивідуальне, – думку про об'єкт в конкретиці й повноті його ознак як одиничного.

Щодо *образу,* то він займає серединну позицію, забезпечуючи рух думки від одиничного до загального і, навпаки, від загального до одиничного [там само, 175]. Як частина глобальної структури концепту образ прив'язує поняття до чуттєво сприйманої конкретності наочності світу і, разом з тим, перетворює конкретні параметри відчуттів у конкретно-узагальнену мисленнєву форму, проміжну на шляху до абстрактної форми логічного поняття [там само, 190]. Саме образ перекидає місток між логічним науковим поняттям як знанням про денотат, максимально абстрагованим від його численних конкретних референтів, і повсякденним поняттям, що наближається до уявлення за розмаїттям конкретних чуттєво сприйманих ознак референта [11, 95].

За М. В. Нікітіним у структурі концепту образ існує у вигляді таких іпостасей концепту, як прототип і стереотип (мінімізоване типізоване знання, орієнтоване на повсякденне поняття) [13, 188].

Функція логічного поняття полягає в систематизації конститутивних ознак об'єкта пізнання. На рівні лінгвістичного аналізу логічне поняття встановлюється шляхом когнітивно-семасіологічної інтерпретації семантичних ознак імені концепту в абстрактних типових контекстах, зафіксованих у словниках, що узагальнюють соціокультурний досвід. Так, зміст логічного поняття CELEBRITY/ЗНАМЕНИТІСТЬ конституюється онтологічною гіперознакою «стан справ», диференційною онтологічною гіпоознакою «перебування у центрі публічної уваги» та аксіологічними ознаками – позитивна / негативна оцінки стану перебування у центрі публічної уваги. Похідними від них є екзистенційні ознаки «наявність експерієнцера стану/об'єкта оцінки» й «наявність агенса/суб'єкта оцінки».

Прийнято вважати, що ознаки логічного поняття конституюють ядро концепту. Це припущення є вірним для концепту як метаструктури – продукту наукового опису і моделювання, орієнтованого на концепт-поняття, а не на концепт-індивідуальний смисл.

Хоча в лінгвістичному плані логічне поняття є найбільш вивченою структурною частиною будь-якого концепту, оскільки усі без винятку концептуальні розвідки базуються на аналізі словникових визначень, в моделі концепту як індивідуального смислу поняття відіграє доволі незначну роль. Справа в тому, що формування логічного поняття, яке наближається до наукового визначення, є результатом цілеспрямованої когнітивної діяльності суб'єкта пізнання [11, 95] й вимагає наукових знань у відповідній царині досвіду. Відтак, поняття про концептуалізовану сутність сформоване далеко не у всіх носіїв мови.

Як наголошує А. П. Мартинюк, на відміну від логічного поняття, функції інших структурних елементів концепту не пов'язані із цілеспрямованими когнітивними зусиллями суб'єкта пізнання. Ці функції не усвідомлюються. Вони є способом і умовою існування суб'єкта пізнання як біологічного і соціального організму [там само].

Як наслідок, логічне поняття є єдиним елементом концепту, що виявляється під час аналізу дефініцій. Усі інші його конститутивні елементи можуть бути встановлені лише на основі вивчення дискурсивних реалізацій імені концепту. Інструментом аналізу є методика когнітивно-дискурсивної інтерпретації [10, 6], яка дозволяє виявити експлікатури та імплікатури, що лежать у підґрунті пресупозицій суб'єктів дискурсу й спрямовують виведення інференцій інтерпретаторів стосовно тих чи інших поняттєвих і ціннісних ознак концепту CELEBRITY/ ЗНАМЕНИТІСТЬ.

Повсякденне поняття формується на базі ознак (далеко не завжди конститутивних, частіше випадкових, маргінальних), які суб'єкт інтуїтивно пов'язує з відповідним класом сутностей. Повсякденні поняття ЗНАМЕНИТІСТЬ-ЯВИЩЕ і ЗНАМЕНИТІСТЬ-ОСОБА й стереотипне уявлення ЗНАМЕНИТІСТЬ-ОСОБА формуються на основі ознак, які суб'єкт дискурсу інтуїтивно пов'язує з класом явищ або осіб, відповідно, репрезентованих лексичними (іменем концепту, лексемою *celebrity* в конкретному і абстрактному варіантах та її частиномовними дериватами) й синтаксичними (вільними субстантивними словосполученнями з лексемою *celebrity* й її частиномовними похідними) засобами мовного втілення концепту у дискурсі, що функціонують у межах висловлювання, рівного реченню, фрагмента дискурсу рівного кільком висловлюванням, або цілого тексту як продукту дискурсу.

Зміст повсякденного поняття ЗНАМЕНИТІСТЬ-ЯВИЩЕ конституюється уточнюючими онтологічними гіпоознаками «публічність», «випадковість», «скороминучість», гносеологічною «штучність», телеологічною «обманність», репрезентаційною «гламурність», а також аксіологічною – «еталонність».

Оскільки іпостась ЗНАМЕНИТІСТЬ-ОСОБА є вторинною стосовно іпостасі ЗНАМЕНИТІСТЬ-ЯВИЩЕ, репрезентуючи її метонімічне втілення, усі ознаки ЗНАМЕНИТОСТІ-ЯВИЩА є необхідною умовою для реалізації ознак ЗНАМЕНИТОСТІ-ОСОБИ. Відтак, ознаки іпостасі ЗНАМЕНИТІСТЬ-ЯВИЩЕ становлять ядро та сильний імплікаціонал концепту як індивідуального смислу.

Прототип, як і його різновид стереотип, як мінімізоване типізоване знання забезпечують класифікаційну/категоризаційну функцію концепту. У той же час, прототип є мінімізованим та типізованим знанням, «даним», «продемонстрованим» суб'єкту [6, 142], й тому максимально абстрагованим від оцінки й її емотивного переживання суб'єктом. Стереотип, навпаки, є знанням, сформованим у суб'єкта під впливом норм і оцінок лінгвокультурного соціуму у процесі соціалізації, результатом і способом тлумачення дійсності в рамках соціально детермінованих когнітивних моделей, й тому знанням завжди аксіологічно й ідеологічно маркованим, таким, що відображає суб'єктивний відбір ознак та їх оцінку. Відповідно, прототип відштовхується від ознак типового представника класу, намагаючись відобразити його природу, а стереотип – від суб'єктивно відібраних й суб'єктивно оцінюваних ознак, які далеко не обов'язково відображують природу представника класу [11, 97].

Так, стереотипне уявлення ЗНАМЕНИТІСТЬ-ОСОБА, на відміну від повсякденного поняття ЗНАМЕНИТІСТЬ-ОСОБА, яке тяжіє до об'єктивності й неупередженості, залучаючи як аксіологічні, так і онтологічні ознаки типового представника класу, характеризується більшим ступенем суб'єктивності, оскільки містить лише аксіологічно марковані ознаки, що не обов'язково є притаманними типовому представнику відповідного класу.

Зміст стереотипного уявлення ЗНАМЕНИТІСТЬ-ОСОБА охоплює такі ознаки, як «ексцентричність», «скандальність», «прагнення до розкоші», «бажання привернути до себе увагу», «зверхність», що підпадають під негативну етичну оцінку; «тривіальність», що імплікує нега-

тивну телеологічну оцінку; «кричущість», що містить негативну естетичну оцінку; «неосвіченість», «дурість», що актуалізують негативну інтелектуальну оцінку; «наркотична/алкогольна залежність», що реалізує негативну нормативну оцінку. Ознаки стереотипного уявлення ЗНАМЕНИТІСТЬ-ОСОБА конституюють слабкий імплікаціонал концепту.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Запропонований підхід дозволяє представити концепт CELEBRITY/ЗНАМЕНИТІСТЬ як дискретну ментальну одиницю, що існує у вигляді гештальтної структури взаємопов'язаних операційних модусів, які інтегрують когнітивний та прагматичний зміст і проявляються в таких іпостасях концепту, як логічне поняття, повсякденне поняття і стереотипне уявлення. Головна відмінність запропонованого способу моделювання концепту на основі даних, отриманих за допомогою методики когнітивно-дискурсивної інтерпретації, полягає в тому, що такий концептуальний аналіз орієнтований на виявлення «живих» іпостасей концепту як індивідуального смислу, а не метаконструкту. Разом з тим, необхідно зауважити, що окрім понятєвих і оцінних ознак, у структуру концепту CELEBRITY/ЗНАМЕНИТІСТЬ включаються і образи конкретних знаменитостей в усьому розмаїтті їхніх фізичних, вольових, поведінкових та інших характеристик. Лінгвістичними методами можливо зафіксувати наявність цих образів в аналізованому дискурсі (образи вербалізуються власними іменами знаменитостей), а кількісний і статистичний аналіз надає змогу виявити їхню частотність. З таким аналізом пов'язуємо перспективи вивчення концептів, втілених в дискурсі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Болдырев Н. Н. Когнитивная семантика : [курс лекций] / Н. Н. Болдырев. – Тамбов : Тамб. гос. ун-т, 2001. – 123 с.
2. Воркачев С. Г. Постулаты лингвоконцептологии / С. Г. Воркачев // Антология концептов; [под ред. В. И. Карасика, И. А. Стернина]. – М. : Гнозис, 2007. – С. 10–12.
3. Залевская А. А. Психолингвистические исследования. Слово. Текст : [избранные труды] / А. А. Залевская. – М. : Гнозис, 2005. – 543 с.
4. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
5. Карасик В. И. Базовые характеристики концептов в лингвокультурной концептологии / В. И. Карасик, Г. Г. Слышкин // Антология концептов; [под ред. В. И. Карасика, И. А. Стернина]. – М. : Гнозис, 2007. – С. 12–14.
6. Краткий словарь когнитивных терминов / [сост. Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрат, Л. Г. Лузина]. – М. : МГУ, 1996. – 245 с.
7. Кубрякова Е. С. Предисловие / Е. С. Кубрякова // Концептуальный анализ языка: Современные направления исследования : сб. науч. тр. – М. : РАН. Ин-т языкознания; ТГУ им. Г. Р. Державина, 2007. – С. 7–19.
8. Кукушкин В. В. Об'єктивація концепту ЗНАМЕНИТІСТЬ у сучасному англомовному газетному дискурсі: дис. … канд. філол. наук : 10.02.04 / Кукушкін Владислав Валерійович. – Харків, 2010. – 221 с.
9. Макаров М. Л. Основы теории дискурса / М. Л. Макаров. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2003. – 280 с.
10. Мартинюк А. П. Регулятивна функція гендерно маркованих одиниць мови (на матеріалі сучасного англомовного публіцистичного дискурсу) : автореф. дис. … д-ра філол. наук : 10.02.04 / А. П. Мартинюк. – К., 2006. – 40 с.
11. Мартынюк А. П. Опыт модусного моделирования концепта (на примере концепта CELEBRITY / ЗНАМЕНИТОСТЬ, актуализированного в англоязычном газетном дискурсе) [Электронный ресурс] / А. П. Мартынюк // Когниция. Коммуникация. Дискурс: междунар. сб. науч. тр. / [ред. И. С. Шевченко, В. И. Карасик]. – Направление «Филология». – № 1. – 2010. – С. 93–100. – Режим доступа : http://sites.google.com/site/cognitiondiscourse/home.
12. Мартинюк А. П. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики / А. П. Мартинюк. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. – 196 с.
13. Никитин М. В. Основания когнитивной семантики : [учебное пособие] / М. В. Никитин. – СПб. : РГПУ, 2003. – 277 с.
14. Попова З. Д. Очерки по когнитивной лингвистике / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – [3-е изд.]. – Воронеж : Истоки, 2003. – 191 с.
15. Приходько А. Н. Концепт как трехмерное метальное образование / А. Н. Приходько // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – Сер. : Романо-германська філологія. – 2006. – № 726. – С. 20–25.
16. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры. Опыты исследования / Ю. С. Степанов. – М. : Академический проект, 2001. – 990 с.

УДК 811.111’42:81’38

ЛІНГВОКОГНІТИВНА ОПЕРАЦІЯ МОДИФІКАЦІЇ У ФОРМУВАННІ ОЧУДНЕНИХ ОБРАЗІВ

Купчишина Ю. А.
Хмельницький національний університет

Стаття присвячена когнітивному висвітленню поетики очуднення, визначенню лінгвокогнітивних операцій та процедур формування очуднених образів в англомовних художніх текстах. Особливу увагу приділено лінгвокогнітивній операції модифікації, спрямованій на трансформацію конвенційної концептуальної метафори, що породжує нові і оригінальні смисли.

***Ключові слова**: поетика очуднення, очуднений образ, лінгвокогнітивна операція модифікації, конвенційна концептуальна метафора.*

***Купчишина Ю. А. Лингвокогнитивная операция модификации в формировании остраненных образов.** Статья посвящена когнитивному отображению поэтики остранения, определению лингвокогнитивных операций и процедур формирования остраненных образов в англоязычных художественных текстах. Особое внимание обращается на лингвокогнитивную операцию модификации, направленную на трансформацию конвенциональной концептуальной метафоры, которая порождает новые и оригинальные смыслы.*

***Ключевые слова:** поэтика остранения, остраненный образ, лингвокогнитивная операция модификации, конвенциональная концептуальная метафора.*

***Kupchyshyna Yu. A. Linguistic and cognitive operation of modification in the formation of defamiliarized images.** The article focuses on revealing the nature of defamiliarization from a cognitive perspective. The cognitive operation of modification is defined as predominant in the creation of the defamiliarized images because it is aimed at the transformation of the conventional conceptual metaphor, which leads to the emergence of novel senses.*

***Key words:** poetics of defamiliarization, defamiliarized image, linguistic and cognitive operation of modification, conventional conceptual metaphor.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв’язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Моделювання концептуальних метафор [7; 8] як засобів реалізації очудненого сприйняття непредметних сутностей полягає в освоєнні когнітивно-семантичного простору очуднених образів. Інструментарієм на шляху до їхньої інтерпретації постають лінгвокогнітивні процедури, операції та механізми. Так, Л. І. Бєлєхова наголошує, що лінгвокогнітивна процедура – це низка прийомів, що супроводжують лінгвокогнітивні операції на різних етапах створення художньої дійсності. Лінгвокогнітивна операція включає сукупність дій, спрямованих на створення художньої дійсності, а лінгвокогнітивні механізми є більш загальними теоретико-методологічними основами розуміння текстового світу [1, 135]. Лінгвокогнітивні операції розширення, спеціалізації, модифікації та процедури трансформації, узагальнення та конкретизації частково реалізуються у деяких прийомах концептуального аналізу, які «дозволяють наочно зобразити приховані текстові смисли оповідань» [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Комплексне застосування новітніх гуманітарних парадигм у дослідженні феномену очуднення зумовлює **актуальність** дослідження, присвяченого розкриттю когнітивної природи очуднення й аналізу вербальних засобів його реалізації у художньому тексті з позиції когнітивної лінгвістики.

© Купчишина Ю. А. Лінгвокогнітивна операція модифікації у формуванні очуднених образів

Мета статті полягає у виявленні чинників, що забезпечують новизну очуднених образів, та специфіку їхнього функціонування в англомовному художньому тексті. Досягнення поставленої мети передбачило виконання таких **завдань:** виявити лінгвокогнітивні інструменти формування очуднених образів; реконструювати концептуальні схеми, що лежать в основі стилістичних засобів створення очуднення та сприяють розкриттю нових і прихованих смислів у художній прозі. У нашому дослідженні розрізнено поняття «очудненого образу» (далі – ОО) як типу словесного поетичного образу; ментального явища осмислення дійсності [1]; лінгвокогнітивного текстового конструкту, що поєднує в собі концептуальну та вербальну площини [4; 5].

Виклад основного матеріалу дослідження. Концептуальна іпостась очудненого образу, як типу словесного поетичного образу – це внутрішньоформний образ, цілісність, котра інтегрує в собі різні концептуальні ознаки номінативних одиниць словесного поетичного образу, через які здійснюється акт пізнання. Вона структурована концептуальними схемами, які висвітлюють лінгвокогнітивні механізми його формування та зумовлюють особливості його функціонування в поетичному тексті [1].

Характерною особливістю англомовних художніх текстів XX-XXI століть є очуднене зображення неживих предметів і явищ, абстрактних понять крізь антропоцентричний або анімалістський суб'єкт повістування. Антропоморфні та зооморфні метафори, підґрунтям яких виступають концептуальні метафори – найчастіші лінгвокогнітивні механізми реалізації очуднення. Найбільша група метафор у проаналізованій прозі пов'язана з очудненим сприйняттям *смерті* (22%). Друге за частотністю місце займають тропи, які характеризують поняття *часу* (17%), *життя* (16%), *кохання* (15%), *щастя* (10%), *душі* (6%), *дитинства* (5%). Решта тропів відображають такі непредметні сутності, як *біль, молодість, відчай, самотність, гріх* тощо.

До прикладу, текстовий фрагмент з оповідання "A Story", де наратором постає дитина, віддзеркалює переосмислення образу «жінка»:

"Although she was my aunt, I never thought of her as anything but the wife of my uncle <…> she was so small and silk and quick and made no noise at all as she whisked about on padded paws, dusting the china dogs, feeding the buffalo, setting the mousetraps that never caught her <…>" (9).

Фрагментарно залучаючи класифікацію В. Г. Ніконової [6, 165] під час реконструкції концептів, нами було: 1) виділено ключові слова у тексті, які вербалізують концепт ЖІНКА; 2) здійснено аналіз засобів мовної репрезентації концепту, що включав оригінальні метафори, які мають зооморфну основу; 3) виокремлено серед мовних засобів концепт-референт ЖІНКА і концепт-релят – МИШКА.

Головний герой оповідання – маленький хлопчик, який у наївній дитячій уяві сприймає свою тітку у вигляді тварини – мишки: *she whisked about on padded paws; the mousetraps that never caught her*. ОО «жінка» осмислюється через конвенційну метафоричну схему ЛЮДИНА – ЦЕ ТВАРИНА (HUMAN IS AN ANIMAL), яка в результаті дитячого сприйняття, зазнала **звуження** à ЖІНКА – ЦЕ МИШКА (WOMAN IS A MOUSE). Поява у концептосфері ЖІНКА додаткової концептуальної складової конкретизує ОО «жінка» за допомогою ознак тварини-мишки.

Використання методів концептуального і семантичного аналізу мовного матеріалу надає можливість виявити такі смислові атрибути концепту ЖІНКА: спритність: *made no noise at all as she whisked about on padded paws*, ніжність: *small and silk*, обережність: *quick; setting the mousetraps that never caught her*; хазяйновитість: *feeding the buffalo; dusting the china dogs*. Асоціативне осмислення концепту-релята МИШКА у складі концептуальної метафори уможливлює визначення таких атрибутів-асоціатів: *відданість, покірність, турбота про інших*. Таким чином, у свідомості хлопчика його тітка постає як покірна, турботлива та віддана дружина.

Абстрактне осмислення поняття «смерть» в оповіданні Д. Делілло “White Noise” постає через образ білого лебедя:

“Shouldn’t death, I thought, be a swan dive, graceful, white-winged and smooth, leaving the surface undisturbed? What does it mean to become white? How does it feel to see Death in the flesh, come to gather you in?” (9).

Зооморфна метафора, в основі якої лежить конвенційна метафорична схема СМЕРТЬ – ЦЕ ЖИВА ІСТОТА (DEATH IS A LIVING THING) зазнає **модифікації** і реконструюється у додаткову концептуальну схему СМЕРТЬ – ЦЕ БІЛИЙ ЛЕБІДЬ (DEATH IS A WHITE SWAN). Головний герой незвично зображає цю абстрактну сутність, і змінює звичне уявлення про «чорну» смерть на «білого» лебедя. Таке дивне сприйняття смерті справляє перлокутивний ефект на читача, змінюючи архетипні уявлення про це усталене абстрактне поняття. Заголовок роману Дона Делілло “White Noise” набуває метонімічного відтінку і допускає множинність інтерпретацій, оскільки символічний зміст білого кольору трансформувався. У романі білий – це колір змертвіння душі, що символізує відчуття приреченості людства і як наслідок техногенного прогресу.

Одна з ключових проблем у творчості Р. Бредбері (“Dandelion Wine”, “Death and the Maiden”, “The Wish”, “The Dead Man”, “Fever Dream”, “The Dog in the Red Bandana” та інші) – це опозиція понять життя і смерті, живого і неживого крізь призму очудненого бачення абстрактних явищ дітьми та дорослими. Зазвичай образ «смерті» асоціюється з втратою, порожнечею. Проте, у сприйнятті дитини вона постає як самотність, всепоглинаюче та хворобливе почуття. Такі переживання пов’язані з юним віком наратора в очуднено маркованому контексті з повісті Р. Бредбері “Dandelion Wine”. Об’єктом очуднення постає смерть крізь АЦСП, адже Дуглас не розуміє, що таке смерть:

“Death was the waxen effigy <…> Death was when he stood by her high chair four weeks later and suddenly realized she’d never be in it again, laughing and crying and making him jealous of her because she was born. That was death. And Death was the Lonely One, unseen, walking and standing behind trees, waiting in the country to come in. That was Death” (10).

У подальшому нами пропонується виявлення лінгвокогнітивних інструментів формування очудненого образу в текстових фрагментах. **Спеціалізація** як лінгвокогнітивний прийом призводить до смислового розвитку ОО «смерть», конкретизуючи абстрактне поняття за допомогою такого стилістичного засобу, як антропоморфна метафора: “*That was death. And Death was the Lonely One, unseen, walking and standing behind trees, waiting in the country to come in. That was Death”* (10).

Сприйняття смерті як живої істоти – близької людини – виражає незвичне бачення крізь ракурс дитини-наратора. У дитячому сприйнятті всепоглинаюча смерть нагадує про померлих рідних та близьких. На нашу думку, таке бачення смерті дітьми містить прихований контраст на рівні сюжету художнього твору – смерть сприймається не з острахом, а спокійно, що надає образу значного експресивно-емотивного підсилення.

Інші стилістичні засоби, що реалізують сприйняття смерті, включають: гіперболу *alone in the universe;* оригінальну алюзивну метафору, що нагадує казку з дитинства: *Death was the Lonely One* (10).

Конвенційна концептуальна метафора СМЕРТЬ – ЦЕ ВМІСТИЩЕ *death was the waxen effigy in the coffin*, яка лежить в основі образу, зазнає **модифікації:** СМЕРТЬ – ЦЕ ВТРАТА близької людини (DEATH IS A LOSS) <...> *when grandfather passed away,<…> death was his sister* (10). Через дитячий ракурс ОО «смерть» набуває емоційного та смислового розширення. Концептуальна метафора як лінгвокогнітивний засіб сприяє розкриттю нового смислу, який ми вилучаємо у такий спосіб: *нерозуміння значення смерті дитиною надає можливість бачити її наслідки, спостерігати її неминучість, відчувати страх*.

У текстовому фрагменті з оповідання Р. Бредбері “Fever Dream”, смерть сприймається маленьким хлопчиком у вигляді паразитів: Чарльз вважає, що смерть може бути викликана шкідливими мікробами, які оволодівають тілом людини і трансформують його:

"The disease had eaten his body and from the eating had reproduced itself in feverish duplicate. I am dead, he thought. I've been killed, and yet I live"(10).

Оригінальна метафора, що має біоморфну основу, є вербальним вираженням образу хвороби і символізує смерть: *the disease had eaten his body and from the eating had reproduced itself in feverish duplicate*. Реконструюємо концептуальну метафоричну схему, яка зазнала **модифікації:** СМЕРТЬ – ЦЕ ЖИВИЙ ОРГАНІЗМ (DEATH IS A LIVING BEING) à СМЕРТЬ – ЦЕ МІКРООРГАНІЗМ (DEATH IS A MICROBE).

Очуднене сприйняття смерті дитиною підкреслює емоційність переживань хлопчика – він не розуміє, чому змінюється його тіло, страх перед невідомою хворобою акцентує увагу на безвихідній ситуації хлопчика: *all we are is a bunch of cells that decided get together, to help each other out* (10).

Основними об'єктами очудненого сприйняття в оповіданнях В. Вулф постають почуття: психічний стан людини, емоції; фізичний стан людини. Характерна риса семантики більшості оригінальних метафор та образних порівнянь полягає в тому, що об'єктом цих тропів, центром образності є очуднений внутрішній світ головної героїні, її переживання та думки, які сприймаються через антропоцентричний суб'єкт повістування.

В оповіданні "The New Dress" внутрішній дискомфорт героїні, її переживання очуднюються крізь образи «благородних» комах. Головна героїня оповідання, Мейбл, ще з дитинства соромиться свого походження. Вона провінційна дівчина, яка одягається без смаку і не вартує життя у вищому суспільстві: *"The sense she had had, ever since she was a child, of being inferior to other people – set upon her, relentlessly, remorselessly, with an intensity which she could not beat off"* (11).

Одного вечора вона отримує запрошення на прийом до будинку місіз Деловей, який символізує розкіш і красу богемного світу. Аби не відрізнятись від інших жінок, Мейбл одягає нове, проте не зовсім модне плаття та через власну невпевненість дівчина відчуває себе манекеном, у який усі запрошені гості «вколюють» гострі, наче голки, зауваження:

"She could not face the whole horror – the pale yellow, idiotically old-fashioned silk dress with its long skirt and its high sleeves and its waist and all the things that looked so charming in the fashion book, but not on her, not among all these ordinary people. She felt like a dressmaker's dummy standing there, for young people to stick pins into" (11).

Через дитячі комплекси, огиду до власної зовнішності Мейбл уявляє себе мухою на блюдці, а оточуючий богемний світ – у вигляді огидних комах, метеликів, бабок, які кружляють в танку: *"We are all like flies trying to crawl over the edge of the saucer and she strained (standing in front of the looking-glass, listening to Rose Shaw) <…> she saw herself like that — she was a fly, but the others were dragonflies, butterflies, beautiful insects, dancing, fluttering, skimming, while she alone dragged herself up out of the saucer"* (11).

Внутрішні переживання та невпевненість у собі виражено подвійним протиставленням: *she was a fly – the others were dragonflies, butterflies, beautiful insects; she alone dragged herself up out of the saucer – they dancing, fluttering, skimming*. Реконструйована конвенційна концептуальна схема ЛЮДИНА – ЦЕ ЖИВИЙ ОБ'ЄКТ (HUMAN BEING IS A LIVING OBJECT) зазнала **модифікації** à КОМАХА (HUMAN BEING IS AN INSECT) через зооморфне порівняння: *like flies trying to crawl over the edge of the saucer,* що відображає комплекси головної героїні: невпевненість у собі, бідність, огиду до власної зовнішності. Як зазначалося, модифіковані концептуальні схеми, що розкривають нові і приховані смисли очуднених образів, сприяють їх кращому розумінню та сприйняттю. Оповідання завершується тим, що Мейбл розуміє всю нікчемність власного буття та марні спроби наслідувати світ багатіїв: *"The dress, the room, the love, the pity, the scrolloping looking-glass, and the canary's cage – all had vanished <…> suddenly she would become a new person. She would be absolutely transformed. She would wear a uniform; she would be called Sister Somebody; she would never give a thought to clothes again*" (12).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Об'єктами очуднення у проаналізованих англомовних художніх текстах XX-XXI століть виступають внутрішні переживання людей, почуття та емоції. Такий «внутрішній монолог» є ознакою «потоку свідомості», що панував у XX столітті, імітуючи безпосередню передачу хаотичного процесу внутрішнього мовлення людини. Осмислення техногенної катастрофи, технічного прогресу постають ключовими у художніх текстах початку XXI століття.

Таким чином, очуднення є універсальним художнім засобом, що може функціонувати у різножанрових контекстах, незалежно від епохи. Очуднені образи, розкриваються шляхом лінгвокогнітивних операцій розширення, спеціалізації та модифікації, а також процедур звуження і призводять до зміни архетипних уявлень про такі поняття, як-от: КОХАННЯ, ЖИТТЯ, СМЕРТЬ, ДУША, ЧАС, ДИТИНСТВО, БІЛЬ, САМОТНІСТЬ, ГРІХ тощо. Лінгвокогнітивна операція модифікації є ключовою у творенні очуднених образів, оскільки, як правило, спрямована на трансформацію конвенційної концептуальної схеми і веде до появи додаткових концептуальних метафор, що породжують ці образи. Антропоморфні, зооморфні та боморфні метафори різноманітні за своєю природою, а їх оригінальність досягається тоді, коли вони взаємопов'язані в межах одного твору. Накладання розгорнутих метафор сприяє підвищеній експресивності у сприйнятті очуднених образів.

Перспективним видається застосування запропонованої у статті методики комплексного дослідження стилістичних засобів і лінгвокогнітивних механізмів створення поетики очуднення для аналізу художніх творів різних жанрів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бєлєхова Л. І. Словесний образ в історико-типологічній перспективі: лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі американської поезії) : [монографія] / Лариса Іванівна Бєлєхова. — К. : Вид центр КНЛУ, 2002. — 368 с.

2. Белехова Л. И. Архетипные словесные образы в современной американской поэзии /Л. И. Белехова // Вісник Київського державного лінгвістичного університету. Серія : Філологія. — 1999. — Т. 2, № 2. — С. 26—37.

3. Воробйова О. П. Когнітивна поетика: здобутки і перспективи / О. П. Воробйова // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. — 2004. — № 635. — С. 18—22.

4. Купчишина Ю. А. Роль тропів у реалізації очуднення / Ю. А. Купчишина // Вісник Житомирського державного університету імені І. Франка. — 2013. — № 71 (5). — С. 306—309.

5. Купчишина Ю. А. Інтерпретація ефекту очуднення крізь призму концептуальної інтеграції / Ю. А. Купчишина // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія : Філологічні науки (мовознавство). — Вип. 127. — С. 258—261.

6. Ніконова В. Г. Концептуальний простір трагічного в п'єсах Шекспіра: поетико-когнітивний аналіз : дис. … д-ра філол. наук : 10.02.04 / Віра Григорівна Ніконова. — К., 2008. — 558 с.

7. Freeman M. Poetry and the scope metaphor: toward a cognitive theory of literature / M. Freeman // Metaphor and Metonymy at the Crossroads: A Cognitive Perspective / [Ed. by A. Barcelona]. — Berlin; New York : Mouton de Gruyter, 2000. — P. 253—281.

8. Lakoff G. Metaphors We Live By / G. Lakoff, M. Johnson. — Chicago : University of Chicago Press, 1980. — 240 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

9. (DW) = Bradbury R. The Dandelion Wine [Вино из одуванчиков / Р. Брэдбери]; коммент. А. А. Гасиной. — М. : Айрис-пресс, 2009. — 320 с.

10. (WN) = Delillo D. White Noise [Electronic Resource] / D. Delillo. — Mode of Access : http://www.goodreads.com/work/quotes/327422-white-noise

11. (HH) = Woolf V. A Haunted House and Other Short Stories / V. Woolf. — San Diego etc. : A Harvest Book, Harcourt, 1972.

12. (MD) = Woolf V. Mrs. Dalloway [Electronic Resource] / V. Woolf. — Mode of Access : http://www.sparknotes.com/lit/dalloway/

УДК 811.111'371

ПОЕТИКА ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

Марчишина А. А.
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Стаття висвітлює поетологічний потенціал гендерної ідентичності в постмодерністському художньому дискурсі. Зміст поняття «гендерна ідентичність» інтерпретується як усвідомлення індивідом біологічної статі власної самості у певних соціокультурних умовах. Конструювальна роль гендерної ідентичності у дискурсі зумовлюється трансформаційним впливом постмодерністського світогляду, який передбачає руйнування усталених гендерних стереотипів. Результатом цього процесу є нові моделі гендерної ідентичності, створені за допомогою відповідних мовних засобів.

***Ключові слова**: ідентичність, гендер, гендерна ідентичність, постмодерністський художній дискурс.*

***Марчишина А. А. Поэтика гендерной идентичности в постмодернистском художественном дискурсе**. Статья раскрывает поэтологический потенциал гендерной идентичности в постмодернистском художественном дискурсе. Содержание понятия «гендерная идентичность» интерпретируется как осознание индивидом биологического пола собственной самости в определенных социокультурных условиях. Конструирующая роль гендерной идентичности в дискурсе обусловлена трансформационным влиянием постмодернистского мировоззрения, предусматривающим разрушение устоявшихся гендерных стереотипов. Результатом этого процесса выступают новые модели гендерной идентичности, созданные при помощи соответствующих языковых средств.*

***Ключевые слова**: идентичность, гендер, гендерная идентичность, постмодернистский художественный дискурс.*

***Marchyshyna A. A. Poetics of gender identity in postmodern literary discourse**. The paper highlights poetological potential of gender identity in postmodern literary discourse. The concept of gender identity is interpreted as the individual's self-perception of his/her own biological sex under certain social and cultural conditions. Constructive role of gender identity in discourse is determined by transformational influence of postmodern worldview envisaging the destruction of deep-seated gender stereotypes. The process results in new gender identity models formed by appropriate language means.*

***Key words**: identity, gender, gender identity, postmodern literary discourse.*

Постановка проблеми у загальному вигляді, її актуальність та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Проблема гендерної ідентичності не нова в гуманітарних студіях. Суспільно-культурна стратифікація, популярні міфи й літературні традиції долучаються до творення гендерних умовностей, внаслідок чого соціальні ролі асоціюються із гендером, що втілюється в образах традиційно усталених, стереотипізованих маскулінних і фемінних ідентичностей. Донедавна такий стан речей влаштовував переважну більшість тих, хто виявляв дослідницький інтерес до проблеми ідентичності, гендерної зокрема. Однак потрактування цього поняття з позицій світоглядних орієнтирів постмодернізму ще не було об'єктом системного, комплексного вивчення, що свідчить про **актуальність** цієї праці та суголосність її проблематики із викликами сьогодення.

Мета статті – виявити та описати моделі сучасної гендерної ідентичності в постмодерністському художньому дискурсі в ракурсі їхнього поетологічного та смислотвірного потенціалу.

© Марчишина А. А. Поетика гендерної ідентичності в постмодерністському художньому дискурсі

Завдання статті:

– уточнити зміст поняття «гендерна ідентичність»;

– виявити моделі гендерної ідентичності у текстах постмодерністського художнього дискурсу;

– встановити лінгвопоетологічні прояви гендерної ідентичності у постмодерністському художньому тексті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Антропоцентричне спрямування сучасних досліджень ставить у центр лінгвістичного пошуку вияви людської присутності у художньому творі. Однією із тенденцій вивчення комплексного феномену людини є розгляд особистісної ідентичності, яка уже має певну історію дослідницької уваги. Так, О. П. Матузкова умовно виділяє 4 етапи вивчення ідентичності у соціогуманітарному знанні, що охоплюють період 1900-2012 років: артикуляція поняття, актуалізація поняття, універсалізація поняття, категоризація поняття [4, 18].

Увага наукової парадигми ХХ століття до теми ідентичності та численні дослідження її аспектів зумовлені, перш за все, змінами в традиційній термінології й понятійності. У класичній і некласичній філософії (частково) людина характеризувалася як стійка й тотожна сама собі екзистенційна цілісність. В умовах постмодерністського глобалізованого світобачення такий підхід зазнає критики, унаслідок чого відбувається перегляд основних постулатів та ресемантизація понять. Введення до наукового обігу Е. Еріксоном поняття психосоціальної ідентичності [8] констатувало невіддільність усвідомлення індивідом власної самості від соціальних умов його існування. Це дозволило перевести проблему ідентичності у простір інтерсуб'єктивності та міждисциплінарності.

Відношення між мовою й ідентичністю розглядаються в соціолінгвістичній площині (Дж. Едвардс, Дж. Джозеф, А. Табуре-Келлер). У такому контексті вибір мовних засобів конструює, виражає та інтерпретує певну ідентичність. Психолінгвістика зосереджує увагу на способах вербалізації самоідентифікаційного досвіду й формуванні комунікативної ідентичності (М. Виноградова, Т. Сазонова, С. Хватова). Психосемантика заглиблюється у розшифрування почуття тотожності індивіда з соціальною спільнотою (Т. Баранова). Когнітивно-лінгвістична парадигма встановлює закономірності зв'язку між ідентичністю й ментальними процесами концептуалізації, категоризації й ідентифікації (С. Воркачов, В. Карасик, О. Кубрякова). Фройдівська ідея про формування ідентичності на дитячому усвідомленні самості, обмеженому власним его, розвивається в парадигмі когнітивної семантики й реалізується в мовленнєвій самоідентифікації людини (Х. Ортега-і-Гассет, П. Рікер, Ю. Хабермас).

Гендер, як дискурсивний конструкт [3, 295], теж формується в міждисциплінарній парадигмі, де філософська, соціолого-психологічна та лінгвістична площини є основними сферами розгляду цього явища. Пройшовши шлях свого проникнення в лінгвістичні дослідження через аналіз втілення в одиницях мови як системи та мовленнєвої поведінки індивідів із усталеними гендерними характеристиками (Р. Лакофф, Д. Таннен), гендер проникає в дискурс і впливає на природу його конструювання. Така дискурсивна природа певною мірою пояснюється представниками теорії перформативності гендеру (Дж. Батлер, Д. Камерон, Дж. Коатс), які постулюють плюративність гендерної ідентичності, санкціоновану соціумом [7]. Відтворення гендером регулятивних соціокультурних норм (А. П. Мартинюк) втілюється в мовній практиці, забезпечуючи таким чином конструювання гендерної ідентичності [3, 318].

Виклад основного матеріалу. Розмивання кордонів між соціальним і літературним потрактуванням ідентичності зумовлюється міждисциплінарним характером аналізованого поняття та епістемологічною єдністю розуміння чоловічого й жіночого у когнітивній площині. Однак тотожність індивіда самому собі, сприйняття власної самості мають сенс лише тоді, коли підтверджені іншими членами соціуму. Конструювання власної ідентичності відбувається на тлі «групоідентифікувальних ознак» [4, 83], які допомагають особистості адаптувати со-

ціальні норми й цінності до власних потреб та уподобань. Наслідком такої трансформації є вияви трансформованої гендерної ідентичності як у соціальній взаємодії, так і «продуктах» творчої діяльності представників людської спільноти, до яких належить і постмодерністський художній дискурс.

Лінгвопоетологічний аспект гендерної ідентичності, наш погляд, суголосний з дискурсом ідентичності чи простором вербалізації ідентичності, що, за О. П. Матузковою, становить вербалізовану мовленнєво розумову діяльність, об'єднує процес і результат, має лінгвальний та екстралінгвальний плани [4, 20].

Сучасне динамічне суспільство «ситуації постмодерну» (Л.-Ж. Ліотар) надає своїм суб'єктам безкінечну множину поведінкових моделей і стратегій, серед яких індивіду необхідно віднайти свій «гендерний» образ. Саме тому множинність вважають основною рисою ідентичності сучасної людини; при цьому існують жорстко структуровані рівні ідентифікації [4, 93]. Руйнування меж між рівнями ідентифікації передбачає появу *дифузних, розмитих, мозаїчних типів гендерної ідентичності* (К. Баркер, З. Бауман, А. Жичкіна, Р. Хадсон, С. Холл). Множинність завжди передбачає вибір, тому людина, формуючи власну гендерну ідентичність, вибирає із існуючих суспільних стилів, норм, настанов саме ті, які для неї найбільш прийнятні та які забезпечують її власну тотожність із тотожністю певної групи.

Зміна системи традиційних понять в соціогуманітарних та філософських дослідженнях сучасності відображає реакцію науки на різку зміну соціокультурних умов. Потреба розгляду гендерної ідентичності крізь призму постмодерністської поетики зумовлена розвитком лінгвістичних студій та відображенням гендерних характеристик у мові як системі, а також зміною традиційної мовленнєвої поведінки чоловіків і жінок, віддзеркаленої в дискурсивних практиках.

Постмодерністский дискурс є лінгвосоціокультурним феноменом, який характеризується ірраціональністю й відмовою від логоцентричності [6, 6]. Нівелювання усталених канонів маскулінності та фемінності у постмодернізмі вбачається у відмові від біологічної біполярності як визначального фактора конструювання гендерної ідентичності, внаслідок чого порушується архетипна опозиція «чоловік – жінка». Соціокультурна обумовленість статі знаходить свій вияв у використанні відповідних вербальних засобів відображених у постмодерністському художньому дискурсі.

Так протиріччя між біологічним і соціальним найяскравіше виявляється у моделях, відмінних від традиційних гетеросексуальних ідентичностей. Крах стереотипів із хаосу творить нові персонажі – прототипи реальних гендерних реалізацій. Однією з них є модель «ЧОЛОВІК-ГОМОСЕКСУАЛ», яку реконструюємо у творі Б. Соммерленд:

He'd seen the young man as no more than a student for months. Average, but with potential. Granted, he'd noticed Gage had a ***bad-boy*** *appeal, only, that type had never attracted him. He liked intelligent, compassionate men. Typically professionals like himself, close to his own thirty years* [12].

Як гомосексуал *(He liked intelligent, compassionate men)* професор Дерек одразу помітив гомосексуальні нахили свого студента, яку він евфемістично називає відповідно до загальноприйнятої суспільної норми (*a* ***bad-boy*** *appeal*), і яка спочатку нібито залишає його байдужим *that type had never attracted him*. Однак, підсвідомо професор Дерек тягнеться до Гейджа, тим самим порушуючи ще одну соціальну норму: можливість інтимних стосунків викладача і студента, й сам відганяє від себе навіть думку про це: *And there would be absolutely no reason for Gage to come here any longer. Which would be a relief* [12]. Проте, професор все ж радіє, коли його студент приходить навіть трішки раніше за призначений час, про що свідчить антонімічний атрибут: *The doorbell sounded. He glanced over at the clock on the stove. Gage was early.* ***Good boy*** [12]. Однак стилістичне навантаження на прикметники *bad* і *good* різне – у першому випадку реалізується конотативне значення, а у другому – денотативне.

Різнополярна аксіологічна маркованість чоловіка й жінки, закріплена у гендерних стереотипах, ставить під сумнів рівень традиційних потреб, згідно з якими щаслива ЖІНКА-БЕРЕ-

ГИНЯ обмежується сімейним вогнищем, а чоловік-захисник – беззаперечний авторитет, господар, який забезпечує добробут і стоїть на вершині сімейної ієрархії. Модель щасливої жінки епохи постмодернізму дещо трансформує цей гендерний стереотип. Наприклад:

How lucky she was. ***She was a woman who had everything. A husband, four children, a lover, and a soon-to-be successful career.*** *What more could she ask for? Her body, soaked in the sun, reflected back into the water of the bay the gloss of comfort absorbed over the last few weeks with James and the children in France. They had camped in the Perigord, eaten truffles and confit de canard,* ***and tried hard to have a successful family holiday*** [11, 31].

За допомогою відокремленої конструкції *A husband, four children, a lover, and a soon-to-be successful career* представлено модель щасливої жінки *(a woman who had everything),* яка включає не лише сім'ю (чоловіка і дітей), а й такі невід'ємні атрибути як коханець та успішний кар'єрний ріст. Це засвідчує руйнування стереотипу "*dual-gender nuclear family model*" [10]. Однак метафора *(the gloss of comfort absorbed over the last few weeks*), що покликана змалювати розкіш і комфорт відпочинку, спотворюється предикатом *tried hard to have*, з чого зрозуміло, що *a successful family holiday* – результат значних як фізичних, так і психологічних зусиль.

Транспарадигмальна природа постмодерністського художнього дискурсу [1, 40] дозволяє йому не тільки транслювати значення, але й породжувати нові смисли. За таких умов у постмодерністському художньому дискурсі «розрізнення двох полюсів [фемінного й маскулінного – А. М.] не може більше підтримуватися, ми входимо в симуляцію» [2, 57], результатом якої є створення нових кенотипів чоловіка і жінки. Ілюстрацією цих положень може слугувати текстовий фрагмент:

... the relationship had been a remarkably easy and happy one. They are fond of one another. Matilda knows exactly what she wants William for – sex, humour, a cinema companion and an occasional repair man. As this is still very much the area of AIDS, she also appreciates being able to have reasonable trust in the fact that William won't give her anything she doesn't want to have [9, 39-40].

Стосунки між чоловіком та дружиною у цивільному шлюбі, на перший погляд, задовольняють обох і номінуються щасливими (*remarkably easy and happy*). Однак це не тому, що чоловік і дружина вписуються в моральні норми традиційної сім'ї. У цьому текстовому фрагменті стереотипи сімейного устрою порушуються. Так, довіра до чоловіка обмежується впевненістю дружини, що він не підхопить СНІД, а її прихильність до нього грунтується на суто партнерських стосунках (*sex, humour, a cinema companion and an occasional repair man*).

Далі спостерігаємо руйнацію ще одного соціального стереотипу щодо бажання жінок жити в офіційному шлюбі: *For this part, William lacks Matilda's thorough understanding of the politics of heterosexuality, but likes her, finds her interesting, imaginative in bed; and – a great plus, at least at the beginning – she seems to be different from all the other women he knows, because* ***she isn't looking for a husband or for a baby-maker.*** *Something, however, has happened recently inside William. He's become aware that while Matilda isn't out to trap him, she isn't willing to give him very much either. <...>* ***She sees herself as a free spirit****, and* ***William as some sort of attendant sparrow. Matilda is the big bird in the sky and William the little one. The dreaded lifestyle*** *is gradually taking on a different aspect. William finds himself dreaming about houses in the suburbs and wedding rings. What has always been pressure has re-formed itself as fantasy* [9, 40].

У трансформованому образі «щасливого» голови сім'ї (*Matilda is the big bird in the sky and William the little one)* втілюється «розчарування, катастрофа, що зумовлює втрату ролей, статусів і відповідальностей» [2, 197]. Пейоративна оцінка сімейного буття (*dreaded lifestyle*) є наслідком зміни ціннісних пріоритетів – чоловік мріє про те, про що традиційно мріють жінки (*houses in the suburbs and wedding rings*). Одвічний страх потрапити у капкан шлюбу (*trap*) перетворюється на нездійсненну мрію про нього (*fantasy*). Тому можемо вести мову про нові гендерні моделі ПОДРУЖЖЯ: вільна, необтяжена обов'язками дружина (*a free spirit*), яка не полює на чоловіків *she isn't looking for a husband or for a baby-maker* та її чоловік, радше парт-

нер, якого не влаштовує статус цивільного чоловіка *William as some sort of attendant sparrow*, він прагне домашнього затишку й офіційного одруження.

Аналіз гендерного аспекту постмодерністського художнього дискурсу передусім пов'язаний із дослідженням мовленнєвих характеристик суб'єктів мовної діяльності. Так, висловлення жалю до чоловіків слугує виявом перерозподілу гендерних ролей у суспільстві. Розглянемо приклад:

'*You make me feel* ***sorry for men****.'*

'I know. I feel sorry for them too. But we can't devote our lives to feeling sorry for men, can't we? The object of feminism is to rid ourselves of the emotion of ***pity*** *in relation to men. We must pity our own condition instead. Not ourselves, but our condition. And turn that into* ***anger,*** *and then anger into action'* [11, 55].

Ідентифікація моделі ЖІНКА-ФЕМІНІСТКА відображено у мовленні, де ключовими словами є номінації емоцій (*sorry, pity, anger*). Жінка ідентифікує своє становище в суспільстві через вектор емоційного ставлення *make me feel sorry for men*. Відгук суспільно-політичних процесів другої половини XX ст. (рух за громадянські права, фемінізм, сексуальна революція, поява різних субкультур) у постмодерністському художньому дискурсі спонукає читача відчути перехід від стереотипного зображення жіночої чуттєвості (*feel sorry for men*) до іншого, більш агресивного, втіленого в жінці-феміністці *But we can't devote our lives to feeling sorry for men, can't we?* емоційна сфера якої спрямована на самоствердження, самозосередження (*pity our own condition*) задля активної суспільної позиції (*turn <…> anger into action*).

Гендерна ідентичність, базуючись на гендерних стереотипах, передбачає індивідуальну інтерпретацію останніх. Констекстуальність статі, тобто її залежність від соціально-історичних умов [5, 22], припускає можливість наповнення зовнішньої маскулінної чи фемінної форми новим змістом.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Здійснена розвідка вербальної репрезентації гендерної ідентичності у постмодерністському художньому дискурсі засвідчила міждисциплінарний характер досліджуваного явища, зміст якого не обмежується мовною формою. Канони постмодернізму дозволяють руйнувати усталену дихотомію гендерних стереотипів, унаслідок чого з'являються нові аспекти вияву соціокультурної статі. Містка тематика художнього втілення гендерної ідентичності передбачає розширення лінгвістичних пошуків у напрямку таксономізації розглянутих моделей. Перспективним видається аналіз гендерної ідентичності у різних типах дискурсу та широкий діапазон мовних засобів її вираження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабелюк О. А. Принципи постмодерністського текстотворення сучасної американської прози малої форми : монографія / О. А. Бабелюк. – Дрогобич : Вимір, 2009. – 296 с.
2. Бодрийяр Ж. Симулякры и симуляция / Ж. Бодрийяр [пер. О. А. Печенкина]. – Тула, 2013. – 204 с.
3. Мартинюк А. П. Гендер як конструкт дискурсу / А. П. Мартинюк // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен : (монографія). – Харків, 2005. – С. 295–318.
4. Матузкова Е. П. Идентичность и лингвокультура : методология изучения : монография / Е. П. Матузкова. – Одесса : Издательство КП ОГТ, 2014. – 333 с.
5. Рябова Т. Гендерные стереотипы в политической сфере современного российского общества : социологический анализ : автореф. дисс. … д-ра социолог. наук : 22.00.04 / Т. Б. Рябова. – Нижний Новгород, 2009. – 45 с.
6. Стуліна М. В. Німецький постмодерністський дискурс : лінгвоконцептуальний і лінгвопоетичний аспекти : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.04 / М. В. Стуліна. – Одеса, 2011. – 22 с.
7. Butler J. Gender Trouble : Feminism and the Subversion of Identity / J. Butler. – N. Y. : Routledge, 2006. – 272 p.
8. Erikson E. Identity, Youth and Crisis / E. N. Erikson. – N. Y. : Norton & Co, 1969. – 336 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

9. Oakley A. Matilda's Mistake / A. Oakley. – Ldn. : Flamingo, 1991. – 167 p.
10. Oakley A. Moth Stuff [Electronic resource] / A. Oakley. – Mode of access : http://www.annoakley.co.uk/
11. Oakley A. The Men's Room / A. Oakley. – L. : Flamingo, 1991. – 312 p.
12. Sommerland B. Solid Education [Electronic resource] / B. Sommerland. – Mode of access : http://rtf-ebooks.com/_/_/577507/solid-education

УДК 811.111’37’42

FUZZINESS AS A FACTOR OF DYNAMIC SEMANTICS

Mykhaylenko V. V.
Ivano-Frankivsk King Danylo Galytsky University of Law

Михайленко В.В. Розмитість як фактор динамічної семантики. *Мовці впевнені, що концепти, виражені мовними знаками, мають точне визначення, що відокремлює їх від інших концептів. Проте, не всі концепти, як і домінантні лексеми-репрезентанти мають строго окреслені межі: це явище прийнято називати семантичною розмитістю, що характерно для наївної картини світу. Концептосфера, для прикладу, “young” у наївній картині світу, яка семантизована за допомогою семантичного поля, вирізняється від такої у науковій картині, яка семантизована професійним дискурсом. Об’єкт дослідження – концепт “young”, вербалізований домінантною лексемою “young”. Аналіз семантичної розмитості зазначеної лексеми у текстах, представлених різними регістрами дискурсу, може привести нас до відповіді на питання: «Наскільки лексема “young” відображає концепт “young”?»*

Ключові слова: *розмитість, поле, парадигма, лексикон, динамічна семантика, концепт, картина світу*

Михайленко В.В. Размытость как фактор динамической семантики.*Говорящие на родном языке уверены, что концепты, выраженные лингвистическими знаками, обладают точными определениями, которые и отделяют их от других концептов. Однако, не все концепты обладают точно очерченными границами, что принято называть семантической размытостью, которая преобладает в наивной картине мира. Концептосфера, например, “young” в наивной картине мира, представлена семантическим полем «young”, отличается от таковой в научной картине мира, вербализированной в профессиональном дискуре. Объект исследования – концепт “young”, выраженный доминантной лексемой “young”. Изучение семантической размытости указанной лексемы в текстах, представляющих различные регистры дискурса, может привести нас к ответу на вопрос: «Насколько лексема “young”отображает концепт”young”?»*

Ключевые слова:*размытость, поле, парадигма, лексикон, динамическая семантика, концепт, картина мира.*

Mykaylenko V. V. Fuzziness as a Factor of Dynamic Semantics. *Native speakers believe that concepts expressed by words and phrases of their language have precise definitions with clear-cut boundaries distinguishing the words from other concepts, though not all concepts are so straightforward. It is what we call a fuzzy concept. It is believed that this type of fuzziness pervades the human conceptual system. A conceptual system in the naïve worldview verbalized in the language system differs greatly from that in the scientific worldview verbalized in the professional discourse. The object of investigation is the concept “young”, represented by the semantic domain “young”. The study of semantic fuzziness of the lexeme “young” may bring us closer to the answer: “How young is young?”*

Key words: *fuzziness, field/domain, paradigm, lexicon, dynamic semantics, concept, worldview.*

INTRODUCTION. Language speakers depend heavily on the ability to collect, classify and store any kind of information. And to employ information we must develop a classification matrix. C.Craig (1986) on the basis of the prototype theory claims that semantic grouping must be classified as having fuzzy edges. It may give a possibility to avoid their “static” character and stress their dynamic nature. Native speakers believe that concepts expressed by words and phrases of their language have precise definitions with clear-cut boundaries distinguishing the words from other con-

© Mykhaylenko V. V. Fuzziness as a factor of dynamic semantics

cepts, though not all concepts are so straightforward [see: 19, 444–447]. It is what we call a fuzzy concept. It is believed that this type of fuzziness pervades the human conceptual system.

Fuzziness occurs when the boundary of a piece of information is not clear-cut [see: 8], for example, an adjective of age such as *young* "in an early stage of life, growth, or development; not yet old"or "being in the first or an early stage of life, growth, or development" (Merriam-Webster).

In the collective English worldview there is a conceptual system of human age developed in the English society: (1) newborn (Birth - 1 month) à (2) baby (1 month and 1 day - 2 years)à (3) toddler (child) (between 1 to 2 years/2-5) à (4) kid (before puberty 5-3) à (5) teenager (13-19) à (6) adolescent (12-16 or so) à going through puberty (roughly) so tends to coincide a lot with teenager à (7) teenager (after puberty but < 19 years) à (8) adults à in theory everybody over 18 à (9) young adult /young man/woman (between 19 to 25 years) à (10) simply called adult à(11) middle aged person (40-60) à (12) senior citizens/older people not elderly (rather "60 and better" than "elderly" which includes components of "frailness" and "helplessness"), see the correlation of the conceptual and componential types of analysis [20, 77–86].

In Genesis a 17 year-old boy could be treated as much older, e.g.:

1. *Joseph, a young man of seventeen.* (Genesis 38:20).

Evidently, at that time young men were coming of age much earlier than at present. There is also a common feature address younger men by older people in the following way:

2. *Whose son are you, young man?* (Isaiah 17:53).

The semantic structure of "young" can also actualizes the component "inexperienced":

3. *My young son Solomon is young and inexperienced.* (Chronicles 22:5).

But mainly "young" denotes "young age", e.g.:

4. *I am young in years, and you are old.* (Job 32:6).

In the given chart "child" is a toddler between 1 to 2 years, however, in Isaiah the noun child is additionally modified by the adjective young, e.g.:

5. *Young child put his hand into the viper's nest.* (Isaiah 11:8).

In Scriptures the adjective young is registered in 297 cases (see: Concordance, 1990), wherein it is combined with nouns of LSP's "men, women, birds, animals".

The verification of age nominations with a component "young" puts more questions than it gives answers. We believe, every epoch has its own standards as well as its own socio-cultural features.

Now we can compare a conceptual system in the English naïve worldview with that from the scientific worldview verbalized in the professional discourse:

(1) denarian: someone age 10 to 19; (2) vicenarian: someone in his or her twenties; (3) tricenarian: someone in his or her thirties; (4) quadragenarian: someone in his or her forties;(5) quinquagenarian: someone in his or her fifties; (6) sexagenarian: someone in his or her sixties; (7) septuagenarian: someone in his or her seventies; (8) octogenarian: someone in his or her eighties;(9) nonagenarian: someone in his or her nineties; (10) centenarian: someone 100 or more;(11) supercentenarian: someone 110 years old or more (no upper limit).

All these nominations of both worldviews can reflect the concepts constituting the system "age". The human mind actively constructs various types of cognitive representation (that is, codes, features, meanings, structured sets elements) that interprets linguistic input [14, 145–174; 28]. These cognitive representations may incorporate words, phrases, sentential semantics, speech acts, dialogue patterns, rhetorical structures, pragmatics, real and imaginary worlds. Each cognitive level is important during the processes of comprehending text and talk [15, 293; c.f.: 12].

Of course, an investigation along these lines raises crucial methodological issues since many words belong to more than one semantic domain within their range of meaning, e.g.: lexeme "young" refers to the domain of "age" (living-being/non-living-being; human-being /non-human-being; inexperienced; fresh food or drink; new political group or trend in art, etc).

6. *Learning by rote has been long out of fashion, but I loved reciting poetry, and can remember long poems learned when I was too young to understand the words, but just loved the sound of them.* (B1Y50).

7. *Similarly, Sauguet's cat probably thought that his owner needed help, and rushed over to lick the hands from which the sounds seemed to be coming, as a way of comforting him — just as a mother cat would rush across to lick the fur of one of its kittens if the young animal appeared to be in distress.* (BMG60).

8. *But if you always treat them as too young or too feckless to have your trust or good opinion, they are likely to stay immature and irresponsible.* (B101792).

9. *A similar result has been reported in young wheat plants exposed to CO 2 p.* (CRM 6439).

10. *He retired as Young Cricketers administrator in 1990.* (FT91399).

11. *At this time of the year, if Napoleon had not returned, Sharpe should have been thinning the apple crop, stripping away basketloads of young fruit to give the remaining crop a better chance of ripening in the autumn, but instead he was riding a dusty road in Belgium and searching for an enemy.* (CMP1410).

12. *It's a young wine, not really up to drinking yet.* (HH8146).

Therefore, a process of semantic domain disambiguation must be undertaken before the analysis is performed – at least if one is using annotated texts; otherwise the disambiguation procedure could be performed manually as each word is located in the lexicon. Many domains are obvious from context, but some do involve a certain amount of interpretation in the disambiguation process [on semantic domain disambiguation see: 21, 86–88].

Jeffery Reed has done pioneering work in this area by developing a semantic domain theory in terms of M. K. K. Halliday and R. Hasan's theory of organic and componential ties (1985). In contrast to LN, he also restricted his research to a single letter which resulted in an investigation of semantic chains throughout the discourse rather than semantic domains across a corpus [23, 296–338].

DISCUSSION. When we look up linguistic theories of sentence- or even of text-semantics to see what they can offer in respect to word-meaning, we will be confronted with basically two types. C. J. Fillmore [13: 55–81] referred to as *checklist-semantics* and *prototype-semantics*. According to this distinction, checklist-semantics provides listings of meaning components, semantic markers, or semantic descriptors which must be satisfied for a term to be (grammatically, truth-functionally, or else) interpretable within a linguistic expression; whereas prototype-semantics allows for the (paradigmatic, syntagmatic, or else) identification of a term as part of a linguistic expression within a network structure of labeled nodes and relations [25, 76–84].

If we agree that linguistics is, or at least ought to be, an empirical discipline, then the paradigm of empirical sciences should be followed, although it needs modification in view of the scope of natural language semantics. To adopt the paradigm of empirical sciences for linguistic research is tantamount to at least two postulates: a) not to rely on ready-made theories or models taken from another domain, because these may be inadequate in respect to the phenomena under investigation; and b) not to rely on the introspective exploration of one's own knowledge and competence as the allegedly inexhaustible datasource although valuable initial ideas might be produced that way. Instead, the investigation of linguistic problems in general, and that of wordsemantics in particular, should start with hypotheses formulated for continuous estimation and/or testing against observable data, then proceed to incorporate the findings tentatively in some preliminary theoretical set-up which finally may perhaps get formalized to become part of an encompassing theory [25, 76–84].

Linguistic fuzzy logic theory deals with sets or categories whose boundaries are blurry or, in other words, "fuzzy" [16] and which are expressed in a formalism that uses "words" to compute, not numbers, termed in engineering as "soft computing." There is an accessible introduction to this linguistic fuzzy logic methodology, focusing on its applicability to social sciences. Specifically, this is the first book to propose an approach based on linguistic fuzzy-logic and the method of computing

with words to the analysis of decision making processes, strategic interactions, causality, and data analysis in social sciences [9]. The project consists of systematic, theoretical and practical discussions and developments of these new methods as well as their applications to various substantive issues of interest to international relations scholars, political scientists, and social scientists in general [24, 193–209].

What makes the analysis of natural language meaning so intricate a problem depends on the particular nature of what has to be represented as its results, namely, a representational structure in its own. It is this representational aspect of language which theories of semantics and cognition have been, and still are focused on in particular. According to the more traditional theories, natural language meaning can be characterized by its denotative and connotative aspects. Denotation is understood to constitute referential meaning as a system of relations between words or sentences of a language and the objects or processes they refer to [25, 76–84].

Connotation is defined to constitute structural meanings as a system by which words or sentences of a language are conceptually related to one another. Structural semantics has considered vagueness somewhat fundamental of language but, being based mainly upon intuitive introspection, it has not achieved the theoretical or methodological consistency of formal theories [23: 555–571]. The central notion of frame semantics is that of memory which serves as a paradigm for the operational aspects of both, world system structures and language system structures. The basic distinction of what may propositionally be formulated as opposed to what may only prototypically be realized in some system structure of stored experiences, is reflected in the great variety of notional pairings which different disciplines have produced facing a similar, if not identical research problem.

Thus, their notions of formal vs. experiential knowledge [11, 261–281], semantic vs. episodic memory [27, 381–403], frame vs. scene [13, 55–81], description vs. schema [10: 131–149], etc. show a striking resemblance: although their approaches differ in what they consider natural language meaning to be, they nonetheless converge on the central notion of it, being a relation between a representation (i.e. the body of discourse) and that which it represents (i.e. a referentially and/or prototypically defined system structure) [24, 193–209]. I suggested that all experience can be construed as meaning organized into networks of classes. This includes our experience of the abstract relation of classification-the relation of being a member of a class. Class-membership is itself construed as a class in the network of classes; more specifically, it is construed by the intersection of "intensive" and "ascriptive" in the system network. In conclusion, I identify one of the ways my discussion has been restricted: I have focused on language as a resource for construing experience since the point of departure was L. A. Zadeh's remarks about human thought [30, 4–34].

"Construing experience" is one of the three generalized functions of language (see: the ideational function). The other two are the interpersonal and textual functions, and both of these are also inherently fuzzy.

B. B. Rieger underlines that following the line of W. Labov [17, 340–373] and G. N. Leech [18, 149–165], prevailing linguistic theory and linguistic semantics in particular is dominated by what has been called the "categorial view" [23, 555–571]. Accordingly, linguistic entities are at least implicitly asserted to be discrete, invariant, qualitatively distinct, conjunctively definable, and composed of atomic primes.

I**NVESTIGATION.** Let's consider the definition of the adjectival lexeme "young": (1) adolescent, callow, green, growing, immature, infant, in the springtime of life, junior, juvenile, little, unfledged, youthful; (2) at an early stage, early, fledgling, new, newish, not far advanced, recent, undeveloped; (3) babies, brood, family, issue, litter, little ones, offspring, progeny; cf.: (1) immature, juvenile, youthful, little, growing, green, junior, infant, adolescent, callow, unfledged, in the springtime of life; (2)early, new, undeveloped, fledgling, newish, not far advanced; (3) the larvae, the young stages of the worm; (4) youthful, juvenile; (5) junior, adolescent, teenage, teenaged; (6) immature,

childlike, babyish, boyish, girlish; (7) in the springtime of life, in one's salad days, new, recent, fresh, immature, undeveloped, developing, in the making, in its infancy.

All these adjectives constitute a semantic domain/field "young". A classical- lexical semantic analysis (В. Матвеев, 1987; Д. Кацкова, 1987) of adjectives with the common component "young" based on the dictionary entries results in a static LSP, where in every adjective position is rigorous, for instance: О. Соловьёва [5] studies parametric adjectives on synchrony and diachrony [c.f.:1]. А. Пинтова [4] compares two conceptual systems of young / old in English and Russian worldviews or good / bad; in English [2]. Л. Дзасежева[3] describes the LSP "woman"; Н. В. Царегородцева [7] differentiates antonymic correlation selecting employing lexicographic data. Still there is no single quantitative value which defines the term "young" when describing a fuzzy concept (or fuzzy variable) such as age [4] or other parametric concepts, for instance, nomination spaces represented by word building clusters in Russian and English [6].

For some people, age 25 is young, and for others, age 35 is young, evidently, the concept "young" has no clean boundary. Thanks to our life experience, a child at 5 is definitely young and a man at 90 is definitely not young; however, a man at 30 may be young but only when compared with an 90-year-old man, i.e. to avoid imprecision we must resort to context. The representation of this kind of information is based on the concept of fuzzy set theory [30, 4–34]. Unlike classical set theory where one deals with objects whose membership to a set can be clearly described, in fuzzy set theory, membership of an element in a set can be partial, i.e., an element belongs to a set with a certain grade (possibility) of membership.

Nevertheless all various adjectival groupings are well-known and described in the literature, a number of open questions still remain, especially from the cognitive linguistic perspective. Primarily, it is not clear how and why different adjectival classifications are to be found in one and the same language [26, 686–688]. And there is a question as to the linguistic basis of adjective shift inside of one domain and transition from one domain to another. This thesis is true in case the domain is modeled in the process of the discourse analysis.

We shall select several synonyms of "young" which can combine with nouns with the common semantic component "human-being". From our language experience we can choose "little, juvenile, youthful**,** immature, childlike" and verify their combinability with the referred nouns in the British National Corpus to see the state art:

13. *So you're looking after Gary Lineker's little boy are you?* (KD53498).

14. *I remember once when I was a very little girl.* (ABL560).

15. *One little girl only fifteen years old had to carry lead weights to make up ten stones, but when she arrived back on foot after the race had finished, she had lost not only the weights but the horse as well!* (BPK61).

If in sentences (13-14) we understand "little" as children, in sentence (15) "little" reveals "as old as 15".

16. *I shall miss you all and often think of the baby, growing up into a little girl.* (FRC74).

There is a clear-cut difference between a "baby" and a "little" girl in sentence (16).

17. *She was a lovely, jolly little child with the most beautiful big eyes.* (CH68175).

Here (17) is a semantic grading: "baby, child, girl", where objective difference in age is underlined by the adjective "little", but c.f.:

18. *It left him so that even though he is now 24, he is still like a little child.* (CKM83).

In sentence (18) "little child" reveals the speaker's subjective attitude to "the man of 24", i.e. the speaker considers him "infantile".

The adjective "juvenile" is mainly registered in professionally marked texts on criminology (19) and rarely on medicine (20):

19. *By July 1991, 31 juvenile offenders were on death row in 12 US states.* (CJS 308).

20. *A BREAKTHROUGH may be at hand in combating one of the most perplexing diseases of adolescence, juvenile diabetes.* (B74232).

In the following sentence "youthful" means "appearance" or "behavior" (21), it does not mean "young age", the same is concerned "childlike" (21):

However, Г. В. Колшанский (1990) considers it necessary to speak of a lingual-mental worldview but language and thinking should not be total, and the language model must be based on cognitive foundation.

Likewise in sentence (23) "immature" actualizes the component "physically, mentally or socially undeveloped":

23. *Children (and teenagers) are, by definition, immature; they need and welcome the security of a "sure touch" on the part of their mothers and fathers — a sense of authority fairly and kindly expressed.* (B10409).

The contrastive semantic analysis of the referred adjectives proves the fact that the speaker may model a fragment of "young (age of a human-being)" in the worldview rather subjective, while in the professional text/discourse the speaker can model a scientific worldview. There is another outcome of the analysis: a rigorous lexical-semantic field/domain in the language system principles based on differential principles reflects mainly the structure of the lexicon and its semantic relationships. Evidentially, a semantic field/domain "young (age of a human-being)" is the author's and the speaker's appraisal of the "young age". The semantic component "group of" is realized in the collocations "young women/ men" in (24-25) or "a couple of" in the collocation "young parents" (26), e.g.:

24. *A few determinedly modern young women eat snacks in the street, but no girl or woman in Spain dares wear trousers or skimpy bathing-suits.* (AC6224).

25. *Young men generally find drink-driving unacceptable, according to the research.* (BM42980).

26. *And giving young parents a source of friendly, practical advice.* (A7G379).

The **main goal** of the present paper is to consider fuzziness of dominant lexeme "young" representing the conceptual system "young" [see: 29]. In the frame work of lexical semantic theory the scholars managed to model a rigid matrix structure of a domain. There are 32327 cases of the lexeme "young"usage in the British National Corpus of the English language. We shall select collocations of "young + noun (LSP "human") structure, e.g. :

27. *'Withdrawal of goodwill' caused many people (myself included) to question whether teaching could ever be viewed as a "profession" when the ethics which are central to teaching (responsible and thoughtful care for the young) could be so readily ignored by so many teachers.* (CLY1038).

28. *Ian Watson, the student in question was a clever young man who had worked very hard to achieve his place at the higher seat of learning; he found it very difficult to manage on the pittance that his father allowed him.* (CE91764).

29. *Going to the cinema in the 1940s and 1950s, for example, was an important part of courtship among young people: it had more in common with other courtship rituals than with other forms of media use, such as reading the papers.* (CRY218).

30. *Ah, so that must be the widow, young Mrs Heathcliff at Wuthering Heights!* (GWH 248).

The adjective young can be modified by "very", for instance, *very young; very young babies; very young children*:

31. *In very young babies, a lack of interest in brightly coloured toys and any highly patterned objects held about eight inches from their face.* (H071157).

32. *The behaviour of even very young children is often highly complex, as for example, in the case of language.* (CG6197).

33. *But if you're Black, you stand out already, so you try, from a very young age, to seem as acceptable as possible.* (ADG772).

34. *Extremely pretty young women, still in their teens, advanced from table to table, offering baskets of roses and carnations to couple.* (AC6149).

We consider there may be two modes of "very": (1) objective – when somebody looks younger of his/her age; (2) subjective – when it is the speaker's attitude. Again we can see some developments in the very semantics under the influence of the context and the speaker's intention.

We take an attempt to prove that semantic fuzziness of lexemes makes the meaning expansion possible including possible components of the speaker to express the concept and those of the addressee to comprehend them.

RESEARCH PERSPECTIVES. People think in a language of thought. Knowing a language, then, is knowing how to translate mentalism into strings of words and vice versa. In the real world there exists much fuzzy knowledge, i.e., knowledge that is vague, imprecise, uncertain, ambiguous, inexact, or probabilistic in nature. Human thinking and reasoning frequently involve fuzzy information, possibly originating from inherently inexact human concepts and matching of similar rather than identical experiences. The data analysis has shown that experience can be construed as meaning organized into networks of classes. We have focused on language as a resource for construing experience of speaker's and addressee's perception. "Construing experience" is one of the three generalized functions of language (see: the ideational function). The other two are the interpersonal and textual functions, and both of these are also inherently fuzzy. We also try to prove that semantic fuzziness of lexemes makes the meaning expansion possible including various components of the speaker to express the concept and those of the addressee to comprehend it. The results of our study may change the matrix of the lexical meaning as rigorous system.

REFERENCES

1.Ачаева М.С. Номинативное пространство словообразовательных гнезд параметрических прилагательных в русском и английском языках: автореф. дисс. … канд. филол. наук: 10.02.04 «Германские языки» / М. С. Ачаева. – Казань, 2012. – 21 с.

2.Гаврилова Е.Д. Оценочные категории Good и Bad в современном английском языке: автореф. дисс. … канд. филол. наук: 10.02.04 «Германские языки» / Е. Д. Гаврилова – Тамбов, 2005. –16 с.

3.Дзасежева Л. Х. Лексико-семантическое поле «женщина» в разных культурных сообществах (на материале английского, русского и кабардино-черкесского языков): автореф. дисс. на соискание учен.степени канд. филол. наук: 10.02.19 «Теория языка» / Л. Х. Дзасежева. – Нальчик, 2006. – 20 с.

4.Пинтова А. А. Концепты old/young и старый/молодой в английской и русской языковых картинах мира: автореф. дисс. … канд. филол. наук: 10.02.19 «Теория языка» / А. А.Пинтова– Санкт-Петербург, 2009. – 20 с.

5.Соловьёва О. В. Семантична еволюція прикметників розміру в англійській мові: автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.04 «Германські мови» / О. В.Соловьёва. – Чернівці, 2010. – 20 с.

6.Усманов Р. Ш. Параметрическая категоризация адъективной лексики(на материале прилагательных, обозначающих «общий размер»): автореф. дисс. .. канд. филол. наук: 10.02.19 // Р. Ш.Усманов.– Уфа, 2009. – 20 с.

7.Царегородцева Н. В. Антонимические корреляции в идеографическом аспекте (на материале английских паремий): автореф. дисс. … канд. филол. наук: 10.02.04 / Н. В. Царегородцева. – Екатеринбург, 2013. – 20 с.

8. Aarts Bas, Denison David, Keizer Evelien, Popova Gergana. Fuzzy Grammar. A Reader / Bas Aarts, David Denison, Evelien Keizer, Gergana Popova. – Oxford: Oxford University Press, 2004. – 540 p.

9. Arfi Badredine.Linguistic Fuzzy Logic Methods in Social Sciences / Badredine Alfri.– Berlin: SpringerVerlag, 2010. –185 p.

10. Bobrow D. G., Norman D. A. Some Principles of Memory Schemata / D. G. Bobrow, D. A Norman // G. Bobrow, A.Collins (eds.). Representation and Understanding.– N. Y., 1975. – P.131–149.

11. Chafe W. L. Language and Memory / W. L. Chafe // Language. – 1973. – Vol.49. – P. 261–281.

12. Croft William A., Cruse D. A. Cognitive Linguistics. – Cambridge: Cambridge University Press, 2004. –356 p.

13. Fillmore C. J. Scenes-and-frames Semantics / C. J. Fillmore // E. Zampolli (ed.). Linguistic Structures Processing. – Amsterdam: North-Holland Publishing Company, 1977. – P.55–81.

14. Gaines B. R. System Identification, Approximation, and Complexity / B. R.Gaines // International Journal of General Systems. – 1977. – Vol.3. – P. 145–174.

15.Graesser A. C., Gernsbacher M. A., Goldman S. R. Cognition / A. C. Graesser, M. A. Gernsbacher, S. R. Goldman // T.A. van Dijk (ed.). Discourse as Structure and Process. Discourse Studies 1: A Multidisciplinary Introduction. - London: Sage Publications, 1997. – P. 292–319.

16.Kickert Walter J. M. Fuzzy Theories on Decision Making: A Critical Review / Walter J. M. Kickert. – Leiden, Boston, London: Springer Science & Business Media, 1978. –182 p.

17. Labov W. The Boundaries of Words and Their Meanings / W. Labov // C. J.Bailey, R. W. Shuy (eds). New Ways of Analysing Variation in English.–Washington, D.C. : Georgetown University Press, 1973. –P. 340–373.

18. Leech G. N. Being Precise about Lexical Vagueness / G. N. Leech // York Papers in Linguistics. – 1976. – 6. – P.149–165.

19.Mykhaylenko V. V. On Cognitive Mapping / V. V. Mykhaylenko //Наукові записки Серія Філологічні науки. №137.– Кіровоград, 2015. – С.444–447.

20. MykhaylenkoV. V. Conceptual Analysis: Componential Analysis / V. V. Mykhaylenko // Германська філологія. – Вип.720. – Чернівці: ЧНУ, 2014. – С. 77–86.

21. O'Donnell M. The Use of Annotated Corpora / M. O'Donnell / Journal for the Study of the New Testament. Supplement Series.–71–119. –1999. –Issue 7. – P. 86–88.

22. Reed Jeffrey. Discourse Analysis and the New Testament: Approaches and Results / Jeffrey Reed // Journal for the Study of the New Testament Supplement Series #170. – 1999. – P. 296–338.

23. Rieger Burghard B. Revolution, Counter-Revolution, or a New Empirical Approach to Frame Reconstruction Instead? / B. Rieger // J. S. Petofi (ed.): Text vs. Sentence. Basic Questions of Text Linguistics.– Hamburg: MESY, 1979. – P. 555–571.

24. Rieger Burghard B. Feasible Fuzzy Semantics. On Some Problems of How to Handle Word Meaning Empirically / B. Rieger // H. G.Eikmeyer, B. Rieser (eds). New Approaches in Word Semantics. – Berlin. N. Y. : 1980. – P. 193–209.

25. Rieger Burghard B. Fuzzy Word Meaning Analysis and Representation in Linguistic Semantics An Empirical Approach to the Reconstruction of Lexical Meanings in East- and West-German Newspaper Texts /Burghard B. Rieger // COLING 80. Proceedings of the 8th International Conference on Computational Linguistics. – Tokyo: ICCL, 1980. – P. 76–84.

26. Senft Gunter. Nominal Classification /Gunter Senft // Dirk Geeraerts, Hubert Cuyckens (eds.).The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics. – Oxford: Oxford University Press, 2007. –P. 676–696.

27. Tulving E. Semantic and Episodic Memory / E. Tulving // E. Tulving, Donaldson (eds). Organisation of Memory.– N. Y. : Academic Press, 1972. – P. 381–403.

28. Ungerer Friedrich, Schmid Hans-Jorg. Introduction to Cognitive Linguistics / Friedrich Ungerer, Hans-Jorg Schmid. – London: Longman, 1996. – 400 p.

29. Xiajou Cui, Mianzhu Yi, Wuying Liu. On the Meaning Representation of the Fuzzy Words / Cui Xiajou, Yi Mianzhu, Liu Wuying. – Berlin: Springer Verlag, 2013. – P. 258–265.

30. Zadeh L. A. A Fuzzy-Set-Theoretic Interpretation of Linguistic Hedges / L. A. Zadeh // Journal of Cybernetics. - 1972. -Volume 2. - Issue 3. (On line: 2008). – P. 4–34.

УДК 811. 111: 070(047.6)

ТЕКСТОВЕ ВТІЛЕННЯ СТРАТЕГІЇ ОБ'ЄКТИВАЦІЇ В АНГЛОМОВНИХ ІНТЕРНЕТ-НОВИНАХ

Набок А. І.
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

У статті доведено, що текстове втілення стратегії об'єктивації у новинних статтях англомовного Інтернет-дискурсу реалізується тактиками створення ефекту об'єктивності при позначенні осіб, інституцій, простору, часу й кількості.

***Ключові слова**: об'єктивність, стратегія, тактика, заголовок, інтернет-новини.*

Набок А. И. Текстовое воплощение стратегии объективации в англоязычных интернет-новостях. *В статье доказано, что текстовое воплощение стратегии объективации в новостных сообщениях англоязычного Интернет-дискурса реализуется тактиками создания эффекта объективности при обозначении людей, социальных институтов, пространства, времени и количества.*

***Ключевые слова:** объективность, стратегия, тактика, заголовок, интернет-новости.*

***Nabok A. I. Textual embodiment of objectivity strategy in English Internet news stories**. The results of this study show that nominative units in the headline representing people, social institutions, space, time and quantity on the superordinate level of categorization are specified in the lead by means of nominative units naming basic-level categories as the most inclusive ones, and exactly named in the main event by nominative units naming subordinate-level categories as very distinctive and detailed ones.*

***Key words:** objectivity, strategy, tactic, headline, Internet news story.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У контексті стрімкого розвитку медіалінгвістики та лінгвориторики великої ваги набувають дослідження мови ЗМІ в аспекті її впливу на аудиторію [10] та ролі мовних засобів у конструюванні дійсності [5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Прагнення авторів текстів новин до «об'єктивності, збалансованості та неупередженості» [3, 117] неодноразово ставало предметом лінгвістичних розвідок присвячених межам об'єктивності [7], перевазі прагнення до читабельності над бажанням досягти об'єктивності [10], конструюванню референтів, міжреферентних відношень та подій в англомовному медійному дискурсі [5], формуванню суспільної свідомості за допомогою газетного дискурсу [1]. Намагання науковців визначити феномен об'єктивності та відтворити його втілення в Інтернет-дискурсі зумовлює **актуальність** пропонованої розвідки.

Розглядаючи об'єктивність як відсутність упередженості, суб'єктивних суджень і оцінок, правдивість, моральну нейтральність й точність [7,138], до текстових засобів її створення зараховуємо дистанціювання з посиланням на щонайменше декілька джерел [8, 174], баланс точок зору протилежних сторін [8, 51, 137]; відмову від власних оцінок; точне іменування місць, часу й учасників подій [6, 158; 8, 41]. Точність як складова частина об'єктивності виявляється в об'єктивації змісту статті одиницями, що позначають три рівні категоризації: базовий, який надає основну концептуальну інформацію стосовно категорії, суперординатний, що характеризується високим ступенем узагальнення при низькій схожості членів кате-

© Набок А. І. Текстове втілення стратегії об'єктивації в англомовних інтернет-новинах

горії, й субординатний, що відзначається високим ступенем деталізації за великої кількості специфікаційних характеристик для кожного члена категорії [11, 71-81]. Точність є основою стратегії текстової об'єктивації, яка позначає послідовність дій, підпорядковану досягненню певної мети [2, 100] та втілену тактиками як діями, що сприяють реалізації стратегій [2, 110].

Метою статті є встановлення ролі стратегії текстової об'єктивації в представленні змісту англомовних Інтернет-новин. Її головне призначення вбачаємо у створенні ефекту об'єктивності у заголовку, інтродуктивному блоці, блоках головної події, фону, коментарів [9, 258]. Зазначена мета передбачає виконання таких **завдань**: виокремити стратегії й тактики текстової об'єктивації змісту при побудові англомовних текстів Інтернет-новин, встановити текстове втілення стратегії і тактик.

Матеріалом розвідки слугують тексти новинного сайту Бі-Бі-Сі (www.bbc.co.uk).

Виклад основного матеріалу дослідження. За способом утілення стратегія об'єктивації може бути *монотактичною,* передбачаючи застосування лише однієї тактики, що деталізує спосіб репрезентації окремого компонента ситуації, й *політактичною,* за якої декілька тактик одночасно уточнюють зображення кількох компонентів події.

У цій статті розглянемо монотактичну стратегію, яка підпорядковує тактики якісної і кількісної об'єктивації змісту. Перші з них створюють ефект об'єктивності за рахунок ідентифікації властивостей референтів, що репрезентують осіб, інституції, просторові або темпоральні характеристики подій. Тактика кількісної об'єктивації змісту передбачає вживання одиниць, які вказують на кількісні показники.

За монотактичної стратегії якісна об'єктивація змісту передбачає вживання в заголовку номінативних одиниць, які позначають референти класифікаторами, вираженими загальними іменниками без артикля, напр., *president, teenager,* або безартиклевими сполученнями іменників з прикметниками, напр., *interim leader, Argentine judge: British jihadist admits terror offences* (BBC 20.01.2015). Об'єктивація базового рівня відбувається в інтродуктивному блоці через позначення суспільної ролі або особистих характеристик учасників події неозначеними іменниками, напр., *a rebel* та одиницями з підрядним реченням, які характеризують осіб у певному ракурсі, напр., *A British jihadist who faked his death in Syria*. Об'єктивація образу учасників подій на субординатному рівні категоризації реалізується у блоці головної події антропонімами, наприклад, *Mr.Scott* й адресними іменами як дискурсивними конструкціями, що складаються з антропоніма, який репрезентує людину, та дескриптивних елементів для позначення індивідуальних й суспільних координат особи [5, 101-104], наприклад, *Deputy head of the Gambian Diplomatic Mission in Kensington, Yusupha Bojang*.

Тактику створення ефекту об'єктивності при позначенні людини демонструє стаття про вбивство хлопчика під заголовком *Lincoln boy`s death: Man charged with grandson`s murder* (BBC 25.12.2014). У заголовку обвинувачений ідентифікований загальним іменником *man*, а жертва – субстантивом *grandson*, безартиклева форма яких вказує на суперординатний рівень категоризації як найбільш загальний рівень позначення референтів. В інтродуктивному блоці ефект об'єктивації створюється через взаємодію субординатної й базової категоризації. За першої з них ужитий в заголовку іменник *man* суперординатного рівня категоризації замінюється означеною іменною фразою *the grandfather,* яка ідентифікує родинний статус вбивці на субординатному рівні категоризації. Водночас об'єктивація на базовому рівні вбитого хлопчика відбувається заміною іменника суперординатного рівня категоризації *grandson* на словосполучення базового рівня *a nine-year old boy*: *The grandfather of a nine-year old boy found dead in Lincoln has been charged with his murder*. Об'єктивація на субординатному рівні здійснюється у блоці головної події заміною класифікатора *grandfather* ужитого в інтродуктивному блоці на адресне ім'я *Stewart Greene, 64, from Grimoldby, near Louth*, що складається з антропоніма *Stewart Greene*, одиниць на позначення віку та місця проживання обвинуваченого разом із заміною класифікатора *a nine-year old boy* на антропонім *Alex*

Robinson, який іменує вбитого хлопчика: *Stewart Greene, 64, from Grimoldby, near Louth, will appear at Lincoln Magistrates Court accused of killing Alex Robinson.*

Тактика об'єктивного позначення інституцій полягає у базовому й субординатному представленні в тексті організацій і документів, позначених у заголовку одиницями суперординатного рівня, напр., *company* або взагалі не названих. За аналогією до тактики об'єктивного позначення осіб значення класифікаторів, що у заголовках позначають інституції на суперординатному рівні, уточнюється в інтродуктивному блоці одиницями базового рівня категоризації, що класифікують організації, напр., *a Chinese firm,* а субординатні одиниці називають їх у блоці головної події. Наприклад, у заголовку статті *South Sudan`s Salva Kiir sacks cabinet* (BBC 24.07.2013) іменник *cabinet* позначає на суперординатному рівні кабінет міністрів, про що свідчить відсутність артикля. Об'єктивація на базовому рівні відбувається у наступних блоках статті. В інтродуктивному блоці об'єктивація представлена інтенсифікаційним прикметником *entire,* який у словосполученні *his entire cabinet* позначає всіх членів кабінету міністрів на базовому рівні категоризації: *South Sudan's president has sacked his entire cabinet, in an apparent power struggle with other senior leaders*. У блоці головної події об'єктивація на базовому рівні здійснюється словосполученням *all ministers*, яке співвідноситься з виразом *entire cabinet* у заголовку, а також словосполученням *deputy ministers*, яке означає склад кабміну: *Salva Kiir issued a decree dismissing all ministers and deputy ministers, as well as Vice-President Riek Machar*. Об'єктивація на субординатному рівні у блоці головної події досягається додаванням адресного імені *Vice-President Riek Machar*, що називає віце-президента.

Тактика об'єктивного зображення простору реалізується у текстах новин через уточнення місця подій обставинами на позначення загальних *(across Europe)* і точних координат *(on the estate of Belvoir Castle, in Leicestershire)* або завдяки пояснювальній об'єктивації через пояснення розташування місць подій.

Об'єктивацію просторових характеристик через уточнення місця події спостерігаємо при членуванні концептуального простору навколо людини, позначеного топонімами ідентифікації територій, як-от: *California oil spill sparks state of emergency* (BBC 20.05.15), за допомогою додавання одиниць на позначення сторін світу, які є конституентами ментальної моделі простору в свідомості людини [4, 7], наприклад, *A state of emergency has been declared in southern California*. При цьому обставини на позначення сторін світу, називаючи одну зі сторін *(north, south, east, west)* в інтродуктивному блоці, уточнюють місце події, орієнтуючи читача у просторі, як-от: *A state of emergency has been declared in southern California*. Просторова об'єктивація у блоці головної події відбувається обставинами з топонімами, які точно позначають її місце, напр., *The spill 20 km near Santa Barbara* […] *across Refugio State Beach*.

Об'єктивне представлення простору через уточнення просторових координат демонструє стаття під заголовком *Sri Lanka landslide: Ten dead and 300 missing* (BBC 29.10.2014). Об'єктивація за допомогою одиниць, які вказують на базовий рівень категоризації при позначенні простору у інтродуктивному блоці, реалізується прикметником *central*, який взаємодіє зі сторонами світу у складі обставини місця *in central Sri Lanka*, локалізуючи подію у Центральній Шрі-Ланці:*At least 10 people are dead and hundreds are missing following a landslide in central Sri Lanka*. Об'єктивація за допомогою одиниць, які вказують на субординатний рівень категоризації, здійснюється у першому реченні блоку головної події власною назвою *the Meeriyabedda tea plantation* на позначення точних координат плантації, де відбулася подія, та обставини *near the town of Haldummulla, about 200 km (120 miles) east of the capital Colombo*, яка вказує на місто, біля якого знаходиться плантація, на якій відбувся зсув ґрунту: *The mudslide hit the Meeriyabedda tea plantation near the town of Haldummulla, about 200 km (120 miles) east of the capital Colombo*[…].

За пояснювального різновиду об'єктивації, що виявляється у повторенні назв місць подій, топоніми у заголовку позначають місце події, а обставини в інтродуктивному блоці та блоці головної події деталізують його розташування. Проілюструємо пояснювальний вид об'єктивації за допомогою статті *St.Louis unrest after police killing of teenager* (BBC 24.12.2014). Об'єктивному зображенню місця події у заголовку сприяє топонім *St.Louis* при позначенні міста, де відбувались заворушення, а в інтродуктивному блоці топонім *Missouri*, позначаючи штат Міссурі, уточнює місце події у більш загальному масштабі: *US police have clashed with protesters in Missouri after an officer shot dead a black teenager* […]. Повторне вживання топоніма *St.Louis* у блоці головної події підтримує об'єктивне позначення місця події, здійснене у заголовку: *A crowd of about 100 gathered at the scene in St.Louis early on Wednesday after scuffles the night before.*

Тактика об'єктивного представлення часу події полягає в уточненні змісту заголовка у тексті обставинами, напр., *15 minutes before full time* та підрядними реченнями часу, напр., *when it broke on Tuesday*. Специфіка текстів, побудованих згідно з цією тактикою, полягає в ідентифікації часу в заголовках темпоральними обставинами *before, after*, які визначають одну подію стосовно іншої (*Argentine footballer Franco Nieto dies after attack* (BBC 19.05.2015), або у відсутності у заголовках одиниць позначення часу події (*Nigeria suicide bomb kills seven* (BBC 19.05.2015).

Тактику створення об'єктивності у статтях, заголовки яких позначають час через співвіднесення подій, ілюструє стаття під назвою *New York City gas explosion: Second body found three days on* (BBC 29.03.2015). У цьому заголовку подія пошуку тіла загиблого, позначена суб'єктно-предикатною групою *second body found*, співвідноситься з попередньою подією вибуху газу *New York City gas explosion,* на що вказує обставина *three days on*, яка позначає приблизний час події. Ефект об'єктивації в інтродуктивному блоці та блоці головної події створюється уточненням часу вибуху та ідентифікації загиблих згідно з послідовністю перебігу подій. Спочатку в інтродуктивному блоці обставина *on Thursday* уточнює день вибуху (*Two bodies been found at the site of a massive gas explosion that flattened three buildings in New York on Thursday),* а обставина *on Sunday* у блоці головної події уточнює час пошуку тіл загиблих: *The bodies were found on Sunday, but no identities have been released.*

Темпоральна об'єктивація змісту статей, у заголовках яких не позначено час, відбувається в інтродуктивному блоці обставинами чи підрядними реченнями, які опосередковано вказують на час, визначаючи його відносно ще однієї події, з подальшим уточненням у блоці головної події. Тактика об'єктивного позначення часу події втілена в тексті під заголовком *Costa Rica boat accident kills three elderly tourists* (BBC 05.01.2015). Темпоральна об'єктивація події відбувається у інтродуктивному блоці підрядним реченням *when a boat carrying more than 100 people capsized in rough seas*, яке опосередковано повідомляє про час події, співвіднесенням катастрофи судна з загибеллю туристів: *Three elderly tourists were killed in Costa Rica when a boat carrying more than 100 people capsized in rough seas.* Темпоральна об'єктивація за допомогою одиниць, які вказують на субординатний рівень категоризації, відбувається позначенням точного часу інциденту обставинами *09:00 local time (15:00 GMT)* у другому реченні блоку головної події: *The accident happened around 09:00 local time (15:00 GMT)*.

Тактика створення об'єктивності за рахунок позначення кількості передбачає об'єктивацію за допомогою одиниць базового й субординатного рівнів у заголовках, де числівники вербалізують точні кількісні дані, приблизно позначають кількість та відсутні будь-які позначення кількості.

Тактика створення об'єктивності у текстах, заголовок яких позначає точні кількісні дані, реалізується їх подальшою деталізацією у тексті, що ілюструє стаття про інфляцію в Китаї під заголовком *China's core inflation rises by 1.4% in February* (BBC 10.04.2015). Кількісна об'єктивація позначення інфляції відображеної відсотками *1.4 %* у заголовку відбувається в

інтродуктивному блоці через її зіставлення з попередніми роками, коли показники були нижчими, за допомогою словосполучень *from a year earlier* та *five-year low*: *China's core inflation rate rose by 1.4% in February from a year earlier, recovering from a more than five-year low and exceeding most expectations*. Об'єктивація позначення інфляції у блоці головної події реалізується уточненням видів існуючої споживчої інфляції відображеної значенням *0.8%*, прогнозованої споживчої інфляції *(3%)* та минулорічної з показником *3.5%*: *The consumer price inflation (CPI) data compares with a rise of 0.8% in January* […]. *China's new consumer inflation target is about 3%, down from 3.5% in 2014.*

Приблизні кількісні дані, представлені в заголовках іменниками *amount, number* або дієсловами *rise, reduce* об'єктивуються у статтях одиницями точної семантики *(a 25% reduction)*. Наприклад, у заголовку статті *Ireland manufacturing sales and exports rise* (BBC 04.12.2014) присудок *rise* лише вказує на підвищення продаж, відображаючи рух угору КІЛЬКІСНОЮ ВЕРТИКАЛЛЮ. Об'єктивація одиницями субординатного рівня відбувається у вступі й блоці головної події через специфікацію кількості грошей та відсотків від продажів стосовно різних кількісних вертикалей. В інтродуктивному блоці числівник *18.1bn* на позначення загальних прибутків у виробництві ідентифікує точку на ГРОШОВІЙ ВЕРТИКАЛІ, відсотковий еквівалент прибутків *3.2%*, вказує на позначку на ВІДСОТКОВІЙ ВЕРТИКАЛІ, а іменник *increase* позначає зростання кількості прибутків стосовно обох ВЕРТИКАЛЕЙ: *Manufacturing firms in Northern Ireland had sales estimated at £18.1bn last year, a 3.2% annual increase*. Об'єктивація одиницями субординатного рівня категоризації у блоці головної події позначена словосполученнями з числівниками *to £8.2bn, to £1.6bn, to £3.1bn*, які диференціюють окремі суми прибутків від продажів товарів у Великій Британії, Ірландії, країнах Єврозони та у решті світу, вказуючи на РУХ УГОРУ стосовно ГРОШОВОЇ ВЕРТИКАЛІ. При цьому включення до блоку головної події відповідних процентних позначень *2.2%, 10%, 4.8%* додатково відображає РУХ УГОРУ ВІДСОТКОВОЮ ВЕРТИКАЛЛЮ, сприяючи об'єктивному позначенню кількісних даних: *Sales to Great Britain reached […] 2.2% to £8.2bn. The recovery in sales to the Republic of Ireland* […] *10% to £1.6bn*. *Exports to the rest of the European Union* […] *16% to £1.5bn.Sales to other world markets rose by 4.8% to £3.1bn.*

Тактика створення об'єктивності у текстах, заголовки яких не містять числових позначок, реалізується кількісними показниками у вступі й блоці головної події, що ілюструє стаття про смерть японської довгожительки із назвою *World's oldest person Misao Okawa dies in Japan* (BBC 01.04.2015). Наведений заголовок містить прикметник *oldest*, який якісно характеризує найстаршу людину на Землі. Об'єктивація змісту заголовка одиницями субординатного рівня категоризації здійснюється уточненням віку жінки в інтродуктивному блоці числівником *117*, що співвідносить кількість прожитих років з позначкою на ВІКОВІЙ ШКАЛІ (*The world's oldest living person, Japan's Misao Okawa, has died from heart failure at the age of 117),* з додаванням у блоці головної події вказівки на рік її народження, який корелює з числівником на позначення віку *117*, ідентифікуючи позначку на ВІКОВІЙ ШКАЛІ (*She died in a nursing home in Osaka, the city she was born in on 5 March 1898)*, створюючи об'єктивне подання інформації про японську довгожительку.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Стратегія текстової об'єктивації представлення змісту англомовних Інтернет-новин втілюється у статтях якісною і кількісною тактиками створення ефекту об'єктивності при формуванні образу осіб, інституцій, простору, часу, кількісних характеристик. Вказані тактики реалізуються в текстах через уточнення змісту заголовка, позначеного одиницями суперординатного рівня категоризації, за допомогою об'єктивації позначення компонентів події в інтродуктивному блоці одиницями базового рівня та уточнення змісту заголовка у блоці головної події одиницями субординатного рівня. Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в описі політактичної стратегії об'єктивації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Желтухина М. Р. Медиавоздействие на адресата в различных типах дискурса / М. Р. Желтухина // Аргументативная риторика в практике политического, делового и административного правового общения: Материалы международной Интернет-конференции. – Волгоград: Волгоградское научное издательство, 2010. – С. 21 – 38.

2. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О. С. Иссерс; [монография]. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 284 с.

3. Колегаева И. М. Газетный текст как коммуникативное явление / И. М. Колегаева // Записки з романо-германської філології. – Одеса: Латстер, 2002.–Вип. 11. – С. 116 – 126.

4. Красницька К. В. Вербалізований концепт *сторони світу* в англомовній картині світу: автореф. дис. … канд. філол. наук: 10.02.04 / К. В. Красницька. – Одеса, 2015.– 20 с.

5. Потапенко С. І. Сучасний англомовний медіа-дискурс: лінгвокогнітивний і мотиваційний аспекти / С. І. Потапенко [Монографія]. – Ніжин: Вид. НДУ імені М.Гоголя, 2009. – 391 с.

6. Bell A. The discourse structure of news stories / A. Bell // Approaches to Media Discourse. – Oxford: Blackwell Publishers, 1998. – P. 64 – 104.

7. Cohen-Almagor R. The limits of objective reporting / R. Cohen-Almagor // Journal of Language and Politics. – 2008. – Vol. 7, N.1. – P. 138 – 157.

8. Cotter C. News Talk: Investigating the Language of Journalism / C. Cotter. – Cambridge: Cambridge University Press, 2010. – 280 p.

9. Dijk van T. A. Structures of news in the press / T. A. van Dijk // Discourse and Communication. – Berlin : Mouton de Gruyter, 1985 – P. 69–93.

10. Maat H. P. Editing and genre conflict: how newspaper journalists clarify and neutralize press release copy / H .P. Maat // Pragmatics. – 2008. – Vol. 18, N. 1. – P. 87–113.

11. Ungerer F. An Introduction to Cognitive Linguistics / F. Ungerer, H.-J Schmid. – L. : Longman, 2006. – 384 p.

УДК 811.111’373.611’42

ОКАЗІОНАЛЬНІ СКЛАДНОПОХІДНІ УТВОРЕННЯ В АНГЛОМОВНОМУ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

Никитченко К. П.
Київський національний лінгвістичний університет

Стаття присвячена науковим розвідкам з оказіонального словотворення у рамках когнітивної парадигми знання. Проаналізовано та підсумовано наукові розвідки щодо тлумачення словоскладання та описано оказіональні складнопохідні утворення в англомовному постмодерністському художньому тексті.

Ключові слова: *оказіональне складнопохідне утворення, словоскладання, когнітивна лінгвістика, постмодернізм.*

Никитченко Е. П. Окказиональные сложнопроизводные образования в англоязычном постмодернистском художественном тексте. *Статья посвящена научным изысканиям с окказионального словообразования в рамках когнитивной парадигмы знания. Проанализированы и суммированы научные исследования относительно толкования словосложения и описаны окказиональные сложнопроизводные образования в англоязычном постмодернистском художественном тексте.*

Ключевые слова: *окказиональное сложнопроизводное образование, словосложение, когнитивная лингвистика, постмодернизм.*

Nykytchenko K. P. Occasional derivational compounds in English postmodern literary text. *The author researches into occasional word-formation within cognitive paradigm of knowledge that enables a new level of analysis. New understanding acquires the investigation of linguistic change processes, research and description of complex issues that are related to nominative potential of new words and their ability to record, accumulate and reproduce some meaningful fragments of real world in human consciousness. The author deduces that occasional compounding forms a word out of two or more root morphemes, for instance, the root can be represented by nouns (both proper and common), adjectives and verbs; also, it can be represented by word-combinations that differ in structure and semantics.*

Key words: *occasional derivational compound, compounding, cognitive linguistics, postmodernism.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв’язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Неослаблий інтерес широкого кола лінгвістів до вивчення проблем неології, зокрема оказіонального словотворення, англійської мови є цілком зрозумілим і закономірним. З одного боку, це пов’язано з тим, що «мова є складною динамічною системою, яка постійно й безперервно розвивається» [7, 15], що знаходить своє відображення на лексичному рівні мови, оскільки лексика реагує на всі події сучасного економічного, політичного та культурного життя соціуму. У зв’язку з цим у центрі уваги сучасного мовознавства знаходяться проблеми неології, зокрема вивчення оказіоналізмів, що дають змогу спостерігати «живі процеси» у мові. З іншого боку, в умовах постмодерну, який є «химерним феноменом сучасності» [1, 3], «естетичним свавіллям» (В. Малухин), своєрідним «абсурдиським мисленням» (Т. К. Гуменюк, О. М. Йосипенко), виникла нагальна потреба в передачі нового знання, нової інформації шляхом використання оказіоналізмів, які вважають «домінантою поетичної мови

© Никитченко К. П. Оказіональні складнопохідні утворення в англомовному постмодерністському художньому тексті

сучасності» [6]. Крім того, оказіоналізми виступають тим важелем, через який автор здійснює вплив на читача.

Актуальність наукової розвідки визначається зростаючим інтересом сучасної неології до інноваційного потенціалу мови у царині словотворення. Необхідність переосмислення положень класичної неології в термінах і принципах когнітивної парадигми зумовлює опис лінгвокогнітивної природи способів оказіонального словотворення. Актуальність дослідження полягає також і в тому, що на сьогодні немає праць присвячених лінгвістичним дослідженням романів англомовної письменниці Меріан Кейз – представниці жанру «чикліт» доби постфемінізму.

Метою статті є виявлення основних словотворчих моделей, на основі яких побудовані оказіоналізми. **Об'єктом** нашого дослідження є способи творення оказіоналізмів в англомовному постмодерністському художньому тексті, а **предметом** – когнітивні особливості творення оказіональних складнопохідних утворень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Словоскладання є одним із магістральних напрямів розвитку словникового складу англійської мови, адже саме в галузі словоскладання особливо експліцитно виступають закони розвитку мови. Залежно від структури, складні слова можна розділити на п'ять груп: складні слова, утворені простим складанням основ; складні слова, в яких основи зрощені з'єднувальним голосним або приголосним; складні слова, в яких основи повнозначних слів зв'язані основою прийменника або іншого службового слова; складно-скорочені слова; складно-похідні слова.

Розглянемо детальніше ***складнопохідні оказіональні утворення***. Поява складнопохідного слова (як і композиту), як результату об'єднання двох або, рідше, трьох основ, що функціонує як одне ціле, завжди відображає прагнення замінити одну сутність іншою таким чином, щоб полегшити цим ментальні або ж розумові процеси у людській свідомості. На цьому слушно зауважує О. С. Кубрякова: «заміщаючи за допомогою мовного знака складні або розгорнуті когнітивні структури, ми отримуємо можливість оперувати ними у нашій свіломості з більшою легкістю, оскільки підставляємо на їхнє місце один-єдиний символ» [4, 421], який передає нове мовне знання.

Слід зазначити, що словоскладання є адитивним засобом передачі мовного знання, коли екстенсивний шлях приєднання елементів вказує на інформаційну потужність новоутворення [2, 245]. Принцип комбінування двох слів походить від природної людської тенденції вбачати річ ідентичну вже існуючій і, водночас відмінну від неї [9, 187], що дає підстави говорити про застосування механізму аналогії при творенні складних слів, та про тенденцію до вираження одного поняття складною конструкцією.

Ми, вслід за В. Д. Бяликом, розглядаємо словоскладання (разом із афіксацією) як ***агреговані способи словотворення***, як своєрідні лінгвокогнітивні механізми репрезентації мовного знання. Під агрегованим способом словотворення розуміємо такий спосіб творення оказіоналізмів, за якого має місце процес додавання (прирощення) смислів, експліцитно репрезентованих елементами структури нової лексичної одиниці [3, 13]. Прирощення смислів безпосередньо пов'язано з лінгвокогнітивною процедурою поєднання (комбінації), що виявляється у складанні смислів, квантів нового знання.

Складнопохідне слово, як таке, що складається щонайменше з двох кореневих морфем та деривaційного афікса, що відноситься до всієї одиниці [8, 36], є досить продуктивним у сучасній англійській мові.

Матеріал дослідження показує, що англомовні постмодерністські художні тексти рясніють складнопохідними оказіоналізмами-номінативами із суфіксом **-er**, які утворюються за патернами: **(Num + N) + -er = Q_nN** (*ten-denier* – «*ноги в тонких панчохах, щільність яких 10 ден»),* **(N + V) + -er = Q_nN** (*kerb-crawler* – «*візник, який повільно їде аби підібрати того, хто стоїть на узбіччі»)*, причому останнє слово містить елемент дерогативної оцінки: *«A car pulled up, the man within leant over and opened the door for her and, feeling mildly like a prostitute being picked up by a* ***kerb-crawler****, Lisa got in.»* (13, 417).

Як свідчить проведене дослідження, у АПХТ спостерігається активний процес утворення складнопохідних іменників за патерном **(N + V) + -er = Q_nN**: *ad-placers – «рекламодавці», attention-seeker – «шукач уваги», joy-robber – «грабіжник радості», hairstrocker – «той, хто прилизує своє волосся», water-drinker – «той, хто п'є воду (замість алкогольних напоїв)».*

Складні основи такого типу утворені від різних словосполучень, а тому, перебуваючи у структурі складнопохідних оказіоналізмів, відтворюють, хоча і в зміненому вигляді, структурно-семантичні відношення цих словосполук. Так, це можуть бути відношення дієслова та іменника як складової ідіоми: *grudge-holder (to hold a grudge)*; відношення дієслова та іменника (прямого додатка): *finger-biter (to bite finger*).

Високопродуктивною у романах жанру чикліт виявилася складнопохідна модель утворення прикметників **N_{q1} + N_{q2} + -ed = Q_nAdj**. Такі складнопохідні оказіональні лексеми імплікують різні значеннєві характеристики: елемент схожості (*house-shaped, mutant-shaped*, *suitcase-shaped*), значення розміру (*aircraft-hangar-sized, crater-sized, doll-sized, monkey-sized*), колір предмета (*bile-coloured, biscuit-coloured, face-coloured, mood-coloured, mushroom-coloured, pewter-coloured, toffee-coloured*).

Утворення оказіоналізмів у досліджених текстах за допомогою словоскладання відбувається двома шляхами: на нормами побудови складних слів в англійській мові та за оказіональними моделями, причому останні знаходяться на периферії, оскільки «всяке раптове і швидке привнесення в мову нових засобів словотворення містить у собі небезпеку перетворення засобу комунікації на незручний, і, можливо, повністю непридатний засіб для спілкування» [5, 13].

Проте все ж простежується тенденція до використання оказіональних моделей типу *Luke-shaped*, де перша основа складного слова виступає власним ім'ям: *"I hadn't had a holiday in ages. I could do with a rest, some peace and serenity. Somewhere to hide and lick my* ***Luke-shaped*** *wounds"* (12, 15), або ж поєднанням власного імені та знижено-розмовного слова: *"... a still-warm seat with a* ***Luke's-arse-shaped*** *indentation in it"* (12, 362).

Велика кількість складнопохідних (парасинтетичних) оказіональних ад'єктивних композитів є прикметниками за типом «бахуврихи», тобто складними словами зі значенням посесивності. Першим компонентом таких слів виступають переважно основи якісних прикметників, рідше – відносних. Так, у реченні *"They jerkes awake simultaneously, looked at the clock and stared at each other, wild-eyed and* ***sticky-up-haired*** *with fear"* (14, 199) новоутворений складнопохідний прикметник *sticky-up-haired* описує людину, у якої «*від жаху волосся дибки встало»*. Другим компонентом у більшості випадків слугує основа іменника.

Складнопохідні посесивні слова використовуються в «метасеміотичному плані в художньому тексті для набуття стилістичного ефекту як один із засобів утворення яскравого, виразного означення – епітета» [5, 14] та замінюють розгорнені порівняння. Наприклад, *"Katherine glanced up and saw a selection of* ***bulbous-nosed*** *faces checking her out"* (10, 500), де *bulbous-nosed – «із носами, схожими на цибулини (бульби)"*.

Створення оказіоналізмів за типом «бахуврихи» відбувається завдяки властивості людини (у даному випадку автора) створювати асоціації, що є наслідком реальної залежності явищ і предметів навколишнього світу та особистісного сприйняття світу різними індивідами. Новоутворені оказіоналізми створюють відповідні асоціації та образи, які оновлюють загальноприйняті засоби літературної мови, що проявляється у наступному прикладі.

"Dylan went to procure a cushion for Molly to sit on, and as Clodagh wrestled a knife out of Molly's hand she caught a glimpse of Dylan chatting persuasively with a waitress – a ***Bambi-limbed*** *teenager – who flushed at her proximity to such a good-looking man"*(13, 57).

У цьому текстовому фрагменті офіціантка зображена як *Bambi-limbed teenager*, де власне ім'я є прецедентним, що одразу викликає асоціації з кволим оленятком із діснейлендівського мультфільму «Бембі», що дає усі підстави говорити про те, що оказіоналізм має значення *«така ж худенька, тендітна як Бембі»*.

Різноманітність і широта словотворчої бази, безперечно, позитивно впливає на передбаченість утворення значної кількості оказіоналізмів цього типу та їх можливу узуалізацію. Так, низка оказіоналізмів, знайдених у постмодерністському художньому тексті, описують зовнішність та характер персонажів і утворені з полівалентним ітеративним другим компонентом *eye* (*dancing-eyed, starey-eyed*), *face* (*glittery-faced, stiff-faced*), *hair* (*bouffy-haired, lank-haired, peroxide-haired*), *skin* (*dewy-skinned, velvet-skinned*). Такі способи словотворення є надзвичайно продуктивними.

Менш продуктивними є складнопохідні ад'єктивні оказіоналізми з другим компонентом *-belly (beer-bellied – «з розбитим пивом животом»), -brain (able-brained – «розумний, башковитий»), -cheek (two-cheeked – «в обидві щоки»), -chest (enormous-chested – «з величезним торсом»), -chin (cleft-chinned – «із роздвоєним підборіддям»), -foot (club-footed – «нетверді кроки»), -head (muzzy-headed – «з неясною головою»), -jaw (lean-jawed – «зі щелепою, що аж відвисає»), -leg (curly-legged – «із закрученими ніжками»), -lip (large-lipped – «з великими губами»), -nail (fake-nailed – «з нарощеними нігтями»), neck* (*boat-necked – «із горловиною човником»*), *-nose (bulbous-nosed – «із носом-бульбою»), -stomach (flat-stomached – «із плоским животом»), -thigh (big-thighed – «пишнобедрий»), -tongue (swollen-tongued – «з опухлим язиком»), -tooth (black-toothed – «із чорними зубами»), -voice (boomy-voiced – «із басистим голосом»), -waist (tiny-waisted – «із крихітною талією»).*

Арсенал мовленнєвої палітри автора зумовлений його намірами і включає також оказіоналізми з компонентом *-filled* у значенні «заповнений» *(fear-filled, sofa-filled)*, причому перша частина слова часто представлена власною назвою (*Lesley-Lattimore-filled*, *Maltesers-filled*).

"'Jojo was a big girl – bigger than Cecily could imagine being in her worst ***Maltesers-filled*** *nightmares – but she was gorgeous"* (14, 142). Новотвір означає *«жахіття на тему Maltesers».* Цей приклад видається цікавим, адже таке вживання оказіоналізму зумовлено інтенцією автора привернути увагу читача, наголошуючи саме на хрустких драже Maltesers, покритих молочним шоколадом.

Поширені також слова з компонентами *-based (Madras-based – «на основі фільму Мадрас»), -covered (all-bases-covered – «у всіх областях», spandex-covered – «вкритий спандексом»), -crazed (religion-crazed – «помішаний на релігії»), -encrusted (bling-encrusted – «інкрустований стразами»), -infested (bell-infested – «усипаний дзвіночками»), -knockered (fake-knockered – «той, хто постійно чіпляється без підстави»), -patterned (wave-patterned – «із хвилястим візерунком»), -related (wedding-related – «пов'язаний з весіллям»), -riddled (Alzheimer's-riddled – «той, що хворіє недугою Альцгеймера»), -scented (pomegranate-scented – «із запахом граната»), -soaked (heroin-soaked – «просочений героїном»), -stained (ash-stained – «із плямами попелястого кольору»), themed (U2-themed – «із тематикою U2»),* які несуть відповідне значення.

Складнопохідні оказіоналізми утворюються за патернами: **(Num + N) + -ed = Q_nAdj** (*two-cheeked*, *two-personed*), **(Adj. + N) + -ed = Q_nAdj** (*fuzzy-bordered, hard-flagged*)**, (N + N) + -ed = Q_nAdj** (*elephant-friezed, lezzer-inclined*), **(Adv. + N) + -ed = Q_nAdj** (*spindly-heeled, sunny-natured*).

Трапляються також одиничні приклади складнопохідних оказіональних прикметників, які утворені шляхом «подвійного словотворення», тобто складання основ + афіксації (**Adj. + N + -er = Q_nN**) та деривaційного афікса **-esque***: social-workeresque – «показний».*

"*You can't face it, can you, Lucy?' she said, looking at me with this infuriating saint-like, doe-eyed expression, all faux-compassion and* ***social-workeresque*** *concern"* (11, 491).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Творення складнопохідних оказіоналізмів у процесі лінгвокреативної розумової діяльності спирається на сферу фонових знань людини, в яку надходить інформація з індивідуального досвіду, що вимагає підбору особливого «упакування» для передачі нового знання. Крім того, словоскладання відображає специфіку англійської мови – її аналітичність. Проаналізовані вище новотвори свідчать, що для утворення складнопохідних оказіоналізмів використовуються, з одного боку, різні за морфо-

логічною будовою основи іменників (як власні, так і загальні), прикметники та дієслова, а з іншого – словосполуки, які різняться за структурою та семантикою. Перспективу подальших досліджень убачаємо у вивченні оказіональних композитних утворень у романах постфеміністичного жанру крізь призму постмодерністської поетики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабелюк О. А. Принципи постмодерністського текстотворення сучасної американської прози малої форми [Текст] : монографія. – Дрогобич: ТзОВ «Вимір», 2009. – 296 с.
2. Бялик В. Д. Епістемологія лексичного квантора [Текст] : монографія / Василь Дмитрович Бялик. – Чернівці: Золоті литаври, 2012. – 420 с.
3. Бялик В. Д. Лексичний квантор в англомовному публіцистичному дискурсі : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.04 / Бялик Василь Дмитрович. – К., 2013. – 32 с.
4. Кубрякова Е. С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира // Язык. Семиотика. Культура / Рос. академия наук. Ин-т языкознания. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
5. Омельченко Л. Ф., Соловйова Л. Ф., Мороз Т. М. Англійські оказіоналізми-композити у художньому дискурсі: лінгвопрагматичний аспект // Вісник. Збірник наукових статей Київського Міжнародного Університету. – 2008. – Серія: Іноземна філологія (5). – С. 12-24.
6. Ріжко Р. Оказіоналізми як домінанта поетичної мови кінця XX – початку XXI століття: функціональний аспект [Текст] / Руслана Ріжко // Лінгвістичністудії : зб. наук. праць / Донецький нац. ун-т; наук. ред. А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2011. – Вип. 23. – 325 с.
7. Турчак О. М. Оказіоналізми у мові української преси 90-х років XX століття: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Олена Михайлівна Турчак. – Д., 2005. – 19 с.
8. Lukianova G. L. Lexicology / G. L. Lukianova. – Cherkasy : Cherkasy State University, 2001. – 108 c.
9. Marchand H. The categories and types of present-day English word-formation. A synchronic-diachronic approach. – München: Verlag C. H. Beck. Second edition, 1969. P. x–xxvii, – 545 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

10. Keyes M. Last Chance Saloon / Marian Keyes. – London: Penguin Books Ltd, 2000. – 596 p.
11. Keyes M. Lucy Sullivan is getting Married / Marian Keyes. – London: Arrow Books, 2010. – 650 p.
12. Keyes M. Rachel' Holiday / Marian Keyes. – London : Penguin Books Ltd, 1997. – 627 p.
13. Keyes M. Sushi for Beginners / Marian Keyes. – London: Penguin Books Ltd, 2001. – 564 p.
14. Keyes M. The Other Side of the Story/ Marian Keyes. – London : Penguin Books Ltd, 2004. – 648 p.

УДК 811.111'367:81'22 : 82-1(73)

КОМПОЗИЦІЙНО-МОВЛЕННЄВІ ФОРМИ У СИНТАКСИЧНОМУ ПРОСТОРІ ПОЕТИЧНОЇ ДРАМИ Т.С. ЕЛІОТА «СУІНІ-АГОНІСТ»

Олімська А. К.
Херсонський державний університет

У статті розглядається синтаксичний простір як сукупність синтаксичних конструкцій, упорядкованих певними синтаксичними відношеннями і зв'язками, що визначає особливості формування типів композиційно-мовленнєвих форм і різновидів мовленнєвих жанрів у поетичній драмі.

Ключові слова: *синтаксичний простір, синтаксична конструкція, композиційно-мовленнєві форми, мовленнєвий жанр, поетична драма.*

Олимская А. К. Композиционно-речевые формы в синтаксическом пространстве поэтической драмы Т. С. Элиота «Суини-Агонист»*. В статье рассматривается синтаксическое пространство поэтической драмы как совокупность синтаксических конструкций, упорядоченных определенными синтаксическими отношениями и связями, что определяет особенности формирования типов композиционно-речевых форм и разновидностей речевых жанров в поэтической драме.*

Ключевые слова: *синтаксическое пространство, синтаксическая конструкция, композиционно-речевые формы, речевой жанр, поэтическая драма.*

Olymska A. K. Compositional Speech Forms in Syntactic Space of T. S. Eliot Poetic Drama "Sweeney Agonistes". *This article addresses syntactic space as a systemic organization of various syntactic constructions united by means of certain syntactic relations expressed by different connectors that predetermine specifics of creating various types of narrative (compositional speech forms) and speech genres in poetic drama.*

Key words: *syntactic space, syntactic construction, types of narrative, speech genre, poetic drama.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Аналітичний огляд наукових розвідок з вивчення поетичного тексту і поетичної драми як його різновиду в руслі *когнітивно-дискурсивної* парадигми засвідчив наявність різних напрямів і підходів до дослідження різних їх аспектів. Так, образний простір поетичних текстів висвітлено всебічно [див. напр.: 6], проте синтаксичний простір англомовної поетичної драми не набув системного вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній когнітивній лінгвістиці є окремі розвідки з вивчення ритміко-синтаксичної організації віршованих текстів у *лінгво-синергетичному аспекті* (А. В. Стрільчук, Н. В. Шевельова-Гаркуша) [14; 15], досліджено способи і засоби синтаксичної організації американських та афро-американських поетичних текстів у *лінгвокультурному* та *лінгвокогнітивному аспектах* (Н. В. Воробей, А. В. Стрільчук) [7; 14], у *когнітивно-прагматичному аспекті* з'ясовано особливості функціонування в американському поетичному мовленні окремих синтаксичних конструкцій (імперативних, питальних) (Н. С. Алфьорова, О. В. Заболотська,) [1; 9]. Що стосується англомовної поетичної драми як жанрового різновиду поетичних текстів, то вона вперше була досліджена лише в аспекті організації її концептуального простору та лінгвостилістичних засобів його втілення (Г. М. Передерій) [10]. Натомість синтаксич-

© Олімська А. К. Композиційно-мовленнєві форми у синтаксичному просторі поетичної драми Т. С. Еліота «Суіні-агоніст»

ний аспект поетичної драми не отримав належного висвітлення, що і зумовило вибір проблематики дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теоретико-методологічною базою дослідження слугують основні положення традиційної теорії синтаксису про системну взаємодію одиниць мікро- і макросинтаксису в художньому тексті (В. Г. Адмоні, І. І. Ковтунова) й новітні тлумачення суті синтаксичних конструкцій у когнітивній і конструкційній граматиках Р. Ленекера й А. Гольдберг. Синтаксичний простір розглядається в роботі як сукупність синтаксичних конструкцій, упорядкованих певними синтаксичними відношеннями і зв'язками, що визначає особливості формування типів композиційно-мовленнєвих форм і різновидів мовленнєвих жанрів у поетичному тексті. **Об'єктом** статті постають композиційно-мовленнєві форми у синтаксичному просторі англомовної поетичної драми Т. С. Еліота «Суіні-агоніст». **Предметом** дослідження є структурно-семантичні види синтаксичних конструкцій як одиниці мікро-синтаксису й складники композиційно-мовленнєвих форм у синтаксичному просторі англомовної поетичної драми Т. С. Еліота «Суіні-агоніст».

Мета дослідження полягає у виявленні особливостей синтаксичної організації англомовної поетичної драми Т. С. Еліота «Суіні-агоніст», а його **завдання** – установити типи і види композиційно-мовленнєвих форм у синтаксичному просторі аналізованої драми.

З метою встановлення типів і видів композиційно-мовленнєвих форм у синтаксичному просторі англомовної поетичної драми Т. С. Еліота «Суіні-агоніст» вважаємо за доцільне уточнити зміст таких понять як «мовленнєвий жанр», «мовленнєвий акт», «композиційно-мовленнєві форми», та «синтаксична конструкція».

Поняття мовленнєвого жанру вперше з'явилося в працях відомого російського вченого М. М. Бахтіна. Ще в 30-х рр. XX століття лінгвіст звернувся до проблеми одиниць спілкування та до так званих *життєвих жанрів*, які залежать від соціального середовища або комунікативної ситуації [2, 74]. Різноманітність мовленнєвих жанрів є безмежною, оскільки можливості людської діяльності є невичерпаними [там само, 250]. Висловлення, за М. М. Бахтіним, відображають специфічні умови та цілі кожної сфери людської діяльності не тільки своїм тематичним змістом, а й мовним стилем, але передусім композиційним складом. Ці три моменти – *тематичний зміст, стиль та композиційний склад* – нерозривно пов'язані у висловленні та однаково визначені специфікою певної сфери спілкування. А кожне окреме висловлення є індивідуальним, хоча кожна сфера використання мови випрацьовує свої відносно стійкі типи таких висловлень, котрі й визначаються як *мовленнєві жанри* [там само, 250].

Отже, **мовленнєвий жанр** відображає *відносно стійкі тематичні, композиційні та стилістичні типи висловлення, що є вербально-знаковими втіленнями типових ситуацій соціальної, психологічної й культурної взаємодії людей* [2, 241–242]. Мовленнєві жанри організують мовлення практично у такий же спосіб, як її організують граматичні форми (синтаксичні). «Ми навчаємося відливати наше мовлення в жанрові форми, і, чуючи чуже мовлення, ми вже з перших слів вгадуємо його певну композиційну побудову, передбачаємо кінець, тобто з самого початку ми маємо враження мовленнєвого цілого, котре потім лише диференціюється в процесі мовлення» [3, 271–272].

Звертаючись до мовленнєвого жанру як до *стилістичного типу висловлення*, учений зазначає, що стиль входить як елемент у жанрову єдність цього висловлення, а всі стилі нерозривно пов'язані з типовими формами висловлення, тобто мовленнєвими жанрами, при цьому кожне висловлення особливе й тому здатне відобразити індивідуальність мовця [2, 253–254].

М. М. Бахтін окреслив контури типології мовленнєвого жанру за ступенем стійкості їх формально-композиційної будови й обов'язковості для учасників спілкування, а саме: комунікативну ситуацію, експресію та експресивну інтонацію, обсяг, концепцію адресата та адресанта. Вчений виділив *первинні* (прості) та *вторинні* (складні – романи, драми) мовленнєві жанри; *стандартизовані* (типу військової команди) та *вільні* (жанри дружніх бесід) жан-

ри. Крім того, лінгвіст наголосив, *що мовлення в певних комунікативних ситуаціях набуває певних форм* мовленнєвого жанру. Вторинні мовленнєві жанри з'являються в умовах більш складної та відносно високорозвиненої й організованої культурної спільноти – художньої, наукової, суспільно-політичної тощо. У процесі свого формування вони вбирають у себе та опрацьовують різні первинні жанри, що склалися в процесі безпосереднього спілкування. Такі первинні мовленнєві жанри, що входять до складу вторинних, трансформуються у них й набувають нового характеру [там само, 252].

У другій половині XX століття лінгвісти доповнюють та модифікують бахтінське визначення мовленнєвого жанру. Найважливішими чинниками зацікавленості сучасних дослідників проблемами мовленнєвих жанрів, як справедливо зазначає Ф. С. Бацевич, є прагматизація лінгвістики, її загальний рух до пошуку зв'язків між будовою мовленнєвих утворень і компонентами спілкування – суб'єктами комунікації, зв'язками між ними, когнітивними, психологічними, соціальними, фізичними та ментальними характеристиками [5, 5]. Настанови комунікантів визначають їхні комунікативні стратегії й тактики, впливають на мовний код і вибір, взаємодію мовленнєвого жанру у загальній стратегії дискурсу [там само, 130]. Ф. С. Бацевич визначає *комунікативний зміст* як індивідуальну потенційну інформацію, неповторний концепт у комунікації, що залежить від внутрішнього світу кожного з учасників спілкування, контекстної комунікації, специфіки та стану каналів передачі інформації, наявності та якості зворотнього зв'язку, конкретної конситуації спілкування та інших чинників [5, 75]. Щодо визначення мовленнєвого жанру, то для нашого дослідження релевантним є визначення запропоноване Ф. С. Бацевичем, згідно з яким *мовленнєвий жанр* – це типовий спосіб побудови мовлення в конкретній ситуації, призначений для передачі певного змісту; розгорнута мовленнєва побудова, що складається з певної кількості мовленнєвих актів, у яких комунікативні стратегії та тактики підпорядковані комунікативному наміру мовця [там само, 51].

Виділяючи мовленнєвий жанр як проміжний компонент між дискурсом та мовленнєвим актом, Ф. С. Бацевич підкреслює, що мовленнєві акти, виділені Дж. Остіним та Дж. Серлем, є недостатніми, оскільки за їх допомогою важко виділити та ідентифікувати певний мовленнєвий жанр. Тому, один і той самий мовленнєвий акт може входити до декількох мовленнєвих жанрів, і, навпаки, в одному типі мовленнєвого жанру можуть бути присутніми різні типи мовленнєвого акту. Від мовленнєвого акту не може бути прямого переходу до дискурсу, оскільки дискурс включає комунікативні стратегії та тактики учасників спілкування, моделювання подієвого змісту. Тобто для адекватного розуміння природи й організації дискурсу необхідна категорія мовленнєвого жанру, завдяки якій можна врахувати не лише інтенції учасників спілкування, а й інші складові та чинники комунікативної діяльності людей [5, 92–93].

За Дж. Остіним, *мовленнєвий акт* – це фактично мінімальна одиниця мовлення, яка складається з декількох одночасних мовленнєвих дій. Дж. Остін розглядає мовленнєвий акт як трирівневу цілісність, яка утворюється з трьох видів дій: *локутивної*, *іллокутивної*, *перлокутивної* [17, 43]. Локутивний акт дослідник визначав як власне акт вимовляння, говоріння, граматичну організацію думки комуніканта. Локутивний акт *грубо відповідає вимовлянню певного речення з певним змістом і референцією*, залучає до себе акт фонації (вимовляння звуків), акт референції (вживання мовленнєвих одиниць за граматичними правилами та їхня належність до позначених ними об'єктів) та акт предикації (приписування тих чи інших властивостей цим мовленнєвим одиницям). Перлокутивний ефект є впливом на слухача за допомогою висловлення. Здійснити перлокутивний акт *означає зумовити щось чи досягти чогось за допомогою говоріння*, до того ж це *розрахований, навмисний, цілеспрямований ефект* [17, 44–47].

У теорії мовленнєвий актів були виявлені ознаки відмінності іллокутивного акту від локутивного за ступенем інтенційності, тобто зв'язності з конкретною метою, інтенцією [11, 184–189].

Інтенційність мовленнєвих актів певною мірою "споріднює" їх із жанрами та закономірно викликає питання про співвідношення цих понять і явищ та їх делімітацію. Як справедливо зазначає Ф. С. Бацевич, теорії мовленнєвих жанрів і мовленнєвих актів тривалий час розвивалися ізольовано, і тому відповідних порівнянь та зіставлень було небагато [4]. Відразу слід зауважити, що трактування жанрів у бахтінському дусі фактично урівнює жанри і мовленнєві акти, оскільки для них однаково характерна як комунікативна спрямованість, так і конвенційність. Тому для дослідників-бахтіністів жанрами є фактично всі відносно стійкі комунікативні події, зокрема короткі висловлювання безпосереднього мовленнєвого спілкування, які у прагматиці часто кваліфікують як мовленнєві акти (наприклад, «флірт», «образа»). Мовленнєві акти трактуються як одиниці комунікації, як форми мовного існування, а жанри – як вторинні комунікативні утворення, що склалися в умовах високорозвиненого й відповідно організованого культурного спілкування. Жанри вбирають у себе мовленнєві акти; водночас жанри і мовленнєві акти існують і паралельно, як різнорівневі види комунікації [16, 112].

У контексті нашого дослідження **композиційно-мовленнєву форму** тлумачимо як компонент синтаксичного простору, що визначає його конфігурацію у тексті драми та належить до одиниць макросинтаксису. Вона містить синтаксичні конструкції (мікро-синтаксичні одиниці) різної форми (прості, ускладнені й складні) і виражені ними мовленнєві жанри: прохання, вітання, пояснення, аргумент, питання тощо. С*интаксична конструкція* – двостороннє когнітивно-семіотичне утворення, яке інкорпорує позначувальне (синтаксичну форму) й позначуване (значення). У ролі синтаксичної конструкції може виступати словосполучення або прості речення, мінімальні за своїм складом, та комбіновані конструкції на зразок складних речень з різними видами синтаксичного зв'язку, дієприкметниковими і дієприслівниковими зворотами

Композиційно-мовленнєва форма репрезентована у поетичній драмі у вигляді таких типів, як повістування (оповідь), роздум, пояснення, авторська ремарка, філософське міркування, опис, які, у свою чергу, оформлені у вигляді: діалогу, монологу, полілогу, власне-прямої мови, невласне-прямої мови тощо. Результати проведеного комплексного поетико-когнітивного, лінгвостилістичного аналізу англомовної поетичної драми дозволяють твердити про превалювання таких видів композиційно-мовленнєвих форм, як монолог-притча, внутрішній уявний монолог-діалог, гротескний діалог. Названі види композиційно-мовленнєвих форм містять різноманітні мовленнєві жанри, причому превалювання тих чи інших мовленнєвих жанрів та специфіка синтаксичних конструкцій, якими вони виражені, визначає жанрові різновиди поетичних драм.

Так, англомовну поетичну драму Т. С. Еліота «Суіні – агоніст» визначаємо як *абсурдистську* через наявність в ній таких специфічних композиційно-мовленнєвих форм, як гротескний діалог, пародійний монолог-притча, іронічний діалог, побудований на еліптичних синтаксичних конструкціях, які репрезентують репліки дійових осіб, що містять каламбур або протиріччя, створюючи комічний ефект.

Однією з провідних тем цієї драми постають абсурдність буденного життя, жалюгідність й гріховність людства. Образна система як категоріальна ознака аналізованої драми репрезентована персонажними образами – головними героїнями (Суіні, Доріс і Дасті) й допоміжними дійовими особами (Кліпстайн, Крампакер, Сноу та Свартс). Подія відбувається в лондонській квартирі, де мешкають дві жінки середнього класу, Доріс і Дасті. Очікуючи на гостей, переважна більшість з яких чоловіки, Дасті і Доріс вирішують випробувати свою долю та поворожити. Карти Таро віщують смерть. Незабаром приходять гості і починається вечірка. Молодиці розказують про ворожіння. Суіні, вислухавши дівчат, висловлює свої думки про те, що таке життя і смерть. У результаті, наприкінці вечірки всі чують стук у двері, котрий і символізує про прихід неминучої смерті, завдяки авторській об'єктивації цього

концепту через капіталізацію лексеми KNOCK й графічне подання тексту драми у вигляді сокири:

KNOCK KNOCK KNOCK
KNOCK
KNOCK
KNOCK

Щодо специфіки композиційно-графічного членування як категоріальної ознаки драматичності, то англомовна поетична мелодрама Т. С. Еліота «Суіні – агоніст» складається з двох сцен: Фрагменту прологу (Fragment of Prologue) та Фрагменту Агону (Fragment of an Agon). Пролог визначається як вступна частина, що вводить в дію, яка має відбуватися. Агон – це дискусійна частина, котра нерідко супроводжується суперечками, гострою боротьбою між двома протилежними персонажами. Елементи такого композиційно-графічного членування тексту запозичені Т. С. Еліотом у Аристофана. Для поетичної драми Аристофана характерним є заперечення й гостра критика грецької міфології, пародійне висміювання вад тогочасного устрою та гостра інтрига. Взагалі, мелодрама – жанр п'єси з гострою інтригою, перебільшеною емоційністю, різким протиставленням добра і зла, морально-дидактичною тенденцією. Мелодраму визначають як «драму раптово гострих сценічних ситуацій, що позбавлена побутової та психологічної деталізації» [8, 323]. Нічого подібного немає в поетичній драмі Т. Еліота. Автор навмисно усуває характерні ознаки мелодрами з метою пародіювання. В аналізованій драмі немає напруженої інтриги, яскравого видовища. Несумісність назви твору і її змісту є, на наш погляд, проявом пафосу абсурдного.

Англомовній поетичній драмі притаманна така композиційно-мовленнєва форма оповіді як пародійний **монолог-притча**. Така форма оповіді має комічно-повчальний характер, моральну настанову, орієнтовану переважно на алегоричну форму доведення до абсурду змісту естетичних цінностей буття через іронію [8, 281]. Наприклад:

Sweeney:
You'd be bored.
Birth, and copulation, and death.
That's all the facts when you come to brass tacks:
Birth, and copulation, and death.
I've been born, and once if enough.
You don't remember, but I remember,
Once is enough (17, 384).

Наведений монолог-притча сповнений іронічного потрактування життя людини, що складається з народження, зачатка (зародка) та смерті. Варто зауважити, що такий монолог повторюється у тексті драми тричі. Окрім паралельних конструкцій, анафори і хіазму, повтор всієї композиційної форми підсилює іронічне звучання аналізованої поетичної драми.

Специфіку синтаксичного простору поетичної драми Т. С. Еліота «Суіні-агоніст» визначає також **гротескний діалог** як своєрідна композиційно-мовленнєва форма оповіді. Основу такого виду діалогу становить стилістичний прийом гротеску, в якому свідомо порушуються норми життєвої правди [8, 105]. Гротеск визначають як найбільш вільне і вибагливе поєднання різноманітних образів і мотивів, найбільш викличне ігнорування глузду та зовнішньої правдоподібності.

Гротеск тлумачиться як поєднання розважально-фантастичних елементів з демонічно-лиховісними, іншими словами, він є амбівалентним явищем, який створюється навмисним зіткненням протилежностей й тому, принаймні, є релевантним вираженням суперечливої природи буття. Сприйняття гротескного твору активує у читача емоційний стан так званої емоційної дезорієнтації, оскільки гротеск є співіснуванням несумісних емоційних станів, та-

ких як, смішне, жалюгідне та огидне, привабливе та потворне, комічне і трагічне, безглузде та шокуюче [12, 133]. Наприклад:

Sweeney:

I'll be the cannibal.

Doris:

I'll be the missionary.

I'll convert you!

Sweeney:

I'll convert you!

Into a stew.

A nice little, white little, missionary stew [17, 311].

У наведеному гротескному діалозі характерним є поєднання вигадки із зовнішньою правдоподібністю, що викликає комічний ефект, підкріплений використанням мовної гри, створеної завдяки полісемії дієслова *convert.*

Відтак, гротескний діалог відрізняється своїми певними особливостями. Він допомагає звільнитися від пануючої точки зору на світ, від усякої умовності, від утверджених істин, від усього звичайного, загальноприйнятого, дозволяє глянути на світ по-новому, відчути відносність усього, що існує й допустити можливість зовсім іншого світоустрою. Механізмом формування гротеску є зсув ментальної настанови, тобто зміна стереотипного знання або подання про певний фрагмент картини світу, що опредметнена в семантиці тексту. Гротеск виступає засобом ілюстрації авторського розуміння алогічності та протиріччя світу, він сміливо руйнує усталені співвідношення, але в кінцевому підсумку відкриває певні глибинні сутності життя.

Висновки і перспективи дослідження. У контексті нашого дослідження синтаксичний простір англомовної поетичної драми розуміємо як системну взаємодію сукупності синтаксичних конструкцій, упорядкованих певними синтаксичними відношеннями і зв'язками, що визначає особливості формування типів композиційно-мовленнєвих форм і різновидів мовленнєвих жанрів у поетичній драмі. З'ясовано, що особливі види композиційно-мовленнєвих форм як от іронічний монолог-діалог, пародійний монолог-притча і гротескний діалог в англомовній поетичній драмі Т. С. Еліота «Суіні-агоніст» характеризуються рамковою синтаксичною організацією, що виявляється у вживанні паралельних конструкцій, превалюванні тавтологічного повтору, хіазму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алфьорова Н. С. Функціонування питальних речень у сучасних американських поетичних текстах : автореф. дис. …канд. філол. наук : 10.02.04 / Н. С. Алфьорова. – Херсон, 2012. – 21 с.

2. Бахтин М. М. Проблема речевых жанров: эстетика словесного творчества / Михаил Михайлович Бахтин – [2-е изд.]. – М. : Искусство, 1986. – 445 с.

3. Бахтин М. М. Проблемы поэтики Достоевского / Михаил Михайлович Бахтин – [2-е изд.]. – М. : Советская Россия, 1979. – 320 с.

4. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики / Флорій Сергійович Бацевич. – К. : Видавничий центр Академія, 2004. – 344 с.

5. Бацевич Ф. С. Лінгвістична генологія: проблеми і перспективи / Флорій Сергійович Бацевич. – Львів : Паіс, 2005. – 262 с.

6. Бєлєхова Л. І. Словесний поетичний образ в історико-типологічній перспективі: лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі американської поезії) : монографія / Бєлєхова Л. І. – Херсон : Айлант, 2002. – 368 с.

7. Воробей Н. В. Етнокультурна картина світу в афро-американській поезії: лінгвокультурологічний та лінгвокогнітивний аспекти : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.04 / Н. В. Воробей. – Херсон, 2011. – 20 с.

8. Галич О. А. Теорія літератури : підручник / О. А. Галич, В. М. Назарець, Є. М. Васильєв. – К. : Либідь. – 2001. – 488 с.

9. Заболотська О. В. Імперативні синтаксичні конструкції в англомовному поетичному дискурсі: когнітивно-прагматичний аспект : автореф. дис. … канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / О. В. Заболотська. – Херсон, 2012. – 20 с.

10. Передерій Г. М. Концептуальний простір англомовної поетичної драми XX століття: жанрово-стилістичний аспек : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.04 / Г. М. Передерій. – Херсон, 2012. – 20 с.

11. Серль Дж. Классификация иллокутивных актов / Дж. Серль // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 17. – М. : Прогресс, 1986. – С.170–195.

12. Скідан О. Г. Контрастивні стилістичні засоби втілення концепту *ТВОРЧА ОСОБИСТІСТЬ* у художніх текстах У. С. Моема: дис. ... канд. філол. наук : 10. 02. 04 / Ольга Геннадіївна Скідан. – Харків, 2007. – 283 с.

13. Стрільчук А. В. Синтаксична організація текстів сучасної американської поезії: конітивно-семіотичний та синергетичний аспекти : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.04 / А. В. Стрільчук – К., 2009. – 20 с.

14. Шевельова-Гаркуша Н. В. Ритміко-синтаксична організація віршованого мовлення: лінгвостилістичний та лінгвосинергетичний аспекти (на матеріалі американських поетичних текстів XX-XXI ст.) : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.04 / Н. В. Шевельова-Гаркуша. – Херсон, 2012. – 20 с.

15. Яхонтова Т. В. Лінгвістична генологія наукової комунікації: монографія / Тетяна Вадимівна Яхонтова. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2009 – 420 с.

16. Austin J. L. How to Do Things with Words / J. L. Austin. – Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 196. – 166 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

17. Eliot T. S. Sweeney Agonistes. Fragments of an Aristophanic Melodrama / T. S. Eliot // Т. С. Элиот. Избранная поэзия. Поэмы, лирика, драматическая поэзия. – 1994. – С. 362–395.

УДК 811.111’373.7:811.162’373.7

НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНА СПЕЦИФІКА ПОРІВНЯЛЬНИХ ФРАЗЕМ НА ПОЗНАЧЕННЯ ІНТЕНСИВНОСТІ РУХУ (швидкий / повільний) В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА ПОЛЬСЬКІЙ МОВАХ

Патен І. М.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

У статті проаналізовано компаративні фразеологічні одиниці (усталені образні порівняння) на позначення інтенсивності руху; з’ясовано типологію образів-еталонів фразеологічних одиниць у зіставлюваних мовах з огляду на особливості символізації, мотивацію, відбиття фактів матеріальної та духовної культур у внутрішній формі фразем.

Ключові слова: *компаративні фразеологічні одиниці, еталон, образ, повільний/швидкий рух, семантична група.*

Патен И. М. Национально-культурная специфика культурных фразеологических единиц на обозначение интенсивности движения (ББЫСТРЫЙ/МЕДЛЕННЫЙ) в английском и польском языках. *В статье рассмотрены компаративные фразеологические единицы (устойчивые образные сравнения), обозначающие интенсивность движения; выяснено типологию образов-эталонов фразеологических единиц в сопоставляемых языках с учетом особенностей символизации, мотивации, отражения фактов материальной и духовной культур во внутренней форме фразем.*

Ключевые слова: *компаративные фразеологические единицы, эталон, образ, медленное / быстрое движение, семантическая группа.*

Paten I. M. National and cultural specificity of comparative phrases denoting intensity of movement (FAST / SLOW) in English and Polish languages. *The article considers comparative phraseological units (sustainable similes) denoting movement intensity; the typology of standard images of phraseological units has been clarified taking into consideration the peculiarities of symbolization, motivation, reflection of the facts of material and spiritual culture in the internal form of phrasemes.*

Key words: *comparative phraseological units, standard image, slow / fast movement, semantic group.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв’язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Національно-культурні особливості мовної системи виразно виявляються на фразеологічному рівні. Фразеологія – це та сфера мовної діяльності, де, з одного боку, в мовних фактах яскраво відображаються психологічні особливості соціуму, а з другого, – чітко простежується вплив мови на формування його менталітету. Проблему вивчення фразеологічного матеріалу будь-якої мови доцільно, на наш погляд, аналізувати в руслі взаємозв’язку понять «мова – культура – етнос».

Фразеологічні одиниці мають образно-символічну основу, це стереотипи народної свідомості, де відображено погляди народу, побут, традиції та звичаї, моральні настанови тощо. Вони фіксують життєві спостереження, мудрість, що є цінним доказом когнітивно-культурної діяльності людей. Зв’язок культурологічної інформації, що міститься у компаративних фразеологічних одиницях, з життям мовного соціуму проявляється перш за все у виборі різних еталонів та стереотипів. Саме через це порівняння фразеологізмів різних мов є яскравим матеріалом лінгвокультурології. [2, 156].

© Патен І. М. Національно-культурна специфіка порівняльних фразем на позначення інтенсивності руху (швидкий / повільний) в англійській та польській мовах

Урахування лінгвокультурологічного та семантико-ідеографічного аспектів у ході дослідження фразеологічних одиниць шляхом зіставлення прототипної ситуації фразеологізму, його символьного прочитання з «кодами» культури дозволяють у зіставленні встановити національну світоглядно-ментальну специфіку уявлень англійського та польського етносів про таку універсальну категорію буття, як рух, виявити засоби її вербалізації, умови функціонування, що відповідає когнітивно-антропологічній парадигмі мовознавчого дослідження, згідно з якою центр уваги лінгвістичних студій зміщено: від розуміння і визначення людського фактору у мові (напрямок від індивідуальної свідомості до культури) до – мовного фактору у людині (напрямок від культури до індивідуальної свідомості).

Зазначимо, що аналіз будь-якого аспекту фразеологічних одиниць доцільно проводити на тлі зіставлення як споріднених, так і неспоріднених мов, бо фразеологія – «дзеркало душі народу» (В. Маслова) – найдетальніше віддзеркалює універсальні та самобутні риси цієї «душі» саме при зіставленні з іншими «душами» (М. Алефіренко, Л. Байрамова, В. Мокієнко, В. Ужченко, Ж. Фіняк та ін.).

Мета статті – дослідити національну специфіку вибору образного засобу порівняння для характеристики категорії *руху* в обстежуваних мовах.

Поставлена мета передбачає вирішення низки **завдань**:

– простежити особливості маніфестації образів-еталонів у складі компаративних фразем в сценарних і стереотипних проявах;

– здійснити культурно-семантичну реконструкцію їх внутрішньої форми (зв'язок з елементами матеріальної та духовної культури, символічними і міфологічними архетипами та опозиціями);

– виявити мовні образи і символи, що мотивують загальне фразеологічне значення пересування, як такі, що визначаються рисами національного менталітету, так і універсальні, що притаманні людині взагалі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Компаративні фразеологічні одиниці або усталені порівняння (ці терміни кваліфікуються як синоніми) недостатньо описані не тільки з огляду на їхню образно-смислову основу, але й культурну і семіотичну складову, зв'язок з елементами матеріальної і духовної культури певного етносу. Компаративні звороти створюють свою семантику на підставі а) еталонів чуттєвого й емоційно-оцінного сприйняття світу, їхня прагматична функція – «унаочнити» абстрактну категорію *руху*, вони прив'язані до реалії; б) стереотипних сценаріїв етносу [1, 53], що стають підґрунтям порівнянь. Мотивованість вибору образа-еталона, який лягає в основу образно-мотиваційної структури фразеологічного порівняння, зумовлюється тим, яка з ознак у ньому актуалізується. У залежності від того, яка саме семантична ознака є основою зіставлення, аналізовані компаративні фразеологічні одиниці класифікуються на певні семантичні групи.

В англійській та польській фразеосистемах фіксуємо компаративні фразеологічні одиниці, які ґрунтуються на протиставленні швидкий / повільний рух, відповідно виокремлюємо фразеосемантичні групи (ФСГ) 'Швидкий рух' та 'Повільний рух'. ФСГ 'Швидкий рух' англійської мови поділяється на підгрупи 'швидко бігати', 'швидко рухатись' та 'утікати', польської – 'швидко бігати', 'утікати'.

Англійським корелятам властива типологічно подібна образність та оціночність: *to go like the wind.*

Окрім того, використовується невелика група компаративних фразеологічних одиниць на позначення швидкого бігу: *run like a deer* , *run as quick as a lamplighter*, *run like mad*, *run as quick as a squirrel*, *run as swiftly as a greyhound / long-dog*. Образами-еталонами швидкого бігу виступають: тварини, яким притаманна швидкість пересування у просторі: *олень*, *білка*, *хорт*; людина, неприродна швидкість рухів якої спричинена хворобою (божевільність); людина від-

повідної професії – ліхтарник (для того, щоб вчасно запалити усі ліхтарі, доводилось дуже швидко рухатись).

Наступна група англійських фразеологічних порівнянь не містить фіксованого стрижневого дієслова, яке чітко визначає вид руху, а може вживатись з різними дієсловами типу *go, fly, run, move, travel, leave, rush* тощо і представляє підгрупу 'швидко рухатись'. Швидкий рух в англійській мовній свідомості асоціюється із спалахом світла *as quick as flash*, *as quick as light*, блискавкою *as quick as lightning*, вітром *as swift as wind*, гарматним ядром, кулею, пострілом: *as swift as a cannon ball*, *as swift as an arrow (from the Tartar's bow)*, *as swift as a bullet*, *like shot out of shovel*, *like a shot*; міфічними істотами: *as swift as Mercury* (згідно з міфологічними оповіданнями, боги подарували йому крилаті сандалії, завдяки яким він міг миттєво долати великі відстані), *like a bat out of hell* (в англійській міфологічній традиції кажани асоціювались із відьмами та окультними науками, вважалось, що вони породжувались у казанах пекла; відповідно англійська компаративна одиниця *like a bat out of hell* – "*fast and impetuously"* має негативну конотацію). Уже в самому формуванні фразеологізмів, у відборі образів простежується їхній зв'язок з культурно-національними стереотипами.

Серед компаративних фразеологічних одиниць на позначення швидкого руху в англійській мові виокремлюємо фразесемантичну підгрупу «втікати», представлену дієслівними сполучниками з головними дієсловами *run away, rush away* зі значенням "to go away, as by running; leave, escape": *run away like a long-dog, run away like a mad dog* – "quickly gone"; *rushed away – like an arrow from the bow* – "very quickly". Отже, процес втечі асоціюється в англійській свідомості зі швидкістю руху хорта, скаженої собаки та стріли, що випущена з лука.

У польській етнокультурі та мовній свідомості позначення інтенсивного руху представлено різноманітними за семантикою і структурою компаративними фразеологічними одиницями з головним дієсловом зі значенням переміщення: *iść, ruszyć, poruszać się, posuwać się, pędzić, rwać і под., ruszyć z kopyta, ruszyło coś jak z kopyta* "o pojeździe, sprawie do załatwienia", про справу, яка вирішується досить швидко (усталений зворот походить від кавалерійського терміну; у складі компаративних фразеологічних одиниць маємо соматичний компонент *kopyto* як образно-смисловий центр фразеологізму і епідигматичний корелят і символ руху). Пор. ще: значення інтенсивності засвідчене у фразеологічних одиницях *ruszać z całego* – «почати швидко діяти, функціонувати» [5, 678].

Польські фразеологізми, що утворюють підгрупу «втікати» відображають сценарні та стереотипні уявлення етносу: *ucieka (uciekł) ktoś jak zając, jak złodziej, jak od zarazy* і под. Аналізовані фраземи концептуалізують різний рух: дуже швидкий, а також спосіб переміщення, його модальні показники (злодій втікає не стільки швидко, скільки потай, так, щоб його не помітили; від нечистої сили, як і від вогню, людина втікає в паніці). Нечиста сила, сфера нижчої демонології, протиставлена ідеї сакрального *jak diabeł od święconej wody.*

Окремі одиниці ґрунтуються на чуттєвій сфері свідомості і зв'язуються з ідеєю небезпеки, яку можуть нести певні стихії: *ucieka jak by się paliło* – про панічно швидку втечу. Яскравим видається стереотипний сценарій, втілений в образі щурів, які, як відомо, передчувають небезпеку і першими покидають корабель, який тоне: *uciekają jak szczury z tonącego okrętu.*

Культурна реконструкція компаративних фразеологічних одиниць *ucieka jak by mu ktoś pieprzu na ogon nasypał* «втікає дуже швидко» пов'язується зі старопольськими іграми й забавами, а також деякими звичаями купців: продавці коней в різний спосіб намагалися «поліпшити» товар під час продажу, зокрема насипали і втирали коню під хвіст меленого перцю, і тоді найгірша шкапа бігла як ошпарена [6, 192]. Образ швидкого коня в англійській мові, біг якого вербалізовано за допомогою компонента *fast – Fast as a horse can trot,* у переосмисленому значенні фразеологічної одиниці означає брехуна, людину, яка часто говорить неправду [3, 122]. Антонімічний образ представлений англійським висловом *run like a hairy goat* (букв. *бігти як волохата коза*) «невдало виступити на кінних перегонах» [3, 137].

У системах еталонів порівняння інтенсивності руху англійської та польської мов існують суттєві відмінності, оскільки носії відповідних мов оперують різними системами образів, що зумовлюється особливостями культури цих етносів і пов'язані з реаліями, характерними для життя англійців, поляків та традиціями цих народів.

ФСГ «повільний рух» представлена фразеологізмами, що мають спільне значення «повільно рухатися».

В англійській мові ідея повільного руху представлена у сценарних порівняннях жартівливого характеру: *fast as a donkey's gallop* – "not very fast" [3, 124] (букв. «швидко, як галоп віслюка») – інтегральний зміст фразеологізму базується на ірреальності суміщення тварини з поведінкою, їй не властивою. Уявлення про уповільнений рух також пов'язується в англійській етоносвідомості з густими в'язкими субстанціями: *quick as a snail crawling through tar!* – "very slowly" [3, 232] (букв. «швидко, як слимак, що повзе по смолі») – підсилення значення відбувається за рахунок поєднання в одній одиниці двох денотатів: повільного руху *слимак* та в'язкої субстанції *смола*. Високий ступінь емоційно-оцінного забарвлення в обох компаративних фразеологічних одиницях досягається за рахунок контрасту інтеграційного змісту "slowly" і значень складників *fast / donkey's gallop*; *quick / snail, tar*.

Дуже повільний рух пов'язується з ідеєю нерухомості: *slower than a jell-poke / jill-poke* (колода, що застрягла у мулі озера або річки) – "very slowly"; інтеграційний зміст цієї одиниці базується на зіткненні реального і гіперболізованого, оскільки предмет, до якого уподібнюється повільний характер руху, не ворушиться взагалі.

На позначення повільного руху в польській мові виявлено такі стійкі звороти: *idzie jak za konduktem / jak za pogrzebem*, *idzie jak żółw*. Перші два звороти можна віднести до ритуального сценарію похорону, натомість остання одиниця містить образ черепахи – *żółw,* яка, як відомо, дуже повільно рухається. Як зазначає М. Банько, повільна черепаха – відомий образ багатьох казок польського фольклору. У деяких телевізійних програмах під образом *żółwia* мали на увазі колишнього прем'єр-міністра Тадеуша Мазовецького; цей образ становить певну алюзію до дуже повільного стилю дій прем'єра, що не раз закидав йому президент Лех Валенса [6, 58–59]. Для зіставлення зауважимо, що ідея повільного руху в англійській лінгвокультурі передається через національну страву *пудинг*, природно, такої реалії не має у слов'янських мовах і культурах: *run as swift as a pudding would creep* (букв. – бігти так швидко як пудинг повзе, тобто «дуже повільно») [3, 361].

Спосіб переміщення маніфестується в польській мовній картині світу за допомогою дієслів – *iść, idzie, rusza się ktoś (coś) jak* у складі стійких порівняльних зворотів, співвіднесених з соматичним кодом *jak nie na swoich nogach, jak na słomianych nogach* «важко йти», деякими назвами стану і відчуття *idzie jak lunatyk*, *jak w lunatycznym transie* «іде як непритомний, не при свідомості», деякими сценаріями і подіями минулого *idzie jak na ścięcie* – «рухатись неохоче». Що стосується образів-еталонів, з якими співвідносяться компаративні фразеологічні одиниці з компонентом *ruszyć*, то ними виступають, як і в українській та англійській (очевидно, це типологічно спільна риса) густі і в'язкі субстанції й поведінка деяких тварин: *rusza się ktoś jak mucha w smole* «рухатись дуже повільно», *rusza się ktoś jak w składzie porcelany* «про незграбний, вайлуватий рух»; обидва звороти містять негативну оцінку людських якостей чи здібностей. Синонімічним варіантом останньої одиниці виступає порівняльний зворот *zachowywać się jak słoń w składzie porcelany*, реконструкція образу якого містить культурний коментар. Так, найдавніша згадка про святого слона, уведеного в магазин з порцеляною, фіксується ще з 1904 року; в англійському відповіднику цього виразу виступає образ *бика*, а не слона; у цьому разі виникає протиставлення між великою, важкою і незграбною твариною і образом чогось крихкого, чим є посуд (порцеляна) [6, 199].

Висновки та перспективи подальших досліджень. У фразеологічних фондах досліджуваних мов наявні порівняння на позначення інтенсивності руху (швидкий / повільний). Біль-

шість англійських та польських компаративних фразеологічних одиниць, що зіставляються у межах однакових семантичних груп і характеризуються інтенсивністю руху, є фразеологічними аналогами: вони мають спільну семантику, оскільки в них есплікується одна й та ж ознака, але співвідноситься з різними денотатами, мають різну внутрішню форму, виражаються у відмінностях компонентного складу відповідних компаративних фразеологічних одиниць. Так, в англійській мові швидкість руху пов'язується з такими тваринами, як *олень, білка, кінь, хорт, кішка, баран*, в польській – *кіт, щур, кінь, заєць*. Такі природні явища, *як вітер, спалах блискавки, світла* виявляються універсальними і співвідносяться зі швидкістю руху в обох мовах. Польська свідомість вибирає такі еталони порівняння, як *куля, дзиґа, стріла*, англійська – *куля, стріла, гарматне ядро* (спільні еталони – *стріла, куля*). Міфологічні персонажі також відрізняються: в англійських фразеологізмах – *Меркурій, кажани з пекла*, в польській – *чорт*. Повільний рух асоціюється в обох мовах з певними тваринами, в'язкою густою субстанцією*: черепаха, слимак, вислюк; смола* (в польській мові), *смола і чорна патока* (в англійській).

Подальшим кроком лінгвокультурологічного зіставлення фразеологічних одиниць з ідеєю руху у неблизькоспоріднених мовах необхідно вважати аналіз фразем на позначення рис людини, таких, як жвавість / повільність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Селіванова О. О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти). – Київ – Черкаси : Брама, 2004. – 276 с.

2. Телия В. Н. Русская фразеология : семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты : монография / Вероника Николаевна Телия. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1996. – 156 с.

3. Wilkinson P. R. Thesaurus of Traditional English Metaphors / Peter Richard Wilkinson. – Routledge, 2002. – 2034 p.

4. Intensifying Similies in English [ed. by T. Hilding Svartengen]. – Lund Aktiebolaget Skemska Centraltryckeriet, 1918. – 512 p.

5. Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego. Wyrażenia, zwroty, frazy / Müldner-Nieckowski P. i inni. - Warszawa, 2004. - 1088 s.

6. Bańko M. Słownik porównań / Mirosław Bańko. – Warszawa : PWN, 2004. – 268 s.

УДК 81-115:811.111+811.161.2

АНТОНІМІЧНІ ВІДНОШЕННЯ У ТЕРМІНОСИСТЕМІ БАНКІВСЬКОЇ СФЕРИ (на матеріалі англійської та української мов)

Петрина О. С.
Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті проведено зіставний аналіз антонімічних пар та антонімічних рядів у лексико-семантичному та структурному аспектах. Виділено основні групи термінів-антонімів за відповідними критеріями. Встановлено спільні та відмінні риси антонімії в досліджуваних терміносистемах, доведено її системний характер.

Ключові слова: *антонімічний ряд, контрарний, комплементарний, векторний антоніми, антонім-конверсив.*

Петрина О. С. Антонимические отношения в терминосистеме банковой сферы (на материале английского и украинского языков). *В статье проведено сопоставительный анализ антонимических пар и антонимических рядов в лексико-семантическом и структурном аспектах. Выделены основные группы терминов антонимов по соответствующим критериям. Установлено общие и отличительные черты антонимии в исследуемых терминосистемах и доказано ее системный характер.*

Ключевые слова: *антонимический ряд, контрарный, комплементарный, векторный антонимы, антоним-конверсив.*

Petryna O. S. Antonymous relations in English and Ukrainian terminology systems of banking sphere. *The article highlights the antonymous relations in English and Ukrainian banking terminology. The author conducts a comparative analysis of antonymous pairs and antonymous sets in lexico-semantic and structural aspects. According to lexico-semantic classification, antonyms in the terminology systems of both languages are divided into the following types: contrary antonyms, complementary antonyms, converse antonyms and reversive antonyms. Antonymous relations of converse and complementary types prevail over two other types.*

Key words: *antonymous pairs, antonymous sets, contrary, complementary, converse, reversive antonyms.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Термінологія має системний характер, якій властива точність, визначеність, впорядкованість. Вона є підсистемою літературної мови, тому зазнає впливу лексико-семантичних явищ, ключовими з яких вважаємо синонімію та антонімію. У той час як термінологічна синонімія позбавляє термінологію точності, вносить варіативність, антонімічні відношення – слугують проявом її системності та цілісності. Творення антонімічних пар у термінології завжди цілеспрямоване і обґрунтоване, адже використовується на позначення крайніх полюсів термінологічного поля, з урахуванням логічних можливостей термінологічної системи. Кожен складник антонімічної пари виступає як окремий повноцінний термін і характеризується стилістичною нейтральністю. Саме цим антонімічні пари в термінолексиці відрізняються від аналогічних у літературній мові, де лексичні одиниці набувають стилістичних нюансів.

Актуальність дослідження зумовлена загальною спрямованістю сучасних термінознавчих досліджень на комплексне вивчення феномену антонімії у термінології банківської сфери, що сприятиме систематизації та структуризації досліджуваних терміносистем.

© Петрина О. С. Антонімічні відношення у терміносистемі банківської сфери (на матеріалі англійської та української мов)

Метою наукової розвідки є комплексний аналіз антонімічних відношень у терміносистемах банківської сфери англійської та української мов у зіставному аспекті.

Мета роботи зумовлює виконання таких **завдань**:

– провести зіставний аналіз антонімічних пар та антонімічних рядів на лексико семантичному рівні;

– з'ясувати структурний склад антонімів досліджуваних терміносистем;

– виявити перетин антонімічних та синонімічних відношень у досліджуваних терміносистемах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У лінгвістичних дослідженнях питання існування антонімічних відношень у термінології є дискусійним. Так, Л. Новиков вважає, що термінологічній лексиці не властива здатність до антонімічного протиставлення [11, 85]. Л. Булаховський заперечує існування однокореневих антонімів, хоча ця думка й суперечить строгій логічності протилежних понять [1, 39]. У сучасних лінгвістичних дослідженнях більшість вчених (Панько Т. , Кочан І. , Мацюк Г.) не заперечують існування антонімії у термінологічній лексиці і стверджують, що «антонімія як семасіологічна категорія невід'ємна від термінологічних систем, що номінативно систематизують наукові поняття – складну багату мережу протиставлень, що сприяє суттєвому впорядкуванню термінологічної сфери» [12, 188]. Цимбал Н. стверджує, що антонімія не ускладнює терміносистему, навпаки, може допомогти з'ясувати і розмежувати значення синонімічних, полісемічних, паронімічних слів. Виявлення антонімічних відношень у термінолексиці допомагає систематизувати поняття, точніше визначити їхнє місце в терміносистемі, адже часто навіть пояснення через протилежне є ефективним способом доведення істини [15, 192].

Колган О. наголошує, що антоніми не порушують, а підкреслюють виявлення мовної системності, бо грунтуються на відмінності всередині одного і того ж явища (якості, властивості, стану, руху, тощо) [5, 20]. Даниленко В. стверджує, що антонімія в термінології репрезентована чи не ширше ніж у загальнолітературній мові [2, 25]. Мостовий М. підкреслює співвідносність антонімічних лексем, тобто значення антоніма набирає протиставлення лише у його порівнянні з іншим антонімом. Взяті окремо лексеми антонімічних пар протиставних характеристик не виявляють. Тому для визначення явища антонімії слід знайти відповідну одиницю з протилежним значенням [10, 122–123].

У контексті нашого дослідження терміни-антоніми характеризуються цілком визначеними парадигматичними властивостями, фронтальною протилежністю і розрізненням за диференційною ознакою, тісно пов'язаною з її основною дефінітивною функцією [12, 186]. Полюга Л. антонімічними вважає лексеми з протиставними співвідносними значеннями, що перебувають у взаємній залежності й характеризують явище одного плану [13, 5]. Тараненко О. антонімами називає не лише слова (переважно однієї частини мови) з протилежним значенням, а й їхні окремі значення, стійкі словосполучення, афікси, граматичні форми, зокрема синтаксичні конструкції, що поєднуються певною семантичною спільністю, розрізняються на цій самій основі максимально протилежними значеннями [14, 27].

У контексті нашого дослідження антонімами будемо вважати слова, значення яких пов'язані відношеннями зіставлення діаметрально протилежних ознак тотожної якості як основи семантичної опозиції. Опозиція можлива лише тоді, коли між її членами існують не тільки розпізнавальні, а й спільні ознаки, тому різниця між ними виокремлюється тільки на тлі тотожності [3, 238].

Виклад основного матеріалу дослідження. Антонімічні пари формують терміни, яким притаманні: однорідні ознаки, несумісні ознаки та дихотомічність спільної родової ознаки. Наприклад, терміни *external payment* (зовнішній розрахунок), і *internal payment* (внутрішній розрахунок) виступають видовими назвами одного родового поняття (розрахунок) і одночасно

вказують на його протилежні ознаки за способом виникнення (внутрішній і зовнішній); при цьому родовій ознаці властива дихотомічність.

Ми проаналізували статті економічних термінологічних словників української та англійської мов та зафіксували по 103 антонімічні пари у кожній з терміносистем.

Результати дослідження дозволяють стверджувати, що явище антонімії є характерним для терміносистем банківської сфери української та англійської мов. Антонімічні лексеми утворюють елементарні мікрополя і є необхідним засобом вираження протилежних відношень між поняттями досліджуваних термінологій.

На рівні антонімічних відношень англійська банківська лексика, як і українська, є досить неоднорідною за структурою, складом і ступенем протилежності. Залежно від типу протилежності банківські терміни-антоніми англійської та української мов поділяються на такі класи:

1) терміни-антоніми, що виражають контрадикторну протилежність і утворюють пари, члени яких позначають полярно протилежні поняття та взаємовиключають один одного, тобто заперечення одного з них дає визначення іншого. Прикладами контрадикторної антонімії можуть слугувати пари спільнокореневих термінів, один з яких утворений за допомогою словотвірного префікса зі значенням заперечення або відсутності певної ознаки, наприклад: *liquid funds – illiquid funds* = ліквідні фонди – неліквідні фонди; *current assets – non-current assets* = оборотні активи – необоротні активи; *direct profitability – indirect profitability* = пряма прибутковість – непряма прибутковість; *agio – disagio* = ажіо – дисажіо; *secured loan – unsecured loan* = забезпечена позика – незабезпечена позика.

Контрадикторні терміни можуть бути також виражені різнокореневими лексемами із протилежним значенням та складними термінологічними сполуками, в яких у антонімічних відносинах знаходиться лише один із компонентів складного терміна: *debtor – creditor* = дебітор – кредитор; *assets – liabilities* = активи – пасиви; *maximum interest – minimum interest* = максимальний відсоток – мінімальний відсоток; *securities gains – securities losses* = прибутки від цінних паперів – збитки від цінних паперів;

2) терміни-антоніми, які відображають контрарну протилежність і передбачають існування проміжного терміна. У контрарному зіставленні утворюється антонімічний ряд, де лише крайні члени виражають антонімію, а середні вказують на збільшення чи зменшення якісної ознаки. Такі термінологічні ряди не є типовими для досліджуваних терміносистем, як-от: *high yield rate – average yield rate – low yield rate* = висока норма доходності – середня норма доходності – низька норма доходності; *par-value stock – low par-value stock – no par-value stock* = акція з номіналом – акція з малим номіналом – акція без номіналу; *high inflation – moderate inflation – low inflation* = висока інфляція – помірна інфляція – низька інфляція; *high interest – low interest – minimum interest* = високий відсоток – низький відсоток – мінімальний відсоток; *long-term loan – medium-term loan – short-term loan* = довготерміновий кредит – середньотерміновий кредит – короткотерміновий кредит. Ці антонімічні ряди є ідентичними у досліджуваних термінологіях обох мов;

3) терміни-антоніми передбачають комплементарну протилежність і мають на меті не взаємозаперечення, а додатковість (комплементарність), тобто складники таких пар не містять в собі будь-якої негативної ознаки, а лише нейтральну сутність. Комплементарна пара також не може бути розширена за рахунок проміжного компонента. Наприклад, *fixed rate – floating rate (of currency)* = фіксований курс – плаваючий курс (валюти); national currency – foreign currency = національна валюта – іноземна валюта; *variable annuity – fixed annuity* = змінний аннуїтет – фіксований аннуїтет; *domestic loan – external loan* =внутрішня позика – зовнішня позика; *perspectual shares – term shares* = безстрокові акції – строкові акції;

4) терміни-антоніми, що віддзеркалюють векторну протилежність різноспрямованих ознак, дій, властивостей. Вони мають усі семантичні характеристики комплементарних антонімів, які доповнюються лише наявністю спрямування, тому їх з повним правом можна вважати різно-

видом останніх [6, 8], наприклад: *to open an account – to close an account* = відкривати рахунок – закривати рахунок; *to deposit money – to withdraw money* = вносити гроші – забирати гроші; *to draw interest – to pay interest* = одержувати відсотки – сплачувати відсотки.

Згідно з наведеною класифікацією можна стверджувати, що у досліджуваних терміносистемах найширше представлені антонімічні відношення контрадикторного, та комплементарного типу і значно рідше контрарного та векторного.

На підставі структурного аналізу антонімічних лексем банківської сфери української та англійської мов можна виділити різнокореневі та спільнокореневі антонімічні пари.

У різнокореневих антонімах значення протилежності реалізується шляхом семантичного протиставлення різнокореневих морфем. Прикладами цього типу антонімії слугують такі антонімічні пари: *national currency* (національна валюта) – *foreign currency* (іноземна валюта); *high profitability* (висока прибутковість) – *low profitability* (низька прибутковість); *elasticity of demand* (еластичність попиту) – *elasticity of supply* (еластичність пропозиції); *profit* (прибутки) – *loss* (витрати).

Серед різнокореневих антонімів у терміносистемах фіксуємо незначну кількість інтернаціональних лексем, які запозичилися парами, наприклад: *inflation* (інфляція) – *deflation* (дефляція); *debtor* (дебітор) – *creditor* (кредитор); *maximum liabilities* (максимальна відповідальність) – *minimum liabilities* (мінімальна відповідальність); *horizontal merger* (горизонтальне злиття) – *vertical merger* (вертикальне злиття); *maximum interest* (максимальний відсоток) – *minimum interest* (мінімальний відсоток).

Спільнокореневі антоніми у досліджуваних термінологіях реалізуються таким чином:

1) шляхом чергування префікса з нулем префікса: *secured loan – unsecured loan* = забезпечена – незабезпечена позика; *direct liabilities – indirect liabilities* = умовне зобов'язання – безумовне зобов'язання; *legal owner – illegal owner* = законний власник – незаконний власник; *current assets – non-current assets* = обігові активи – необігові активи; *personal account – impersonal account* = особовий рахунок – безособовий рахунок.

Найпродуктивнішими префіксами протилежного значення у цій категорії в англійській мові вважаємо *un-, in-, il-, im-, non*, а в українській – *не-* та *без-*. Проте, у банківській термінології фіксуємо і антонімічну пару інтернаціоналізмів, яка утворена префіксальним шляхом: *agio – disagio* = ажіо – дисажіо;

2) шляхом використання парних полярних префіксів: *internal audit – external audit* = внутрішній аудит – зовнішній аудит; *appreciation of currency – deppreciation of currency* = підвищення вартості валюти – падіння вартості валюти; *to open an account – to close an account* = відкривати рахунок – закривати рахунок; зареєстровані акції – незареєстровані акції = *listed shares – unlisted shares;*

3) шляхом використання парних полярних суфіксів, що фіксуються переважно у антонімічних парах іменників англійської мови: *payer – payee* = одержувач – платник; *endorsee – endorser* = індосат – індосант; *drawer – drawee* = векселедавець – векселеотримувач;

4) шляхом використання парних полярних прийменників: *above par value – below par value* = вище номіналу – нижче номіналу; *above inflation – below inflation* = вище інфляції – нижче інфляції; *with interest – without interest* = з відсотковою ставкою – без відсоткової ставки; *in the money option – out of the money option* = опціон зі сприятливою ставкою – опціон з несприятливою ставкою. Даний тип формування антонімічних пар є регулярним у англійській термінолексиці та оказіональним в українській;

5) шляхом творення складних слів, які фіксуються значною мірою серед українських антонімічних пар: короткострокова позика – середньострокова позика – довгострокова позика *(short-term loan – medium-term loan – long-term loan)*; векселедавець – векселеутримувач *(drawer – drawee)*; платоспроможність – неплатоспроможність *(solvency – insolvency)*.

Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що спільнокореневі антоніми у досліджуваних терміносистемах представлені значно більшою кількістю пар, ніж різнокореневі. Проте, ядром банківських терміносистем є антонімічні терміни словосполучення з протиставлюваними значеннями, які складаються з головного компонента і залежного. Зазвичай головним компонентом виступає іменник, який є виразником родового поняття даної терміносистеми. Залежні компоненти представлені прикметниками, дієприкметниками, числівниками, іменниками (з прийменником чи без нього) і виражають протилежні ознаки родового поняття. Серед таких термінів двохкомпонентні утворення складають найчисельнішу групу: *time draft – sight draft* = строкова – безстрокова тратта; *debt capital – equity capital* = позиковий капітал – власний капітал.

Трикомпонентні терміни-словосполучення не є достатньо регулярними. Наприклад: *fixed exchange rate – floating exchange rate* = фіксований валютний курс – плаваючий валютний курс; *high yield rate – average yield rate – low yield rate* = висока норма доходності – середня норма доходності – низька норма доходності.

Чотирикомпонентні антонімічні терміни-словосполучення фіксуємо значно рідше, наприклад: *to increase average collective period – to reduce average collective period* = збільшувати середній рівень сплати дебіторської заборгованості – зменшувати середній рівень сплати дебіторської заборгованості; *majority shareholder – minority shareholder* = власник контрольного пакету акцій – акціонер без контрольного пакету акцій; *to increase average collective period – to reduce average collective period* = збільшувати середній період сплати дебіторської заборгованості – зменшувати середній період сплати дебіторської заборгованості.

Співпадіння кількості компонентів в ідентичних антонімічних словосполученнях англійської та української мов не є абсолютними, тому і кількість даних словосполучень в досліджуваних мовах не ідентична.

За основу класифікації термінів-словосполучень беремо класифікацію запропоновану Михайловою Т. В. [9, 3], яка базується на відмінностях протиставлюваних атрибутів. Відповідно компоненти, що протиставляються в термінах-словосполученнях поділяються на три групи:

1) атрибутиви, що мають антонімічні зв'язки і у загальновживаній мові: *to open – to close* = відкривати – закривати *(to open an account – to close an account* = відкривати рахунок – закривати рахунок); *high – moderate– low* = високий – помірний – низький *(high inflation – moderate inflation – low inflation* = висока інфляція – помірна інфляція – низька інфляція); *long – short* = довгий – короткий (*long payback period – short payback period* = довгий період окупності – короткий період окупності);

2) атрибутиви, що антонімізуються і в інших терміносистемах: *horizontal – vertical* = горизонтальний – вертикальний *(horizontal merger – vertical merger* = горизонтальне злиття – вертикальне злиття); *internal – external* = внутрішній – зовнішній *(internal contract – external contract* = внутрішній контракт – зовнішній контракт); *legal – illegal* = законний – незаконний *(legal owner – illegal owner* = законний власник – незаконний власник); maximum – minimum = максимальний – мінімальний *(maximum interest – minimum interest* = максимальний відсоток – мінімальний відсоток); *credit – debit* = актив – пасив *(credit account – debit account* = рахунок активу – рахунок пасиву);

3) атрибутиви, що перебувають в антонімічних зв'язках лише в межах банківської терміносистеми, тобто в загальновживаній лексиці не є антонімами: *domestic loan – external loan* = внутрішня позика – зовнішня позика; *clean bill of exchange – documented bill of exchange* = документована тратта – недокументована тратта; *time draft – sight draft* = строкова тратта – безстрокова тратта; *fixed exchange rate – floating exchange rate* = фіксований валютний курс – плаваючий валютний курс.

Приклади підтверджують тезу про те, що вище подані антонімічні пари є регулярнішими в англійській банківській термінолексиці у порівнянні з українською.

Одним із виявів системних відношень у терміносистемах вважаємо зв'язок антонімії і синонімії, тобто в антонімічній парі протилежне значення може бути виражене кількома термінами-синонімами. Подібні парадигматичні відносини отримали у дослідженнях різні назви: термінологічне антонімічно-синонімічне об'єднання [9, 14], антонімо-синонімічний блок [4, 62; 8, 73]. Антонімо-синонімічні зв'язки у досліджуваних терміносистемах реалізуються у таких структурах:

1) парній чотиричленній: рахунок активу = готівковий рахунок – рахунок пасиву = безготівковий рахунок *(credit account – debit account)*; векселедавець = трасант – векселеотримувач = трасат *(drawer – drawee)*; індосат = жират – індосант = жирант *(endorsee – endorser*); domestic loan = internal loan – foreign loan = external loan (внутрішня позика – зовнішня позика = закордонна позика); *ex interest = with interest – cum interest = interest free* (з відсотком – без відсотка);

2) парній шестичленній: *assets = profit = revenue – liabilities = loss = expenses* (активи = прибутки = надходження – пасиви = видатки = витрати); *sound = hard = convertible currency – nonconvertible = soft = inconvertible currency* (тверда = конвертована валюта – неконвертована валюта);

3) непарній : позиковий капітал – статутний капітал = власний капітал *(debt capital – equity capital); blank credit = clean credit = unsecured credit – secured credit* (бланковий кредит = кредит без забезпечення = незабезпечений кредит – забезпечений кредит).

Зіставний аналіз антонімо-синонімічних блоків свідчить, що співпадіння синонімічних рядів у антонімічних парах не є абсолютним, все ж фіксуємо наявність більшості структурних типів антонімо-синонімічних об'єднань у терміносистемах англійської та української мов.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Антонімія у терміносистемах виконує систематизуючу функцію, за допомогою якої дається вичерпна характеристика понять, явищ процесів банківської діяльності. Зіставний аналіз банківських термінів-антонімів англійської та української мов на семантичному рівні свідчить про наявність контрадикторних, контрарних, комплементарних та векторних антонімічних відношень. Проте, в обох мовах терміни-антоніми контрадикторного та комплементарного типу представлені значно ширше, аніж векторні та контрарні. Встановлено, що в обох досліджуваних терміносистемах переважають спільнокореневі антоніми. Найбільш регулярними в обох терміносистемах є двокомпонентні словосполучення. Проте, співпадіння кількості компонентів в ідентичних англійських та українських антонімічних словосполученнях не є абсолютним. Наявність антонімічно-синонімічних відношень у даних терміносистемах фіксуємо у спільнокореневих і різнокореневих антонімічних рядах. Перспективним, на нашу думку, вважаємо комплексне вивчення антонімічно-синонімічних об'єднань у банківській термінології англійської та української мов.

ЛІТЕРАТУРА

1. Булаховський Л. А. Нариси із загального мовознавства. – Видання 2-ге виправлене та доповнене/ Булаховський Л. А. – К. : Радянський школярик, – 1959. – 308 с.

2. Даниленко В. П. Лексико-семантические и грамматические особенности слов-терминов // Исследования по русской терминологии. – М., 1971. – С.7–67.

3. Дудок Р. І. Проблема значення та смислу терміна в гуманітарних науках. Монографія. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009. – 358 с.

4. Иванова В. А. Синонимо-антонимические блоки // Вопросы граматики и лексикологии русского языка: межвузовский сборник научных трудов. – Кишинев: Штиинца, 1979. – С. 61–78.

5. Колган О. Антонімія української гірничої термінології / О. Колган // Вісник: Проблема української термінології. – Львів: Національний університет «Львівська політехніка» – 2008. – № 620. – С. 200–203.

6. Лепеха Т. В. Лексико-семантичні та словотвірно-структурні особливості судово-медичної термінології: автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.01/ Т. В. Лепеха. – Дніпропетровськ, 2000. –19 с.

7. Лисеченко Л. А. Лексико-семантична система української мови/ Л. А. Лисиченко // – Х. : Харківський державний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди, 1997. – 129 с.

8. Михайлишин Б. П. Антонімо-синонімічні блоки в термінології // Українське мовознавство: міжвідомчий науковий збірник. – К. : Либідь, 1992. – Вип.19. – С.71–79.

9. Михайлова Т. В. Семантичні відношення в українській науково-технічній термінології: автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.01/ Т. В. Михайлова. – Харків, 2002, – 20 с.

10. Мостовий М. І. Лексикологія англійської мови. – Х. : Основа, 1993. – 323 с.

11. Новиков Л. А. Антонимия в русском языке: семантический анализ противоположностей в лексике /Л. А. Новиков. – М. : Изд-во Московского университета, – 1973. – 290 с.

12. Панько Т. І. Українське термінознавство / Т. І. Панько, І. М. Коган, Г. П. Мацюк. – Львів: Світ, 1994. – 215 с.

13. Полюга Л. М. Про антоніми та їх використання // Словник антонімів української мови / За ред. Л. М. Паламарчука. – 2-ге видання, доопрацьоване і виправлене. – К., – 2001. – С.23–29.

14. Тараненко О. Антоніми // Українська мова: енциклопедія / В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та інші / 2-ге видання, виправлено і доповнено – К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 12–23.

15. Цимбал Н. Л. Антонімічні відношення в термінології органічної хімії/ Н. Л. Цимбал. Українська термінологія і сучасність: збірник наукових праць. – К., 1998. – 1998. – С.188–192.

Лексикографічні джерела

1. Жданова И. Ф., Вартумян Э. Л. Англо-русский экономический словарь. – М. : Рус. Яз., 2000. – 880с.

2. Загородній А. Г., Вознюк Г. Л., Смовженко Т. С. Фінансовий словник – К. : Т-во «Знання», – 2002 – 566 с.

3. Шимків А. Англо-український тлумачний словник економічної лексики. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2004. – 429 с.

4. Українсько-англійський словник: Економіка. Фінанси. Банки. Інвестиції. Кредити: Понад 12500 термінів/ Уклад. : С. Я. Єрмоленко, В. І. Єрмоленко. – К. : Школа, 2003. – 568 с.

5. Англійсько-український словник: Економіка. Фінанси. Банки. Інвестиції. Кредити: Понад 12500 термінів/ Уклад. : С. Я. Єрмоленко, В. І. Єрмоленко. – К. : Школа, 2003. – 568 с.

УДК 811.111: 39:622

ГАЛУЗЕВА ОРГАНІЗАЦІЯ ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО ПОЛЯ «ТУРИЗМ»

Прима В. В.
Київський національний торговельно-економічний університет

У статті досліджується галузева організація термінологічного поля «туризм» та умовне виокремлення в його складі п'яти мікрополів, які відображають наявні галузі в сфері туризму. Проведено тематичний аналіз англомовної туристичної термінології, в результаті чого виокремлено мікрополя, до складу яких входять лексико-семантичні групи.

Ключові слова: *термінологія, термін, лексико-семантична група, мікрополе, гіперо-гіпонімічні відношення.*

Прима В. В. Отраслевая организация терминологического поля «туризм». *В статье исследуется отраслевая организация терминологического поля «туризм» и условное выделение его составе пяти микрополей, которые отображают присущие сфере туризма отрасли. Проведен тематический анализ англоязычной туристической терминологии, в результате чего были выделены микрополя, составляемые из лексико-семантических групп.*

Ключевые слова: *терминология, термин, микрополе, лексико-семантическая группа, гиперо-гипонимические соотношения.*

Prima V. V. Tourism terminological field branch organization*. Tourism terminological field branch organization and its relative division into five micro fields, which are typical for tourism sphere, are being researched in the article. Theoretical resources and their definitions of the notion "terminological system" were analyzed and described. As a result, five micro fields and lexico-semantic groups as their constituents were found out. These microfields, in their turn, consist of some number of lexico-semantic groups.*

Keywords*: terminology, term, micro field, lexico-semantical group, hyper-hyponym relations.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасний етап розвитку лінгвістичної науки характеризується поглибленою зацікавленістю до вивчення підмов, які обслуговують різноманітні сфери професійної діяльності людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні існують численні дослідження як загальнотеоретичних питань термінознавства (О. С. Ахманова, Г. Й. Винокур, В. П. Даниленко, Т. Р. Кияк, В. М Лейчик, Д. С. Лотте, О. О. Реформатський, О. В. Суперанська, Ф. А. Циткіна), так і окремих терміносистем, зокрема, медичної (Ю. В. Віт, І. Ф. Стоянова), технічної (О. А. Литвинко, Г. Б. Фогель, О. І. Южакова), спортивної (С. С. Богуславський), юридичної (Я. Ю. Манжос) та ін.

Водночас недостатньо дослідженими залишаються терміносистеми порівняно нових галузей діяльності людини, серед яких і туристична, що почала формуватися як індустрія лише на початку XX століття, а в Україні з'явилася лише в 90-х роках [1, 6]. Так, англомовна туристична термінологія виступає об'єктом дослідження лише в компаративному (Е. Т. Бєлан) та в діахронічному аспектах (Л. В. Виноградова).

Мета статті полягає в аналізі семантичних та функціональних особливостей англомовної туристичної термінології.

Завдання статті: розглянути тематичну структуру англомовної туристичної термінології та встановити лексико-семантичні відношення між англомовними термінами туризму.

© Прима В. В. Галузева організація термінологічного поля «туризм»

Виклад основного матеріалу дослідження. У контексті нашого дослідження термінологію розуміємо як сукупність одиниць спеціальної номінації деякої галузі діяльності, ізоморфну систему її понять, що обслуговують її комунікативні потреби.

Терміносистема – це терміни у певній галузі, підгалузі наукового або технічного знання, що обслуговує наукову теорію або наукову концепцію. Джерелами терміносистем слугують термінології. Терміносистема формується не разом із становленням певної науки, а відповідно до етапів становлення її теорії. Проте в основі терміносистеми не обов'язково повинна бути наукова теорія. Іноді достатньо, щоб була лише концепція або узагальнені ідеї.

Терміносистему вважаємо більш високим ступенем організації лексичних одиниць, ніж термінологія.

Термін як елемент термінології (терміносистеми) поєднує сукупність усіх варіантів немовного знака, що виражають спеціальні поняття певної галузі діяльності [10]. Однак термінологію ще розуміють як сукупність спеціальних слів (термінів) різних галузей науки і техніки, які функціонують у сфері професійного спілкування.

Термін – це слово чи словосполучення, що є найменуванням наукового чи технічного поняття. Але термін не просто називає поняття, а визначає його, оскільки йому властива також дефінітивна функція [7]. В. П. Даниленко визначає термін як слово (чи словосполучення) із певною сферою вживання, що є найменуванням спеціального поняття і вимагає дефініції. Щодо термінології, В. П. Даниленко наводить два поняття: 1) вужчому поняттю термінології відповідає сукупність термінів певної галузі знань (однієї науки чи наукового напрямку), що відображає відповідну сукупність понять; 2) ширшому поняттю термінології належить загальна сукупність термінів усіх сфер діяльності [3, 15]. Згідно з принципами польового підходу до моделювання мовних підсистем (З. Д. Попова, Й. А. Стернін [8]) розглядаємо весь корпус англомовної туристичної термінології як **термінологічне поле** (Т. Л. Канделакі [4]), що має певну структуру та ґрунтується на декількох типах відношень між своїми елементами.

Проведений тематичний аналіз англомовної туристичної термінології уможливив виокремлення в її структурі п'яти мікрополів, що відображають наявні підгалузі в сфері туризму, а саме: мікрополе «***організація туризму***», мікрополе «***організація проживання***», мікрополе «***організація перевезення***», мікрополе «***організація харчування***», мікрополе «***організація дозвілля***».

Виокремлені мікрополя у свою чергу містять певну кількість лексико-семантичних груп (далі – ЛСГ), які об'єднують термінологічні одиниці за більш специфічними тематичними ознаками. Таким чином, структура термінологічного поля «туризм» ґрунтується на гіперо-гіпонімічних відношеннях між його конституентами. Графічне представлення структури термінологічного поля «туризм» наведено на рисунку 2.1.

Мікрополе «***організація туризму***» охоплює базові поняття туризму та складається з п'яти ЛСГ: ЛСГ «учасники туризму» (*tourist, host, tour operator, guide, animator)*; ЛСГ «види туризму» (*gastronomic tourism, last-minute tour, all-expense tour)*; ЛСГ «організаційні процедури» (*booking, tour cancellation, meet and greet*); ЛСГ «туристична документація» (*visa, voucher, traveler's cheque, accident insurance*); ЛСГ «реклама туристичних послуг» (*travel catalogue, travel fair*).

Мікрополе ***«організація проживання»*** також містить п'ять ЛСГ і об'єднує терміни, які стосуються певних нюансів розміщення туристів: ЛСГ «типи готелів» (*flotel, boutique hotel, hostel*); ЛСГ «типи номерів» (*single room, suite, family suite*); ЛСГ «готельні процедури» (*check in, early arrival, late check-out*); ЛСГ «готельні послуги» *(room service, wake up call, transfer*); ЛСГ «типи розміщення» (*bed and breakfast, half board, American plan, European plan*).

Мікрополе «***організація перевезення»*** поділяється на підгрупи в залежності від застосованого виду транспорту: ЛСГ «повітряне перевезення» (*domestic flight, baggage claim, charter*); ЛСГ «наземне перевезення» (*car rental, parking lot, buffet car*); ЛСГ «водне перевезення» (*cruise liner, outside cabin*).

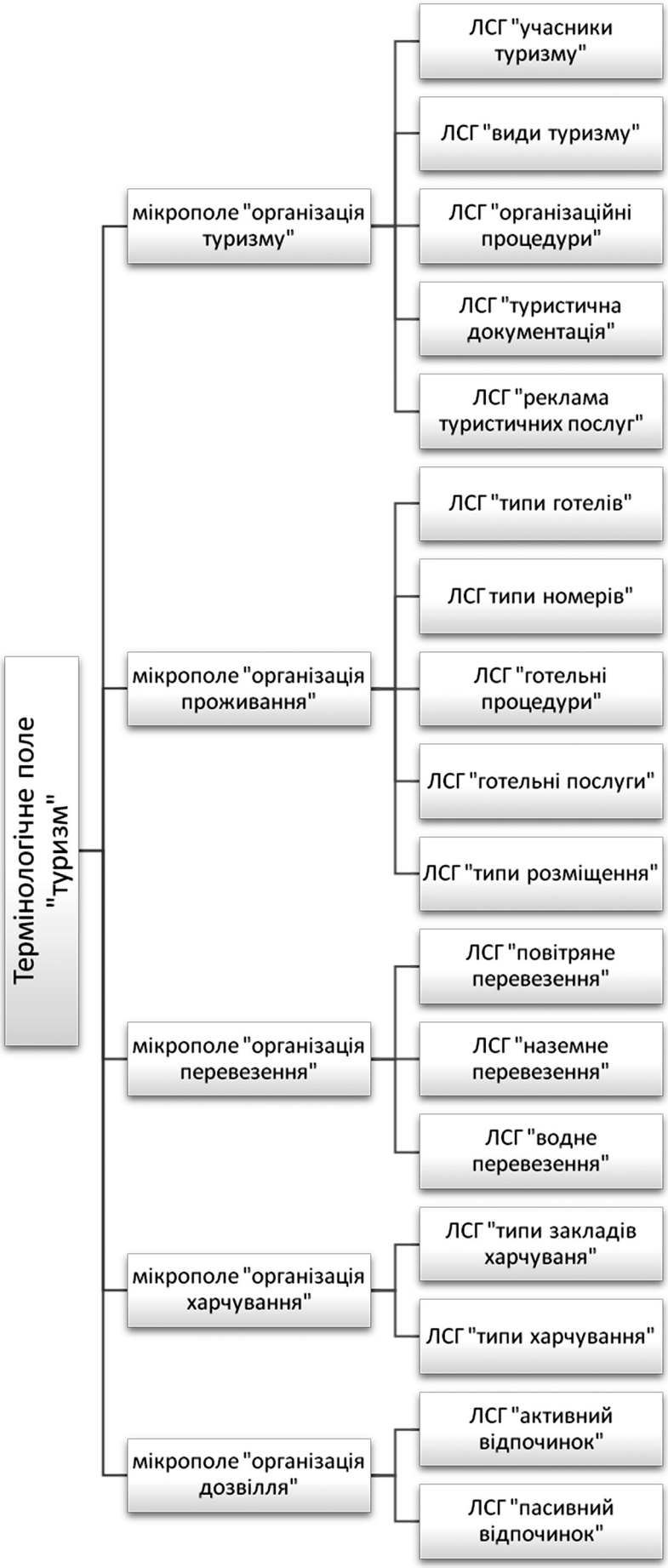

Рисунок 2.1. Структура термінологічного поля «туризм»

Мікрополе ***«організація харчування»*** містить дві підгрупи: ЛСГ «типи закладів харчування» (*singles bar, drive-in restaurant*); ЛСГ «типи харчування» (*American breakfast, English breakfast, brunch*).

Мікрополе ***«організація дозвілля»*** охоплює лексичні одиниці, пов'язані із видом відпочину: ЛСГ «активний відпочинок» (*diving, bungee-jumping, water skiing*); ЛСГ «пасивний відпочинок» (*animation, variety show, spa*).

Слід зазначити, що всередині виокремлених ЛСГ також можливий поділ на певні тематичні ряди на основі гіперо-гіпонімічних відношень. Так, наприклад, у складі ЛСГ «повітряне перевезення» можна виокремити такі тематичні ряди, як «тип транспорту» (*jet, airliner*), «місце» (*airport, terminal*), «типи перельотів» (*non-stop flight*), «працівники» (*baggage inspector*) тощо. Це ще раз підкреслює системно-польовий характер досліджуваної термінології.

Як випливає з попередніх міркувань, будь-яка термінологія, у тому числі і туристична, є сукупністю взаємозв'язаних термінів, що утворюють цілісну систему. Проте її системні властивості представлені імпліцитно [6], і для того, щоб їх виявити, необхідно удатися до логіко-понятійного аналізу терміносистеми.Говорячи про дослідження термінології, лінгвісти вже давно підкреслювали необхідність її попереднього логіко-понятійного аналізу. Процес впорядкування термінології зазвичай ділять на два етапи:

1) виявлення системи понять, використовуваної під час побудови системи значень впорядкованої термінології;

2) розробка впорядкованої системи термінів. При цьому якість впорядкованої термінології цілком визначається якістю саме першого етапу роботи» [5, 3].

Із цією тезою добре узгоджується думка, що логіко-понятійний аналіз складає зміст систематизації понять в роботі за визначенням термінів [2].

Логіко-понятійне моделювання терміносистеми ґрунтується на універсальних структурних властивостях будь-якої системи. Описати цілу систему – означає описати: її елементарні одиниці; класи елементарних одиниць; закони сполучуваності елементів [8]. Таким чином, попередній логіко-понятійний аналіз уможливлює: виділення початкового числа спеціальних понять; визначення категоріальних класів спеціальних понять; визначення характеру стосунків між спеціальними поняттями.

Отже, категоріальний аналіз терміносистеми разом з описом понятійних стосунків є обов'язковим етапом логіко-понятійного аналізу.

Класи спеціальних понять утворюють понятійно-термінологічні поля або ж термінологічні поля, які є найважливішими структурними частинами усієї понятійної організації термінологічної системи. Так С. Д. Шелов трактував термінологічне поле як «сукупність спеціальних для цієї галузі понять, які потрібні для понятійної ідентифікації цього терміну, понять, для ідентифікації яких потрібний цей термін, а також стосунків між ними і поняттям, вираженим цим терміном» [9, 4]. На його думку, термінологічне поле є з теоретичної точки зору найцікавішою структурною частиною.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведений аналіз функціонування туристичної термінології у згаданих путівниках показав, що у них представлено усі мікрополя виокремлені у структурі терміносистеми «туризм». Інформативна функція туристичного путівника та стислість викладу зумовлює наявність та рівень репрезентативності певних ЛСГ у складі цих мікрополів.

Таким чином, спеціальні поняття, утворюючи систему, формують термінологічні поля з ієрархічною будовою, які базуються насамперед на гіперо-гіпонімічних відношеннях між структурними елементами.

Перспективою подальшого дослідження вважаємо детальний аналіз лінгвокультурологічних та функціонально-стильових аспектів виокремлених лексико-семантичних груп.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агафонова Л. Г. Туризм, готельний та ресторанний бізнес: ціноутворення, конкуренція, державне регулювання. – К. : Знання України, 2002. – 227 с.

2. Гринев С. В. Терминологические заимствования: краткий обзор современного состояния вопроса // Лотте Д. С Вопросы заимствования и упорядочения иноязычных терминов и терминоэлементов. – М. : Наука, 1982. – С. 108 – 136.

3. Девкин В. Д. Очерки по лексикографии. – М. : Прометей, 2000. – 395 с.

4. Канделаки Т. Л. К вопросу о номенклатурных наименованиях // Вопросы разработки научно-технической терминологии. – Рига: Зинатне, 1973. – С. 60–70.

5. Канделаки Т. Л., Самбурова Г. Г. Вопросы моделирования систем значений упорядоченных терминологий // Современные проблемы терминологии в науке и технике. – М. : Наука, 1969. – С. 3–31.

6. Кобрин Р. Ю., Антонова М. В. Терминологические системы и их когнитивные модели // Очерки научно-технической лексикографии / Под ред. А. С. Герда. – СПб. : Изд-во С.-Петерб. ун-та, 2002. – С. 47– 56.

7. Новиков Л. А. Искусство слова. – М. : Издательство «Педагогика», Серия «Библиотечка Детской энциклопедии «Ученые - школьнику», 1982. – 356 с.

8. Полевые структуры в системе языка / Под ред. З. Д. Поповой. – Воронеж: Издательство Воронежского университета, 1989. – 200 с.

9. Табанакова В. Д. Идеографическое описание научной терминологии. –Тюмень: Издательство Тюменского гос. ун-та, 1999. – 200 с.

10. Шелов С. Д. Терминологические поля и понятийная организация терминологии // Структурная и прикладная лингвистика. Вып. 7: Межвуз. сб. / Под ред. А. С. Герда. – СПб. : Изд-во С.-Петерб. ун-та, 2008. – 392 с.

УДК 811.111'27:155.835

НЕВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ЕМОЦІЙ

Приходько Г. І.
Запорізький національний університет

У статті досліджуються засоби невербального вираження емоцій. З'ясовано, що основними є кінетичні, фонаційні, графічні та проксемні.
Ключові слова: *емоція, невербальний, кінесика, проксеміка.*

Приходько А. И. Невербальные средства выражения эмоций. *В статье исследуются средства невербального выражения эмоций. Выяснено, что основными являются кинетические, фонационные, графические и проксемные.*
Ключевые слова: *эмоция, невербальный, кинесика, проксемика.*

Prihodko A. I. Nonverbal means of expressing emotions.
The author highlights that different kinds of relationships, congruent and non-congruent, can develop between verbal and nonverbal components. The author illustrates nonverbal means of expressing emotions, namely kinetic, phonic, graphic and proxemic.
Key words: *emotion, nonverbal, kinetic, proxemic.*

Постановка проблеми у загальному вигляді, її актуальність та зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Антропоцентрична парадигма сучасної лінгвістики характеризується підвищеним інтересом дослідників до проблем мовного і мовленнєвого втілення емоцій, вивчення яких неможливе без всебічного аналізу невербальної поведінки як біологічно детермінованої системи, що є невід'ємною частиною процесу спілкування. Існує як мінімум дві семіотичні площини емоцій – вербальна, яка представляє мовне вираження емоцій, і невербальна, що репрезентує фізіологічний прояв емоцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі праці в царині емотіології, комунікативної лінгвістики, а також невербальної семіотики роблять акцент на універсальному і дієвому характері невербальних засобів як об'єктивних індикаторів емоційного стану людини [1; 2; 3; 5]. Тому в умовах мовленнєвої комунікації нам здається необхідним розгляд особливостей мовної інтерпретації невербальної поведінки як емоційно інформативного і важливого з погляду прагматичної спрямованості складника процесу спілкування.

Метою запропонованої розвідки є дослідження невербальних засобів вираження емоцій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Всі взаємодії людини з навколишнім середовищем мають певне емоційне забарвлення. У спілкування людей закономірно включаються емоції комунікантів. Це емоційне ставлення, що супроводжує мовленнєве висловлювання, утворює невербальний аспект обміну інформацією – невербальну комунікацію. Відомо, мовець передає словесну інформацію двох основних категорій: смислову та екстралінгвальну, що включає відомості про мовця, його ставлення до предмету розмови, адресата.

Мова є первинною природною формою вираження думки індивіда. У цьому сенсі він – єдиний і достатній засіб вираження думки [4, 3]. Однак це зовсім не означає, що процес комунікації проходить ізольовано від конкретної ситуації спілкування. Для учасників спілкування має значення і тембр голосу мовця, і його жести, міміка, лексика, якою він користується під час розмови. Емоційна інформація, що виражається вказаними засобами, додаткова до інтелектуальної, проте вона слугує обов'язковим елементом будь-якого процесу

© Приходько Г. І. Невербальні засоби вираження емоцій

комунікації, найчастіше визначаючи його. «У тих ситуаціях усного спілкування, коли мовленнєві і мовні одиниці є явно переважаючими, домінуючими способами кодування і передачі смислів, останні чітко оформляються і кодуються не самими тільки лінгвальними засобами, але також знаковими елементами поз і рухів різних частин тіла» [5, 168].

Тому для адекватного розуміння людей невербальний канал спілкування має величезне психологічне значення, тим більше, що словами можна замаскуватися, приховати будь-який емоційний стан, а невербальні особливості мовлення чи поведінки, будучи мимовільними за своїм походженням, в одну мить можуть викрити мовця, так як сприймаються слухачем підсвідомо і адресовані до тих же підкіркових структурах нашого мозку, і перевершують вербальний канал за швидкістю дешифрування [7, 55; 8, 6; 9, 6]. Загальний зміст повідомлення досягається, як правило, сукупністю лінгвальних і паралінгвальних засобів.

Особливість елементів невербальної комунікації в тому, що вони формуються раніше, ніж вербальна частина висловлювання, яка накладається на попередньо виражену невербальну частину. Тому всі емоційно-виразні засоби маніфестуються в акті повідомлення значно раніше, ніж вербальні засоби.

Між вербальним і невербальним компонентом можуть складатися різні види відносин. Як правило, емоційний контекст мовлення, супроводжуваний паралінгвальним компонентом, може збігатися з його логічним смислом і значною мірою його посилювати. Отже, в цьому випадку паралінгвальний компонент виконує функцію доповнення, підкріплення, коли він включається в мовленнєвий акт і підтверджує його однозначність. Такі невербальні сигнали є конгруентними. Але емоційний контекст незалежний від логічного змісту мовлення й іноді може йому суперечити. У такому випадку правомірніше буде говорити про неконгруентність вербального та невербального компонентів, про руйнування паралінгвальними засобами словесної комунікації, яке частіше використовується усвідомлено і зумисно.

Деякі дослідники відзначають такі відмінності невербальних емоційно-виразних властивостей мовлення від мовленнєвої системи: еволюційну старовину; психофізіологічну відокремленість від слова, мимовільність і підсвідомість; загальну універсальність і зрозумілість незалежно від мовних бар'єрів між людьми; забезпеченість акустичними засобами кодування і фізіологічними механізмами декодування [6, 6]. На нашу думку, правомірно було б погодитися з таким твердженням частково, оскільки ми не поділяємо поглядів В. П. Морозова щодо загальної універсальності невербальних засобів.

Ми дотримуємось поглядів П. Екмана [9], який виділив базові емоції, а саме: радість / щастя; здивування / подив; страх; відраза / презирство; печаль; гнів/ лють; інтерес / цікавість і довів, що вони пов'язані з нейронною програмою людини і вважаються універсальними, оскільки однаково розпізнаються різними народами. Всі інші емоції П. Екман відносить до додаткових, або вторинних: вони не настільки яскраво виражені і, на його думку, є модифікацією або якоюсь комбінацією основних. Культурна варіативність, як вважає П. Екман, відноситься тільки до додаткових емоцій і до їх виразів на обличчі.

В. П. Морозов вважає можливим виділення «мови емоцій». Помічено, що характерна риса мови емоцій – її незалежність від слова. Емоційна інтонація може посилювати зміст слова, суперечити йому, або існувати взагалі без слів. Мова емоцій як абсолютно самостійний канал передачі інформації може функціонувати не тільки паралельно зі словом, але і без нього – у формі вигуків, плачу, сміху. Відзначають, що мова емоцій – це виразні рухи, до яких відносять рух м'язів обличчя (міміка), рухи голови, кінцівок і корпусу (пантоміміка), що виникають рефлекторно під час переживань. Пережиті емоції вільно, а іноді проти волі людини, автоматично відображаються в міміці і пантоміміці і сигналізують про стан людини. Таким чином, мова емоцій дозволяє не тільки висловлювати свої власні емоції, а й розуміти емоційні переживання інших.

Розглянувши способи вираження емоційного аспекту в мовленні, доречним було б додати, що до засобів вираження емоційності відносяться і всі «навколомовні засоби, які входять до складу паралінгвальної сфери комунікації» [4, 26]. У рамках невербальної комунікації виділяють поняття паралінгвальних способів або невербальних компонентів, які визначаються як «засоби несловесної комунікації у мовленнєвому акті і несловесні елементи, які беруть участь у процесі вербалізації (при породженні мовлення) і девербалізації (при рецепції мовлення)» [2, 25]. До таких засобів відносяться:

а) одиниці кінетичної системи: жести, міміка, мова рухів тіла;

б) елементи фонації: тембр і модуляція голосу, інтонація, паузи, комунікативно значуще мовчання;

в) графічні елементи: почерк, способи графічних доповнень до букв, їх субститути.

До паралінгвальних засобів слід також віднести і проксемні компоненти, тобто комунікативно значуще використання простору. Отже, під паралінвальними засобами ми будемо розуміти всі явища, що супроводжують всяку мовну діяльність, виокремлюючи при цьому три основні групи компонентів: кінетичні, просодичні і проксемні, які утворюють знакову систему, що доповнюють і підсилюють, а іноді й замінюють засоби вербальної комунікації.

Одним з найбільш впізнаваних кінетичних проявів є вираз обличчя або міміка. Очевидно, що по обличчю людей не меншою мірою, ніж за їхніми словами, можна судити про їхній актуальний психологічний і, зокрема, емоційний стан, наприклад, нервують чи здивовані чимось, сердяться або радіють. Обличчя і багато пов'язаних з ним мімічних жестів і рухів (піднімати брови, закривати очі, надути губи, наморщити лоба, посмішка, поцілунок, тощо) не тільки співвідносяться з конкретними емоціями, а й виконують певні комунікативні та соціальні функції.

Г. Е. Крейдлін виділяє такі функції обличчя як «місця симптоматичного вираження почуттів, внутрішнього стану людини і міжособистісних відносин»: функцію вираження почуттів і відносин, яка є однією з головних, комунікативну, що полягає в передачі адресату емоційної та іншої інформації, а також відображає міжособистісні стосунки і регулятивну, зокрема, фатичну, пов'язану з лицьовими реакціями на повідомлення інших людей [5, 228]. У діалозі навіть найменші зміни обличчя співрозмовника бувають надзвичайно інформативними, і на їх основі люди часто виносять найрізноманітніші за своїм характером судження про партнера комунікації.

П. Екман вважає, що за зовнішніми проявами реконструюється і пізнається внутрішній світ людини, до якої б культури вона не належала. Незважаючи на те, що вираз емоцій нерідко залежить від культури, правил прояву, індивідуальних відмінностей та обставин, існує низка панкультурних виразів емоцій на обличчі. За П. Екманом, лицьові вислови є біологічно вродженими руховими діями, а тому слугують надійними діагностичними показниками конкретних емоцій [9].

Одним з центральних понять кінесики є поняття жесту. Жест як семіотичне поняття визначається наступним чином: «знакова одиниця спілкування і повідомлення, яка має мануальну, мімічну або іншу пантомімічну форму вираження, виконує комунікативну функцію і характеризується відтворюваністю і смисловою ясністю для представників будь-якої нації або для членів будь-якої соціальної групи» [5]. Жест, як і всякий знак взагалі, має позначене і позначуване, зв'язок між якими носить у більшості випадків конвенційний характер. На думку Г. Е. Крейдліна, для значної частини жестів їх позначене збігається з формою того чи іншого руху [5]. Ще однією відмінністю жестових знаків від незнакових фізіологічних рухів є здатність жестів змінювати своє значення в географічному і культурному просторі, а також в часі. Тому жести мають повнозначні варіанти – географічні, соціальні, культурні.

Мова жестів (як і розмовна мова) конситуативна і спонтанна, в ній є розвинена граматична структура, яка забезпечує адекватну передачу смислів і відносин між граматичними значеннями.

Жести, як і мовні одиниці, здебільшого є символічними знаками. Вони утворюють лексикон мови тіла, так само, як лексичні одиниці належать словнику природної мови. Жести надходять у формі «пропозицій» і точно повідомляють про дійсний стан, настрій і ставлення людини. Жестова поведінка людей, як і мовленнєва, змінюється в просторі, в часі, а також під дією соціоекономічних і культурних умов. Жест є більш іконічним, аніж слово, але вони обидва конвенційні і не пов'язані однозначно з зображуваним.

Передача в процесі комунікації деякої інформації суто вербального характеру або підкріпленої паралінгвальними засобами неможлива без участі суб'єкта мовленнєвого акту.

Поряд з мовою жестів існує ще один важливий компонент емоційної кінетичної комунікації – пантоміма або мова рухів і поз. Тіло людини висловлює дуже багато чого – хто, що і яким він є, воно постійно «веде бесіду». Дослідники відзначають, що тілесні прояви – це щось спонтанне, що людина майже не усвідомлює їх і практично не в змозі змінити. Якщо ж спробувати контролювати мову тіла, то спонтанність зникає, і спостерігач відчує надуманість рухів тіла, що призведе до зниження емоційного впливу комуніканта на оточуючих.

Царина паралінгвістики, що займається дослідженням відстані між учасниками спілкування і впливом його на процес комунікації, отримала назву проксеміки. Просторова поведінка комунікантів повідомляє величезну кількість значень. Приймаючи до уваги, що основними поняттями проксеміки є простір, дистанція і територія [10] зазначаємо, що особисті простори бувають різними за величиною і залежать від обставин.

Висновки і перспективи подальших досліджень. В емоційне спілкування комунікантів поряд з вербальною інформацією включена інформація, передана за допомогою невербальних засобів комунікації. Кінетичні засоби є особливою мовою, що має свої одиниці і структурну організацію, як і розмовна мова. Незважаючи на те, що існує низка панкультурних проявів емоцій в міміці і жестах, кожна культура характеризується своїм специфічним і відмінним від інших набором невербальних засобів комунікації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богданов В. В. Речевое общение: прагматические и семантические аспекты / В. В. Богданов. – Л. : Изд-во Ленин. гос. унта, 1990. – 88 с.

2. Горелов И. Н. Невербальные компоненты коммуникации / И. Н. Горелов. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 112 с.

3. Жельвис В. И. Эмотивный аспект речи. Психолингвистическая интерпретация речевого воздействия. Учебное пособие / В. И. Жельвис. – Ярославль: ЯГПИ им. К. Д. Ушинского, 1990. – 81 с.

4. Колшанский Г. В. Паралингвистика / Г. В. Колшанский. – М. : Едиториал УРСС, 2010. – 96 с.

5. Крейдлин Г. Е., Григорьева С. А., Григорьев Н. В. Словарь языка русских жестов / Г. Е. Крейдлин, С. А. Григорьев, Н. В. Григорьев. – Москва – Вена: Языки русской культуры; Венский славистический альманах, 2001. – С. 166 – 248.

6. Морозов В. П. Акустический язык эмоций в жизни и науке / В. П. Морозов // Язык эмоций, мозг и компьютер: вычислительная техника и ее применение. – М. : Знание, 1989. – № 9. – С. 3 – 18.

7. Рюкле Х. Ваше тайное оружие в общении. Мимика, жест, движение / Х. Рюкле. – М. : Интерэксперт, 1996. – 246 с.

8. Шаховский В. И. О лингвистике эмоций / В. И. Шаховский // Язык и эмоции: сборник научных трудов. – Волгоград: Перемена, 1995. – С. 3 – 15.

9. Ekman P., Frisen W. V. Unmasking the Face: A Guide to Recognizing Emotions from Facial Expressions / P. Ekman, W. V. Frisen. – Englewood Cliffs, New Jersey, 1975. – 212 p.

10. Henley N. M. Gender as Culture: Difference and Dominance in Nonverbal Behavior: Perspectives, Applications, Intercultural insights / N. M. Henley. – Lewinston, 1984. – P. 351 – 371.

УДК 811.11'342.9:27-317.3

ПРОСОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АКТУАЛІЗАЦІЇ СТРУКТУРНО-ФАБУЛЬНИХ ЕЛЕМЕНТІВ ТЕКСТІВ АНГЛОМОВНИХ ПРИТЧ

Тараненко Л. І.
Національний технічний університет України «КПІ»

У статті на основі аудитивного аналізу текстів англомовних притч установлено специфіку їхнього просодичного оформлення, а також обґрунтовано інваріантну та варіантні інтонаційні моделі організації їх структурно-фабульних елементів. За результатами оцінки рівнів емоційного і прагматичного потенціалів озвученої притчі описано енергетичні особливості просодичного оформлення її структурно-фабульних елементів.

Ключові слова: *англомовна притча, структурно-фабульні елементи, аудитивний аналіз, просодичні засоби, інваріантна й варіантні просодичні моделі, емоційний і прагматичний потенціали.*

Тараненко Л. И. Просодические особенности актуализации структурно-фабульных элементов текстов англоязычных притч. *В статье на основе аудитивного анализа текстов англоязычных притч установлено специфику их просодического оформления, а также обоснованно инвариантную и вариантные интонационные модели организации их структурно-фабульных элементов. По результатам оценки уровней эмоционального и прагматического потенциалов звучащей притчи описано энергетические особенности просодического оформления ее структурно-фабульных элементов.*

Ключевые слова: *англоязычная притча, структурно-фабульные элементы, аудитивный анализ, просодические средства, инвариантная и вариантные просодические модели, эмоциональный и прагматический потенциалы.*

Taranenko L. I. Prosodic means actualizing structural plot components of an English parable. *In the article on the basis of auditory analysis of English parables the author outlines the specificity of their prosodic organization as well as substantiates invariant and variant intonation patterns of their structural elements. The evaluation of emotional and pragmatic potentials of the spoken parables allowed the author to describe the energetic peculiarities of prosodic features functioning within the parable structural elements (the initial action → development of actions → the result → the parable admonition) and at their junctures.*

Key words: *English parable, structural plot elements, auditory analysis, prosodic means, invariant and variant prosodic patterns, emotional and pragmatic potentials.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У колі загальних проблем лінгвістики тексту та інтонології питання встановлення закономірностей просодичного оформлення текстів різних жанрів залишається украй важливим, оскільки воно безпосередньо пов'язане з вирішенням загального питання коректного інтонаційного оформлення усного мовлення. З огляду на це, особливої **актуальності** набуває проблема визначення специфіки взаємодії системи просодичних засобів у межах структурних компонентів тексту англомовної притчі, яка, з одного боку, характеризується наявністю традиційних фабульних елементів, а з іншого, – вирізняється функціонуванням у ній прямої або непрямої настанови, покликаної концентрувати дидактичний зміст її етичної ідеї.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Опису багатоаспектної комунікативної природи притчі як типового тексту малої форми присвячено значну кількість лінгвістичних [3; 4; 5],

© Тараненко Л. І. Просодичні особливості актуалізації структурно-фабульних елементів текстів англомовних притч

літературознавчих [1] і релігієзнавчих [2] праць, у яких під різними кутами зору розглядаються її жанрові й функційні ознаки. Проте до теперішнього часу експериментально-фонетичними дослідженнями не опрацьовано питання впливу дидактичного змісту притчі на закономірності взаємодії системи просодичних засобів у межах окремих структурних компонентів і фабульних елементів.

Метою статті є встановлення на основі аудитивного аналізу особливостей просодичного оформлення структурно-фабульних компонентів тексту англомовних притч.

Для цього методологічною основою започаткованого експериментального пошуку слугувала обґрунтована нами [6, 149] уніфікована модель структурно-фабульної побудови текстів притчі, структурними компонентами яких є розповідь і настанова. При цьому поділ «розповіді» на її складові частини було здійснено за такою алгоритмічною послідовністю актуалізації її фабульних елементів: вихідна дія → розвиток дій → результат. Розгляд етичних ідей настанови притчі, яка виконує роль узагальнюючого структурного компонента, проводився на основі їхньої диференціації на духовні сентенції і мирські поради.

В обсязі експериментального пошуку було виконано аудитивний аналіз 31 озвученого тексту англомовних канонічних притч [7; 8], загальна тривалість звучання яких складає 26 хв. Під час проведення експериментально-фонетичного дослідження встановлено специфіку просодичного оформлення притчі у межах і на стиках її структурних компонентів і фабульних елементів, а також звернено увагу на зв'язок між дидактичним змістом етичних ідей настанови та варіативністю просодичних засобів її організації.

Виклад основного матеріалу дослідження. За результатами аудитивного аналізу встановлено, що початок фабульного елемента «вихідна дія», який знайомить слухача з персонажами притчі та окреслює ситуацію, у межах якої здійснюється алегоричний виклад розвитку подій, маркується переважним уживанням в ініціальній інтоногрупі усіченої шкали, яка складається з висхідного такту середньо-підвищеного рівня, та низьким або середньо-пониженим висхідним термінальним тоном зменшеної швидкості зміни напрямку його руху, що слугує, як правило, введенню головного героя твору, наприклад:

A ˈcertain ˌman ξ had ˈtwo ˌsons. || (8, 21:28-31); *There was a ˈcertain •rich ˌman…* (7, 16:1-9).

Іншою закономірністю початку притчі, як видно з прикладів, є те, що ненаголошені склади (напр., *There was a…*), які передують такту, формують висхідний передтакт.

Установлено також, що понад третина притч (41%) починається з порівняння головного персонажу з Царством Небесним. У цьому випадку слово *Kingdom* завжди отримує виділення або наголосом середньо-підвищеного чи високого тонального рівня, або спеціальним підйомом, що надає йому статусу найвагомішої лексичної одиниці інтоногрупи чи всього фабульного фрагмента. При цьому слово *Heaven* оформлюється низьким висхідним або низьким чи середньо-пониженим рівним термінальним тоном, який однозначно вказує на те, що слід очікувати продовження повідомлення, в якому прозвучить важлива для подальшого розвитку подій інформація, наприклад:

The ˈKingdom of ˌHeaven | is ˈlike unto a ↑certain ˌking… (8, 22:1-14).

Аналіз текстів притч, які починаються зі словосполучення "*the Kingdom of Heaven*", показав, що вони побудовані, переважно, за простою структурно-фабульною моделлю [6, 154] з послідовним алгоритмом викладу їхнього змісту. Характерно також, що в більшості з них експозиційний елемент фабульного фрагмента «вихідна дія» містить одночасно і пряму настанову притчі. У таких притчах головний персонаж або центральний об'єкт, що слугує метафоричним образом розповіді (напр., образ сіяча, пастиря, скарбу, гірчичного зерня тощо), навколо якого і відбувається опис подій, уводиться середнім чи розширеним тональним інтервалом та спадним термінальним тоном опуклої конфігурації (на відміну від інших випадків, коли він позначається висхідним або рівним тоном):

The ˈKingdom of ˌHeaven ξ is ˈlike unto ˎtreasure… (8, 13:44).

Таке просодичне оформлення лексичної одиниці, що акцентує увагу на головному герої притчі, слугує одночасно і виділенню його як об'єкта настанови всього тексту. Це також допомагає реципієнту зафіксувати у пам'яті настанову притчі, яка звучить на початку тексту, та декодувати й усвідомити її етичну ідею вже після повного ознайомлення зі змістом притчі.

Рівень емоційного потенціалу фабульного елемента «вихідна дія» кваліфіковано аудиторами як переважно низький. Разом з тим, у притчах, що мають настанову, контаміновану у «вихідну дію», подібно до наведених вище прикладів, було зареєстровано стрімке підвищення емоційного потенціалу до середнього рівня. Найвищий рівень емоційності фабульного елемента «вихідна дія» фіксувався у текстах, що починаються з довшої, порівняно з іншими, інтоногрупи, наприклад:

The ˌKingdom of ˈHeaven is •like unto a ˋmerchant ˌman, | ˈseeking ˈgoodly ˎpearls… (8, 13:45-46).

На просодичному рівні зростання емоційного потенціалу відображається актуалізацією в межах «вихідної дії» поступово висхідної ступінчастої шкали у поєднанні з високим спадним термінальним тоном (напр.., на слові *ˋmerchant*), у виділенні якого як ключової лексичної одиниці і настанови, і вихідної дії притчі провідну роль виконує інтенсивність.

Щодо прагматичного потенціалу фабульного елемента «вихідна дія», то він залишається низьким у текстах, які мають складну структуру, та зростає вже на початку коротких текстів, побудованих за простою моделлю, за рахунок більш концентрованої актуалізації в них алегоричного змісту або за наявності настанови притчі на її початку.

У межах фабульного елемента «розвиток дій» аудиторами зареєстровано найвищий порівняно з іншими структурними компонентами рівень емоційного потенціалу, зумовлений актуалізацією у цьому фабульному елементі діалогічних реплік, які вводяться, подібно до інших досліджуваних нами наративних фольклорних творів (казка, міф і легенда) середньо-пониженим або середньо-підвищеним рівним термінальним тоном, який налаштовує слухача на сприйняття суттєвої для декодування алегоричної розповіді інформації, наприклад:

…ˈsaid →unto him (8, 18:23-35), *…he ˈsent •unto them his ˎson, ξ→saying…* (8, 21:33-41).

Установлено також, що наявність діалогічних реплік є типовою для текстів притч, які мають багатоступеневу послідовну та паралельну схеми алгоритму розвитку дій і їхніх результатів. Специфіка реалізації таких схем полягає в тому, що паралельно з розгортанням пропозиційно-смислових компонентів фабули «розвиток дій», відбувається виклад відповідних компонентів фабули «результат», унаслідок чого емоційний потенціал реалізується у висхідно-спадному напрямку у межах кожного повторення ходу розвитку дій та їхніх результатів, наприклад:

*But when the ˈhusbandmen ˈsaw the ˎson, | they ˈsaid a•mong them→selves, ξ '**ˋThis is the ˈheir. || ˎCome, ξ ˈlet us ˋkill him, | and ˈlet us ˌseize ξ–on his inˎheritance.**' || And they ˋcaught him ξ and ˈcast him ↑out of the ˌvineyard ξ and ˎslew him.* || (8, 21:33-41).

У прикладах, подібних до наведеного, висловлення прямої мови реалізують спонукальну функцію і оформлюються, відповідно, просодичними засобами, що слугують вираженню більшого ступеня емоційно-прагматичної ваги самого висловлення. Інтонаційні моделі таких висловлень характеризуються широким або розширеним тональним діапазоном, дещо підвищеною гучністю, складним мелодійним контуром. Цьому також сприяють розширені й широкі тональні інтервали на ділянці інтоногрупи «передтермінальна частина – ядро». Тут можна стверджувати, що динаміка наростання емоційного потенціалу у висловленнях прямої мови

зумовлена вираженням певних почуттів та переживань персонажів, пов'язаних зі створенням алегоричного образу притчі.

Підвищений рівень емоційності реєструвався також у діалогічних репліках, що мають форму питальних речень. Так, у власне запитаннях, кваліфікованих як емоційно-забарвлені, термінальна частина оформлюється високим висхідним тоном, інтенсифікованим позитивним розширеним тональним інтервалом:

*Wilt thou ˈthen have us ˌgo ξ and ˌgather them ˈ**up**?'* || (8, 13:24-30).

У випадках, коли питальне речення набуває значення риторичного запитання, структура його фінальної інтоногрупи складається з висхідного такту, високого або середньо-підвищеного спадного тону широкого діапазону, який має форму високого висхідного тону на ядерному складоносії та низького рівного затакту. Така форма високого спадного тону є типовою для емоційного мовлення, що свідчить про підвищений емоційний потенціал фрагмента «розвиток дій». Крім того, риторичні питання, як правило, вводяться перепадом тонального інтервалу на стику з попередньою інтоногрупою та актуалізуються в широкому або розширеному тональному діапазоні, наприклад:

And he →said unto him, | '*ˋFriend, ξ ˈhow •camest ˌthou in ξ **hither ˈnot having a ˋwedding ˌgarment?**'* || (8, 22:1-14).

З поданого контексту видно, що функційне призначення риторичних питань у структурі тексту притчі, які мають окреслену інтонаційну модель, полягає, з одного боку, у вираженні негативної оцінки мовцем ситуації, що склалася, з іншого – в імпліцитному спонуканні співрозмовника до дії з метою змінити стан речей.

Важливим призначенням фабульного елемента «розвиток дій» є створення контексту, у межах якого відбувається розгортання алегоричного викладу подій, що транслюють духовний та життєвий досвід людства. Щоб допомогти реципієнту декодувати етичну ідею притчі, спрямовану на вироблення в нього навичок коректної оцінки вад і чеснот, фабульний елемент «розвиток дій» описує поведінку різних персонажів у низці життєвих ситуацій, які виникають під час здійснення вибору між добром і злом, наприклад:

*ˌThen ξ ˈ**he** ξ that had reˈceived the ↑**five** ˌtalents ξ ˈwent and ˋtraded with the ˌsame,* | *and ˈmade them **aˋnother** ˌfive ˌtalents.* || *And ˋlikewise ˌ**he** ξ that had reˈceived ˌ**two**,* | *he ˈalso ↑gained **aˋnother** ˌtwo.* || *But ˈ**he** ξ that had reˈceived ˋ**one** | ˈ**went and ˋdug in the ˌearth ξ and ˈhid his ↑lord's ˋmoney**.* || (8, 25:14-30).

У поданому фрагменті дидактична ідея просвіти душі людини й поширення знань реалізується за рахунок протиставлення персонажів їхнім діям та характеристикам. Контрастне розрізнення персонажів, що на лексичному рівні вводяться за допомогою займенника *he*, забезпечується саме просодичними засобами, у першу чергу, розширеним негативним тональним інтервалом між *he* і *that* (низький початок наступної інтоногрупи поєднується з високим висхідним тоном вузького діапазону). Контрастне уведення кожного героя супроводжується протиставленням їхніх дій: позитивна оцінка примноження багатства перших двох дійових осіб досягається шляхом виділення слова *aˋnother* високим спадним термінальним тоном широкого діапазону складної конфігурації, що має підйом на ядерному складоносії і падіння на затакті, та актуалізується зі зменшеною швидкістю зміни напрямку його руху, тобто слугує засобом виокремлення комунікативного центру інтоногрупи. На противагу емфатичному виділенню дій позитивних персонажів, слухач набуває підстав сприймати третього героя як негативного за рахунок протилежного озвучення його дій у звуженому тональному діапазоні з низьким

спадним термінальним тоном. Така контрастна взаємодія просодичних та лексичних засобів і слугує реалізації дидактичної функції притчі, спрямованої на вироблення у реципієнта навичок етичної поведінки у життєвих ситуаціях.

Просодична організація фабульного елемента «результат» цілком відповідає його функційному призначенню – привернення уваги слухача до неминучого наслідку вчинків персонажів притчі. У зв'язку з цим, зазначений фрагмент характеризується вживанням інтонаційних параметрів підвищеної промінантності. Під час його актуалізації ключові слова оформлюються високими і середньо-підвищеними спадними тонами малої швидкості зміни напрямку їхнього руху. Рекурентними є усічені, ковзні спадні та ступінчасті спадні з порушеною поступовістю різновиди шкали. Загальна реалізація розглядуваного фабульного елемента відбувалася в розширеному тональному діапазоні зі складними мелодійними контурами іноді при підвищеній гучності звучання ключових слів. При цьому реєструвалося затухання тонального рівня в напрямку до завершення «результату»:

And when they had ˈnothing to ˌpay, | ¯he ˋfreely for ˋgave them ˋboth || (7, 7:41-43).

Іншою ознакою підвищення емфатичності аналізованого фабульного елемента є актуалізація в одній інтоногрупі двох спадних кінетичних тонів, наприклад:

And ˋhe would ˌnot, | *but ˈwent and ˈcast him into ˌprison | till he should ˈpay the ˌdebt.* || (8, 18:23-35).

З прикладу видно, що в інтоногрупі *And ˋhe would ˌnot* перший кінетичний тон уживається для підсилення ступня виділення особового займенника *he*, тобто має місце і семантичний, і просодичний контраст, а другий спадний тон слугує вираженню остаточності результату попереднього розвитку подій.

У випадках, коли фабульний елемент «результат» включає пояснення причини наслідків розвитку попередніх дій, його термінальна ритмогрупа позначається, як правило, низьким або середньо-пониженим висхідним тоном вузького діапазону, який створює враження семантичної незавершеності інтоногрупи, в якій він уживається, та сигналізує про продовження інформації, наприклад: *…and beˈcause they had ↑no ˌ**root** ⸗ they ˌwithered aˋway.* || (8, 13:1-9).

Значна частина текстів притч реалізує кінцеве висловлення фабульного елемента «результат» у риторичній формі, що має структуру спеціального питання, тому його ключове слово оформлюється низьким спадним термінальним тоном, якому передує негативний середній або розширений тональний інтервал, наприклад:

ˈWhich of •those ˋtwo ⸗ did the ˈwill of his ˌfather?" || (8, 21:28-31).

Завершення викладу сюжету притчі риторичним питанням здатне у поєднанні з окресленим просодичним супроводом спонукати слухача до міркувань, реалізуючи сугестивний вплив на його емоційну сферу, наслідком якого стає віддзеркалення у свідомості індивіда алегоричного образу етичної ідеї притчі.

Заключний структурний компонент притчі «настанова» містить безпосереднє формулювання етичної ідеї тексту у формі духовної сентенції чи мирської поради. У зв'язку з цим, просодичне оформлення настанови характеризується відсутністю різких тональних, динамічних та темпоральних перепадів, ритмічною регулярністю, актуалізацією низьких спадних термінальних тонів, що створює доброзичливе, але переконливо-повчальне звучання фінального фрагмента притчі:

So ˈshall it be at the ↑end of the ˌworld: | the ˈangels shall ↑come ˌforth ⸗ and ˈsever the ↑wicked from a•mong the ˌjust, | and shall ˈcast them into the ↑furnace of ˌfire: | there shall be ˋwailing and ˋgnashing of ˌteeth. || (8, 13:47-50).

Як видно з прикладу, актуалізація настанови притчі супроводжується підвищенням рівня емоційного потенціалу, оскільки її загально-дидактична функція набуває емоційного звучання за рахунок спадної ковзної шкали, виділення прагматично вагомих слів спеціальним підйомом, варіювання діапазону від середнього до розширеного, незначного сповільнення темпу в останній інтоногрупі фрагмента.

Категоричність і авторитетність звучання настанови досягається також однаковим виділенням наголосом повнозначних слів інтоногруп, який сприяє рівномірному розподілу його інформаційного навантаження, що в поєднанні з перерахованими вище інтонаційними параметрами слугує підсиленню реалізації квінтесенції змісту настанови притчі та здійсненню сугестивного впливу на реципієнта. З огляду на це, структурно-фабульний компонент притчі «настанова» і вирізняється найвищим рівнем вираження її прагматичного потенціалу.

Остання фраза притчі, що експліцитно формулює її настанову, часто містить просодичний контраст, який допомагає слухачеві коректно декодувати квінтесенцію змісту її духовних сентенцій чи мирських порад. Так, наприклад, у настанові *Who hath ˈears to ˌhear*, | *let him ˈhear*. || (8, 13:1-9) контрастують розташовані в суміжних інтоногрупах лексичні одиниці *ˈears to ˌhear* і *ˈhear*, які привертають увагу реципієнта у першому випадку за рахунок виділення високим висхідним термінальним тоном із наступним частковим наголосом на повнозначному слові (*ˈears to ˌhear*) та завдяки виділенню у другому випадку ключового слова *ˈhear* високим спадним тоном широкого діапазону і позитивним розширеним тональним інтервалом. Взаємодіючи таким чином, просодичні засоби виконують інтенсифікуючу роль відносно лексико-граматичних та акцентують увагу слухача на тих лексичних одиницях, які допомагають декодувати алегоричний образ дидактичного змісту притчі.

Узагальнення результатів аудитивного аналізу текстів притчі свідчить, що значну роль в її реалізації відіграє емоційна сфера мовця, яка в кінцевому результаті й визначає актуалізацію сукупності просодичних засобів, що він добирає під впливом оцінки дій героїв у межах кожного фабульного елемента сюжету притчі (вихідна дія, розвиток дій, результат і настанова).

Щодо емоційного потенціалу досліджуваних текстів притч, то його слід кваліфікувати як переважно низький, який може підніматися до середнього рівня під впливом зміни емоційного стану мовця в залежності від змісту описуваних у межах фабульних елементів «розвиток дій» і «результат» вчинків персонажа та їхніх наслідків. Переважання низького емоційного потенціалу притчі пов'язується аудиторами-інформантами з її повчально-настановним функційним призначенням, реалізація якого досягається саме завдяки стриманому, спокійному й виваженому звучанню тексту. При цьому притча як типовий текст малої форми характеризується, зазвичай, концентрованим викладом її змісту, тому в ній немає простору для розгортання емоцій, зростає лише її прагматичний потенціал, оскільки притчі, подібно до прислів'я, містять лише лапідарну інформацію, необхідну для відтворення алегоричного образу та моделі певної ситуативної поведінки. Іншими словами, актуалізація притчі на низькому рівні емоційного потенціалу слугує кращому донесенню та сприйняттю її дидактичної настанови.

Прагматичний потенціал притчі, подібно до казки, поступово зростає в напрямку від розвитку дій до їхнього результату, досягаючи максимального показника (середнього рівня або низької зони високого рівня) на фабульному елементі «настанова». Проте, порівняно з іншими фольклорними текстами малої форми, притча вирізняється найвищим рівнем прагматичного потенціалу її тексту.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження засвідчило існування зворотно-пропорційної залежності емоційного і прагматичного потенціалів притчі від обсягу її тексту: чим коротший текст, тим більш концентрованим і стрімким у динаміці розгортання є прагматичний потенціал тексту при низькому рівні чи незначному зростанні емоційного потенціалу і, навпаки, – емоційний потенціал має тенденцію до підвищення в більших

за обсягом текстах, досягаючи високої зони середнього рівня, у той час, коли прагматичний потенціал збільшується поступово у напрямку до настанови.

До інваріантної моделі взаємодії просодичних засобів оформлення структурно-фабульних компонентів тексту притчі слід віднести актуалізацію помірних темпу й гучності, хвилеподібного руху тону, середніх за тривалістю пауз на стиках фабульних елементів та коротких пауз у їхніх межах, усіченої і ступінчастої з порушеною поступовістю різновидів шкали, спадного термінального тону, а також маркування комунікативно сильних складів (перший наголошений і ядерний) розширенням тонального діапазону.

У межах вирішуваної проблеми вбачається доцільним здійснити підтвердження результатів проведеного нами аудитивного аналізу кількісними закономірностями змін емоційного та прагматичного потенціалів структурно-фабульних компонентів тексту притчі, установлених апаратурним шляхом у процесі акустичного аналізу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бальбуров Э. А. Притча в литературно-критическом и философском сознании XX-начала XXI веков / Э. А. Бальбуров, М.А. Бологова // Критика и семиотика. – 2011. – Вып. 15. – С. 43–59.

2. Богачевська І. В. Притча як об'єкт релігієзнавчого дослідження // Вісник Житомирського державного університету. – 2011. – Вип. 59. – Філософські науки. – С. 3–8.

3. Мусієнко Ю. А. Лінгвокогнітивні і прагматичні особливості просодичного оформлення англійських притч (експериментально-фонетичне дослідження): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Ю. А. Мусієнко. – К., 2014. – 20 с.

4. Пихтовникова Л. С. Дискурс притчі у синергетичному аспекті / Л. С. Пихтовникова, І. М. Яремчук // Наукові записки. Серія: Філологічна. – 2012. – Вип. 26. – Острог: Національний університет «Острозька академія». – С. 266–270.

5. Рыкунова И. Ю. Эмотивно-прагматический потенциал слова в евангельских притчах // Известия Волгоградского государственного педагогического университета. – 2012. – Т. 66. – № 2. – С. 11–14.

6. Тараненко Л. І. Актуалізація англійських прозових фольклорних текстів малої форми: Монографія / Лариса Іванівна Тараненко. – К. : Кафедра, 2014. – 288 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

7. Book of Luke: 21st Century King James Version [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.biblegateway.com/passage/?search=Luke+1&version=KJ21.

8. Book of Matthew: 21st Century King James Version [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.biblegateway.com/passage/?search=Matthew%201&version=KJ21.

УДК 811.111-26’367

ЕКСПРЕСИВНИЙ СИНТАКСИС СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ ПРОЗИ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ ДЖОНА ГРІНА «ПОМИЛКИ НАШИХ ЗІРОК»)

Торосян О. М.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті проаналізовано моделі експресивного синтаксису у романі Джона Гріна «Помилки наших зірок». Виділено типи експресивних синтаксичних конструкцій, проаналізовано їхні прагматичні особливості. Зазначено, що редукція нейтральної моделі речення є головною рисою експресивного синтаксису у романі.

Ключові слова: *експресивний синтаксис, редукція/розширення нейтральної моделі, транспозиція значення, інверсія.*

Торосян О. Н. Экспрессивный синтаксис современной английской прозы (на материале романа Джона Грина «Ошибки наших звезд»). *В статье рассматриваются модели экспрессивного синтаксиса в романе Джона Грина «Ошибки наших звезд». Описаны типы экспрессивных синтаксических конструкций, проанализированы их прагматические характеристики. Редукция нейтральной модели предложения является характерной особенностью экспрессивного синтаксиса в романе.*

Ключевые слова: *экспрессивный синтаксис, редукция/расширение нейтральной модели предложения, транспозиция значения, инверсия.*

Torosyan O. M. Expressive syntax of modern English prose (based on John Green’s novel The Fault in Our Stars). *The specific topic of this study is expressive means of syntax in John Green’s novels, their linguistic and communicative features. The author analyzes various types of expressive syntactic construction as well as their pragmatic characteristics and for this purpose uses comparative, structural, stylistic and statistical methods of linguistic analyses. Reduction of the neutral sentence model being the main peculiarity of the expressive syntax in the novel.*

Key worвds: *expressive syntax, reduction of the neutral sentence model, extension of the neutral sentence model, meaning transposition, inversion.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв’язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сьогодні експресивність є однією з найбільш активно досліджуваних лінгвістичних категорій. Інтерес до проблеми експресивності пояснюється увагою до мовної особистості та мови як засобу реалізації її поведінки і внутрішньої духовної діяльності. Експресивність розкриває мовну стратегію автора і є одним із засобів мовного впливу на читача. Ця авторська експресія знаходить своє вираження у мові, в тому чи іншому відборі мовних засобів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Експресивність може передаватися на різних рівнях: фонетичному, лексичному і синтаксичному. Проблеми синтаксичних стилістичних засобів та прийомів створюють особливу організацію висловлювання, що відрізняється від висловлення в «нейтральній» формі викладу. Проблеми стилістичних засобів висвітлювалися такими вченими як В. В. Виноградов, В. Д. Левін, Е. Г. Різель, Г.О. Винокур, І. Р. Гальперін, Л. П. Єфімов, В. А. Кухаренко, О. М. Мороховський, М. Мюррей та ін.

Мета нашої роботи – визначити найбільш уживані форми експресивного синтаксису на матеріалі роману Джона Гріна «Помилки наших зірок». Роман «Помилки наших зірок», опу-

© Торосян О. М. Експресивний синтаксис сучасної англійської прози (на матеріалі роману Джона Гріна «Помилки наших зірок»)

блікований у 2012, отримав звання кращого мистецького твору року за версіями таких видань як «Тайм», «Нью-Йорк Таймс» та інших. Твір перекладений на безліч мов, а також екранізований.

Предметом дослідження стали стилістичні особливості експресивних синтаксичних засобів у романі Джона Гріна «Помилки наших зірок».

Хоча інвентар виражальних засобів мови описаний багатьма дослідниками, кожний автор по-своєму вплітає їх у канву художнього твору. Стилістичні засоби експресії та їхнє використання настільки різноманітні, що завжди викликають інтерес у тих, хто вивчає англійську мову, що і зумовлює **актуальність** цієї наукової розвідки.

Експресивність як загальномовна категорія властива одиницям усіх рівнів мовної системи. На виникнення експресивності як характеристики мови або тексту впливають особливості комунікативної ситуації, наміри мовця, а також лінгвістичний та екстралінгвістичний (соціальний) контекст комунікативного акту.

На сьогоднішній день в лінгвістичній науці немає загальноприйнятого визначення поняття експресивності Неоднозначність трактування поняття експресивності обумовлена, насамперед, наявністю численних підходів до дослідження даної лінгвістичної категорії, яка часто розглядається у руслі лексикографії, семасіології, ономасіології, функціональної стилістики, поетики, риторики, прагмалінгвістики, психолінгвістики та інших галузей науки про мову. Вузьке трактування категорії експресивності зводиться до семантичної ознаки слова, в рамках широкого тлумачення [1], експресивність визначається як засіб посилення виразності висловлювання та впливу на читача. У нашому дослідженні приймається широке трактування поняття експресивності, під яким ми розуміємо лінгвістичну категорію, що реалізується в мові та мовленні, і яка є сукупністю ознак мовної або мовленнєвої одиниці, а також цілого тексту.

Категорія експресивності виявляє тісні взаємозв'язки з суміжними лінгвістичними категоріями емоційності, оцінки, інтенсивності. Прояв емоційного значення слова можна прослідкувати в чітко заданому контексті, що передає індивідуальний настрій чи почуття мовця. В свою чергу, поняття «експресивність» характеризує виразність мовлення людини, часто співвідноситься з інтенсивністю, маючи на меті підсилити вплив на слухача, вразити чи запевнити його.

Одним із засобів вираження категорії експресивності на рівні синтаксису є експресивні синтаксичні конструкції. Завдяки взаємозв'язку загальномовної категорії експресивності із суміжними лінгвістичними категоріями емоційності, оцінки, інтенсивності експресивним синтаксичним конструкціям притаманний весь комплекс значень зазначених категорій, реалізований цими конструкціями під час виконання ними в тексті експресивно-підсилювальної функції.

На важливість вивчення експресивного синтаксису вказували багато видатних лінгвістів. Академік В.В. Виноградов у коло необхідних досліджень з стилістичного синтаксису включав «проблему експресивних – виразних, образних відтінків, властивих тій чи іншій синтаксичній конструкції або тим чи іншим комбінаціям синтаксичних конструкцій» [3, 105].

За визначенням відомого американського дослідника Річарда Омана синтаксис визначає стиль. Дійсно, значення синтаксису для будь-якого типу висловлювання важко переоцінити. Як вважає Н. Ф. Пелевіна [7], синтаксис володіє більшими експресивними можливостями, ніж морфологія, оскільки він безпосередньо пов'язаний з думкою і має більший арсенал виразних засобів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Яскравим зразком сучасної англійської прози є роман Джона Гріна «Помилки наших зірок». Слід зазначити, що не всі типи стилістичних виразних засобів синтаксису автор використовує у тексті роману. Найчастіше Джон Грін вдається до скорочення вихідної моделі речення (приблизно 64% усіх проаналізованих засобів експресивного синтаксису), на другому місці за частотою використання знаходиться розширення моделі речення (близько 27% усіх проаналізованих засобів експресивного синтаксису), щодо зміни порядку слів та транспозиції значення речення, то вони представлені одиничними зразками.

- Скорочення вихідної моделі речення.

1) Найбільш поширеним засобом експресивного синтаксису є еліптичні речення.

Еліптичні речення властиві, в першу чергу, розмовній мові. В умовах живого усного спілкування мовець, зазвичай, не утруднює себе дотриманням логічної чіткості структури речень. Відсутні члени речення заповнюються самою мовною ситуацією; додатковими, позамовними засобами передачі необхідного сенсу є міміка і жести мовця.

Probably the same.

Sooner die.

No problem.

Have read it.

Лаконізм еліптичних речень, їхня інтонаційно-ритмічна уривчастість надає їм відтінок різкості, енергійності, недбалості (залежно від конкретної ситуації).

Saved the kids.

Impossible to track down.

Як ключова ознака розмовної мови, еліпс не завжди є стилістичним засобом, який застосовується свідомо. Найчастіше він викликається поспіхом мовця, прагненням до швидкого темпу і стислості мови. Однак, вживання еліпса в художніх творах виявляється істотним стилістичним прийомом. Еліпс в прямій мові дійових осіб сприяє реалістичному відтворенню невимушеної бесіди. Еліпс в авторській мові надає розповіді напружено-емоційного характеру або допомагає підкреслити найбільш важливі для повідомлення елементи.

Utterly unreachable.

Unfortunately so.

During the kiss.

2) Замовчування – це незавершеність речення, його логічна або структурна неповнота, внаслідок якої вираження думки обмежується натяком. Мовець або починає нове речення, не закінчивши попереднього, або просто обриває своє висловлювання.

She was like, "Yeah, but…"

You look a little…

Замовчування слугує важливим засобом експресивного синтаксису у тих випадках, коли воно є зумисним, і викликане небажанням назвати те, що повинно бути зрозуміло з мовної ситуації. Наприклад:

My doctors say most amputees can drive with no problem, but…

I knew sarcoma was highly curable, but still…

3) Номінативні речення за своєю комунікативною функцією складають просту констатацію наявності названого в реченні предмета або явища. Автор досить часто вживає номінативні речення у випадках, коли не має потреби давати повний опис ситуації. Наприклад:

A side effect of dying.

Mahogany hair, straight and short.

Стилістичне значення вживання номінативних речень полягає в тому, що вони викликають у свідомості читача більш-менш ізольоване уявлення про предмет, залишаючи в тіні його взаємозв'язок з іншими предметами, його взаємодію з ними.

Thyroid with mets in my lungs.

The big, goofy, real smile.

Вживання послідовності номінативних речень, що виражають низку уривчастих уявлень, посилює динамічність розповіді:

A two-story colonial. A wooden entry. Good try. Living room.

Mom. Sleep. Cancer. Fighting.

No response. Not even the slightest hint. Just the tears.

4) Безсполучниковий зв'язок може виступати у функції синтаксичного засобу. Такі випадки пропусків сполучників заповнюються у свідомості слухача або читача завдяки усвідомленню

ситуації. Пропуск логічної ланки між двома повідомленнями створює враження лаконізму і компактності думок, надає викладу енергійного характеру. Випадки пропусків сполучників застосовуються автором під час передачі внутрішнього монологу головної героїні:

I had a surgery. They tried some chemo for my lung tumors. The tumors shrank, then grew. I was fourteen. My lungs started to fill up with water. I was looking pretty dead. My skin cracked. My lips were blue.

5) Мовна парцеляція синтаксичної структури здійснюється за допомогою інтонації. У письмовому тексті її графічним показником є крапка. Фактично явище парцеляції полягає у виділенні відрізка речення в окрему самостійну частину, яка, однак, не пориває семантичного і структурного зв'язку з реченням.

The tiny bubbles melted in my mouth. Sweet. Crisp. Delicious.

Isaac. Focus. On. Me.

Gus never. Talks. About. Anything. Else.

Під час парцеляції кожний відокремлений елемент набуває особливо вагомого значення, стає окремим комунікативним центром. Читач підсвідомо наділяє виділені елементи особливою інтонацією.

Go. With me. At my house.

It is my life. It. Belongs. To me.

6) Особливим авторським прийомом експресивного синтаксису є вживання непоширених речень. Зазвичай такі речення є нейтральними і не несуть емфатичного навантаження, проте у сукупності усіх виразних засобів, що базуються на скороченні вихідної моделі речення, непоширені речення набувають особливого змісту і логічно вписуються у канву роману.

He shrugged.

He nodded.

The air thickened.

I smiled.

На нашу думку, таке прагнення до мінімалізації мовних ресурсів як особливості авторського стилю пояснюється прагматичними намірами автора. Розповідь ведеться від імені головної героїні роману Хейзел Грейс. Ця шістнадцятирічна дівчина хвора на рак, проте намагається жити повноцінним життям. Використання мінімальних мовних ресурсів у її розповіді додає драматичності тексту, виявляє глибокий духовний та внутрішній світ героїні. Ретельно прописані діалоги передають особливості спілкування підлітків між собою. Тут ми не зустрінемо довгих поширених ускладнених речень, складних роздумів. Мова лаконічна, проста, деколи вражає дорослою мудрістю, яка межує з цинічністю. Немає потреби прикрашати мову зайвими засобами експресії. Читач зосереджується на простих життєвих подіях, замислюється над важливістю простих речей, які ми не помічаємо у буденному житті, і які, насправді, і є сенсом життя.

- Розширення вихідної моделі речення.

Загальною стилістичною рисою таких речень вважаємо є їхній емфатичний характер. Розширення вихідної моделі речення здійснюється автором за допомогою різних засобів. Найбільш часто зустрічаємо у тексті повтори, полісиндетон, паралельні конструкції.

1) Повтор є досить поширеним виражальним засобом, що вживається у всіх видах емоційної мови – як у поезії і риториці, так і в повсякденному усному спілкуванні, де безпосередня передача думок зазвичай супроводжується вираженням суб'єктивно-оціночного ставлення мовця до предмета мовлення. Як зауважує І. В. Арнольд, повтори – це «цілеспрямоване відхилення від нейтральної синтаксичної норми, для якої досить однократного вживання слова» [1]. Ж. Вандріес пише, що «повторення є один із прийомів, що вийшли з мови ефективного. Його вихідну точку ми бачимо у хвилюванні, яке супроводжує вираження почуття, доведеного до його вищої напруги» [2].

As it get closer to ten, I grew more and more ***nervous: nervous*** *to see Augustus;* ***nervous*** *to meet Peter Van Houten;* ***nervous*** *that my outfit was not good;* ***nervous*** *that we wouldn't find the right house;* ***nervous*** *that we would get lost;* ***nervous, nervous, nervous.***

Повтор є часто вживаним засобом експресивного синтаксису в аналізованому романі Джона Гріна. Повторення мовного елемента підкреслює його значущість, посилює емоційний вплив мови.

There will come a time when all of us are dead. There will come a time when there are no human beings remaining. There will come a time when no one left to remember Aristotle.

Повторення одного і того ж слова чи речення не тільки привертає увагу слухача або читача до повторюваних елементів повідомлення, як найбільш важливих, але, у відомому сенсі, додає і нові відтінки до його змісту.

Totally disappointing. Totally.

I liked Augustus. I really, really, really liked him.

2) Полісиндетон підкреслює уявлення про одночасність описуваних подій або про тісний зв'язок між ними.

Everything that we did and built and wrote and thought and discovered will be forgotten and all of this will have been for naught.

Багато дослідників зазначають, що полісиндетон слугує засобом створення розмірeності, ритмічності, логічної послідовності висловлювання [7]. Багатосполучниковий зв'язок властивий головним чином літературному типу мови. Проте, у романі Джона Гріна «Помилки наших зірок» полісиндетон передає максимальну напруженість головної героїні, найбільшу концентрацію її почуттів, яка межує з нервовим зривом. Наприклад:

I finally ended up with pneumonia, and my mom knelt by the side of my bed and said, "Are you ready, sweety?" and I told her I was ready, and my dad kept telling me he loved me, and I kept telling him I loved him too, and everyone was holding hands, and I couldn't catch my breath, and I was embarrassed, and I remember my mom telling me it was okay… And I remember wanting not to be awake.

Цей фрагмент тексту демонструє комплексне вживання синтаксичних виразних засобів як-от: полісиндетон, перерахування, повтори, паралельні конструкції. Враховуючи загальну тенденцію автора до мінімалізації мовних ресурсів, про яку йшлося вище, таке нагромадження виражальних ресурсів у невеликому текстовому фрагменті має надзвичайно потужний стилістичний ефект.

3) Паралельні конструкції – синтаксичний стилістичний засіб, основою якого є ідентичність або подібність синтаксичної структури двох або більше речень чи частин речень.

We all sat in a circle right in the middle of the cross, where the two boards would have met, where heart of Jesus would have been.

Паралелізм зазвичай включає лексичне повторення і чинить сильний вплив на читача, одночасно підкреслюючи логічність, ритмічність, емоційність і виразність висловлювання.

He was probably thinking about kissing me, and I was definitely thinking about kissing him.

- Зміна порядку слів.

1) Стилістична інверсія не є типовим засобом експресивного синтаксису у романі. Очевидно, це пояснюється тим, що стилістична зміна порядку слів притаманна більшою мірою писемній мові, а мета автора полягає у створенні невимушеної атмосфери повсякденного життя.

Only when I got parallel to her did I see Isaac's face.

She can't handle it. Neither can you.

2) Ще одним прикладом зміни традиційного порядку слів є відокремлені члени речення. Це другорядні члени, виділені в реченні для посилення їхнього змісту і значення. Відокремлення є одним із видів ускладнення речення.

Now he is here, a full-grown adult, divorced, addicted to video games, mostly friendless.

He walked past me, his back straight, his steps lilting slightly.

Дійсно, відокремлені члени речення володіють більшою самостійністю, більшою виразністю. Відокремлення надає елементам інтонаційну і ритмічну незалежність. Інформація, подана у відокремленні, сприймається як уточнення, деталізація, нагадування і т. п., наприклад:

"*We are not sentimental people," Mom added, troubled.*

Augustus kept holding me, protective, his hands on the side of my face.

- Транспозиція значення моделі речення.

Важливим стилістичним засобом є вживання синтаксичних конструкцій з невластивим їм, переосмисленим значенням. Це явище лежить в основі такого стилістичного прийому як риторичне питання.

Вживання питальної форми привносить у мову момент звертання до слухача. Мовець не сумнівається в тому, що на його питання може бути дана тільки одна відповідь, яка зрозуміла без зайвих пояснень і сумнівів. Риторичне питання дозволяє підвищити загальний емоційний тон висловлювання з метою посилення його прагматичного ефекту.

Традиційно риторичне питання є ознакою високого стилю. Проте в тексті роману автор часто використовує транспозицію значення моделі речення в розмовній мові як засіб економії мовних ресурсів, для створення ефекту присутності читача при спілкуванні героїв шляхом мимовільного залучення відповідної інтонації.

You are Americans?

You said you fear oblivion?

So you could just live forever?

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проаналізовані засоби експресивного синтаксису дозволяють автору створити правдиві образи героїв роману, передати широкий спектр емоцій та добитися глибокого впливу на читача.

Стилістично марковані синтаксичні одиниці в тексті досліджуваного англійського роману мають на меті створення експресивності, виступають засобом зображення емоційного стану персонажів, створюють логічне, емоційне підсилення, підвищують динамічність розповіді, не ускладнюючи при цьому сприйняття інформації, що дозволяє автору встановити емоційний контакт з читачем, підвищити експресивне звучання тексту. Залучення уваги читача, посилення логічного та емоційного впливу на нього, надання тексту динамічності, достовірності, виділення певних моментів в оповіді – все це досягається за допомогою виражальних одиниць експресивного синтаксису.

У перспективі робота може бути продовжена в рамках дослідження виражальних засобів інших мовних рівнів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арнольд И. В. Стилистика. Современный английский язык: [учебник для вузов] / Ирина Владимировна Арнольд. – М. : Флинта-Наука, 2007. – 384 с.
2. Вандриес Ж. Язык. Лингвистическое введение в историю языка / Жозеф Вандриес. – М. : Эдиториал, 2004. – 410 с.
3. Виноградов В.В. Стилистика, теория поэтической речи, поэтика / Виктор Владимирович Виноградов. – М. : Изд-во АН СССР, 1963. – 256 с.
4. Гридин В. Н. Семантика эмоционально-экспрессивных средств языка / В. Н. Гридин // Психолингвистические проблемы семантики. – М. : Наука, 1998. – С. 113–119.
5. Єфімов Л. П. Стилістика англійської мови : [навч.-метод. посібник] / Л. П. Єфімов. – Вінниця: Нова книга, 2004. – 240 с.
6. Кухаренко В. А. Интерпретация текста: [учебник для вузов] / Валерия Андреевна Кухаренко. – Вінниця: Нова книга, 2004. – 272 с.
7. Пелевина Н. Ф. Стилистический анализ художественного текста / Нина Федоровна Пелевина. – Л. : Просвещение, 1980. – 271 с.

УДК: 811.112.2:81 343.612.2

МЕТАФОРА ЯК СТИЛЕТВІРНИЙ ПРИЙОМ У ПРИТЧІ ФРІДРІХА НІЦШЕ "ALSO SPRACH ZARATHUSTRA"

Федоренко Л. В.
Запорізький національний університет

Стаття присвячена дослідженню метафори як стилістичного прийому і засобу вторинної номінації, аналізу її основних функцій в тексті притчі. Метафора є атрибутом індивідуально-авторської картини світу.

Ключові слова: *метафора, функція, індивідуально-авторська картина світу, притча, стилістичний прийом.*

Федоренко Л. В. Метафора как стилеобразующий прием в притче Фридриха Ницше "Also sprach Zarathustra". *Статья посвящена исследованию метафоры как стилистического приема и как средства вторичной номинации. Метафора является атрибутом индивидуально-авторской картины мира.*

Ключевые слова: *метафора, функция, индивидуально-авторская картина мира, притча, стилистический прием.*

Fedorenko L. V. Metaphor as a style forming tool in the parable "Also sprach Zarathustra" by Friedrich Nietzsche. *This article presents a systematized study of metaphor both as a stylistic device and a means of indirect nomination. Metaphor is an indispensable element that reveals the author's individual worldview.*

Key words: *metaphor, the author's individual worldview, parable, stylistic method.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Фрідріх Ніцше назавжди увійшов до складу видатних постатей світової культури за свої філософські ідеї, які мали певний вплив на історичний розвиток людства і становлення світосприйняття багатьох авторів. Протягом останніх десятиліть до себе привертала увагу особа видатного письменника і мислителя Ф. Ніцше, але переважно як філософа. Цей бік його творчості продовжують активно досліджувати вітчизняні науковці, такі як Базалук О. О. [1], Захарчук О. Ф. [6], Ледницький Д. Д. [8], Лозниця С. А. [9], Павлишин Л. Г. [10], в роботах яких розглядається насамперед феномен життя та нігілізму, естетика ніцшеанства, принципи розвитку особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У статті розглянута, насамперед, лінгвістична площина його творчості, де **об'єктом** дослідження виступає притча "Also sprach Zarathustra", для якої типовою є метафоризація. Лінгвістична наука сьогодення приділяє достатньо уваги такому феномену як метафора, яка є **предметом** нашої наукової розвідки. Наприклад, Євенчук О. Г. [4] аналізує механічну метафору, Жаботинська С. А. [5] виділяє синтаксичну метафору, Бровченко І. В. [2] аналізує концептуальну метафору тощо. Метафора також розглядається авторами як засіб створення іронії [13], як структурний елемент твору [7], метафори-біблеїзми [3] і т.ін.

Актуальність роботи зумовлена вивченням метафори як типового стилетвірного засобу в творі Ф. Ніцше "Also sprach Zarathustra", а також як засобу репродукції індивідуально-авторської картини світу.

Мета статті: під час дослідження стилістичних особливостей притчі виявити функційні характеристики метафори як основного стилістичного прийому Ф. Ніцше, що є структурним елементом авторської картини світу у творі "Also sprach Zarathustra".

© Федоренко Л. В. Метафора як стилетвірний прийом в притчі Фрідріха Ніцше "Also sprach Zarathustra"

Фрідріх Ніцше цілком у дусі свого твору вважав його напрочуд корисним для людства і писав: «Я пишаюсь тим, що в десятьох реченнях можу виразити те, для чого одним знадобилося б написати цілу книгу, а іншим, мабуть, не вистачило б і книги. Я дав людству одну із найбільш глибоких книг, якими воно коли-небудь, володіло, а саме мого Заратустру...» (пер. наш). Ця думка передає глибину і стислу форму притчі, бо ж сам автор дає виразну характеристику свого стилю і наштовхує на пошуки особливостей використання мовних засобів, які дозволяють реалізувати авторську ідею саме у тексті притчі. До слова, притча – це невелика розповідь, що алегорично розкриває який-небудь важливий моральний, естетичний, філософський принцип [11, 216]. Для творів Ф. Ніцше властива «недовіра» до слова, яка послідовно розвивалася на всіх етапах його творчої біографії, і окреслила відхід у велику фрагментарність словесного оформлення думки в найбільш пізніх творах філософа.

Виклад основного матеріалу дослідження. У широкому розумінні метафора – це найпродуктивніший креативний засіб збагачення мови, своєрідний вияв мовної економії, семіотична закономірність, що виявляється у використанні знаків однієї концептуальної сфери на позначення іншої, нерідко уподібнені їй у якомусь відношенні [12, 388]. Уподібнення та асоціативні зв'язки полягають в основі засобу вторинної номінації. Багато з асоціацій краще розглядати як просте розширення значення, оскільки вони не ґрунтуються на зв'язку між двома системами концептів. Визначити асоціацію як аналогію було б недостатньо: зміни значення часто контекстуально обумовлені, а іноді взагалі містять евристичний елемент і не піддаються раціональному поясненню.

Аналізуючи метафору у притчі, виділяємо такі її функції як-от: *прагматична, експресивна, образна, естетична, пізнавальна. Прагматична* функція дозволяє говорити про відношення автора до означуваного предмета чи явища або до метафоричної номінації у художньому тексті і метафоризації як процесу створення авторської картини світу. Інтерес до *пізнавальної* функції пов'язував дію метафори не просто з іменами, а з тим, що традиційно позначалося досить розпливчастим терміном «значення». Адже пізнання припускає, що слова повинні слугувати засобами опису світу.

Експресивна функція метафори викликає емоційні реакції і впливає на емоційну сферу адресата. Відображення емоцій у мовних сутностях виступає як один із параметрів експресивної функції, що має безпосередній стосунок до семантики експресивно-забарвлених номінативних одиниць, а також до їхньої метафоричної природи, оскільки очевидно, що переважна більшість експресивно-забарвлених слів – продукт метафоричного творення змісту.

У стилістиці метафору прийнято ототожнювати з *персоніфікацією, метафоричним порівнянням, синестезією та алегорією.* У контексті нашої роботи надаємо детальне пояснення цих понять, з огляду на те, що для досліджуваного твору характерним є їх часте застосування.

Вихідним пунктом для алегоризації слугує абстрактне поняття чи узагальнене уявлення, для якого адресат знайшов конкретний опис. Алегорія – символічна передача змісту шляхом співвіднесення абстрактного поняття з якимсь конкретним образом при використанні його найменування [12, 23].

Метафоричне порівняння, в свою чергу, розуміємо як поняття відмінне від метафори тільки за формою: у випадку логічного порівняння подібність затверджується, а у випадку метафоричного – мається на увазі. Порівняння абстрактних понять в притчі найчастіше відбувається за допомогою прийменника "als", наприклад, "*Böseres tatet ihr mir, als aller Menschen-Mord ist*" (*Йому спричиняють найгірше, наче масова загибель всіх людей).*

Вихідним пунктом виникнення символу, на противагу алегорії, є конкретне явище дійсності (найчастіше це рослини, тварини, рідше людина). За основу символу використовують і соціальні явища. Отже, символ виступає як значеннєвий знак, як конкретне визначення абстрактного поняття.

В еволюції образу-символу простежуємо тенденцію до збільшення значеннєвого обсягу. Образи-символи з порівняно невеликим обсягом (викриття індивідуальних вад, жорстокість

інституту влади) можна сформулювати за допомогою конкретних алегоричних персонажів, що мають ті ж ознаки. Для збільшення обсягу образу-символу використовують уведення абстрактних персонажів поряд із конкретними, абстрактні назви, схематизацію, символізацію персонажів, назву сюжету, а також його ієрархічність.

Зважаючи на зазначені вище функції метафори, виділяємо такі функційні типи мовної метафори:

1) номінативна метафора (власне перенос назви), що з'являється в результаті заміни одного дескриптивного значення іншим та омонімії;

2) образна метафора, що народжується внаслідок переходу ідентифікуючого (дескриптивного) значення в предикатне, і слугує розвитку синонімічних засобів мови;

3) когнітивна метафора, що виникає в результаті зрушення в сполучуваності ознакових слів (переносу значення) і утворює полісемію;

*4) генералізуюча мета*фора (як кінцевий результат когнітивної метафори), що стирає в лексичному значенні слова межі між логічними порядками, і стимулює виникнення логічної полісемії.

Прийнято розрізняти метафоризацію *загальномовну* й *індивідуально-авторську*. Під загальномовною метафоризацією маються на увазі ті переносно-фігуральні значення, що широко існують у розмовній мові народу. Ця метафоризація стійка, характерна для усіх носіїв мови. Своєрідність індивідуально-авторської метафоризації полягає в тому, що вона створюється лише в контексті художніх творів і має автора та стилістичний паспорт.

Однак протиставлення загальнонародного й індивідуального в царині метафоризації умовне і відносне. Кращі зразки індивідуально-авторської метафоризації виявляються глибоко народними, вони виправдані становленням національної мовної культури і закономірностями розвитку значеннєвої структури слів і висловів.

Наприклад, метафора "*Baum am Berge*" (дерево на горі) символізує людину, яка прагне перевершити саму себе й інших, але "*Je mehr er hinauf in die Höhe und Helle will, um so stärker streben seine Wurzeln erdwarts, abwarts, in's Dunkle, Tiefe, – in's Böse*", тому, що точить її заздрість.

З невичерпною критикою нападає Заратустра на проповідників смерті, а, отже на проповідників християнської моралі. Ця лінія проходить через увесь твір і є одним із головних філософських принципів Ф. Ніцше. "*Seht mir doch diese Überflussigen! Sie stehlen sich die Werke der Erfinder und die Schätze der Weisen: Bildung nennen sie ihren Diebstahl – und Alles wird ihnen zu Krankheit und Ungemach!*". Тут *Überflussigen* («зайві люди») – це ті, для кого вигідне державотворення, адже під його прикриттям вони привласнюють собі працю і славу інших. У такий спосіб автор порівнює культуру з крадіжкою. "*Zu stolz bist du mir dafür, diese Naschhaften zu todten. Hute dich aber, dass es nicht dein Verhängniss werde, all ihr giftiges Unrecht zu tragen!*" Тому автор застерігає творців проти «зайвих людей».

"*Unzählbar sind diese Kleinen und Erbärmlichen; und manchem stolzen Baue gereichten schon Regentropfen und Unkraut zum Untergange*". Це висловлення Заратустри є попередженням дійсним геніям, що повинні стояти осторонь від мирської метушні, тому що комедіанти і базарні мухи отруюють кожен більш-менш гідний здобуток.

"Dass ihr doch wenigstens als Tiere vollkommen waret! Aber zum Tiere gehört die Unschuld", порівняння людей зі звірами є образливим у вустах Заратустри. Як люди, так і звірі – творіння природи, але в його розумінні, достойна людина – це *надлюдина*. Тут антитеза виражена метафорою «линва над прірвою» – "*ein Seil, geknüpft zwischen Tier und Übermensch – ein Seil über einem Abgrunde*".

Метафорика води і все, що символізує бурхливий, могутній потік (*Meer, Wasser, See, Flüsse, Strom*), використані автором для передачі ідеї духу (*Geist*) та ознак надлюдини (*Übermensch*). Звеличення Заратустри над великою масою людей виражено зверненням автора до аудиторії:

"*ich bin nicht der Mund für diese Ohren*". Смисл цього іронічного вислову така: не оратор, що негідний своїх слухачів, а слухачі, що нездатні зрозуміти слова оратора.

"Nodl ist das Weib nicht der Freundschaft fähig: Katzen sind immer noch die Weiber, und Vogel. Oder, besten Falles, Kühe". У розділі «Про друга» Ф. Ніцше вустами Заратустри говорить про те, яким повинен бути справжній друг (*Freund*). Друг – це метафоричній вислів вільної, кмітливої людини. Але, на його думку, жінка занадто довго була рабом і тираном, щоб стати другом. Жінка може бути птахом (символ свободи), як результат звільнення від рабства, може бути кішкою, втілюючи в собі найбільш колоритні риси кішки, але може бути коровою, яка асоціюється з покірністю, терплячістю, дурістю і неспротивом.

Ф. Ніцше не обійшов стороною жінок, для яких у нього було своє визначення «небезпечної іграшки». Тут зустрічаємо порівняння жінки з чистотою і блиском коштовного каміння, що сяє «чеснотами ще неіснуючого світу». "*Zweierlei will der ächte Mann: Gefahr und Spiel. Desshalb will er das Weib, als das gefährlichste Spielzeug. Ein Spielzeug sei das Weib, rein und fein, dem Edelsteine gleich, bestrahlt von den Tugenden einer Welt, welche noch nicht da ist*".

Надлюдина має також такий атрибут як жага до життя, яка виражена метафорою: "*Blut ist ein Symbol der Lebendigkeit. Fließendes Blut verkörpert eine Leidenschaft für Leben und ist der Treibstoff des Herzens*".

"*Ketzer wirst du dir selber sein und Hexe und Wahrsager und Narr und Zweifler und Unheiliger und Bösewicht. Einsamer, du gehst den Weg des Schaffenden: einen Gott willst du dir schaffen aus deinen sieben Teufeln!*" У цьому текстовому фрагменті автор говорить про шлях творця. Фраза "*aus deinen sieben Teufeln*" має на увазі описаних вище єретика (тому що творець завжди випереджає час і йде врозріз із думкою інших), чаклуна (тому що процес творення схожий на велику магічну дію), віщуна (який заглядає в майбутнє, діє на століття вперед), дурня, скептика, нечестивця і лиходія (тому що так до нього буде ставитися стадо при житті його).

"*– Ist es ein Schatz, der dir geschenkt? Oder ein Kind, das dir geboren wurde? Oder gehst du jetzt selber auf den Wegen der Diebe, du Freund der Bösen? – Wahrlich, mein Bruder! sprach Zarathustra, es ist ein Schatz, der mir geschenkt wurde: eine kleine Wahrheit ist's, die ich trage. Aber sie ist ungebärdig wie ein junges Kind; und wenn ich ihr nicht den Mund halte, so schreit sie überlaut*". Цей уривок багатий на художні засоби (персоніфікацією, порівняння, символи і алегорію), значення яких не можна зрозуміти без контексту. Персоніфікація: істину порівняно з новонародженою дитиною, алегорія: абстрактне поняття приймає образ скарбу, який можна носити за пазухою, порівняння: "*sie ist ungebärdig wie ein junges Kind*", символ новонародженої дитини розумуємо як істину не можливо змусити мовчати, тому що вона істинна.

У розділі "*Vom Biss der Natter*" автор говорить про мораль, як він її розуміє. Тут він називає себе драконом, що не може загинути від укусу змії: "*Wann starb wohl je ein Drache am Gift einer Schlange*", а мораль у тім, щоб не платити добром ворогові за вчинене зло, а довести, що він зробив добро: "*So ihr aber einen Feind habt, so vergeltet ihm nicht Böses mit Gutem: denn das wurde beschamen. Sondern beweist, dass er euch etwas Gutes angetan hat*".

Проведене дослідження мовних засобів реалізації авторської картини світу у притчі Ф. Ніцше "*Also sprach Zarathustra"* дає право стверджувати, що образ автора має конкретні соціальні, психологічні і характерологічні ознаки. До слова зауважимо, що будь-який авторський твір – це породження творчої діяльності та мислення автора. Тому у творі криється і образ його світосприйняття, це первинна інформація, яка сприймається органами чуття, піддається семіотичному перекодуванню і переводиться на рівень знаку. Тобто будь-який текст несе інформацію про автора, виражає його точку зору, і втілює в собі його спосіб мислення.

В ідеалізовану модель світу входить і те, що вже є, те, до чого людина прагне, те, що вона сприймає, і те, як вона діє і чинить, а вживання загальнооцінних предикатів зумовлене ставленням до ідеалізованої моделі світу. "*Also sprach Zarathustra"* – це виклад таємних знань, які ретельно приховані від сторонніх за допомогою кодування, тобто недоговореністю, натяками,

іносказанням. Для цього якнайкраще підходить жанр притчі і такі її ключові ознаки як алегоричність і метафоричність.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Результати дослідження можуть бути використані для подальшого аналізу і розкриття механізму метафоризації. Адже метафора протягом століть залишається одним із найбільш часто використовуваних стилістичних засобів, у якій криється здатність закодувати смисл, водночас актуалізуючи його і витягуючи на поверхню, шляхом компресії текстового матеріалу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базалук О. О. Екзистенціально-філософський аналіз феномену життя в західноєвропейській філософії кінця XIX – першої половини XX ст. : автореф. дис. ... д-ра філософ. наук: 09.00.05 / О. О. Базалук. – Дніпропетровськ, 2007. – 38 с.
2. Бровченко І. В. Концептуальна метафора у кліше англомовного наукового тексту: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / І. В. Бровченко. – Харків, 2011. – 20 с.
3. Дубровська І. Б. Біблійно-християнська метафора в німецькій мові: номінативний аспект: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / І. Б. Дубровська. – К., 2001. – 20 с.
4. Євенчук О. Г. Механічна метафора як вербалізатор концепту FAMILIE: конотативний аспект і дискурсивна специфіка / О. Г. Євенчук // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Філологічні науки. – 2013. – № 9 (1). – С. 204–212.
5. Жаботинська С. А. Синтаксична метафора у світлі граматики конструкцій (багатозначність структури Np2 of Np1)/ С. А. Жаботинська // Studia philologica. – 2012. – Вип. 1. – С. 43–51.
6. Захарчук О. Ф. Концепція суспільства в соціально-філософських поглядах Ф. Ніцше: автореф. дис. ... канд. філософ. наук : 09.00.03 / О. Ф. Захарчук. – Дніпропетровськ, 2011. – 18 с.
7. Метафора и литературное произведение (структурно-типологический, историко-типологический и прагматический аспекты исследования) / Б. П. Иванюк. – Черновцы : Рута, 1998. – 252 с.
8. Ледницький Д. Д. Проблема суб'єкта і розвитку «Я» в творчості Ф. Ніцше: автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.05 / Д. Д. Ледницький. – Дніпропетровськ, 2001. – 18 с.
9. Лозниця С. А. Ідея вдосконалення людини в європейській культурно-історичній традиції: парадигми розвитку: автореф. дис ... канд. філософ. наук: 09.00.04 / С. А. Лозниця; Ін-т філос. ім. Г.С.Сковороди НАН України. – К., 2003. – 20 с.
10. Павлишин Л. Г. Проблема сенсу життя у філософії Фридріха Вільгельма Ніцше: автореф. дис ... канд. філософ. наук: 09.00.05 / Л. Г. Павлишин. – К., 2009. – 20 с.
11. Риторичний словник / З. Кунч. – К. : Рідна мова, 1997. – 340 с.
12. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К., 2010. – 844 с.
13. Семків Р. А. Іронія як принцип художнього структуротворення: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.06 / Р. А. Семків. – К., 2002. – 19 с.

УДК 81'367.624'367.3

ВІДПРИКМЕТНИКОВІ ПРИСЛІВНИКИ У РЕЧЕННЯХ ІЗ ПРЕДИКАТАМИ КОНКРЕТНОЇ ФІЗИЧНОЇ ДІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

Федурко О. М.
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Статтю присвячено проблемі сполучуваності відприкметникових прислівників на -о (-е) // -ly із предикатами конкретної фізичної дії. Установлено, що в реченнях цього семантико-синтаксичного різновиду вживаються прислівники різних функціонально-семантичних класів. Найактивнішими є прислівники способу дії, кваліфікативні та кількісні.

***Ключові слова**: відприкметниковий прислівник, предикат фізичної дії, семантико-синтаксична структура речення, інваріантна семантична структура.*

***Федурко О. М. Отадъективные наречия в предложениях с предикатами конкретного физического действия в украинском и английском языках.** Статья посвящена проблеме сочетаемости отадъективных наречий на -о (-е) // -ly с предикатами конкретного физического действия. Установлено, что в предложениях этого семантико-синтаксического типа употребляются наречия разных функционально-семантических классов. Наиболее активными являются наречия образа действия, квалитативные и количественные.*

***Ключевые слова:** отадъективное наречие, предикат конкретного физического действия, семантико-синтаксическая структура предложения, инвариантная семантическая структура.*

***Fedurko O. M. Adjectival adverbs with predicates of action in sentences in Ukrainian and English languages**. The article highlights the functioning of adjectival adverbs as optional components of the sentence. The author emphasizes the importance of studying adjectival adverbs as markers of complicated semantic structure of the sentence. Also, the author researches into the models of invariant semantic structure (ISS) "physical action of the subject". Special attention is drawn to the combinability peculiarities of adjectival adverbs in -o (-e) // -ly with predicates of action.*

***Key words**: adjectival adverb, predicate of physical action, semantic-syntactic structure of a sentence, invariant semantic structure.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Розгляд речення як багаторівневої одиниці визнано важливим досягненням сучасної лінгвістичної науки. Суттєвою її прикметою стала увага до смислового плану синтаксичних одиниць під тим поглядом, що «вираження і сприйняття смислу становить провідну і конечну мету кожної мови» [10, 32]. Предикат як організатор семантичного плану речення прогнозує його зміст [15, 119] і забезпечує «взаємини смислу й тексту, які зумовлюють функціонально-прагматичне призначення мови» [14, 7]. Однак у реченнях наявні й інші елементи, скажімо, прислівникові синтаксеми на *-о (-е) // -ly*. Питання про те, які з них і з предикатами яких семантичних типів взаємодіють, **актуальні** для адекватного осягнення їхнього (речень) змісту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зміст речення – феномен за своєю природою складний. Передбачено різноаспектне його вивчення – з позицій формально-синтаксичної, семантико-синтаксичної і комунікативної організації (праці Н.Арутюнової [2],

© Федурко О. М. Відприкметникові прислівники у реченнях із предикатами конкретної фізичної дії в українській та англійській мовах

В.Богданова [4], І.Вихованця [5], М.Всеволодової [6], А.Загнітка [7], Г.Почепцова [13], Ю.Степанова [15]). Семантико-синтаксична структура речення співвідносна з обсягом його об'єктивних смислів, носії яких – предикат і залежні від нього аргументи. У реченнях, окрім семантичного ядра, доволі частотні й інші компоненти – конкретизатори та атрибути, які не зумовлені валентною дією предиката. Учені наголошують на актуальності вивчення їх як таких, що засвідчують неелементарність, ускладненість семантичної структури речення. До ускладнювачів семантичної структури належать і прислівники.

Мета статті – простежити особливості сполучуваності прислівників на *-о, -е // -ly* у складі неелементарних речень із предикатами конкретної фізичної дії.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних працях із семантичного синтаксису прийнято розрізняти предикати дії та стану [9]. Найзагальніше поняття дії конкретизується у таких семантичних варіантах: «фізична дія», «рух/переміщення», «мовленнєва діяльність», «інтелектуальна і соціальна діяльність», «психічна діяльність» тощо. Кожен із варіантів репрезентує не одна, а низка дієслівних лексем, що різняться між собою додатковими денотативними (пор. укр. *ходити* 'рухатися' – *кружляти* 'рухатися, описуючи кола', англ. *to hem* 'to make the sound expressed by the word "hem" – *to kowtow* 'to salute by knocking the head against the ground') або ж конотативними семами (пор. *говорити – цокотати* 'говорити швидко' // англ. *to speak – to jabber* 'to speak rapidly'). На цій підставі кваліфікуємо семантичні варіанти як інтегральні семантичні структури (далі – ІСС).

Предикати конкретної фізичної дії – це дієслова зі значенням а) творення / руйнування, видів діяльності *(будувати // build, з'єднувати(ся) // to mix, творити // to create, руйнувати // to destroy, убивати // to kill, відчиняти // to open, копати // to dig, прати // to wash)*; б) більшого / меншого ступеня інтенсивності дії, спрямованої на об'єкт *(обертати(ся) // to turn, трясти(ся) // to shake, краяти // to cut, мучити // to torment, to torture)*; в) акціонально-локативні *(класти // to put, ставити // to place, розміщувати, розташовувати // accommodate, quarter)* [12]. Вони позначають активні цілеспрямовані дії, каузовані особою і спрямовані на об'єкт з метою його створення / перетворення: ***Замір*** *обережно розгортає* ***листя*** *... (М. Коцюбинський); Сьогодні* ***Онисько*** *чогось довго складає* ***газету*** *(В. Мастєрова)* [2; 4; 8; 9; 11; 16]. Семантика цих вербативів детермінує наявність у створюваних за їхньою участю висловленнях субстанціальних синтаксем агентивного та об'єктного типів, тому семантичну структуру **Агентив – ПЗ -Об'єктив** визнано ядерною [12; 5].

Аналіз висловлень із предикатами конкретної фізичної дії показав, що облігаторні смислові ознаки агентивів – це [+конкретність], [+істота], [+антропонімність/неантропонімність], а об'єктивів – [+конкретність], [+неістота/істота]. Кожна з цих синтаксем має типові засоби мовного втілення. Агентивна виражається іменниками-назвами осіб (загальними і власними): ***Теофіла*** *гарячково підкидала дрова у вогонь* (М. Матіос) // ***Maria*** *hurriedly gathered up their things* (V. Wood); назвами тварин і птахів: *Його радісно зустрічали* ***солов'ї*** *та* ***зозулі, одуди*** *та* ***горлиці*** (К. Мотрич) // ***Pigeons*** *were picking lazily* (T. Dreiser); узагальнено-предметними займенниками: *‹...› її* ***хтось*** *різко шарпнув за плече* (К. Мотрич) // ***He*** *moistened his lips nervously* (A.J. Cronin). Об'єктну синтаксему репрезентують в основному іменники-назви неістот і співвідносні з ними займенники: *Легко й безборонно подолали* ***пороги*** (К. Мотрич); *Обережно обводить* ***його*** *[намисто] довкола довгої смаглявої шиї* (С. Майданська) // *He ‹...› closing* ***the door*** *softly behind him* (A. Christie); *She peeled* ***it*** *(egg) silently* (R. Tremain), рідше – іменники-назви істот (людей і тварин) [12, 21]: *Тоді ми викопали яму, обклали її квітами й урочисто поховали* ***голуба*** (Г. Пагутяк) // *He pulled* ***Lev*** *roughly to his feet* (R. Tremain). Носієм активного начала може бути також синтаксема, що називає різноманітні природні явища чи об'єкти (*дощ // rain, шторм // storm, сонце // the sun* тощо): ***Зорі*** *густо всипали небо* (Ю. Мушкетик) // ***The storm*** *raged fiercely all that night* (O. Wilde).

У валентну рамку частини предикатів активної дії входить також інструментальна синтаксема двох різновидів: із значенням знаряддя та значенням засобу дії [5, 94; 6, 58; 17, 41]. Ядерна семантична структура **Агентив-ПЗ-Об'єктив** (*Син ‹…› **шанобливо** подав вечерю* (М. Стельмах) // *She turned pages **rapidly*** (A. Christie)) у такому разі постає модифікованою, наприклад, **Агентив-ПЗ**: *Автівка **рвучко** зупинилася* (Люко Дашвар) // *Suewllyn's friends were clapping **politely*** (M. Crisp). Речення без об'єктної синтаксеми перебувають на периферії аналізованого різновиду, бо й сам предикат у цьому семантичному типі є таким, периферійним, оскільки в його семантичній структурі значення фізичної дії взаємодіє зі значенням руху. Інші модифікатори – **Пацієнтив** *(До Любки **вона** родила дітей просто й безболісно* (Б. Харчук) // *She pulled her vigorously **to him*** (T. Dreiser)); **Інструментатив** *(Вже коні смачно б'ють **копитом** лід* (М. Стельмах) // *Bobby attacked his ball fiercely **with a niblick** (*A. Christie)); **Темпораль** *(Хто ж так нагло пограбував його **серед білого дня**?* (М. Стельмах) // *They worked furiously **all weekend**, trying to get it finished on time* (OALD)); **Локатив**: *Я незграбно поцілував її **в очі*** (І. Вільде) // *Mr. Davidson fixed her pince-nez more firmly **on her nose*** (W.S. Maugham).

Аналіз речень із предикатами конкретної фізичної засвідчив можливість їх взаємодії з такими функціонально-семантичними підрозрядами прислівників на *-о (-е) // -ly*.

1. $\mathbf{Adv}_{ax.}$ Оскільки «оцінні прислівники тяжіють до поєднання з дієсловами, які виражають градуйовані концепти, зокрема й особливо процеси» [13, 202–203], загальнооцінні прислівники *добре / погано* та їхні синоніми з різноманітними стилістичними та експресивними співзначеннями (*прекрасно, блискуче, відмінно, бездоганно, препогано* тощо) у висловленнях із предикатами конкретної фізичної дії радше виняток, аніж правило. На перший погляд може здатися, що речення *Та **добре** вигострить сокиру* (Т. Шевченко) суперечить висловленому. Однак ознака прислівника ***добре*** більшою мірою стосується об'єкта конкретної фізичної дії, ніж самої дії: *добре вигострить сокиру* означає тут *зробити її добре гострою*. Конструкції такого плану спостережено й у англійській мові. У реченні *He learned to handle lumber **nicely*** (T. Dreiser) 'Він навчився обробляти деревину добре' прислівник ***nicely*** оцінює денотат іменника *lumber*, а не дієслова *to handle*, тобто *добре обробляти деревину* – це робити її поверхню рівною, гладкою.

Спектр англійських висловлень ІСС «конкретна фізична дія» з прислівниками оцінного плану розширюють конструкції з т. зв. агент-орієнтованими прислівниками на зразок *cleverly, intelligently, stupidly (Cleverly Mary passed the letter to John*, а також *Mary cleverly passed the letter to John* (приклади Б. Лефермана (B. Leferman), якщо цю фразу інтонувати з паузою між прислівником і дієсловом), що на відміну від *Mary passed the letter to John cleverly* 'Мері передала листа Джону в розумний спосіб' мають прочитання 'Це було розумним передати Джону листа Мері'.

2. Прислівники способу дії ($\mathbf{Adv}_{man.}$) – доволі активні одиниці у реченнях обох мов, бо фізичні дії різняться в тому числі і способом їх виконання: *‹…› юнак частенько зупинявся, підплигував, нахиляв гілля, швидко, але зовсім **не злодійкувато** рвав стиглі, сочисті шпанки, частував ними дівчину* (Б. Загорулько); *Чи хто мені стискає **дружньо** руку ‹…›* Леся Українка); *Дім спалити **привселюдно*** (Люко Дашвар) *// He kicked his suitcase **disparagingly*** (A. Christie); *Tania squeezed her shoulder **comfortingly*** (J. Moore); *I **automatically** pressed the General Alarm button ‹…›* (A. Clarke).

3. $\mathbf{Adv}_{qual.}$ У сфері творення/перетворення якість виконуваної дії становить важливу її характеристику, тому у висловленнях із предикатами конкретної фізичної дії послідовно вживаються кваліативні прислівники: *А тоді **акуратно** складає сорочку й кладе на саме дно скрині* (М. Матіос); ***Ретельно** призбирували силу* (П. Загребельний); *Анна ‹…› **тихо** відчинила вікно і впустила у кімнату нічну прохолоду* (Г. Вдовиченко) // *The tree shadow waved **softly** over everything* (M. Freeman); *Lizzie **tenderly** rubbed her feet* (V. Wood). Прислівники та-

кого плану скорочують референційну віднесеність дієслів, а тому їх ще називають рестриктивними елементами висловлення [8, 132; 18, 54]. Скажімо, семантика дієслова *складати* передбачає, що цю дію можна виконувати швидко й повільно, акуратно й абияк. Прислівник у такому разі виконує конкретизувальну, обмежувальну щодо дії функцію. Пор. в англійській мові: *She **slowly** tore up the letter* (A.J. Cronin) 'Вона повільно розірвала лист' – не рвучко чи швидко, а повільно розірвала.

4. **Adv$_{quan.}$** У реченнях із предикатами конкретної фізичної дії вживаються обидва підрозряди квантитативів – ступеня вияву ознаки та метричної оцінки кількості ознаки. Установлено, що предикати зі значенням більшого/меншого ступеня інтенсивності дії, спрямованої на об'єкт, надають перевагу тим прислівникам, які вказують на високий чи надмірний ступінь вияву предикативної ознаки, причому це в основному прислівники-інтенсиви: *Він так само **завзято** калатав у залізну бочку* (Л. Костенко); *‹…› Після восьмої спроби [Андрій Павлович] **люто** грюкнув дверима і більше не переступав порогу цієї кімнати* (Є. Кононенко) // *Dr. Richardson slammed the street door **violently*** (W.S. Maugham); *She (Laika) was scratching **frantically** at the door* (A. Clarke).

Семантика предикатів конкретної фізичної дії накладає обмеження на їхню взаємодію з інтенсифікаторами. Виняток становлять речення, у яких предикат – дієслово зі значенням руйнування: *Кілька необережно сказаних удома Твердохлібом слів про професора Кострицю **фактично** зруйнували нетривку, як виявилось, споруду їхнього шлюбу з Мальвиною* (П. Загребельний), хоча значення прислівника *фактично* тут можна інтерпретувати не тільки як 'цілком', але й 'насправді'. В англійській мові виявлено тотожні структури: *All applauded **tremendously*** (L.M. Alcott).

У реченнях цієї семантичної структури виявлено також прислівники зі значенням метричної оцінки дії – дуративні (**Adv$_{dur.}$**) та фреквентивні (**Adv$_{freq.}$**). Проте вони означують в основному предикати творення/руйнування, видів діяльності та акціонально-локативні, наприклад, **Adv$_{freq.}$**: *[Мама] **регулярно**, кожної неділі, пече пиріжки з сиром, **регулярно** підливає вазони в моїй кімнаті, **регулярно** пере мої майки і капрони* (Т. Малярчук); *Почуття стукають у серце людини **рідко** по одному* (О. Лізен) // *Heat the sauce, stirring **constantly*** (OALD); **Adv$_{dur.}$**: ***Довго** гладила зморшкуваті, неначе передчасно постарілі цямрини* (К. Мотрич) // *They beat me with belts ... **continuously** for one minute* (A7V 255). Важливо, що фреквентиви *(регулярно, нерегулярно, часто, рідко // regularly, infrequently, usually, rarely)* й дуративи *(вічно, довго*, *недовго, постійно, періодично // eternally, continuously, periodically)* поєднуються тільки з дієсловами недоконаного виду, слугуючи додатковим засобом передачі аспектуальних значень.

5. **Adv$_{temp.}$** Українські темпоральні прислівники на ***-о** (рано, раненько, пізно, давно, негайно)*, уживані в аналізованих конструкціях, можуть указувати на передування дії встановленому чи теперішньому моментові: ***Раненько** тітка Зінька затопила в печі* (У. Самчук) або ж її слідування за встановленим чи теперішнім моментом: ***Негайно** висилай цитрини, ізюм ‹…›* (Б. Харчук). Зазначене характеризує й англійські часові прислівники на ***-ly***: вони або вказують на збіг дії зі встановленим чи теперішнім моментом *(presently)*: *They sat down to talk, but **presently** he drew her to him* (T. Dreiser), або слідування дії за встановленим чи теперішнім моментом *(immediately, instantly)*. В обох мовах ці одиниці вживані здебільшого в ініціальній частині висловлення (не після, а до дієслова-предиката), тобто у позиції, що є основною для модифікаторів висловлення.

6. **Adv$_{loc.}$**: *Ось **недалеко** паде одна людина* (О. Турянський). Нагадаємо, що ці прислівники на ***-о*** не мають англійських еквівалентів на ***-ly***. В українській мові вони не є активно вживаними при предикатах конкретної фізичної дії. До того ж одиниці на зразок *паде* становлять їхню периферію, адже містять у своїй семантичній структурі також сему руху в напрямку «верх-низ».

7. **Adv$_{fin.}$** У нечисленному розряді прислівників мети в обох мовах є всього кілька слів на ***-о (-е) // -ly*** *(умисно, зумисне, навмисно, спеціально, безцільно, безрезультатно // deliberately, intentionally, purposely, aimlessly).* Указуючи на мету здійснюваної дії, в українській мові вони звичайно розташовуються після суб'єкта-підмета перед предикатом-присудком: *‹…› китайські майстри ‹…› навіть* ***зумисне*** *пошкоджували річ* (Г. Пагутяк), тоді як у англійській – після останнього, якщо предикат виражений синтетичною формою: *Nolan kicked him* ***purposefully*** *between the legs* (ADY 1191), або після допоміжного компонента, якщо предикат – аналітична форма: *Helen would* ***purposely*** *bang doors* (C. Austin).

Речення, наведені в наступному, 8 пункті, підтверджують застереження М. Всеволодової, що прислівники на ***-о (-е) // -ly*** значень причини та допустовості не мають, вони лише набувають їх у сполученні з дієсловами, на це вказує їхня співвіднесеність з іменними причинними та допустовими групами [6, 69], а за нашими спостереженнями – і з компонентами предикативного типу, пор.: *встидливо = від стиду, бо застидалася*), *несподівано = всупереч сподіванню, хоч не сподівалася*. Наприклад: *Петруня ‹…›* ***встидливо*** *прикриває оголені ноги кептариком* (М. Матіос); *Десятилітній Володька Наумець поночі* ***необачно*** *наступив на пістони* (Б. Антоненко-Давидович) // *Mr. John had nodded* ***approvingly*** (V. Wood); *He grabbed* ***desperately*** *at any passing idea* (C. Dawson). В усіх наведених реченнях прислівники лише формально пов'язані з дієсловами, а насправді стосуються іменників, що є власними назвами осіб (Петруня, Володька Наумець, John) чи особових займенників (he) у семантико-синтаксичній функції суб'єкта. І якщо в прислівниках *встидливо, approvingly* ще можна відчитати якісні характеристики дії (скажімо, киваємо головою схвально по-іншому, ніж несхвально, то в *необачно* і *desperately* маємо вказівку головно на причину: *наступив на пістони від необачності, бо був необачний, хапався за всяку ідею, бо був відчайдушний.*

Прислівники *безнадійно* і *hopelessly* у реченнях *Він* ***безнадійно*** *сунув попові конверт* (Б. Антоненко-Давидович) і *The man opposite me scuffled* ***hopelessly*** *with his tools, but it was much too late* (BOU 2065) мають таке прочитання: суб'єкти виконують певні дії (один суне конверт попові, другий вдаряє інструментом), хоча й не сподівються на їх позитивний результат. Прислівники такого значення засвідчено в образних модифікаціях моделі: *Горе* ***непрохано*** *відчинило двері його хати* (К. Мотрич).

Важливо, що в мовленнєвих реалізаціях обстежуваної семантичної структури один предикат може сполучатися з прислівниками різних функціонально-семантичних розрядів, наприклад: *‹…› А віддаль, як ампутація, лікує* ***різко***, ***болюче***, ***моментально*** *і* ***назавжди*** *(Т. Малярчук)* // англ. *Suddenly, she came near to him and* ***quickly***, ***awkwardly****, pressed her soft lips against his cold cheek (A.J. Cronin).*

Висновки і перспективи подальших досліджень. Як видно з наведеного, семантично елементарні конструкції на позначення ситуацій конкретної фізичної дії можуть поширюватися (ускладнюватися) прислівниками на ***-о (-е) // -ly*** різних функціонально-семантичних розрядів, щоправда, з неоднаковою регулярністю. Найактивніше – прислівниками способу дії, квалітативними та кількісними.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андерш Й. Ф. Типологія речень з дієслівно-ад'єктивними предикаторами в українській мові в зіставленні з чеською / Й. Ф. Андерш // Мовознавство. – 2009. – № 1. – С. 38–45.

2. Арутюнова Н. Д. Предложение и его смысл / Н. Д. Арутюнова. – М. : Наука, 1976. – 383 с.

3. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений : Оценка. Событие. Факт / Н. Д. Арутюнова. – М. : Наука, 1988. – 339 с.

4. Богданов В. В. Семантико-синтаксическая организация предложения / В. В. Богданов. – Л. : Изд-во Ленинрадского гос. ун-та, 1977. – 204 с.

5. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови / І. Р. Вихованець. К. : Наук. думка, 1992. – 285 с.

6. Всеволодова М. В. Теория функционально-коммуникативного синтаксиса : Фрагмент прикладной (педагогической) модели язика : [учебник] / М. В. Всеволодова. – М. : Изд-во МГУ, 2000. – 502 с.

7. Загнітко А. П. Теорія сучасного синтаксису : [монографія]. Вид. 2-ге, виправл. і доп. / Анатолій Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2007. – 294 с.

8. Зайцева О. Л. Функциональная характеристика наречий в предложении и тексте О. Л. Зайцева // Очерки по лингвистике текста : [коллективная монография] / О. И. Реунова, О. Л. Зайцева, А. Р. Алимурадов, О. А. Алимурадов. – Пятигорск : Изд-во ПГЛУ, 2001. – С. 124–187.

9. Іваницька Н. Б. Система значеннєвих варіантів семантичного макрокомпонента категорії процесуальності українських та англійських дієслів / Н. Б. Іваницька. – Мовознавство. – 2007. – № 3. – С. 62–68.

10. Кононенко В. І. Смисл у функціонально-комунікативному аспекті / В. І. Кононенко // Ономастика і апелятиви. – Вип. 30. – Дніпропетровськ : Дніпропетровський нац. ун-т, 2007. – С. 33–39.

11. Леута О. І. Семантико-синтаксичні параметри українського дієслова : [монографія] / О. І. Леута. – К. : Вид-тво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. – 404 с.

12. Межов О. Семантична диференціація об'єктної синтаксеми / Олександр Межов // Українська мова. – 2005 – № 1. – С.17–32.

13. Почепцов Г. Г. Коммуникативные аспекты семантики : [монография] / Г. Г. Почепцов. – К. : «Вища школа», 1987. – 131 с.

14. Предикат у структурі речення : [монографія] / [за ред. акад. НАПН України В. І. Кононенка]. – К., Івано-Франківськ, Варшава, 2010. – 408 с.

15. Степанов Ю. С. Имена. Предикаты. Предложения / Ю. С. Степанов. – М. : Наука, 1981. – 360 с.

16. Теньер Л. Основы структурного синтаксиса / Л. Теньер ; [пер. с франц.]. – М. : Прогресс, 1988. – 655 с.

17. Шмелева Т. В. Семантический синтаксис : Текст лекций из курса «Современный русский язык» / Красноярский гос. ун-т. – Красноярск, 1994. – 46 с.

18. Bryant M. M. A Functional English Grammar / M. M. Bryant. – Boston : Heath and company, 1945. – 326 p.

19. Cinque G. Adverbs and Functional Heads : A Cross-linguistic Perspective / Guglielmo Cinque. – New York : Oxford University press, 1999. – xii, 275 p. (Series : Oxford studies in comparative syntax).

20. Jackendoff R.S. Semantics and Congnition / Ray Jackendoff. – Cambridge, Massachusetts : MIT Press, 1983. – 283 p.

УДК 811.

ЦІННІСНО-ОЦІННИЙ СКЛАДНИК МОТИВАЦІЇ ДІЄСЛІВНОЇ СЕМАНТИКИ ПСИХОЕМОЦІЙНОГО СТАНУ СУБ'ЄКТА

Ханикіна *Н. В.*
Київський національний лінгвістичний університет

Стаття присвячена вивченню ціннісно-оцінного складника мотивації дієслівної семантики психоемоційного стану суб'єкта. У роботі аналізуються мотиватори сенсорного типу оцінки в дієслівних позначеннях психоемоційного стану суб'єкта та розкривається механізм їх метафоризації в українській мові.

Ключові слова: *мотивація, дієслівна семантика стану суб'єкта, сенсорний тип оцінки, метафоризація.*

Ханыкина Н. В. Ценностно-оценочная составляющая мотивации глагольной семантики психоэмоционального состояния субъекта. *Статья посвящена изучению ценностно-оценочного компонента мотивации глагольной семантики психоэмоционального состояния субъекта. В работе анализируются мотиваторы сенсорного типа оценки в глагольных номинациях психоэмоционального состояния субъекта и раскрывается механизм их метафоризации в украинском языке.*

Ключевые слова: *мотивация, глагольная семантика состояния субъекта, сенсорный тип оценки, метафоризация.*

Khanykina N. V. Axiological and evaluative component of the verbal semantics motivation of mental and emotional state of the subject. *The article deals with the study of axiological and evaluative component of verbal semantics motivation of the subject's emotional state. The author analyses the sensory evaluation motivators of mental and emotional state of the subject in terms of verbal categories and studies the mechanism of their metaphorization in the Ukrainian language.*

Key words: *motivation, verbal semantics of the state of the subject, the sensory evaluation motivators, metaphorization.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Когнітивно-ономасіологічний вектор сучасної лінгвістики (О. Селіванова та її наукова школа) характеризується тенденцією до вивчення модусної (або ціннісної) мотивації, адже дає змогу виявити особливості оцінного сприйняття світу конкретним етносом, визначити ціннісні пріоритети, стереотипізовані в етносвідомості, механізм їхнього відображення у процесах номінації, зокрема в тих мовних знаках, що акумулювали у своїй зовнішній і внутрішній формах увесь спектр емоцій і почуттів людини, її ставлення до буття у різних ситуаціях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні типи емоційних станів та почуттів людини як проявів її психіки неодноразово перебували у центрі уваги не лише представників психології і фізіології (К. Ізард), але і у працях лінгвістичного спрямування (Н. Арутюнова, Л. Бабенко, А. Вежбицька, І. Галуцьких, М. Гамзюк, А. Мартинюк, Н. Романова, Ю. Степанов, В. Телія, В. Шаховський, G. Lakoff, Z. Kövecses та ін). Зважаючи на надзвичайну складність емоційної сфери людського існування, а також широкий діапазон емоцій і почуттів, які переживає людина, різних за своєю інтенсивністю, валентністю, стенічністю та змістом, царина емоцій та почуттів, безперечно, потребує ґрунтовного вивчення, що й зумовлює **актуальність** пропонованої статті.

© Ханикіна Н. В. Ціннісно-оцінний складник мотивації дієслівної семантики психоемоційного стану суб'єкта

Об'єктом дослідження стали емоції і почуття суб'єкта, які вказують на його психоемоційний стан. **Предметом** слугують дієслова на позначення психоемоційного стану суб'єкта в українській мові.

Мета статті – реконструювати ціннісно-оцінний складник мотивації дієслівної семантики психоемоційного стану суб'єкта.

Завдання цієї наукової розвідки:

– на основі наявних класифікацій психоемоційних станів людини сконструювати мотиваційну дієслівну модель їх позначення в українській мові;

– виявити мотиватори сенсорного типу оцінки у дієслівних найменуваннях психоемоційного стану суб'єкта;

– розкрити механізм метафоризації ціннісно-оцінної мотивації дієслівної семантики психоемоційного стану суб'єкта.

Виклад основного матеріалу дослідження. Обрання оцінки позначуваного однією з мотиваційних ознак ономасіологічної структури дієслів на позначення психічно-емоційного стану суб'єкта ґрунтується на різних пізнавальних функціях: сенсорних механізмах інтеріоризації світу, емоційному сприйнятті, мисленнєвій раціональній обробці, образно-метафоричному уподібненні з опертям на стереотипи, культурну символіку, архетипи колективного несвідомого тощо [3].

Не вдаючись докладно до розгляду поняття *психічно-емоційні стани суб'єкта* (бо це одне з основних завдань безпосередньо психологів), варто зосередитися лише на дотичних і необхідних для цієї статті концептуальних положеннях праць, присвячених проблематиці психології станів, з метою з'ясування механізмів номінації цих станів, передусім, за допомогою дієслів.

Загалом психіка – це суб'єктивне відображення об'єктивної дійсності в ідеальних образах, на основі яких регулюється взаємодія людини з навколишнім середовищем [8]. Психіка включає 1) психічні властивості, 2) психічні процеси, 3) психічні якості й 4) психічні стани. Нас цікавить остання складова психіки – **психічний стан**, оптимальне визначення якого як одного з можливих режимів життєдіяльності людини на фізіологічному рівні, що відзначається енергетичними характеристиками, а на психологічному – системою психологічних фільтрів, які забезпечують специфічне сприйняття навколишнього світу, запропонував О. Прохоров у своїй праці [11].

Системо-утворювальним фактором для станів О. Прохоров вважає певну актуальну (мотиваційну) потребу, яка ініціює (мотивує) той чи інший психологічний стан [11]. Якщо умови зовнішнього середовища сприяють швидкому і легкому задоволенню потреби, то це створює позитивний стан – радість, наснагу, захоплення і т. ін., а якщо ймовірність задоволення низька або взагалі відсутня, то стан буде негативним за емоційною шкалою.

Спочатку, психологічні стани є нерівнозначними, і лише після отримання певних ресурсів, вони набувають статичного характеру. Саме в початковий період формування стану виникають найбільш сильні емоції як суб'єктивні реакції людини, що виражає своє ставлення до процесу реалізації актуальної потреби [11].

Безпосередньо в мові, пише Л. Бабенко, емоції мають подвійний спосіб виявлення. З одного боку, вони проявляються як емоційний супровід, емоційне забарвлення, що виникає в результаті актуалізації у мовленні людини емоційного стану у вигляді емоційних оцінок [...]. А з іншого, емоції відбиваються мовними знаками як об'єктивно існуюча реальність, подібна будь-який інший спостережуваній реальності [2, 1].

Утім, минущість, мінливість усього їх спектру робить складним процес вираження людиною того, що вона відчуває, за допомогою вербальних засобів [5], чільне місце з-поміж яких посідають дієслова.

Мотиваційна дієслівна модель включає дієслова на позначення різних психоемоційних станів людини, основним **семантичним мотивом** яких є «активне внутрішнє переживання стану суб'єктом і вияв цих переживань у його поведінці й зовнішності» (укр. *печалитися* – «відчувати, переживати печаль, смуток, бути сумним; сумувати, журитися»; укр. *ликувати*, уроч., книжн. – «виявляти велику радість; торжествувати». Цей мотив демонструє онтологічний зв'язок психічного стану суб'єкта з його фізичним станом, адже внутрішні переживання людини так чи інакше виявляються у її тілесності, соматиці тощо. Так, наприклад, смуток людини обов'язково виражають очі, загалом міміка і поведінка (див. про це докладніше: [15, 115–121]).

Як справедливо зазначає І. Галуцьких, яка покликається на спостереження й висновки нейробіологів, зокрема на праці А. Дамазіо, «сьогодні у сфері природничих наук неподільність взаємозв'язків психічного і фізіологічного не викликає сумнівів» [5]. Про зв'язок соматики та фізіології з почуттєво-емоційною сферою свідчить, зокрема, явище соматизації, суть якого полягає у появі тілесних скарг як виявів психологічного стресу, коли негативні емоції і почуття призводять до таких фізіологічних проявів, як хвороби [4]. Нейробіолог А. Дамазіо, говорячи про етіологію емоцій/почуттів, має на увазі їхню обов'язкову вкоріненість у тілі – нервових клітинах і ділянках головного мозку, що вводить емоції до складу «тілесного циклу». Роботу рефлексивної функції тіла він пояснює поступом «емотивного стимулу», що відбувається на рівні сенсорики тіла, услід за яким мозок автоматично генерує хвилю змін у тілі, в його внутрішніх органах, що і підготовлює тіло до дії (підвищується рівень серцебиття, адреналін надходить до кров'яного потоку та ін.). Саме таким є механізм взаємозв'язку емоцій і фізіологічних проявів у тілі [16].

Тому аломотиви дієслівної семантики психоемоційного стану людини як варіанти основного виявленого вище семантичного мотиву демонструють цей зв'язок і порушують ще одну надзвичайно важливу і до сьогодні дискусійну проблему, яка актуалізована в цих аломотивах, – це їхня ціннісно-оцінна маркованість.

Залежно від впливу на особистість дослідники поділяють психічні стани на позитивні й негативні. Перші – стенічні, що підвищують життєдіяльність, і другі – астенічні [6, 110]. Відповідно, й буття базових емоцій К. Ізард диференціює на позитивне і негативне. Позитивне буття включає в себе інтерес, радість, подив, сором і провину; негативне – печаль, гнів, огиду, зневагу і страх – десять базових емоцій [7, 150–151].

У розумінні природи позитивних базових емоцій та їхньої сутності виявляються унікальні мотиваційні та специфічні форми переживання. Стосовно негативних базових емоцій, то їхня поява залежить від біологічного й соціального факторів [7, 210]. Ця проблема тісно пов'язана з тими соціальними нормами життя людей, які встановлені у конкретному соціумі, відображають, насамперед, його цінності, культурні традиції, ритуали, поведінку, яка так чи інакше виражає емоції і психіку людини, її почуття тощо. Тому мотиваційна природа дієслівної семантики психічного стану суб'єкта онтологічно зумовлена ціннісними настановами етнокультур і оцінною шкалою актуалізації цих настанов.

Російські дослідниці І. Чекулай і О. Прохорова у статті «Корреляция понятий языковая картина мира и языковая оценка: за и против» [14] переконані в тому, що цінність є досить прихованою і неоднозначною категорією, важко доступною до цілком об'єктивного аналізу, і тому про цінності можна судити лише через їхнє вираження у вигляді оцінки. У широкому сенсі цінність визначається ними «як значущість (користь, корисність) деякої безлічі об'єктів для безлічі істот». Але синоніми «значимість» і «корисність» є не єдиними у своєму ланцюгу. Сюди слід було б додати й такі аксіологічні категорії, як «норма», «стабільність», «звичайність», «перспективність» та ін. Цінності – це також і речі, події тощо, об'єктивні й суб'єктивні, денотативні і сигніфікативні явища [...]. Цінності представлені в мові майже всіма змістовими знаками, які передають поняття про сукупність предметів і явищ, тобто всіма

засобами мови. Трансформація цінностей і ціннісного ставлення в оцінку складний процес і механізм, особливо в мові і свідомості носіїв, оскільки саме тут відбувається матеріалізація цінностей у форму вербальної і невербальної оцінки [14].

Це, безумовно, стосується і мовного вираження психічних станів людини, які супроводжуються емоціями, де оцінка є шкалою для розмежування позитивних і негативних емоцій. Як зазначає Н. Лук'янова, «оцінка наче поглинає у себе відповідну емоцію, а параметри оцінки й емоції збігаються: «приємне»– «добре», «неприємне» – «погано» [10, 45].

Загалом, за спостереженнями Є. Левшунової, «емоційне життя сучасної людини супроводжують дві різноспрямовані тенденції. Перша тенденція характеризується зростанням частоти та інтенсивності емоційних навантажень, чому сприяють сучасні умови життя [...], реагуючи на які людина переживає страх, тривогу, безпорадність, тугу і відчай. Друга тенденція характеризується негативним ставленням до емоцій, яким приписується деструктивна, дезорганізувальна роль як у суспільному, так і в особистому житті окремої людини. Соціальні зміни в суспільно-політичній та економічній сферах останніх десятиліть відображають різке зростання кількості афективних розладів особистості (тривожних, депресивних та ін.)» [9, 150].

Так, емоцію сорому К. Ізард розглядає як сильне збентеження від осудного вчинку або потрапляння у принизливу ситуацію [7]. Здивування – як враження від чогось несподіваного, дивного, незрозумілого; для людини емоційно забарвлюється і виділяється щось нове, непізнане. Здивування як емоційну рису пов'язують із поняттям допитливість. Домінуючою потребою в цьому випадку стає пізнання нового об'єкта і, як наслідок, спостерігається нівелювання інших емоційних станів.

Окрім того, дослідник говорить також про позитивні взаємозв'язки між проявами емоцій радості й інтересу. Емоцію інтересу він розглядає як мотивацію процесів уваги і сприйняття, яка стимулює і впорядковує пізнавальну активність людини. Радість – позитивна емоція, що сприяє встановленню дружніх контактів і зниження негативних емоційних проявів. Тимчасом гнів, навпаки, є проявами негативних емоцій [7].

Для маркування психоемоційних станів людини найбільш релевантною є сенсорний тип оцінки. Н. Арутюнова [1, 85] свого часу розробила класифікацію оцінних значень сенсорної оцінки.

У дієслівних позначеннях психоемоційного стану людини мотиватори сенсорного типу (*горе, біда, радість, щастя, насолода, печаль, смуток, туга, страх***,** *неспокій* тощо) базуються на стереотипних ціннісних антиномія етносвідомості, що передають позитивні й негативні наслідки відчуттів людини. Сенсорні процеси безпосередньо забезпечують найтісніший пізнавальний контакт людини з об'єктивним світом і слугують підґрунтям для подальшої ментальної обробки й мовного позначення. Оцінка безпосередньо випливає з того відчуття, яке незалежно від волі й самоконтролю переживає людина.

Слідом за О. Селівановою [12], виділяємо модусну мотивацію сенсорно-психологічного типу, яка за загальним механізмом є метонімічною, через використання на позначення цілого за суміжністю лише його оцінно-сенсорне сприйняття, проте в досліджуваних дієсловах переважно є метафоричною, адже оцінка позначення відчуттів людини переноситься на знаки інших концептуальних сфер, що значно розширює знакові ресурси дієслівних найменувань спектра відчуттів. Хоча О. Селіванова сенсорну мотивацію і психологічну розглядає окремо, попередньо відібраний для аналізу дієслівний матеріал дає підстави припустити, що в основі сенсорної мотивації лежить психолого-оцінний складник.

Мотиваторами сенсорно-психологічного різновиду модусної мотивації є лексеми: *горе, біда, радість, печаль, смуток, туга, страх*, *неспокій* тощо.

Почуття радості, щастя, насолоди, успіху й ін. викликають **позитивні** емоції, які є семантичними мотивами таких дієслівних метафор, як укр. *радіти*, *веселитися*, *усміхатися*, *тор-*

жествувати, *тріумфувати* – «відчувати радість з приводу чого-небудь», «бути в радісному, веселому настрої». Сенсорно-психологічні оцінки закладені також у модусі мотиваторів *рай, блаженство, благо, Бог, Христос* (позитивні): *обожнювати* – «дуже любити, захоплюватися»; *раювати* – «відчувати насолоду, блаженство, щастя»; *блаженствувати* – «жити безтурботно, спокійно, в достатку», «відчувати (внутрішньо переживати) насолоду, блаженство, щастя» і виявляти це своєю зовнішністю й поведінкою.

Мотиваторами негативного полюсу сенсорно-психологічної оцінки дієслівних метафор на позначення психічного стану суб'єкта є такі лексеми: *гнів, лють, біс, сказ* тощо. Негативні емоції, зумовлені гнівом, роздратуванням, стали семантичним мотивом у внутрішній формі таких дієслівних метафор: укр. *біситися*, *біснуватися* – «бути у психічному стані великого збудження, роздратування», «сердитися (розсердитися), гніватися (розгніватися)», «бути у психічно-емоціному стані гніву, роздратування»; укр. *дратуватися* – «відчувати невдоволення, досаду, гнів, злість»; укр. *лютувати*, *скаженіти* – «бути в стані розлюченості, гніву, виявляти гнів».

Окрему проблему в оцінній мотивації дієслівних позначень психічного стану людини становлять амбівалентні одиниці, що у своїй внутрішній формі одночасно містять і позитивну, і негативну оцінку [13, 93–98].

Так, наприклад, тривожність (укр. *бентежитися, тривожитися, хвилюватися, нервувати, непокоїтися*) не слід однозначно зараховувати до негативних емоційно-психічних станів, адже тривога може виникати у людини через те, що вона близько до серця сприймає долі інших людей, справу, якою займається. Без такого стану взагалі неможливе успішне здійснення багатьох видів професійної діяльності та спілкування, і вказана тривожність повинна бути не тільки тривалим психічним станом людини, але і рисою її особистості, властивістю її характеру [6, 118]. «Пом'якшені» форми тривожності слугують людині сигналами до усунення недоліків, що є в роботі, до актуалізації рішучості, сміливості, упевненості у власних силах.

Те саме можна сказати і про такі дієслова: укр. *отетеріти* (*отопоніти*) – «украй розгубитися, збентежитися від несподіванки, з переляку і т. ін., втративши здатність міркувати, рухатися»; *ніяковіти* (*зніяковіти*) – «бути в стані зніяковіння».

Мотиватори *сум, журба, туга, печаль*, які передують стан смутку людини, у семантиці дієслів *горювати, журитися*, *печалитися*, *сумувати*, *тужити*, *скорбити* теж потребують залучення широкого контексту для з'ясування їх оцінної маркованості та мотивованості.

Н. Арутюнова [1, 85] у своїй класифікації оцінок виділяє ще й сублімовані оцінки: етичні й естетичні, пов'язані з осмисленням морального й аморального, красивого й потворного. Метафоричними мотиваторами з позитивним модусом морального й красивого є лексеми *світло, зорі* (наприклад, укр. *зоріти*, поряд з іншими значеннями, має переносні – «сяяти, світитися» від щастя, задоволення, перебуваючи у стані радості.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Дієслівні позначення психоемоційного стану суб'єкта за своєю природою неоднозначні. Ономасіологічна реконструкція цієї ЛСГ посприяла об'єктивному розрізненню полюсів їхніх оцінних значень. *Семантико-мотиваційна модель* номінації дієслів на позначення психоемоційного стану суб'єкта відображає активне внутрішнє переживання психоемоційного стану суб'єктом і вияв цих переживань у його поведінці та зовнішності. *Когнітивно-мотиваційна модель* дієслівної номінації психоемоційного стану суб'єкта заснована на модусній (ціннісно-оцінній) мотивації сенсорно-психологічного типу, яка за своєю номінативною природою у досліджуваних дієсловах є переважно *метафоричною*.

Перспективами подальших досліджень є зіставлення ціннісно-оцінного складника мотивації дієслівної семантики психічного стану суб'єкта в українській та угорській мовах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений. Оценка. Событие. Факт / Нина Давидовна Арутюнова [отв. ред. Г. В. Степанов]. – М. : Наука, 1988. – 341 с.

2. Бабенко Л. Г. Лексические средства обозначения эмоций в русском языке. – Свердловск, 1989. – 184 с.

3. Березович Л. К этнолингвистической интерпретации семантических полей / Е. Л. Березович // Вопросы языкознания. – М. : Наука, 2004. – № 6. – С. 3–24.

4. Системно-векторная психология Юрия Бурлана. Режим доступу: http://www.yburlan.ru/forum/.

5. Галуцьких І. А. Тілесний код емоцій та почуттів в образному просторі художнього тексту: концептуальний аналіз (на матеріалі оповідань В. Вулф та Д. Г. Лоуренса) // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія / [гол. ред. А. В. Корольова]. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2013. – Т. 16. – № 1. – С. 115–121.

6. Загальна психологія : підруч. [для студентів вищ. навч. закладів] / [за загальн. ред. акад. С. Д. Максименка]. – К. : Форум, 2002. – 704 с.

7. Изард К. Э. Психология эмоций / Кэррол Эллис Изард ; [пер. с англ. В. Мисник, А. Татлыбаева]. – СПб. : Питер, 2008. – 464 с.

8. Краткий психологический словарь / Сост. Л. А. Карпенко; Под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – М. : Политиздат, 1985.

9. Левшунова Е. Н. Алекситимические корреляты эмоциональных состояний личности / Е. Н. Левшунова // Мир науки, культуры, образования. –№ 4 (16) 2009. – С. 150–154.

10. Лукьянова Н. А. Экспрессивная лексика разговорного употребления (Проблемы семантики). Новосибирск, 1986. – 232 с.

11. Психология состояний. Хрестоматия/Под ред. А. О. Прохорова. – М. : ПЕР СЭ; СПб. : Речь, 2004. – 608 с.

12. Селіванова О. О. Когнітивна концепція словотвірної мотивації / О. Селіванова // Проблеми загального германського та слов'янського мовознавства. До 70-річчя проф. В. В. Левицького : зб. наук. праць. – Чернівці : Книги ХХІ, 2008. – С. 379–389.

13. Ханикіна Н. В. Дієслівна лексика як засіб вираження амбівалентного емоційно-психічного стану тривоги людини. // Проблеми зіставної семантики : зб. наук. статей. – Київ : Вид. центр КНЛУ, 2015. – Вип. 12. – С. 93–98.

14. Чекулай И. В., Прохорова О. Н. Корреляция понятий языковая картина мира и языковая оценка: за и против // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія / [гол. ред. А. В. Корольова]. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2011. – Т. 14. – № 1. – С. 146–151.

15. Цимбалиста О. А. Засоби відображення виразів обличчя в художній літературі: функціонально-інтерпретаційний аспект / О. А. Цимбалиста // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія / [гол. ред. А. В. Корольова]. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2013. – Т. 16. – № 1. – С. 115–121.

16. Damasio A. R., Tranel D., Damasio H. Somatic markers and the guidance of behavior: theory and preliminary testing // Function and Dysfunction. – N. Y. : Oxford University Press, 1991. – P. 217–229.

УДК 811.113.2'342.2'42

ЖЕНСКАЯ ПУБЛИЧНАЯ РЕЧЬ В ИСПАНОЯЗЫЧНОМ И УКРАИНСКОМ ПОЛИТИЧЕСКОМ ДИСКУРСАХ (контрастивный аспект)

Чернякова В. А.
Национальный университет «Одесская юридическая академия»

В статье рассматриваются лингвальные и просодические особенности женской публичной речи в испаноязычном и украинском политическом дискурсе. Исследование проведено на материале устных выступлений испаноязычных и украиноязычных женщин-политиков.
Ключевые слова: *гендер, политический дискурс, женская публичная речь, лингвальный, просодический*

Чернякова В.О. Жіноче публічне мовлення в іспаномовному та україномовному політичному дискурсах (контрастивний аспект). *Статтю присвячено дослідженню лінгвальних та просодичних особливостей жіночого публічного мовлення в іспаномовному та україномовному політичному дискурсах. Дослідження проведене на матеріалі усних промов іспаномовних і українських жінок-політиків.*
Ключові слова*: гендер, політичний дискурс, жіноче мовлення, лінгвальний, просодичний.*

Chernyakova V. A. Female public speech in Hispanic and Ukrainian political discourse (a contrastive perspective). *The article addresses lingual and prosodic features of female speech in Hispanic and Ukrainian political discourse. The study was conducted on public speeches delivered by Hispanic and Ukrainian female politicians.*
Keywords: *gender, political discourse, female public speech, lingual, prosodic.*

Общая постановка проблемы. Дифференциация языка на мужскую и женскую речь наблюдается во многих языках мира в разной степени, завися, главным образом, от конкретных общественных и культурных традиций общества, в котором используется тот или иной язык [2; 7; 12; 13; 14; 24; 25].

Так, в *японском языке в женской речи* в области фонетики отмечаются такие явления, как ассимиляция, редукция и удлинение звуков, хотя данные явления характерны для определенных диалектов, а не для японского языка в целом. Женская речь отличается восходящей интонацией и частым повышением тона в конце предложения, при этом мелодия мужской речи более нейтральна [10]. Е. А. Жигайкова, исследуя особенности *английской женской речи*, приходит к выводу о том, что женские монологи в форме рассуждений или рассказов являются непременной частью английской женской беседы [6]. Особенности женского варианта речи ярко проявляются в современных *французских женских изданиях*, язык которых отличается повышенной степенью эмотивности за счет использования более широкого диапазона интенсификаторов, метафор, более длинных и развернутых конструкций; в языке женских журналов ярче выражено стремление к поддержанию языкового престижа, что проявляется в более частом использовании модных языковых форм, представленных «модизмами», англо-американизмами, усеченными единицами [5].

В монографии известной британской исследовательницы взаимосвязей гендера и языка Дженнифер Коатс «Женщины, мужчины и повседневное общение» (*Women, Men and Everyday Talk*, 2013) основным лейтмотивом, проходящим через всю книгу, является то, что половая

© Чернякова В. А. Женская публичная речь в испаноязычном и украинском политическом дискурсах (контрастивный аспект)

принадлежность коммуникантов играет важную роль в создании лингвистического ландшафта повседневной жизни. В книге рассматриваются три основные темы: (1) язык в группах, состоящих только из женщин, (2) язык в группах, состоящих только из мужчин, (3) гендерно детерминированная речь в других контекстах. Исследуются также такие проблемы, как язык, половая принадлежность и карьера, половая принадлежность говорящего и юмор в повседневном общении, схемы поочередного общения (англ. *Turn-Taking Patterns*) в разговоре глухонемых и др. [19].

Цель данной статьи заключается в контрастивном исследовании лингвальных и просодических особенностей современного женского политического дискурса Испании, стран Латинской Америки и Украины. Языковым **материалом** являются устные выступления испаноязычных женщин-политиков Евы Перон, Кристины де Киршнер, Анны Ботельи, Росы Диез Гонсалес, Терезы Форкадес, Эстер Вивас, Хосефины Васкес Мото, а также украинских женщин-политиков Анны Герман, Ирины Фарион, Наталии Королевской и Юлии Тимошенко. В **задачи** настоящей статьи входит обзор теоретических подходов к изучению гендерной специфики женской речи, анализ лингвальных и просодических особенностей испанской и украинской женской политической речи в контрастивной перспективе. Инструментальная обработка речевых отрезков выполнена в программном пакете PRAAT 5.4. 22. (Paul Boersma, David Weenink Phonetic Sciences, University of Amsterdam).

Актуальность исследования обусловлена тем, что одной из наиболее позитивных тенденций современного общества является повышение роли женщин в общественно-политической жизни как в общем «испанском мире» (англ. Spanish world: Испания и страны Латинской Америки), так и в Украине. Испанки постепенно стали занимать важные должности по всей стране. Наряду с Австрией, Германией, Нидерландами, Финляндией, Данией и Швецией в Испании наибольшее число женщин находится в нижней палате парламента [22, 434]. На крупной политической арене известны такие испаноязычные женщины-президенты Мария Эстела Мартинес де Перон, Кристина Фернандес де Киршнер (Аргентина), Мишель Бачелет (Чили), Виолета Барриос де Чаморро (Никарагуа), «духовный лидер нации» Ева Перон (Аргентина), кандидат в президенты от Партии национального действия Хосефина Васкес Мота (Мексика), действующий мэр Мадрида Анна Ботелья (Испания) и др. На современной украинской политической сцене важные роли играют такие женщины-политики, как Юлия Тимошенко, Инна Богословская, Ольга Богомолец, Наталья Королевская, Татьяна Черновол, Леся Оробец и др.

Анализ последних исследований и публикаций. Особой разновидностью дискурса является *политический дискурс*, который имеет своей целью завоевание и удержание политической власти. В лингвистической литературе политический дискурс представлен как многоаспектное и многоплановое явление [1; 3; 11; 15; 21; 22]. В. З. Демьянков считает, что политический дискурс является сложным объектом исследования, поскольку находится на пересечении разных дисциплин – политологии, социальной психологии, лингвистики и связан с анализом формы, задач и содержания дискурса, употребляемого в определенных («политических») ситуациях [3, 36].

Основной особенностью современного политического дискурса служит то обстоятельство, что его равноправными участниками являются как мужчины, так и женщины [18; 19]. При этом существует факт наличия в данной области различий гендерного характера, что дает основание выделить *женский политический дискурс* [8; 16; 17; 23]. Женский политический дискурс характеризуется употреблением лексики с семантикой восприятия действительности на уровне чувств и ощущений, что подтверждает распространенный стереотип об их склонности прямо говорить о своих чувствах, не стесняться их [9, 92]. Также женщины-политики чаще употребляют эмоционально-оценочную лексику, междометия, слова, выражающие сомнение, неуверенность, вероятность, неточность, широкий диапазон стилистически маркированной лексики – метафоры, эпитеты, лексические повторы, противопоставления. Их активное

употребление обусловлено коммуникативной интенцией женщин-политиков в экспрессивной форме сообщить читателю/слушателю о внутригосударственных и мировых событиях, более эмоционально охарактеризовать своих политических противников [4, 11].

Изложение основного материала. Отдельным элементом женского политического дискурса является *женская публичная речь*. Публичная речь произносится с целью информирования слушателей и оказания на них желаемого влияния. По своему характеру она представляет собой монологическую речь, то есть рассчитанную на пассивное восприятие, не предполагающую ответной реакции [11, 245]. Анализ эмоционального уровня немецкой мужской и женской языковой личности, исследованный С. К. Табуровой на материале пленарных дебатов Бундестага, показал, что у немецкой женщины-парламентария в когнитивной сфере доминирует представление о том, что право быть «на равных» в политической сфере у мужчин надо отвоевывать в жёсткой борьбе по установленным ими нормам и правилам; в мотивационной сфере доминирует мотив избегать открытой конфронтации, стремиться к акцентированию общности, не пытаться утвердить себя путём конфликта, искать решения, не нагнетая личную вражду. При этом в эмоциональной сфере доминирует склонность к положительным эмоциям, отрицательные эмоции релевантны лишь для самообороны и поддержки союзников, но не для нападения [15]. В свою очередь, анализ дискурса американских женщин-политиков, проведенный Н. Е. Ковтуновой, показал, что для него характерным является употребление сложных синтаксических конструкций, вежливых форм в обращении к собеседнику. Женской речи свойственно ассоциативное соскальзывание с темы разговора, а также дополнение констатации факта или какого-либо утверждения примерами из личной жизни [9, 2].

Книга известной испанской исследовательницы языка и антропологии П. Гарсии Мутон «Как говорят сами женщины» (*Cómo hablan las mujeres*, 2000) базируется на постулате о том, что мужчины и женщины, или женщины и мужчины, говорят на одном языке, и, делая это, используют одни и те же слова. Исследовательница не обращается к теме пола в языке, а пытается показать и объяснить речевые предпочтения женщины в различных дискурсах, например, (1) женщина в обществе и политике, (2) женщина и род, (3) речь женщины в сельской местности, (3) женщина в городе (и вне его) [20].

Отношения между текстом и гендером в Испании и Латинской Америке в широкой географической, социальной и культурной перспективе, охватывающей более 300 лет с 15-го по 18-ый века, исследуются в сборнике научно-публицистических эссе «Женщины, тексты и полномочия в сфере власти в раннем современном испанском мире» (*Women, texts and authority in the early modern Spanish world*, 2003). Авторы изучают различные регионы под властью испанской монархии, в том числе Андалусию, Арагон, Кастилию, Каталонию, Валенсию и Испанскую Америку, делая акцент на семейной и общественной жизни, а также полномочиях женщин в сферах власти. Анализ выполнен на различных текстах, таких как поэзия, судебные дела, учетные книги и др., которые иллюстрируют многогранный мир, в котором жили испаноязычные женщины указанного периода. Особый интерес для лингвистов представляет анализ письменного наследия женщин-предпринимательниц Барселоны 18 века [26], юридических документов, составленных женщинами из провинции Кузко в колониальном Перу [17], отражение женского гендера в текстах ранней Испании Габсбургов [16] и др.

Также в коллективной монографии «Политическая риторика, власть и женщины эпохи Возрождения: исследование практики власти» (*Political Rhetoric, Power, and Renaissance Women: An Inquiry into the Authority of Praxis*) исследуется на широком историческом и текстовом материале политическая риторика ряда облеченных властью женщин эпохи Возрождения – английских и французских женщин XVI и XVII веков (Елизавета I, Екатерина Медичи, Мария Стюарт и др.), анализируются женские стереотипы в текстах их официальной переписки, отклик мужской аудитории на эту риторику, драматические и художественные произведения

мужских и женских авторов, рассматривающих женщин в политическом контексте, а также то, какую оценку дают историки эпохи Тюдоров и современные ученые властным женщинам, изменивших своей публичной риторикой историю [21]. В свою очередь, в исследовании Й. Х. Маравалл «Женщины среди левых чилийцев во время Народного Союза и военной диктатуры (1970–1990)» анализируются элементы невербальной речи чилийских женщин, участвующих в активной политической борьбе и отражающих их состояние духа: жестикуляция, паузы, молчание и т.д. [23].

Выполненный в настоящей статье анализ языковых особенностей женской испаноязычной политической речи показал, что испаноязычным женщинам-политикам также свойственна большая концентрация эмоционально-оценочной лексики, например, *carino* (дорогой)*, mis queridos* (мои любимые)*, estoy encanta* (я очарована)*, con toda mi alma* (со всей душой)*, con el corazon* (всем сердцем, сердечно) (2). Так в публичных выступлениях Анны Ботельи и Росы Гонсалес присутствуют перформативы, обозначающие различные как положительные, например, *no tengo duda* (я не сомневаюсь), *creo* (я верю), *estoy convencida* (я уверенна)*, estoy contenta* (я довольна), так и отрицательные эмоциональные состояния, например*, dudo que* (я сомневаюсь, что), *me preocupo* (я беспокоюсь), *temo que* (я боюсь, что) (3).

Анализ также показал, что для испанских женщин-политиков характерным является употребление слов, выражающих сомнение, неуверенность, вероятность, например, *es posible* (возможно), *es probable* (вероятно), им присущи оттенки модальности долженствования, необходимости, передающиеся с помощью глаголов *necesitar* (нуждаться), *deber* (быть должным) и грамматической конструкции *tener que* (быть обязанным). Реплики испаноязычных женщин-политиков также богаты такими эпитетами, как *enorme responsabilidad* (великая ответственность), *el profundo amor* (глубочайшая любовь)*, enorme emocion* (огромная эмоция) (3) и сравнениями. Так, Эва Перон сравнивает недоброжелателей Перона со змеями: «*es que lo seguirá contra la opresión de los traidores de adentro y de afuera, que en la oscuridad de la noche quieren dejar el* ***veneno de sus víboras*** *en el alma y en el cuerpo de Perón…»* (…и выступать против давления предателей изнутри и снаружи, которые в темноте ночи хотят оставить ***свой змеиный яд*** в душе и в теле Перона…) (11).

Важным для испаноязычных женщин в публичном дискурсе является описание своих чувств и эмоций, например: «*Yo tengo una sola cosa que vale,* ***la tengo en mi corazón, me quema en el alma, me duele en mi carne y arde en mis nervios****. Es el amor de este pueble»* (У меня есть та единственная вещь, которая действительно имеет цену, ***она у меня находится в сердце, обжигает мою душу, болит в моем теле и пылает в моих нервах***. Это любовь этого народа) (11); «***hay un amor que une todo***, ***que se torna colectivo***, y con ese amor a la Patria, el pueblo es invencible y la nación Argentina será libre, digna y soberana» (***у нас есть любовь, которая нас всех объединяет, которая превращает нас в коллектив,*** и с этой любовью к Родине народ становится непобедимым, а аргентинская нация становится свободной, достойной и суверенной) (12).

Также речь испаноязычных женщин-политиков богата на анафорические повторы, например, «***Es la Patria. Es la Patria*** que ha dado cita al llamado de los companeros de la Confederacion General del Trabajo para decirle al Lider que detras de el hay un pueblo.” (*Это Родина! Это Родина,* которая собрала всех товарищей Всеобщей конфедерации, трудящихся для того, чтобы сказать лидеру, что за ним стоит Перон!) (11), «*Queridos PANistas,* ***es tiempo*** *de la unidad,* ***es tiempo*** *del trabajo,* ***es tiempo*** *de ponernos en pie…*»(Любимые Панисты, это время единства, это время работы, это время для того, чтобы мы поднялись…) (1) “…***la Patria*** *son nuestros nietos,* ***la Patria*** *son nuestros padres,* ***la Patria*** *son nuestros abuelos...*” (Родина – это наши внуки, Родина – это наши родители, Родина – это наши бабушки и дедушки) (2). Все перечисленные языковые средства характеризируют речь испаноязычных женщин-политиков как обладающую высокой экспрессивностью, темпераментом, что отражается в наличии ярких тональных перепадов или

тональных модуляций, что отражается в увеличении диапазона частот от 250 до 4250 Гц к финальной части выступления.

В свою очередь, анализ политических выступлений украинских женщин-политиков показал, что они, также как испаноязычные женщины-политики, прямо говорят о своих чувствах и открыто дают волю своим эмоциям. Так, например, Инна Богословская расплакалась в одном из эфиров передачи Шустер-Лайф и заявила, что «я сейчас буду говорить реально как мама и бабушка». Исследуя языковые особенности публичных выступлений украинских женщин-политиков, было установлено, что она также может быть насыщенна тропами и риторическими фигурами. Так, в своих публичных выступлениях, Анна Герман использует эпитеты, например: *болюче питання, непривабливa роль, прозорий судовий процес* (5), а также метафоры например: *воюють із пам'ятниками* (5)*, поливають брудом, йшло глибоко з серця* (6). В свою очередь, публичные выступления Ирины Фарион насыщены риторическими вопросами, например: *Як довго це триватиме? Як допомогти вам?* (7).

В свою очередь, среди стилистических особенностей женской украинской политической речи зафиксировано употребление однородных членов предложения, например: *які живуть у нашому колонізованому, окупованому, спроституйованому і звироднілому інформаційному просторі* (8). Украинские женины-политики часто используют заимствования в своих публичных выступлениях: *думав по-російськи и робив* ***spell*** *так* (5)*, як воно звучало російською* (5)*; думала про те, що ми, радники і* ***спічрайтери****; на* ***бекграунді*** *фото ви побачити(6)*, что связано с прагматической целью показать свою образованность, знание иностранных языков. Также для украинских женщин-политиков является характерным цитирование великих писателей, ораторов и других исторических авторитетов. Ирина Фарион, например, в своих пламенных речах, цитирует Т. Шевченко, И. Франко, Сократа. Так, во время визита в одну из школ Львова по случаю празднования Шевченковских дней Ирина Фарион заявила, что именно в школах воспитывается нация, уважающая свою свободу, национальность, язык, Для подкрепления своих слов она прибегала к словам из завета великого Кобзаря, например: «*і вражою злою кров'ю волю окропіте*» (10).

Анализируя просодические особенности женской политической речи, было выявлено, что речь испаноязычных женщин-политиков отличается, правильностью произношения, интенсивностью и полнотой звучания. Так, например, выступления Анны Ботельи отмечаются мелодичностью, умеренным темпом произнесения, выразительностью, «полетностью» звучания, которые привлекают слушателя эмоционально и могут способствовать некритическому восприятию ее содержания (3). При этом, для женской украинской политической речи также характерна правильность произношения и высокая эмоциональность. Так, речь украинского депутата Ирины Фарион отличается стремлением говорить четко, правильно артикулируя звуки, придерживаясь высокого стиля произношения. Для придания своей речи естественности, а также для акцентирования внимание на особо важных местах, политик прибегает к паузам хезитации. Также, важно отметить, что тембральные характеристики голоса Ирины Фарион характеризуются хриплостью, низким частотным диапазоном, что обусловлено ее эмоционально-патриотическим настроем. В свою очередь, голос Юлии Тимошенко отличается высокой звонкостью, полнотой звучания и преувеличенной монотонностью, что напоминает женскую жалобность, плач, «крик чайки» [11, 276]. При этом, сохраняя высокий частотный диапазон в начальной части выступления (480-500 Гц), Ю. Тимошенко усиливает тональную динамику в центральной его части, что выражается в увеличении диапазона частот от 420 до 520 Гц, а затем в снижении тонального уровня в финальной части своего выступления (415-460 Гц) [там же, 291].

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Все вышеизложенное позволяет сделать вывод о том, что существует ряд общих языковых и просодических особенностей в женской политической речи представительниц Испании, Латинской Америки и Украины. Ис-

паноязычному и украинскому женскому политическому дискурсу свойственна эмоциональность, употребление эпитетов, употребление слов, выражающих сомнение, а также сложных синтаксических конструкций, которые отражают повышенную женскую эмоциональность, характерную для представительниц обеих неблизкородственных лингвокультур. Проведенный анализ имеет практическую ценность и **перспективу** для дальнейшего анализа тональных, темпоральных и динамических параметров женской испаноязычной и украиноязычной политической речи в контрастивном аспекте.

ЛИТЕРАТУРА

1. Баранов А. Н. Политический дискурс: прощание с ритуалом / А. Н. Баранов // Человек. – 1997. – № 6. – С. 108–118.

2. Григораш В. С. Територіальні гендерні особливості інтонаційного оформлення мовлення носіїв йоркширського діалекту (на матеріалі радіоінтерв'ю) / В. С. Григораш // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов». – Харків : Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2012. – № 69 (1002). – С. 124–127.

3. Демьянков В. З. Политический дискурс как предмет политической филологии / В.З.Демьянков // Политическая наука. Политический дискурс: история и современные исследования. – М. : ИНИОН РАН, 2002. – № 3. – С. 32–43

4. Дудецкая А. Н. Гендерная специфика коммуникативного поведения немецких политических деятелей (на материале речевого жанра «интервью») : дисс. … канд. филол. наук : 10.02.19 / Алена Николаевна Дудецкая ; ГОУ ВПО «Волгоградский государственный педагогический университет». – Волгоград, 2009. – 156 с.

5. Есина Е. В. Семантико-прагматический аспект языка французских СМИ (на материале женских журналов) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.05 / Елена Владимировна Есина. – Белгород, 2006. – 173 с.

6. Жигайкова Е. А. Английская женская речь : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Екатерина Александровна Жигайкова. – Москва, 2004. – 145 с.

7. Земская Е. А., Китайгородская М. В., Розанова Н. Н. Особенности мужской и женской речи // Русский язык в его функционировании: коммуникативно-прагматический аспект. – М., 1993. – С. 90–135.

8. Кісь О. Жіночі студії в Україні. Жінка в історії та сьогодні / Кісь Оксана; за ред. Л. Смоляр // Україна модерна. – Львів, 2000. – С. 503–511.

9. Ковтунова Н. Е. Стилистические особенности женского политического дискурса. [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.rae.ru/forum2010/17/79.

10. Крнета Н. Мужская и женская речь в современном японском языке : дис. ... канд. филол наук : 10.02.22 / Наталия Крнета. – Москва, 2003. – 158 с.

11. Петлюченко Н. В. Харизматика : мовна особистість і дискурс : монографія. – Одеса : Астропринт, 2009. – 464 с.

12. Побережна О. Ю. Гендерна своєрідність мовленнєвої діяльності російської мовної особистості: автореф дис. …канд. філол. наук: 10.02.02 / О. Ю. Побережна. – Дніпропетровськ, 2010. – 19 с.

13. Потапов В. В. Сопоставительный подход в фонетической гендерологии (русско-немецкие параллели) / В. В. Потапов // Язык и речь: проблемы и решения / [под ред. Г. Е. Кедровой, В. В. Потапова]: Сб. науч. трудов к юбилею проф. Л. В. Златоустовой. – М., 2004. – С. 205–229.

14. Потапов В. В. Язык женщин и мужчин: фонетическая дифференциация / В. В. Потапов // Серия литературы и языка. – Т. 56. – № 3. – М. : Известия АН, 1997. – С. 52–62.

15. Табурова С. К. Эмоциональный уровень мужской и женской языковой личности и средства его выражения: (на материале пленарных дебатов Бундестага) : дисс. … канд. филол. наук : спец. 10.02.19 / С. К. Табурова. – М., 1999. – 214 с.

16. Bethany A. Representing madness: text, gender and authority in early Habsburg Spain / Bethany Aram // Women, texts and authority in the early modern Spanish world [Ed. Marta V. Vicente]. – Aldershot : Ashgate, 2003. – P. 90–99.

17. Burns K. Forms of authority: women's legal representations in mid-colonial Cuzco / Kathryn Burns // Women, texts and authority in the early modern Spanish world [Ed. Marta V. Vicente]. – Aldershot : Ashgate, 2003. – P. 176–181.

18. Coats J. Women in their speech communities : new perspectives on language and sex / Jennifer Coats. – London: Longman, 1989. – 191 p.

19. Coats J. Women, men and everyday talk / Jennifer Coats. – Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2013. – 319 p.

20. García Mouton P. Cómo hablan las mujeres / Pilar García Mouton. – Madrid : Arco Libros, 2000. – 94 p.

21. Levin C. Political rhetoric, power and Renaissance women / Carole Levin, Patricia Ann Sullivan. – Albany, State Univ. of New York Pr., 1995. – 293 p.

22. Magone J. M. Contemporary Spanish politics / José M. Magone. – London : Routledge, 2004. – 277 p.

23. Maravall Y. J. Las mujeres en la izquierda chilena durante la unidad popular y la dictadura militar (1970-1990) / Jesús Maravall Yáguez. – Madrid : Univ. Autónoma de Madrid, 2015. – 330 p.

24. Nichols P. Women in Their Speech Communities / P. Nichols // Women and Language in Literature and Society / S. McConnell-Ginet, R. Borker, N. Furman (eds.). – New York : Praeger. – 1980. – P. 93–220.

25. Plotnik V. Eva Peron y el neoliberalismo: duelo y nostalgia por el Estado Benefactor // "Evita vive" estudios literarios y culturales sobre Eva Perón / Viviana Plotnik. – Berlin, Ed. Tranvía, Verl. Frey, 2013. – P. 33–46.

26. Vicente M. V. Textual uncertainties: the written legacy of women entrepreneurs in eighteenth-century Barcelona / Marta V. Vicente // Women, texts and authority in the early modern Spanish world [Ed. Marta V. Vicente]. – Aldershot : Ashgate, 2003. – P. 192–202.

ИЛЛЮСТРАТИВНЫЕ ИСТОЧНИКИ

(1) Discurso de Rosa Diez. Toma de protesta 08/02/2014 [Electronic resource]. – Mode of access:http://esradio.libertaddigital.com/fonoteca/2014-02-08/luis-del-pino-entrevista-a-rosa-diez-69681.html;

(2) Discurso íntegro de Rosa Diez 25/02/2014 [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.libertaddigital.com/espana/politica/2014-02-25/rosa-diez-reprocha-a-rajoy-que-no-haya-recordado-a-las-victimas-del-terrorismo-1276511681/ /;

(3) Discurso de Anna Botella de 18/05/2012 [Electronic resource]. – Mode of accesshttp://www.youtube.com/watch?v=2JZ_8It-imw;

(4) Discurso de Anna Botella [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.elplural.com/2012/06/08/ana-botella-muestra-su-preparacion-para-alcaldesa-nuestro-ideario-es-grecia-roma-cristianismo-europa/;

(5) Речь Анны Герман за 26/02/2013 [Electronic resource]. – Mode of access: http://glavred.info/politika/ganna-german-timoshenko-potriben-spravedliviy-i-publichniy-sud-244183.html;

(6) Речь Анны Герман за 01/10/2013 [Electronic resource]. – Mode of access: http://sled.net.ua/node/7042;

(7) Речь Ирины Фарион за 20/12/2013 [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.youtube.com/watch?v=4ItUF2oabRI;

(8) Речь Ирины Фарион за 22/11/2013 [Electronic resource]. – Mode of access: http://sled.net.ua/node/7042http://lenta-ua.net/novosti/politika/37730-zhurnalisty-potrebovali-ot-svobody-provesti-vospitatelnuyu-besedu-s-irinoy-farion-video.html;

(9) Речь Ирины Фарион [Electronic resource].– Mode of access: http://www.youtube.com/watch?v=4oqcraQmDg0;

(10) Речь Ирины Фарион [Electronic resource].– Mode of access:http://tsn.ua/ukrayina/farion-zaklikala-ditey-vrazhoyu-zloyu-krov-yu-volyu-okropiti.html;

(11) Peron E. Mi Mensaje : El Último Testimonio De Evita [Colección Documento`] / Eva Peron. – Madrid : Barbarroja, 1997. – 99 p.;

(12) Речь Кристины Фернандес де Киршнер № 2 13 de DIC. 31º Aniversario de la Democracia. Cadena Nacional. Cristina Fernández de Kirchner.

УДК 811.111:629.4

НАЦІОНАЛЬНО-СПЕЦИФІЧНІ ЗАСОБИ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ *ВОДНИЙ ТРАНСПОРТ* В БРИТАНСЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ

Чумакова К. О.
Запорізький національний університет

У статті викладено результати дослідження національно-специфічних мовних одиниць, що вербалізують концепт ВОДНИЙ ТРАНСПОРТ в британській лінгвокультурі, встановлено їхні семантичні та структурні особливості.

Ключові слова: *концепт, лінгвокультура, культурно-марковані лексичні одиниці, семантична деривація, метафоризація.*

Чумакова К. А. Национально-специфические средства вербализации концепта ВОДНЫЙ ТРАНСПОРТ в британской лингвокультуре. *В статье изложены результаты исследования национально-специфических лексических единиц, вербализирующих концепт ВОДНЫЙ ТРАНСПОРТ, установлены их семантические и структурные особенности.*

Ключевые слова: *концепт, лингвокультура, культурно-маркированные лексические единицы, семантическая деривация, метафоризация.*

Chumakova K. O. Nationally specific means of WATER TRANSPORT concept verbalization in British linguistic culture. *Within the research of TRANSPORT super concept verbalization peculiarities in British and American linguistic culture, this article focuses on the research of British nationally specific lexical units verbalizing WATER TRANSPORT concept, which is viewed as one of the constituents of the above mentioned mental unit. The author carries out the subdivision of verbalizers into thematic groups including geographical, ethnographical, artistic and administrative ones.*

Key words: *concept, linguistic culture, culture-specific lexical units, semantic derivation, metaphorization.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Як зазначає Д. С. Ліхачов, у сучасній лінгвістиці особлива увага приділяється дослідженню національних концептосфер та їхній актуалізації ресурсами мовних картин світу [6, 280]. Національні мовні картини світу характеризуються подвійною природою, адже вони відображають матеріальний світ крізь призму свідомості, одночасно сприймаючи світове знання, носії мови користуються ресурсами рідної мови, її семантики і граматики, що певним чином впливає на структуру їхнього мислення та поведінки [3, 401]. Лінгвокогнітивний підхід, об'єктом дослідження якого є лінгвоспецифічні концепти та національно-специфічні засоби вербалізації загальнолюдських концептів для вивчення національної картини світу, допомагає реконструювати та упорядкувати відображену в мові концептосферу народу, тобто цілісну систему уявлень про світ [4, 41–42]. Тобто, крізь призму мови можливо дослідити ціннісні орієнтири й особливості ментальності певної нації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження лінгвокультурних концептів та їхня мовна репрезентація у англофонних картинах світу все більше привертають увагу науковців, свідченням чого є роботи В. І. Карасика, В. А. Маслової, С. Д. Лихачова, Н. Д. Арутюнової, Ю. С. Степанова та ін. Усі перелічені дослідники визнають, що однією з найбільш об'єктивних

© Чумакова К. О. Національно-специфічні засоби вербалізації концепту ВОДНИЙ ТРАНСПОРТ в британській лінгвокультурі

та продуктивних методик концептуального є аналіз ключових вербалізаторів концепту та їхньої сполучуваності, а також контекстуальний аналіз лексем, які актуалізують досліджуваний концепт у мові.

Актуальність обраної теми зумовлена недостатньою дослідженістю національно-специфічних одиниць мовної репрезентації концепту ВОДНИЙ ТРАНСПОРТ в британській лінгвокультурі, аналіз яких, у свою чергу, надасть можливість встановити місце зазначеного концепту в концептосфері нації.

Об'єктом дослідження є лексичні одиниці, що актуалізують концепт ВОДНИЙ ТРАНСПОРТ в британській лінгвокультурі. **Предметом** наукової розвідки є структурні та семантичні особливості зазначених лексичних засобів, а також екстралінгвістичні фактори, що впливають на їхнє утворення.

Матеріалом для дослідження слугував корпус лексичних одиниць, зібраний методом суцільної вибірки з друкованих та електронних тлумачних, ідеографічних, тезаурусних, етимологічних, асоціативних словників, енциклопедичних й періодичних видань, а також довідників галузі транспорту та перевезень обсягом 15200 одиниць.

Мета дослідження – виявити структурні та семантичні особливості національно-специфічних засобів вербалізації концепту ВОДНИЙ ТРАНСПОРТ в британській лінгвокультурі.

Поставлена мета вимагає виконання наступних **завдань**:

– виявити національно-специфічні одиниці, що вербалізують досліджуваний концепт;

– встановити семантичні та структурні особливості зазначених одиниць.

Виклад основного матеріалу дослідження. Пізнаючи світ, людина членує отриману інформацію на концепти, тобто ментальні одиниці, які уособлюють усі її знання про світ, наслідуючи певні уявлення про дійсність та правила мовної культурної спільноти, представником якої вона є [13, 213–214]. Культурі кожного народу, в свою чергу, притаманні певні елементи, які не є типовими для інших культурних спільнот. Зазначені елементи є реаліями, які, на думку Г. Д. Томахіна, виникають через існування специфічних умов життя та оточення [8, 8].

Дж. Локк уважає, що в кожній мові є лексичні одиниці, які не мають еквівалентів в інших мовах, що зумовлено традиціями та укладом життя [13, 226]. Це твердження корелюється з ідеєю М. П. Кочергана щодо наявності таких засобів у кожній мові та ствердження, що вони складають близько 6-7% від загальної кількості одиниць її словникового складу [4, 171–172]. Таким чином, характерні для певного етносу реалії екстралінгвальної дійсності, актуалізуючись лексичними засобами, сприяють появі у кожній мові лексичних одиниць, значення яких є, повністю або частково, відсутнім в інших мовах, що свідчить про розбіжності у лінгвістично-понятійних кодах націй.

Зазначені вище лексичні одиниці у своєму дослідженні ми детермінуємо, як «етно-» та «національно-специфічні», або «культурно-марковані мовні засоби», під якими розуміємо слова, сталі словосполучення, фразеологізми, що вербалізують певні характерні для досліджуваної культури явища, та актуалізують цінності певної національної спільноти й риси менталітету її представників.

Культурно-специфічними можна назвати такі лексичні одиниці, що за своїми денотатами мають еквіваленти в інших мовах, але не повністю збігаються з ними конотатами [11, 134–137], тобто емоційні асоціації представників різних лінгвокультур на такі одиниці мови є різними. Серед прикладів подібних одиниць мови можна навести іменник *"gongoozler"*, що походить від слів *"gawn"* та *"gooze"*, які в лінкольнширському діалекті є синонімами дієслів *"stare"* та *"gape"*. Історично зазначений іменник мав сатиричний відтінок та використовувся переважно працівниками каналів, як образлива номінація ледарів, що спостерігали за їхньою тяжкою працею. З часом, зазначена лексична одиниця набула нового змісту без образливого відтінку. Сучасні британці номінують іменником *"gongoozler"* людей, які люблять спостерігати за роботою на каналі, сидячі на березі. Існують навіть клуби та спільноти, в яких збира-

ються прихильники такого хобі. За відсутності великої кількості каналів, які б застосовувались для перевезень, представники, наприклад, української лінгвокультури можуть, користуючись словником, зрозуміти, що зазначеним іменником номінують ледащих людей, але сучасного уявлення про так званих «гонгузлерів» не отримають. Таким чином, для представників британської лінгвокультури наведене словосполучення має значно ширше значення й може вважатися культурно-специфічним.

Зазначені мовні засоби ми розглядаємо в межах лінгвістичної концептології, завданням якої є максимально повне дослідження семантики одиниць мови, що вербалізують досліджуваний концепт, з метою подальшого моделювання його структури та місця в національній концептосфері. Сукупність засобів мовної репрезентації концепту ВОДНИЙ ТРАНСПОРТ в британській лінгвокультурі формує відкрите понятійне поле, адже під впливом екстралінгвальних факторів воно постійно вбирає в себе нові лексеми.

Й. А. Стернін вважає, що аналіз концепту починається з його ядра шляхом виявлення базових лексем, котрі репрезентують його у мові за такими критеріями, як частотність вживання, достатній рівень абстрактності значення, загальновживаність [7, 60]. Базовим вербалізатором макроконцепту ВОДНИЙ ТРАНСПОРТ для британської лінгвокультури є словосполучення “water transport”.

Здійснивши аналіз наведених у лексикографічних джерелах визначень базового вербалізатора, можемо виділити низку концептуальних ознак ядра концепту WATER TRANSPORT: 1) засіб пересування: *vessel, ship, boat, barge, sailboat*, тощо; 2) інфраструктура: *bay, haven, port, dock, marina, canal,* та ін.; 3) учасник: *people, passengers, seaman, seafarer,* тощо; 4) рух: *to ship, to move, to charter, to freight*, тощо.

Окрім того, необхідно додати, що частотність вживаності лексеми *“canal”*, а також таких термінів, як: *canal lock, canal worker, water lift,* в текстах транспортної галузі, що належать до британської лінгвокультури, є настільки великою, що можна зробити висновок стосовно надзвичайної важливості мікроконцепту CANAL в структурі досліджуваного макроконцепту WATER TRANSPORT. Таке явище також доводимо тим, що навіть з утратою актуальності перевезень, канали Британії не прийшли у занепад. Групи волонтерів разом з організаціями *Environment Agency* та *British Waterways Board* перетворюють непотрібні для перевезення вантажів канали на так звані *“canal rings”* (наприклад, *the Fens Waterways Link* та *the Bedford and Milton Keynes Waterway*), що використовуються з метою рекреації та відпочинку [9; 10].

Проаналізувавши специфіку вживання центральної лексеми вербалізатора, можемо віднести до навколоядерної зони досліджуваного концепту такі ознаки, як: 1) посилання на простір руху транспортного засобу або місце знаходження об’єкту інфраструктури, наприклад: *inland waterways, offshore vessel, water taxi, river port, sea port,* тощо; 2) призначення транспортного засобу, об’єкту інфраструктури або організації: *cabin cruiser, service vessel, sailing vessel, seismic vessel, sightseeing ferry, cruise ship, amphibious assault ship, mine countermeasures ship,* та ін.; 3) характеристика учасника водних транспортних перевезень, наприклад: *naval officer, cabin-boy,* тощо.

Ближня периферія досліджуваного концепту містить елементи, що представлені в мові суто культурно-маркованими лексемами та стилістично-забарвленим словами, які є національно-специфічними, або вживаються тільки певними прошарками суспільства, як синоніми загальновживаної лексики. Так, до національно-специфічних конституентів периферії можна віднести: 1) назви систем річок, заток, морів, озер, тощо наприклад: *the Irish Sea, the North Sea, the Humber, the Mersey, the Thames, the Severn, Loch Ness*, тощо; 2) назви каналів, портів, наприклад: *Immingham Dock, Port of Immingham, Harwich Ferry Port, Bridgewater Canal,* тощо; 3) власні назви учасників перевезення (компанії-виробника / перевізника / контролюючого органу), наприклад: *Navigation Safety Branch (NSB), Maritime and Coastguard Agency (MCA),*

Ailsa Shipbuilding Company, Austin & Pickersgill, Cammell Laird Shipbuilders, тощо; 4) назви культурних заходів та закладів, наприклад: *The Mayor's Thames Festival 2015, Hartlepool Tall Ships 2010, Belfast Maritime Festival and Tall Ship Atlantic Challenge* та ін.; 5) власні назви водних транспортних засобів, наприклад: *HMS Formidable, HMS Illustrious, Silver Shadow, Crystal Serenity,* тощо.

Для дослідження семантичних особливостей національно-специфічних вербалізаторів досліджуваного концепту, у своїй роботі ми розділяємо їх на наступні тематичні групи: 1) географічні (природні та створені людиною об'єкти, що оточують людину, включаючи інфраструктурні); 2) етнографічні (транспортні засоби, професії, інструменти та знаряддя); 3) культурно-історичні (святкування, культурні заклади та заходи); 4) адміністративні (назви адміністративно-територіальних одиниць, служб, організацій).

Слід зазначити, що з досліджених нами 15200 лексичних одиниць, які актуалізують зазначений концепт, нами виявлено 971 «культурно-забарвлену» лексему, що складає приблизно 6,2% від загальної кількості, з яких 1,1 % одиниць належать до тематичної групи географічних, близько 3% – до етнографічних, 1,2 % лексики можна віднести до адміністративних, 1,4% вербалізаторів належать до групи культурно-історичних.

Аналізуючи тематичну групу «географічних» культурно-маркованих мовних одиниць, нами встановлено, що переважну більшість складають назви каналів, наприклад: *Bridgewater Canal, Birmingham and Warwick Junction Canal, Fairbottom Branch Canal, Huddersfield Narrow Canal* та ін. Серед знайдених нами прикладів більшість представлена словосполученнями типу N_1 + N_2, де N_1 це топонім, а N_2 є вказує на тип водної артерії (*canal, dyke, navigation(s), link, waterway, cut*). Також наявні трикомпонентні словосполучення зі структурою N_1 +Adj/N_2+ N_3, де N_1 це топонім, Adj/N_2 надають додаткову характеристику або призначення каналу, а N_3 є лексемою, що номінує тип каналу, наприклад, *Hertford Union Canal, Hollinwood Branch Canal, Huddersfield Broad Canal, Huddersfield Narrow Canal, Southwick Ship Canal, Somerset Coal Canal, Wednesbury Old Canal*. Певна кількість назв складається з двох топонімів, поєднаних сполучником *"and"* або його графічним варіантом *"&"* та лексемою *"canal"*, тобто мають структуру N_1 + and/& + N_2+ N_3, наприклад *Warwick and Birmingham Canal, Wey and Godalming Navigations, Forth and Clyde Canal*.

Серед топонімів зустрічаються лексеми германського (*Warwick* (утворено від "war" зі староанглійської *wyrre, werre = "large-scale military conflict"* + wick за староанглійської *weoce "wick of a lamp or candle"* від західногерманського **weukon*); *Shrewsbury* (від староанглійської *Scrobbesbyrig* = "*the fortified place in (a district called) The Scrub*"); *Oxford* від староанглійської Oxnaforda (X ст.) = *"where the oxen ford")*, кельтського (*Trent* від кельтської *"great wanderer", Llangollen* від валійського *"llan"* = "*a religious settlement*" + Saint Collen, і'мя монаха, який у зазначеному місці у VI столітті та заснував церкву)) походження. Також зустрічаються такі топоніми, у складі яких є частини подвійного походження, наприклад, *Gloucester* (від латинської *Latin Coloniae Glev* (II ст.), та від "*Glevo"*, кельтської назви "bright place" + chester від латинської *"castrum" = "fortified place"*), що пояснюється історією країни та переплетінням багатьох культур.

Досить незначна кількість назв складається з антропоніму у присвійному відмінку та іменника, що позначає тип каналу, наприклад, *Sir Nigel Gresley's Canal, Sir John Glynne's Canal, Pidcock's Canal, Parnall's Canal*.

До зазначеної тематичної групи також відносяться назви річок, якими здійснюється навігація: *Humber, Mersey, Ouse, Severn, Thames, Trent*. Окрім того, слід зазначити, що деякі менші за розміром річки класифікуються у багатьох довідниках, як канали, незважаючи на їхнє природне походження, отже класифікація здійснюється не за походженням, а за специфікою використання. Слід також зазначити, що серед назв річок зустрічається *Jubilee River*, що насправді є найбільшим каналом у країні.

До зазначеної тематичної групи також відносяться назви портів, велика кількість з яких представлена одним елементом – топоніммом, що позначає місце знаходження порту, наприклад, *Redcar, Whitby, Scarborough, Bridlington.* Серед знайдених нами прикладів є також словосполучення типу N1 + of + N2, де N1 це іменник "port", а N2 є топонімом та вказує на місце положення, наприклад *Port of Dover, Port of Ramsgate, Port of Holyhead.*

Окрім того, певна кількість конституентів зазначеної групи має структуру N1 + N2, де N1 це топонім, а N2 є іменником *"dock"* або *"harbour" Falmouth Docks, Cardiff Docks, Portland Harbour, Bristol Harbour*.

У межах дослідженої нами тематичної групи «етнографічних» вербалізаторів макроконцепту WATER TRANSPORT в британській лінгвокультурі переважають назви водних транспортних засобів, як військового, так й цивільного призначення, наприклад: *Albion, Ocean, HMS Eagle, HMS Africa, LST 3009* тощо.

Слід зазначати, що тенденції номінації транспортних засобів військового та цивільного призначення є зовсім різними. Так, наприклад, усі назви, транспортних засобів ВМФ Британії можливо поділити на наступні семантичні підгрупи, починаючи з найчисленішої за кількістю: 1) метафоризовані вербалізатори, що також можуть бути розділені на декілька підгруп: а) психологізми, тобто ті номінативні одиниці, що наділяють корабель рисами характеру, наприклад, *HMS Courageous, HMS Furious, HMS Formidable, HMS Illustrious, HMS Indomitable, HMS Implacable* (основними рисами, що акцентуються є відвага, лють, перевага); б) міфологізми, наприклад, *HMS Ajax, HMS Hermes, HMS Theseus, HMS Perseus, HMS Basilisk, HMS Phoenix*; в) антропоморфізми, тобто ті лексичні одиниці, що приписують транспортному засобу роль чи функцію людини, наприклад, *LST 3010 Attacker, HMS Warrior, HMS Vanguard, HMS Monarch, HMS Conqueror*; г) анімалізми, наприклад, *HMS Eagle, HMS Lion, HMS Tiger, HMS Salamander, Greyhound*; д) символізми, наприклад, *HMS Vengeance, HMS Triumph, Truelove, Society*; 2) нумеральні, наприклад, *MV25, MV26, MV27,* де MV є абревіатурою від *"motor vessel"*; *LST 3029, LST 3031* (LST = maintenance ship); 3) названі на честь графств та міст Сполученого Королівства або інших країн співдружності, наприклад, *Hampshire, Kent, HMS Canada, HMS New Zealand, HMS Malaya;* 4) названі на честь видатних осіб, наприклад, *HMS King George V, HMS Nelson, HMS Prince of Wales* та ін.

Слід зазначити, що назви деяких кораблів мають жартівливі еквіваленти, наприклад, судно *HMS Ramillies* також називали "Rolling Ressie", через погані показники роботи під час шторму (rolling = той, якого хитає + Ressie = зменшувальне від повної назви).

Цікавим також є той факт, що велика кількість водних транспортних засобів військовго призначення є повторно номінованими, тобто одна і та ж назва могла використовуватись для номінації корабля, що побудували замість знищеного транспортного засобу.

Щодо назв водних транспортних засобів громадського призначення, у номінціях кораблів, більшість з них представлена словосполученням зі структурою Adj + N, наприклад, *Silver Shadow, Crystal Serenity, Seabourn Quest*, що акцентують романтичність подорожей. Також наявна певна кількість кораблів, названих на честь монархів, наприклад, *Queen Elizabeth, Queen Mary 2, Queen Victoria.* Слід зазначити, що в результаті проведеного нами аналізу таких назв, не знайдено жодної, в якій би згадувався член королівської родини чоловічої статі.

Серед назв паромів досить поширеним є використання частини назви компанії-перевізника у назві самих транспортних засобів, так, наприклад, у назвах паромів компанії Celtic Link Ferries першим елементом є прикметник "celtic", другим компонентом є іменник, що позначає природне явище, або астрономічний об'єкт: *Celtic Mist, Celtic Star, Celtic Sun*. Подібна тенденція спостерігається у назвах паромів компанії Condor Ferries. Усі з зазначених лексичних одиниць є словосполученнями, першим елементом якого є іменник "condor", а другим – назва самого транспортного засобу, або його номер, наприклад, *Condor Liberation, Condor Rapide, Condor Vitesse, Condor 12, Condor 10.*

До складу дослідженої нами тематичної групи культурно маркованих «етнографічних» вербалізаторів концепту "WATER TRANSPORT" в британській лінгвокультурі входять назви професій, або рангів, пов'язаних з водним транспортом або флотом. Більшість з зазначених лексичних одиниць представлено словосполученнями зі структурою $N_1 + N_2$, де N_1 вказує на функцію, а N_2 детермінує ранг, наприклад, *warrant officer, brigadier general* тощо. Наявні серед зазначених вербалізаторів і трикомпонентні словосполучення зі структурою Adj $+N_1 + N_2$, наприклад, *commissioned warrant officer,* де Adj вказує на додаткову характеристику, N_1 вказує на функцію, N_2 номінує ранг.

Окрім того, досить розгалуженою є система стилістично забарвлених синонімів, що вживаються як професійні жаргонізми. Так, моряків часто називають *Jack* (або J*enny* для жінок), що є скороченням від історичного *Jack Tar*, та алюзією на звичай «смолити» (tar) одяг, щоб зробити його відштовхуючим. Окрім того, тих, хто виходить в море, в британській лінгвокультурі деколи називають *Matelot* (від французького «моряк»). Робітників доків замість "dockers" в Британії часто називають *"stevedore"* (назва завезена англійськими моряками з Португалії , як неправильна вимова лексеми *"estivador " = a man who stuffs, here in the sense of a man who loads ships).*

Серед вербалізаторів, що належать до культурно-мистецької тематичної групи, переважають назви музеїв, всі з яких за структурою є 2 – 5 компонентними словосполученнями. У досить великій кількості назв, першим елементом є топонім, що вказує на місце знаходження, другим елементом є прикметник, або іменник, який детермінує, чому присвячено музей, а третім є іменник "museum", наприклад, *Scottish Maritime Museum, Aberdeen Maritime Museum, Arbroath Signal Tower Museum, Arklow Maritime Museum, British Military Powerboat Team, Chatham Historic Dockyard, Cotehele Quay Museum* . Деякі з зазначених культурних закладів є кораблями-музеями, тому їм передається назва самого судна, наприклад, *'HMS' Bronington, HMS Cavalier (D73)*. Певна кількість музеїв присвячена видатним мореплавцям, тому їхнє ім'я міститься у назві закладу, наприклад, *Captain Cook and Staithes Heritage Centre, Captain Cook Memorial Museum, Blake's Museum.*

Також до зазначеної тематичної групи національно-специфічних вербалізаторів досліджуваного концепту входять назви культурних подій, більшість з яких за структурою є 2 – 8 компонентними словосполученнями. Усі з них можливо поділити на наступні підгрупи: 1) ті, що вказують на місце проведення та тип події (*Sail Royal Greenwich, Agecroft Small Boats Head, Henley Women's Regatta*), 2) ті, що вказують не тільки на місце, але й на час або частотність проведення (*The Mayor's Thames Festival 2015, Hartlepool Tall Ships 2010, Belfast Maritime Festival and Tall Ship Atlantic Challenge 2009*) 3) ті, що мають метафоричну назву (*Weybridge Silver Sculls*).

До адміністративної тематичної групи вербалізаторів зазначеного макроконцепту відноситься велика кількість назв організацій, компаній й установ, що переважно представлені 2–5 компонентними словосполученнями, які в, свою чергу, вказують на призначення та територію дії, наприклад, *British Royal Navy, Inland Waterways Association, Erewash Canal Preservation Association.* Також, до зазначеної тематичної групи належать назви компаній-виробників водного транспорту. Серед зазначених лексичних одиниць досить велика кількість представлена антропонімом – іменем засновника, або засновників, наприклад, *William Denny & Brothers, William Doxford & Sons, Sir W. G. Armstrong Whitworth & Company, Hall, Harland & Wolff, R. & W. Hawthorn, Leslie & Company, Henry Robb*. Іноді до зазначеної моделі додається форма організації, наприклад, *Austin & Pickersgill Ltd, Vickers-Armstrongs Limited, Yarrow Shipbuilders Ltd (YSL)*; призначення організації, наприклад, *Cammell Lairds Shipbuilding and Ship repairs*, або місцезнаходження, наприклад, *Short Brothers of Sunderland*. В деяких назвах виробників першим елементом є топонім, що детермінує місце знаходження, а другим тип або призначення компанії, наприклад, *Appledore Shipbuilders, Caledon Shipbuilding & Engineering Company, Shipbuilding and Engineering Company*

Висновки та перспективи подальших досліджень. Серед досліджених нами національно-специфічних одиниць, які вербалізують концепт WATER TRANSPORT в британській лінгвокультурі, велика кількість представлена словосполученнями, одним з елементів яких є топонім або антропонім. При цьому топоніми за походженням є переважно германськими, або кельтськими. Характерним для досліджуваних вербалізаторів є також утворення способом семантичної деривації з застосуванням механізму метафоризації. Слід також зазначити, що серед досліджених мовних одиниць присутні стилістично-забарвлені лексеми, тобто такі, що належать до категорії сленгізмів та жаргонізмів, які є синонімами нейтральної лексики. Перспективами подальшого дослідження є порівняльний аналіз структурних та семантичних особливостей національно-специфічних вербалізаторів концепту ВОДНИЙ ТРАНСПОРТ у британській та американській лінгвокультурі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н. Д. Вступление / Н. Д. Арутюнова // Логический анализ языка: Ментальные действия. – М. : Наука, 1993. – С. 3–7.

2. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе. / С. Влахов, С. Флорин – М., 1980. – 340 с.

3. Гончарова Н. Н. Языковая картина мира как объект лингвистического описания / Н. Н. Гончарова // Известия ТулГу. Гуманитарные науки. – №2 – 2012. – С. 396–405.

4. Залевская А. А. «Образ мира» vs «языковая картина мира» / А. А. Залевская // Картина мира и способы ее репрезентации: Научные досклады конференции «Национальные картины мира: язик, культура, образование». – Воронеж: ВГУ, 2003. – С. 41–47.

5. Кочерган М. П. Загальне мовознавство: Підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих закладів освіти. / М. П. Кочерган – К., 1999. – 287 с.

6. Лихачев Д. С. Концептосфера русского языка / Д. С. Лихачев // Русская словесность : от теории словесности к структуре текста – М. : “Academia”, 1997. – С. 280–287.

7. Стернин И. А. Методика исследования структуры концепта / И. А. Стернин // Методологические проблемы когнитивной лингвистики. – Воронеж, 2001. – С. 58–65.

8. Томахин Г. Д. Теоретические основы лингвострановедения / Г. Д. Томахин: автореф. дис. ... д-ра. фи- лол. наук. – М. : Дипломат. Акад. наук, 1984. – 32 с.

9. British Waterways. Visits to Inland Waterways 1994: An analysis of inland waterway data from the UK Day Visits Survey. Market Research Unit, British Waterways, Watford, Research Paper No. 79, April 1996, – 8 p.

10. British Waterways. The Kennet & Avon Canal: A Plan for the Environment, Tourism and Leisure. British Waterways, Devizes, November 1991. – 171 p.

11. Dirven R., Verspoor M. Cognitive Exploration of Language and Semantics / R. Dirven, M. Verspoor – Amsterdam / Philadelphia : “John Benjamins Publishing company”, 2004. – 277 p.

12. Locke J. An Essay Concerning Human Understanding / J. Locke – London: “Everyman’s Lybrary”, 1976 (1690), – 362 p.

13. Whorf B. Language, Thought and Reality / B. Whorf – Cambridge, MA: MIT Press, 1956. – 278 p.

УДК 81'367.33 : 811.161.2+811.111

СУБКАТЕГОРІЙНІ ЗНАЧЕННЯ ПРЕДИКАТИВНОЇ ТА ПРЕДИКАТНОЇ ОПТАТИВНОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

Шаповал І. А.
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

У статті проаналізовано категорію оптативності, яку конституюють різнорівневі мовні засоби вираження бажання суб'єкта. Розглянуто співвідношення предикативної та предикатної оптативності.
Ключові слова: *модальність, оптативність, предикативний, предикатний.*

Шаповал И. А. Субкатегориальные значения предикативной и предикатной оптативности в украинском и английском языках. *В статье проанализирована категория оптативности, конституируемая разноуровневыми языковыми средствами выражения желания субъекта. Рассмотрено соотношение предикативной и предикатной оптативности.*
Ключевые слова: *модальность, оптативность, предикативный, предикатный.*

Shapoval I. A. Subcategorial meanings of predicative and predicate optativity in Ukrainian and English. *In this article the author researches into the modality of optativity in modern English and Ukrainian. The article deals with the category of optativity, constituted by the various-level language means of expressing the wish of a subject. The research results prove that the core of the optative utterances is the basic component "I want", expressed either explicitly or implicitly.*
Key words: *modality, optativity, predicative, predicate.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Антропоцентрична парадигма лінгвістичних студій розглядає людину як динамічну, діяльну істоту і враховує в аналізі мовних даних як дії людини, так і її наміри та стани. Важливо усвідомлювати, що «глибинні, фундаментальні проблеми відображення світу в мові є … не лише лінгвістичними, але й філософськими, гносеологічними проблемами, пов'язаними зі співвідношенням суб'єктивного та об'єктивного в нашому знанні та уявленнях про світ» [13, 21]. Древньогрецький філософ Протагор відзначав, що людина здатна 1) виразити бажання, 2) поставити питання, 3) дати відповідь і 4) віддати наказ – ось головні призначення людських висловлювань [9, 39].

Апресян Ю. Д. наголошує, що людині притаманні три типи різних дій – фізичні, інтелектуальні та мовленнєві. З іншого боку, їй властиві певні стани – сприйняття, бажання, знання, судження, емоції тощо. Крім того, людина реагує як на внутрішні, так і зовнішні впливи [2, 39–40]. Також, функціонуванням кожного виду діяльності опікується окрема система, яка і формує потрібну реакцію, а її діяльність переважно описують семантичним примітивом / семантичними примітивами, що суголосне з думкою багатьох лінгвістів [15, 133; 17, 9–18]. Тобто вчені приходять до думки про універсальність певних категорій мислення людини, про неможливість спілкування між представниками різних етносів без спільного когнітивного фундаменту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Лінгвістична думка останні роки притримувалася антропоцентричної парадигми, в центрі дослідження якої знаходиться людський фактор у мові та його зв'язок з картиною світу, тобто створений людиною суб'єктивний образ об'єктивної реальності. Одним з мовних явищ, яке виражає відношення повідомлення до дійсності з точки зору мовця є мовна категорія модальності.

© Шаповал І. А. Субкатегорійні значення предикативної та предикатної оптативності в українській та англійській мовах

Метою розвідки є аналіз субкатегорійних значень предикативної та предикатної оптативності. Досягнення мети передбачає виконання таких **завдань**:

1) проаналізувати категорію оптативності з позиції когнітивно-семантичного підходу у ракурсі теорії модальності;

2) висвітлити основні підходи до трактування оптативності у вітчизняному та зарубіжному мовознавстві;

3) дати визначення та проаналізувати когнітивно-семантичні особливості предикативної та предикатної оптативності.

Категорія модальності викликає багато суперечностей у науковців, що можна пояснити її багатогранністю і складністю, і, перш за все, її належністю до мовних і розумових (логічних) утворень. Мовознавці вважають доцільним аналіз мовної модальності у єдності з категорією модальності в логіці, оскільки вона притаманна таким формам мислення, як судження, питання і спонукання. На сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки модальність неодноразово ставала предметом розвідок як поняттєва категорія, семантико-граматична категорія, семантична категорія, синтаксична категорія, функціонально-семантична категорія, комунікативно-граматична категорія, семантико-комунікативна категорія, семантико-прагматична категорія, таксономічна категорія [4, 179]. Загалом, можна звести розгляд модальності до комунікативного, логіко-понятєвого та функціонально-семантичного підходів. У розгляд цього поняття варто ввести вказівку на домінантну ознаку, яка дає певне уявлення про те, яке саме відношення до дійсності розглядається як основне та специфічне для модальності, тобто погодитись з наявним трактуванням домінанти модальності як того чи іншого відношення до ознаки реальності/ірреальності [11, 59].

Виклад основного матеріалу дослідження. Мовна категорія оптативності знаходиться в полі зору сучасної лінгвістики вже декілька десятиліть. Проаналізуємо найбільш вагомі для становлення оптативу праці і погляди у вітчизняному та зарубіжному мовознавстві, які показують як фундаментальність цієї категорії, так і її суперечливість з точки зору функціонування у різних мовах, зокрема слов'янських та германських.

Одне з перших відомих тлумачень оптатива як морфологічної категорії, призначеної для вираження бажального значення, на матеріалі граматик різних мов (переважно індоєвропейських) знаходимо у працях Потебні О. О. [10, 168]. У зв'язку з відсутністю одностайної думки щодо оптативності лінгвісти й надалі пов'язують цю категорію зі значенням бажання. Так, у вітчизняному мовознавстві відомі спроби виокремлення бажального способу як своєрідної підкатегорії в діапазоні певного дієслівного способу. Автори «Граматики української мови», пропонуючи поділ способів на дійсний, умовний, наказовий, не заперечують проти можливості виділення бажального й спонукального способів на основі функціонування умовного способу в незалежних реченнях [5].

Один з найновітніших теоретичних поглядів на бажальний спосіб відображає «Теоретична морфологія української мови» (2004). Виходячи з того, що категорія способу ґрунтується на опозиції ірреальних значень «гіпотетичність дії, процесу, стану – бажаність дії, процесу, стану», Вихованець І. Р. і Городенська К. Г. вважають за потрібне виокремити на основі другого значення грамему бажального способу, в якому нейтралізована апелятивність, а виразним є значення бажальності. Учені зазначають: «Бажальний спосіб виражає волевиявлення мовця про бажану дію або бажаний процес чи стан, але він не спрямовує його до співрозмовника чи співрозмовників, щоб вони виконали цю дію чи реалізували потрібний стан. Мовець не спонукає когось виконати бажану для нього дію, а лише повідомляє про неї собі або іншим особам» [6, 262].

Визначальними поняттями в теорії оптативності є «бажальність» і «оптативність». Алтабаєва О. В. тлумачить їх співвідношення як «те, яке означається» та «те, яке означає» [1]. Бажальність виражає відношення до дійсності як до бажаного перебігу подій чи явищ (бажана модальність), а оптативність є сукупністю засобів вираження бажальності в мові.

П. Грош, досліджуючи граматичні характеристики оптативних конструкцій англійської мови, трактує їх як речення, що виражають бажання, надію або прагнення без їх прямої лексичної но-

мінації, як-от: *If only I had told them both a year ago! If I could just make them understand my point of view!* [16, 13]. Існує думка, що домінанта семантичної категорії оптативності в англійській мові бінарна. Її дефініційні ознаки розподілені між двома функціонально-семантичними показниками – бажання та волі. До сем, що актуалізують категорію оптативності та тією чи іншою мірою інтегрують семи *бажання* та *воля*, належать семи *надія*, *намір*, *прохання*, *благословення*, *прокляття*, *веління* [там само, 48].

Азаріна А. та Шкловський К. вважають, що оптативність в англійській мові виражають конструкції, які мають значення бажальності, але не містять власне лексем *wish* чи *want*, як-от: *If only I were rich now, I would have a Porsche* [14, 1–2].

Як показує аналіз мовного матеріалу, за структурною організацією категорія оптативності конституюють різнорівневі мовні засоби вираження бажання суб'єкта (як мовця, так і не-мовця). Категорійна семантика бажальності має різноаспектний характер, однак чітко прослідковуємо два модальні аспекти, в яких вона може бути представлена. Це модальне значення може бути **предикативним**, притаманним усьому висловлюванню *Зробила б вона це вчасно / If only she did that in time*, або ж **предикатним**, тобто пов'язаним з оцінкою мовцем відношення предиката до суб'єкта в модально-часовому плані – *Вона хотіла зробити це вчасно / She wanted to do that in time.*

Висловлювання з предикативною оптативністю реалізуються в одному з ірреально-модальних типів простого речення, яке можна протиставити реченням з реальною модальністю, тобто «реченням індикативно-розповідного типу» [8, 100]. Предикативну оптативність передають граматичні засоби.

Такий поділ схематично збігається з об'єктивною та суб'єктивною модальністю, однак взаємовідносини між цими видами модальності в межах категорії оптативності набагато складніші, зазначає Алтабаєва О. В. [1, 143]. Відрізняються вони як за формою, тобто формальною спеціалізацією, так і за змістом, тобто смисловою спеціалізацією.

Предикатна оптативність, яка виражає бажання суб'єкта, яким безперечно може бути і мовець, моделюється такими формулами «Стверджую, що X бажає стати суб'єктом дії Y», де Y може бути будь-якою особою. Висловлювання з предикатною оптативністю містять оцінку мовцем типової семантичної ситуації, тобто власне бажання мовця, «прагматичність якого підтримується власне ситуацією мовлення й інтонацією» [3, 255]. Такі висловлювання передають бажання суб'єкта – агента дії, яке констатує мовець. Тобто у такій ситуації існує два варіанти – мовець і виконавець дії різні особи (X констатує, що Y хоче Z) та мовець і виконавець дії одна і та ж особа (X хоче Y).

Характерно, що модальність предиката може бути як реальною, так і ірреальною – *хочу побачити / хотів би побачити, хотілося побачити / хотілося б побачити.* Особливістю такого модального значення у тому, «що воно сприймається на фоні інваріантного модального значення речення – реальності / ірреальності» [8, 71].

Аналізуючи матеріал російської мови, Бондарко О. В. вважає висловлювання, які містять дієслова *желать, хотеть, хотеться* еквівалентами оптативам, якщо ці дієслова вживаються в формі теперішнього часу 1 особи дійсного способу [11]. Гусаренко М. К. додає, що питання про «еквівалентні оптативам» значення можна вирішити без протиріч, якщо визнати, що висловлювання з вказаними дієсловами в формі 1 особи теперішнього часу дійсного способу не просто є еквівалентами дієслів, а й власне є оптативами, в яких експлікується ядерний компонент «Я хочу (бажаю)» [7, 30]. Кваліфікація оптатива як «висловлювання з дієсловом в умовному способі або ж з інфінітивом з часткою *б*, а також бездієслівні речення з цією ж часткою» [11, 171] пов'язана з «романською граматичною традицією, витоки якої в латинському способі conjunctivus optativus – умовний спосіб зі значенням бажальності» [7, 30]. Якщо розглядати оптатив як певний тип акту комунікації, то ця категорія потребує ширшого розуміння. У цьому випадку до оптативів логічно відносити усі висловлювання, в яких міститься ядерний компонент «Я хочу (Я бажаю)», виражений експліцитно чи імпліцитно [1, 26].

Отже, можна говорити про достатньо чітку диференціацію двох аспектів оптативності. Висловлювання з предикативною оптативністю відповідають відношенням «мовець – семантична ситуація, яка є бажаною», тоді як у висловлюваннях з бажальністю предиката реалізуються відносини «мовець – предикативна ознака, приписана мовцем суб'єкту висловлювання як бажана для нього». Варто наголосити, що «ядром категорії оптативності є оптативні висловлювання з предикативною бажальністю, яка виражається граматичними засобами, а периферією – висловлювання з предикатною бажальністю, яка представлена лексико-синтаксичними засобами» [1, 146]. Перехідну зону поля оптативності складають висловлювання, які конституює форма імперативу в її позапарадигматичному, оптативному використанні.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Питання співвідношення предикативного та предикатного типів оптативності, оптативності й імперативності є суттєвим для визначення категорійного статусу оптативів, враховуючи, що оптативне висловлювання може містити ознаки різних видів модальності. З метою чіткої диференціації та комплексного аналізу варто розглядати такі висловлювання в ситуації спілкування з урахуванням їх прагматичного потенціалу. Перспективним є дослідження саме прагматичних характеристик оптативних висловлювань на матеріалі української та англійської мов з уваги на предикативне та предикатне субкатегорійні значення досліджуваної категорії, а також аналіз актуалізації оптативності у різних типах дискурсу, зокрема художньому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алтабаева Е. В. Категория оптативности в современном русском языке : дисс. … д-ра филол. наук : 10.02.01 / Алтабаева Елена Владимировна. – М., 2003. – 485 с.

2. Апресян Ю. Д. Образ человека по данным языка : попытка системного описания / Ю. Д. Апресян // Вопросы языкознания. – 1995. – № 1. – С. 37–67.

3. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений : Оценка. Событие. Факт / Н. Д. Арутюнова. – М. : Наука, 1988. – 341 с.

4. Буралова Р. А. Оптативные высказывания с независимым инфинитивом в современном русском языке / Р. А. Буралова // Функциональный анализ грамматических форм и конструкций. – Л., 1988. – С. 104–113.

5. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис / І. Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.

6. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська. – К., 2004. – 400 с.

7. Гусаренко М. К. Дискурсивные разновидности, перлокутивная прагматика и пропозициональные характеристики речевого акта пожелания в современном русском языке : дисс. … канд. филол. наук : 10.02.01 / Гусаренко Марина Константиновна. – Ставрополь, 2005. – 196 с.

8. Лекант П. А. Типы и формы сказуемого в современном русском языке / П. А. Лекант. – М. : Высшая школа, 1976. – 143 с.

9. Пелих Е.А. Структура лексико-семантического поля желания (на материале русского, украинского, английского языков) : дис. … канд. филол. наук : 10.02.19 / Пелих Елена Александровна. – Саратов, 1984. – 215 с.

10. Потебня А. А. Из записок по русской грамматике / А. А. Потебня. – Т. IV. Глагол. – М. : Просвещение, 1958. – 551 с.

11. Теория функциональной грамматики : Темпоральность. Модальность / Отв. ред. А. В. Бондарко. – Л. : Наука, 1990. – 263 с.

12. Умрихіна Л. В. Семантика оптатива та засоби його вираження в сучасній українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Л. В. Умрихіна. – Х., 2007. – 20 с.

13. Шатуновский И. Б. Семантика предложения и нереферентные слова (значение, комуникативная перспектива, прагматика) / И. Б. Шатуновский. – М. : Языки русской культуры, 1996. – 400 с.

14. Asarina A. Optativity in English and Other Languages [Електронний ресурс] / A. Asarina, K. Shklovsky. – Режим доступу : http://web.mit.edu/alya/ www/optativity-handout.pdf

15. Dirven R. Cognitive Exploration of Language and Linguistics / R. Dirven, M. Verspoor. – Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2004. – 274 p.

16. Grosz P. On the Grammar of Optative Constructions / P. Grosz. – Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2012. – 346 p.

17. Wierzbicka A. Semantics, culture and cognition : Universal human concepts in culture-specific configurations / Anna Wierzbicka. – Oxford & New York: Oxford University Press, 1992. – 487 p.

УДК 811.112.2'42

ІРОНІЧНИЙ ЕТОС В НІМЕЦЬКОМОВНИХ ІНТЕРНЕТ-НОВИНАХ: ЛІНГВОРИТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Щербак О. М.
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

У статті виокремлено стратегії і тактики втілення іронічного етосу у німецькомовних інтернет-новинах. Встановлено, що стратегія іронічного зображення осіб реалізується присудками з семантикою схвалення, а тактики – ідентифікаційними та характеристичними одиницями. Залежно від послідовності текстової взаємодії тактики поділяються на ідентифікаційно-характеристичні та характеристично-ідентифікаційні.

***Ключові слова**: іронічний етос, стратегія іронічного зображення осіб, ідентифікаційно-характеристична тактика, характеристично-ідентифікаційна тактика.*

***Щербак Е. Н. Иронический этос в немецкоязычных интернет-новостях: лингвориторический аспект.** В статье выделены стратегии и тактики воплощения иронического этоса в немецкоязычных интернет-новостях. Установлено, что стратегия иронического изображения людей реализуется сказуемыми с семантикой одобрения, а тактики – идентифицирующими и характеристическими единицами. В зависимости от последовательности текстового взаимодействия тактики делятся на идентифицирующую- характеризующую и характеризующую-идентифицирующую.*

***Ключевые слова**: иронический этос, стратегия иронического изображения людей, идентифицирующая-характеризующая тактика, характеризующая- идентифицирующая тактика.*

***Shcherbak O. M. Ironical ethos in German online news stories: linguistic rhetorical aspect.** The article singles out strategies and moves of implementing ironical ethos in German online news stories. The author tries to prove that ironic ethos is a positive self-representation of persons against the negative public opinion background. Ironic effect in German online news stories is achieved by the strategy of ironical representation of persons which consists in the positive evaluation of the author`s negative or neutral attitude to the person. The strategy of ironical representation of persons is elected at the level of invention; its implementation is carried out at the level of elocution by predicates with the meaning of approval alongside with identifying and characterizing moves which are put into effect by identifying and characterizing units.*

***Key words**: ironical ethos, strategy of ironical representation of individuals, identifying-characterizing tactic, characterizing-identifying tactic.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Традиційне стилістичне тлумачення іронії зводиться до її розуміння як тропу, пов'язаного з вживанням слова або виразу в протилежному сенсі [12, 121]. У цьому разі негативне явище зображується у позитивному ключі, щоб привернути до нього увагу [11, 57]. Сучасні дослідники вказують на багатогранність поняття іронії [7, 15]: її інтерпретації варіюються від тлумачення як фігури мови [9, 48] до розуміння як світоглядної позиції автора [6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження феномену іронії здебільшого пов'язують з мовними одиницями як її носіями, а зміна наукової парадигми вимагає переходу від вивчення формальної системи до мови в дії [3, 7], тобто розгляду не лише значення окремих одиниць, а і їхньої ролі в комунікації [7, 12]. Вказаними причинами зумовлене наше звернення до вивчення іронії у лінгвориторичному аспекті, що дозволяє пов'язати її з етосом, тобто представленням будь-якої теми відповідно до цінностей та життєвих пріоритетів суспільства

© Щербак О. М. Іронічний етос в німецькомовних інтернет-новинах: лінгвориторичний аспект

[2]. Поняття *іронічного етосу,* розуміємо як позитивну саморепрезентацію учасників подій на тлі негативної суспільної думки про них.

Важлива роль іронії у впливі німецькомовних інтернет-новин на аудиторію визначає **актуальність статті**.

Метою розвідки є вивчення мовних засобів відображення іронічного етосу у німецькомовних інтернет-новинах.

Завдання статті: визначити стратегію іронічного зображення осіб та засоби її втілення у німецькомовних інтернет-новинах; виокремити тактики, задіяні для реалізації стратегії іронічного зображення осіб; виявити послідовність тактик створення іронічного ефекту.

Виклад основного матеріалу дослідження. При лінгвориторичному втіленні іронії в текстах німецькомовних новин враховуємо, що створення іронічного ефекту, тобто досягнення впливу [8, 34], здійснюється упродовж п'яти етапів текстопобудови: відбір аргументів (інвенція), їхнє розташування (диспозиція), вербальна орнаментація (елокуція), запам'ятовування (меморія) та проголошення (актіо) [1].

Намір автора створити іронічний ефект виникає у авторів інтернет-новин на етапі інвенції, визначаючи стратегію, тобто план побудови тексту [4, 79], за яким здійснюється вплив на реципієнта. У німецькомовних інтернет-новинах формування іронічного ефекту досягається *стратегією іронічного зображення осіб,* за якої негативне або нейтральне ставлення автора статті до учасників подій характеризується через позитивну оцінку [12, 121].

Вказана стратегія передбачає відбір мовних одиниць, які створюють іронічний ефект, на етапі елокуції та їх аранжування на етапі диспозиції. Стратегія іронічного зображення осіб реалізується присудками з семантикою схвалення, як-от: *lobte «хвалити»*, критики інших з метою самосхвалення, *kritisiert «критикувати», vorwerfen «закидати», geißeln* «клеймувати» тощо, позитивного самопозиціювання, *sich vorstellen* «представляти себе», *sich zeigen* «показувати себе», *sich erweisen* «виявлятися», *sich geben* «уявляти себе» тощо, підвищення власного статусу, *sich entwickeln* «розвиватися», *steigen* «підійматися (у статусній ієрархії)» тощо. Стратегія реалізується ідентифікаційною та характеристичною тактиками, які визначають вибір одиниць, залежних від присудка.

Ідентифікаційна тактика, що зумовлює вживання одиниць, які вказують на уявлення особи – молодого чи колишнього політика — про свою визначну роль у житті країни, націлена на висміювання учасників подій, які вважають себе важливими, незважаючи на зниження статусу або його цілковиту втрату. Ця тактика реалізується двома ходами, тобто способами представлення учасників подій, які допомагають досягти тактичної мети [5, 34]: індивідуально-ідентифікаційним та загально-ідентифікаційним.

За індивідуально-ідентифікаційного ходу певна особа іменується антропонімами, *Lindner, Olaf Henkel*, та їх сполученням з загальними іменниками, *Gysi-Jet.* Так, присудок *vorwerfen* «закидати» підпорядковує однокомпонентний антропонім *Lindner,* який іронізує над амбіційною поведінкою лідера «Вільної демократичної партії» Крістіана Лінднера у заголовку *Lindner wirft Merkel Wortbruch vor* (tagesschau.de, 08.12.2013).

За загально-ідентифікаційного ходу учасники подій позначаються класифікаторами, вираженими загальними іменниками, які вказують на посаду політиків, *Ex-Minister, Kanzler*, або їхню належність до певної політичної партії, *AfD-Politiker*, і зіставляються з представниками шоу-бізнесу одиницями *Superman, Superstar*. Так, класифікатор *der AfD-Mitglieder* позначає усіх членів партії «Альтернатива для Німеччини» у заголовку *Henkel lobt das Bildungsniveau der AfD-Mitglieder* (welt.de, 25.01.2014). У цьому прикладі іронія полягає у тому, що голова партії – Хенкель – вихваляє рівень освіти своїх однопартійців, підкреслюючи тим самим і свій високий рівень.

Характеристична тактика зумовлює вживання одиниць на позначення властивостей учасників подій і реалізується різними моделями: атрибутивною, реляційною та детермінативно-антропонімічною.

Атрибутивна модель передбачає сполучення якісних прикметників з антропонімами, як-от: *cooler Lucke* «класний Луке», з одного боку, або з загальними іменниками, з іншого, *ein kleiner Minister*. Наприклад, препозиційний прикметник *lucky* «щасливий» у сполученні з антропонімом *Lucke* характеризує у заголовку *Lucky Lucke* (tagesschau.de, 10.05.2014) як везунчика члена партії «Альтернатива для Німеччини» Бернда Луке, хоча в дійсності він переживає не найкращі часи у своїй політичній діяльності. Іронія у заголовку посилюється алітерацією [10] прикметника *lucky* та антропоніма *Lucke,* де повторюються приголосні [l] й [k].

Реляційна модель реалізації характеристичної тактики націлена на зіставлення діяльності політиків і представників інших професій. У цьому разі іронія втілюється сполученням антропонімів у присвійному відмінку з загальними іменниками на позначення сфер розваг: театру, *Schröders Bühne* «сцена Шредера», спорту, *Henkels KO-Schlag* «нокаут від Хенкеля», або телебачення, *Luckes Show* «шоу Луке». При застуванні цієї моделі політики уподібнюються акторам, спортсменам або представникам шоу-бізнесу, віддаляючись від основної діяльності. Крім того, за цієї моделі загальні іменники на позначення одноосібної влади сполучаються з одиницями у присвійному відмінку, напр., *die Königin der Sparpolitik* «королева політики економії», *der Herrscher der Partei* «господар партії». Одиниці на позначення одноосібної влади іронізують над величчю політиків. Наприклад, лідер партії «Альтернатива для Німеччини» представлений іменником *Herrscher* «володар», замість прийнятого у політичній сфері субстантива *Chef*: *Am Ende seiner kurzen Vorstellung bekommt der 73-jährige einen Befall, wie er hier normalerweise nur einem vorbehalten ist: dem Herrscher über die AfD* (tagesschau.de, 25.01.2014).

Детермінативно-антронімічна модель передбачає сполучення антропоніма з артиклем, значно знижуючи статус політика. Наприклад, детермінований антропонім *das Merkel* іронічно зображує канцлера як особу середнього роду, висміюючи її жорсткий характер: *Heute nennen sie Spötter „das Merkel"* (tagesschau.de, 02.04.2012).

На етапі диспозиції стратегії і тактики зумовлюють вживання номінативних одиниць у різних частинах тексту: у заголовку, інтродуктивному абзаці, блоці головної події та заключній частині [4, 79–86]. У заголовку одиниці привертають увагу до події, в інтродуктивному абзаці та блоці головної події ідентифікують й характеризують учасників подій, а в заключному блоці підсумовують інформацію про іронічне представлення учасників подій.

У німецькомовних текстах новин стратегія іронічного зображення осіб реалізується через взаємодію ідентифікації та характеризації, які утворюють дві синтезовані тактики: характеристично-ідентифікаційну та ідентифікаційно-характеристичну.

За характеристично-ідентифікаційної тактики заголовок включає характеристичні одиниці, а решта тексту – ідентифікаційні. У заголовках таких текстів характеристична тактика привертає увагу реципієнтів через сполучення антропонімів у присвійному відмінку з загальними іменниками на позначення сфери розваг. Наприклад, характеристична тактика, виражена сполученням антропоніма *Schröder* в присвійному відмінку з загальним іменником *Bühne* «сцена» у заголовку статті *Schröders Bühne* (tagesspiegel.de 15.02.2014) створює іронічний ефект внаслідок зображення колишнього канцлера ФРН як актора, який може легко виконувати будь-яку роль.

У тексті заголовна характеристична тактика взаємодіє з ідентифікаційною, вираженою антропонімом *Schröder*. У блоці головної події іронія посилюється словосполученням *mit wenig Selbstzweifel* «без долі сумніву у собі», яке Шредер використовує для самохарактеризації: *Es ist ein Angriffsbuch, schön geradeaus und mit wenig Selbstzweifel, wie man es von Schröder gewohnt ist.*

У заключному блоці ідентифікаційна тактика формує іронічний ефект внаслідок сполучення антропоніма *Bill Clinton* з предикатом *warten ließ* «змушувати себе чекати», яким Шредер характеризує американського політика, та взаємодією антропоніма *Tony Blair* з предикатом *im Tennis geschlagen hat* «обіграв в теніс», яка вказує на самовихваляння Герхарда Шредера і

бажання виставити себе в кращому світлі, ніж американський та британський політики: *Zwischendrin erfährt der Leser ein paar nette Anekdoten über die Mächtigen der Welt, dass Bill Clinton die Europäer immer warten ließ oder dass er, Schröder, selbstverständlich auch Tony Blair im Tennis geschlagen hat, obwohl der mit eigener Trainerin angereist ist.*

За ідентифікаційно-харктеристичної тактики заголовок, інтродуктивний і заключний блоки містять ідентифікаційні одиниці, які взаємодіють з засобами характеризації, а блок головної події – лише характеристичні. У заголовку антропоніми сполучаються з загальними іменниками на позначення визначних ознак. Наприклад, загальні іменники *Superman* «супермен» та *Super-Mutti* «супер-матуся» створюють іронічний ефект завдяки приписуванню політикам надможливостей або надздібностей, позначених префіксом *Super-* у заголовку *Superman Gauck, Super-Mutti Merkel* (tagesschau.de, 02.04.2012). При розгортанні заголовка ідентифікаційна тактика реалізується в інтродуктивному блоці класифікаторами *Pfarrer* «пастор» та *Pfarrerstochter* «донька пастора» на позначення роду діяльності батьків політиків, проводячи паралель між родинами двох політиків, а в заключному – загальним іменником *Die Bundeskanzlerin.* Ідентифікаційна тактика, задіяна в інтродуктивному та заключному блоках, взаємодіє з характеристичною, яка розкриває нові риси учасників подій. В інтродуктивному блоці характеристична тактика реалізується субстантивованими прикметниками *die Sanfte* «сумирна» та *die Gütige* «добра», що зазвичай описують риси, непритаманні учасникам позначуваних подій, викликаючи іронічний ефект. Загальні іменники у присвійному відмінку *das Urbild einer Mutter* «праобраз матері» та *die Archetype des gestrengen Vaters* «архетип грізного батька» іронічно протиставляють двох учасників події – Меркель і Гаука. Іронія полягає у тому, що обидва політики, які так чи інакше мають стосунок до релігії, характеризуються протилежними рисами характеру: *Er der Pfarrer, sie die Pfarrerstochter. […] Merkel die Sanfte, die Gütige – das Urbild einer Mutter. Gauk dagegen – die Archetype des gestrengen Vaters.*

Внутрішньотекстова характеристична тактика реалізується найбільшою кількістю одиниць у блоці головної події, де іронічно описується шлях Ангели Меркель до високого політичного статусу. З цією метою вживаються антропонім у присвійному відмінку *Kohls Mädchen* «дівчинка Коля», антропонім *„Merkozy“*, детермінований антропонім *„das Merkel“* та сполучення загального іменника з атрибутом *ein dralles Ding vom Lande* «сільська угодована мала». Одиниці *ein dralles Ding vom Lande* та *Kohls Mädchen* характеризують Меркель до часів її політичної діяльності як пересічну сільську дівчину, яка досягла політичної вершини завдяки прихильності політика-чоловіка: *Zu Zeiten, als sie noch als „Kohls Mädchen“ galt, war sie ein dralles Ding vom Lande.* Антропонім *„das Merkel“* та телескопічне утворення *„Merkozy“* [10] від антропонімів *Merkel* та *Sarkozy*, підпорядковане присудку *verzwittern* «гермафродитувати», посилюють іронічний ефект, надаючи Меркель чоловічих рис через ідентифікацію її як особи середнього або чоловічого роду: *Heute nennen sie Spötter „das Merkel“ oder verzwittern sie zu „Merkozy“.*

Внутрішньтекстова характеристична тактика взаємодіє у заключному блоці з ідентифікаційною, вираженою словосполученням *ein androgyner Android mit mütterlicher Maske* «двостатевий андроїд з материнською маскою», що втретє іронічно подає Ангелу Меркель як особу невизначеної статі: *Die Bundeskanzlerin ist ein androgyner Android mit mütterlicher Maske.*

Висновки і перспективи подальших досліджень. Іронічний етос німецькомовних інтернет-новин – це зображення негативних дій та рис учасників подій у позитивному ключі. Іронічний етос втілюється стратегією іронічного зображення осіб, яка обирається на етапі інвенції, реалізуючись на етапі елокуції присудками з семантикою позитивної характеристики осіб у взаємодії з тактиками, що визначають вибір залежних одиниць. Тактики зумовлюють іронічне зображення політиків-невдах, самовпевнених молодих державних діячів і розкривають їхній сумнівний шлях до слави. Диспозиційний аспект втілення іронічного етосу полягає у різних

способах взаємодії ідентифікації й характеризації в окремих блоках статей, що виявляється у формуванні синтезованих тактик: характеристично-ідентифікаційної та ідентифікаційно-характеристичної.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у дослідженні лінгвориторичного зображення проспективного етосу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аристотель. Риторика / Аристотель. – М. : Лабиринт, 2005. – 224 с.
2. Бушев А. Б. Неориторические исследования // Русская речь в современном вузе: материалы Второй международной научно-практической интернет-конференции / А. Б. Бушев. – Орел: Орел ГТУ, 2006. – С. 245–254.
3. Ворожбитова А. А. Лингвориторическая парадигма: теоретические и прикладные аспекты: дисс. д-ра. филол. наук / А. А. Ворожбитова. – Сочи: СГУТиКД, 2000. – 319 с.
4. Дейк Т. А. ван. Язык. Познание. Коммуникация: пер. с англ. / Т. А. ван Дейк. – М. : Прогресс, 1989. – 312 с.
5. Курлов А. Б. Основы теории коммуникации / А. Б. Курлов. – Уфа : Изд-во БашГУ, 2002. – 120 с.
6. Кьеркегор С. О понятии иронии / С. Кьеркегор // Логос. – 1993. – №4. – С. 176–198.
7. Лазарева М. Е. Языковые средства выражения иронии на материале норвежских публицистических текстов: автореф. дисс. … канд. филол. наук. / М. Е. Лазарева. – М., 2005. – 19 с.
8. Походня С. И. Языковые средства и виды реализации иронии / С. И. Походня. – К. : Наукова думка, 1989. – 128 с.
9. Скороходова Е. Ю. Ирония как ведущая стилевая черта современной публицистики / Е. Ю. Скороходова // VI Международный социальный конгресс «Глобализация: настоящее и будущее России». Материалы выступлений. – М. : РГСУ, 2006. – Том 1. – С. 189–190.
10. Соколенко А. П. Сокращения в английской научно-технической литературе: автореф. дисс. ... канд. филол. наук / А. П. Соколенко. – К., 1965. — 18 с.
11. Тертычный А. А. Жанры периодической печати / А. А. Тертычный. – М. : Аспект Пресс, 2000. – 312 с.
12. Conrad R. Kleines Wörterbuch sprachwissenschaftlicher Termini / R. Conrad, B. Bartschat, W. Heinemann. – Leipzig: VEB Bibliographisches Institut Leipzig, 1981. – 306 S.

УДК 811.111’06’42’38

АНОНІМНА НАУКОВА РЕЦЕНЗІЯ: ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТРУКТУРНІ ТА МОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ

Яхонтова Т. В.
Львівський національний університет імені Івана Франка

Статтю присвячено виявленню, аналізу та узагальненню провідних комунікативно-функційних, структурно-композиційних та мовних особливостей анонімних рецензій – латентного жанру англомовної наукової комунікації, що відіграє важливу роль у забезпеченні належної якості наукового продукту.

Ключові слова: *жанр, анонімна наукова рецензія, англомовна наукова комунікація, критична оцінка.*

Яхонтова Т. В. Анонимная научная рецензия: функционально-структурные и языковые характеристики. *Статья посвящена выявлению, анализу и обобщению ведущих коммуникативно-функциональных, структурно-композиционных и языковых особенностей анонимных рецензий – латентного жанра англоязычной научной коммуникации, которая играет важную роль в обеспечении соответствующего качества научного продукта.*

Ключевые слова: *жанр, анонимная научная рецензия, англоязычная научная коммуникация, критическая оценка.*

Yahontova T. V. Anonymous peer review: functional structural and linguistic characteristics. *The aim of the article is to reveal, analyze and generalize the most prominent features of the anonymous peer review – a latent genre of English research communication, which plays an important role in ensuring appropriate quality of research products.*

Key words: *genre, anonymous peer review, English research communication, critical evaluation.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв’язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Анонімна наукова англомовна рецензія – це жанр, виникнення та специфіку якого зумовлено новими реаліями комунікації у сфері науки у другій половині XX століття. Поява, розповсюдження і особливе значення цього жанру пов’язані передусім з виникненням міжнародних наукових журналів. Анонімні пре-публікаційні рецензії на статті, що подаються у такі журнали, покликані забезпечити високу якість публікацій, їхню відповідність найжорсткішим стандартам та закрити доступ для праць, що не відповідають встановленим критеріям. Попри широку розповсюдженість та суспільне значення, такі рецензії досі ще не привертали уваги українських лінгвістів, а їх дослідження з мовознавчих позицій у зарубіжній лінгвістиці і риториці залишається обмеженим [див. наприклад, 6; 7].

Отже, **мета** цієї статті – виявити, проаналізувати та узагальнити провідні комунікативно-функційні, структурно-композиційні та мовні особливості англомовних наукових анонімних рецензій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проведено у рамках *лінгвогенологічно-типологічного аналізу,* спрямованого на виявлення і типологізацію ознак мало- і недосліджених жанрів наукового спілкування [5]. Аналіз здійснено на основі корпусу з 82 текстів у галузях прикладної лінгвістики, прикладної математики, методики викладання мов і письма та літературної стилістики, зібраних завдяки люб’язності українських і зарубіжних колег та власної причетності автора як запрошеного експерта деяких міжнародних журналів. З огляду на анонімність жанру, у наведених далі прикладах з текстів рецензій вилучено усі ідентифікаційні моменти.

© Яхонтова Т. В. Анонімна наукова рецензія: функціонально-структурні та мовні характеристики

Виклад основного матеріалу дослідження. Ідеологічною основою сучасної англомовної наукової анонімної рецензії є принцип *peer review*, що передбачає рецензування наукового доробку іншими дослідниками у тій же галузі. Сьогодні *peer review* розглядають не лише як засадний принцип, але і як сукупність відповідних механізмів оцінювання наукових досліджень, який гарантує опублікування, фінансування та винагородження наукових праць лише належної якості [8]. Одним із таких механізмів і є анонімна пре-публікаційна рецензія на статтю, що подається до друку у науковий журнал. Отримання рецензій з позитивною оцінкою є облігаторною передумовою опублікування праці у журналі з рейтингом цитування, а оскільки сам факт такої публікації необхідний для кар'єрного просування науковця, то анонімна рецензія набуває особливого значення в системі жанрів англомовної наукової комунікації, стає форматом, «доленосним» за своїм прагматичним значенням для сучасного вченого.

Адресантом анонімної рецензії є спеціально запрошений науковець, фахівець у галузі наукової проблематики статті з належною репутацією, а адресатами – автор рецензованої праці та головний редактор журналу, у який подано статтю. Як правило, анонімні рецензії бувають двох основних типів (хоча насправді їх може бути більше): 1) *double-blind review*, коли особи рецензента та автора приховані; 2) *single-blind review*, коли рецензент бачить прізвище автора, але сам є анонімним для нього. Вважається, що перший тип рецензії характерний для журналів з гуманітарних наук, а другий – для видань у точних і природничих науках, хоча це не жорстке правило.

Пре-публікаційна журнальна анонімна рецензія має своє, чітко окреслене місце у комунікативному процесі, що передує опублікуванню статті. Загалом цей процес передбачає такі етапи: 1) автор подає статтю (нині – в електронному вигляді) до редколегії; 2) редактор (або редактори) проглядають статтю на предмет її відповідності тематиці журналу, його вимогам щодо оформлення та загальної якості; 3) далі редактор підшукує експертів у галузі дослідження, які виконуватимуть роль анонімних рецензентів (найчастіше двох); 4) запрошені рецензенти пишуть і надають як редактору, так і автору рецензію (анонімну для автора), у якій праця оцінюється за низкою стандартних критеріїв (адекватність застосованих в описуваному дослідженні методів, валідність, значення, новизна отриманих результатів, дотримання норм наукової етики) та формулюється рекомендація щодо її подальшої долі (прийняти до друку; відмовити в опублікуванні; переробити і подати знову); 5) редактор ознайомлюється з рецензією, приймає рішення та доводить його до відома автора; 6) у випадку рекомендації щодо доопрацювання статті автор реагує на зауваження та коментарі кожного з рецензентів; 7) редактор приймає остаточне рішення щодо поданої статті.

Цей доволі тривалий процес може мати циклічний характер (тобто статтю можуть кілька разів переробляти), але очевидно, що його ядром є саме анонімна рецензія, яка відіграє роль своєрідного стрижня усього процесу і зумовлює кількісні показники, що характеризують прийняття до друку статей у міжнародні журнали. Такі показники варіюють від журналу до журналу, але вважається, що видання з високим імпакт-фактором приймають до друку лише біля 10% статей, що подаються та проходять анонімне рецензування [8].

Анонімна рецензія, отже, відіграє особливу роль у жанровому ландшафті сучасної науки, виконуючи роль *лінгвокомунікативного механізму регуляції процесу оприлюднення наукових здобутків, забезпечення якості наукового продукту та імплементації і підтримання етичних норм проведення і презентації досліджень*. Іншими словами, вона виконує роль своєрідного «охоронця», закриваючи доступ до певного наукового простору працям неналежного рівня. Здійснюючи такий серйозний вплив, цей жанр реалізує і певний дидактичний потенціал, оскільки допомагає науковцям підвищувати якість своїх досліджень. Анонімна пре-публікаційна рецензія має, таким чином, *три провідних комунікативних функції: 1) оцінну, 2) «охоронну» та 3) дидактичну*.

Специфіка комунікативної сутності пре-публікаційної анонімної рецензії детермінує особливості її текстових імплементацій. Оскільки розглядуваний тип рецензії є латентним жанром, адресованим мінімальній аудиторії, то очевидно, що для нього не існує експліцитних конвенцій оформлення. Усі рецензії в корпусі мають вигляд коротких текстів (1-2 сторінки, за винятком одного – довжиною у 4 сторінки), без загального заголовка. Деякі з них мають ознаки зовнішнього структурування – розподілу на частини, менша за обсягом з яких має підзаголовок *General comments*, *General reaction*, а більша – *Comments*, *Specific Comments*, *Other comments* або *Major points*. У деяких текстах є і невелика заключна частина під назвою *Conclusion*. Для всіх текстів корпусу характерне просторове домінування частин, що презентують коментарі до рецензованої статті. Ця частина, текстову виразність якої зумовлено певними прагмасемантичними особливостями, у більшості текстів структурується додатково у вигляді пронумерованого або промаркованого в інший спосіб списку (або навіть двох списків – з головними та другорядними зауваженнями).

Зовнішнє структурування текстів фактично збігається з його когнітивною організацією, що маніфестується у текстах корпусу крізь два основних функційно-семантичні блоки, які можна умовно назвати «підсумок загального враження рецензента» та «критичні коментарі, зауваження і побажання». Ці два блоки є облігаторними, причому критичні зауваження присутні навіть у рецензії, що схвалює прийняття статті до друку, хоча і у формі деяких ідеалізованих рекомендацій, які б покращили статтю. Ще один блок, який можна позначити як «остаточна рекомендація рецензента», або як «додатковий підсумок загального враження рецензента», часто під назвою *Conclusions*, трапляється лише у 6% текстів.

У межах першого функційно-семантичного компонента можна чітко простежити дві когнітивно-риторичні стратегії. У першій з них зазначення позитивних моментів рецензованої праці комбінується з окресленням її недоліків, що потребують доопрацювання або дискваліфікують працю: **Зазначення позитивних моментів** *There is much to like about this paper. It offers some interesting data about student attitudes and educational experiences; it is well and interestingly referenced... and it is a nice example of what an instructor can do by way of producing an interesting, student-centered research project.* **Загальна критична оцінка** *However, there are a couple of nagging issues that I think the author should address*. У наведеному прикладі про початок другої стратегії сигналізує сполучник *however.* Подібні до нього (за функціональною здатністю виражати контраст) сполучники *although, but, nevertheless, nonetheless* також інтродукують критичні враження автора у тексти рецензій аналізованого корпусу.

Друга стратегія полягає у резюмуванні змісту рецензованої праці (іноді із зазначенням позитивних моментів) та подальшому загальному критичному оцінюванні: **Резюме** *The author studied the problem of...* **Загальна критична оцінка** *The mathematical analysis seems to be correct, although section 2 is borrowed from C. et al. [2004]. No deductions or comparison of results has been made with existing ones. The insufficient discussion and physical interpretation of numerical results /contours limits the value and applicability of the paper. The presentation of the paper is also not up to required standards…* Такі вступи відповідають етичним нормам і принципам пом'якшення ригоризму суджень, прийнятим у науково-академічних середовищах.

Найважливішою семантичною складовою анонімних пре-публікаційних рецензій є, однак, «коментарі та зауваження». Саме у них маніфестується та обґрунтовується «науковий вирок» рецензента, який зумовлює подальшу долю статті і впливає на кар'єрні прагнення автора рецензованої праці. Коментарі та зауваження подаються у текстах корпусу у вигляді, як зазначалося вище, пронумерованих списків або поабзацно, що стимулює авторів відповісти на всі з них. Цей структурно-смисловий компонент вирізняється надзвичайною тематико-смисловою різноманітністю, яку можна узагальнити у вигляді шести головних груп з умовними назвами, що акцентують їхню прагматичну спрямованість:

1) *концептуальні* – зауваження щодо наукового змісту аналізованої праці, висловлення незгоди з науковими судженнями автора та інтерпретацією отриманих результатів, зазначення

непереконливості результатів і висновків, побажання щодо покращення (розширення) змісту (*I do not completely agree with the results and literature review of this paper*);

2) *методологічні* – щодо застосування науково-методологічного апарату, вживання підходів, термінів, формул, валідності методики дослідження (*Unfortunately, none of the definitions of compound, full-sentence and question title types are correct*);

3) *комунікативно-контекстуальні* – зауваження, що стосуються позиціонування праці в історичному та сучасному контексті обраної галузі дослідження; вони охоплюють критику некоректності цитувань, побажання щодо доречності певних цитувань, відсилання до праць інших авторів, вимоги до кращої організації огляду літератури (*I think there are enlightening publications ... which have not been cited in this paper*);

4) *метакомунікативні* – коментарі і зауваження, що стосуються комунікації автора рецензованої статті з потенційними реципієнтами тексту; містять поради та побажання, спрямовані на підсилення ефективності інтеракції між адресантом і адресатом у межах статті, що аналізується (*The authors should provide a figure to illustrate that the anisotropy of the alumina is not important when a titanium alloy substrate is used*). Цей тип коментарів відображає культурно-національний аспект ідеології англомовної науки, де автор вважається відповідальним за легкість і адекватність рецепції його твору читачами;

5) *метаструктурні* – критичні коментарі щодо структурно-композиційних особливостей рецензованого тексту, вимоги додаткового розбиття на підсекції, уведення додаткових заголовків і підзаголовків, переоформлення додатків, критичний аналіз кількісних та якісних особливостей візуальних засобів та прикладів (*I think the Major Findings section would benefit from sub-division with sub-headings for each 'level');*

6) *мовно-технічні* – зауваження щодо граматичних помилок, неточностей мовного характеру у текстах, помилок у формулах і похибок у розрахунках, невдалих формулювань, повторів та механічних помилок (*In addition to the above, the paper is full of various other errors which could have been eliminated through careful proof-reading*).

Кожна з цих груп є, по суті, окремим комунікативним фрагментом зі своїм цілісним смислом і власною прагматичною спрямованістю, які у комунікативному просторі рецензії разом набувають специфічної жанрової зарядженості, утворюють домінантне тематико-смислове ядро жанру.

Щодо останнього, факультативного блоку «додатковий підсумок загального враження рецензента», то у ньому ще раз привертається увага до тих змін, які необхідно зробити на основі підсумовування критичних зауважень та/або акцентування найважливіших з них, що можна проілюструвати таким прикладом: *I consider the reviewed paper to be suitable for publication... It is an original contribution, which seems to be clearly enough presented and organized. However, I propose a number of changes of different character.*

Відносний обсяг текстової форми жанру анонімної рецензії зумовлює мінімальну кількість текстових елементів, представлених назвами структурних частин у тих текстах, де застосовується їх елементарне формальне розбиття, а також цитатами. Найцікавішим аспектом рецензії є їхні мовностилістичні особливості, що вирізняються своєрідною експресією, притаманною цьому жанру.

Семантико-стилістична виразність текстів рецензій створюється експліцитними та імпліцитними оцінними засобами, що реалізують *критичну оцінку – когнітивно-смислове ядро жанру анонімної рецензії*. Специфіка комунікативної спрямованості жанру передбачає домінування негативної оцінки, хоча, як засвідчує аналіз, у текстах анонімних рецензій спостерігається і позитивне оцінювання. Позитивна і негативна оцінки цікаво взаємодіють у текстово-комунікативному просторі рецензій, одночасно підтримують і порушують етикетні стереотипи наукового спілкування, у деяких випадках генерують протилежні своєму знаку семантико-стилістичні ефекти.

Оцінність у жанрі анонімної рецензії реалізується лексичними засобами різної частиномовної належності, певними синтаксичними конструкціями та на рівні цілісних висловлень. За своєю функційно-адресатною спрямованістю у контексті жанру оцінні номінації і висловлення можна поділити на *об'єктно-орієнтовані*, тобто такі, що оцінюють різні аспекти рецензованої праці, та *суб'єктно-орієнтовані*, що передають стани та емоції адресанта, викликані об'єктом аналізу й критики (терміни запозичені з дисертаційного дослідження Т. А. Крисанової [4]). Окрім того, у текстах рецензій спостерігається і оцінювання (лише позитивне) інших наукових праць, дослідницьких методик та досліджень загалом, що створює своєрідний науково-аксіологічний контекст, у межах і на тлі якого відбувається критичне оцінювання статті, поданої до друку. Оцінні висловлення, спрямовані на позитивну характеризацію наукового контексту галузі, умовно назвемо *контекстуально-орієнтованими*.

Оцінністю просякнуті усі функційно-текстові елементи анонімних рецензій, починаючи з першого блоку – «підсумок загального враження рецензента», спрямованого на акцентування позитивних моментів рецензованої праці з метою пом'якшення подальших критичних зауважень. У цій структурній частині текстів жанру домінують лексеми і висловлення з меліоративним аксіологічним забарвленням та конструкції, що виражають риторичний прийом допустового контрасту. Експліцитна позитивна оцінка реалізується тут крізь об'єктно-орієнтовані висловлення за допомогою словосполучень з різними лексемами, семантика яких містить оцінні компоненти як основні або як поєднані з іншими семами, переважно кваліфікативного або дескриптивного типу [3]. Так, у першому блоці текстів спостерігаються комбінації, спрямовані на позитивне оцінювання окремих моментів запропонованого доробку з ад'єктивних (*This is a **viable and worthwhile research focus**)* та субстантивних словосполучень (*Such a review would enable the author to justify **the importance and uniqueness of this study**)* і адвербіальних комбінацій (*This article is difficult to review as it is **competently written**)*.

Однак ця позитивна оцінка у більшості випадків є складовою риторичного прийому допустового контрасту, що базується на поступці і протиставленні позитивних і негативних моментів, як це можна проілюструвати таким прикладом: *Although the topic of this research could be of interest for the readers...,, I find this article too superficial... and it does not seem to account for the previous literature on the topic*. На думку О. М. Ільченко, одночасне позитивне і негативне оцінювання об'єкту у вигляді поступки зменшує вплив на адресата за допомогою некатегоричного переконання та імплікує альтернативність, що зумовлює значний етикетний потенціал поступки і протиставлення в англомовному науковому дискурсі [2].

У другому блоці текстів жанру виразно помітні негативні об'єктно-орієнтовані висловлення, що експліцитно реалізують оцінно-критичний потенціал жанру. Вони використовуються у критичному аналізі аспектів рецензованої статті і об'єктивуються лексемами різних частин мови з пейоративним значенням у семантичній структурі (*perplexing issue, the methodological limitations of his/her study, insufficiently critical adoption, stated inadequately*). Слід зазначити, що деякі пейоративні словосполучення і вирази у текстах мають різко критичний, конфронтативний характер, створюють когнітивний і аксіологічний дисонанс [1, 281], що можна навіть трактувати як порушення науково-академічної етики спілкування, наприклад: *The authors have wasted their time...; The opening sentence… is a very poor beginning as it adds nothing new worth saying*.

Негативно-оцінний ореол тексту анонімної рецензії підсилює, як це не дивно, меліоративна лексика та позитивно-оцінні висловлення у другому функційно-текстовому блоці, які, у контексті інтенціональності жанру, стають засобами негативної характеристики рецензованої праці або недоліків дослідницьких зусиль її автора. Так, крізь контекстуально-орієнтовані висловлення з меліоративними лексемами позитивно оцінюються наявні література, методики, підходи, ідеї, що не відображені в аналізованій статті: *Such approaches are far more reliable than*

the present author seems to realize. Функціонування таких висловлень імплікує або експлікує негативну оцінку упущень у дослідженні або наукових позиціях автора.

Подібний ефект створюється і рекомендаціями з покращення статті, які реалізуються у вигляді конструкцій з модальністю або умовним способом. У таких конструкціях позитивно-оцінні слова і вирази експліцитно вказують на те, що могло б покращити статтю і, відповідно, імпліцитно на те, чого їй бракує: *There needs to be some coherent discussion early in the paper…;. It could be expressed more elegantly*. Таким чином, функціонування меліоративно-забарвлених висловлень у другому смисловому компоненті текстів підсилює негативно-критичний потенціал анонімної рецензії і зумовлює її *оцінний дисбаланс, чітко помітну аксіологічну асиметрію, різко зсунуту у бік негативного оцінного полюсу.*

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи проведене дослідження, можна констатувати, що анонімна наукова англомовна рецензія має три взаємопов'язані комунікативні функції – оцінну, «охоронну» та дидактичну; її провідними семантико-структурними компонентами є «підсумок загального враження рецензента» та «критичні коментарі, зауваження і побажання»; для неї характерний аксіологічний дисбаланс з домінуванням негативного аспекту. Цікавою проблематикою подальших досліджень могло б стати порівняння характеристик анонімних рецензій з пост-публікаційними, тобто рецензіями, що офіційно оприлюднюються і є відкритими для широкого наукового загалу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белова А. Д. Лингвистические аспекты аргументации / А. Д. Белова. – К. : Изд-во Киев. ун-та им. Т. Г. Шевченко, 1997. – 310 с.

2. Ільченко О. М. Етикет англомовного наукового дискурсу / О. М. Ільченко. – К. : Політехніка, 2002. – 288 с.

3. Корнєва Н. А. Рецензія в сучасному науковому дискурсі: семантико-композиційний та комунікативно-прагматичний аспекти : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.15 / Корнєва Н. А. – К., 2010. – 21 с.

4. Крисанова Т. А. Висловлювання негативної оцінки адресата в сучасній англійській мові (комунікативно-прагматичний аспект) : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.04 / Крисанова Т. А. – К., 1999. – 20 с.

5. Яхонтова Т. В. Лінгвогенологія сучасної науки (на матеріалі англомовних текстів) : дис. … д-ра філол. наук : спец. 10.02.04 / Т. В. Яхонтова. – К., 2014. – 505 с.

6. Fortanet I. Evaluative language in peer review referee reports / I. Fortanet // Journal of English for Academic Purposes. – 2008. – № 7. – P. 27– 37.

7. Gosden H. 'Why not give us the full story?': functions of referees' comments in peer reviews of scientific research papers / H. Gosden // Journal of English for Academic Purposes. – 2003. – № 2. – P. 87– 101.

8. Peer Review: A Guide for Researchers [Electronic resource]. – The Research Information Network, 2010. – Access via: http:// www.rin.ac.uk/peer-review-guide.

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

РІЗДВЯНА СИМФОНІЯ МИНУВШИНИ І СУЧАСНОСТІ
(*нотатки з навчальної країнознавчої подорожі*)

Уже стало доброю і навіть обов'язковою традицією Австрійської бібліотеки в Дрогобичі щорічно організовувати навчальні країнознавчі подорожі столицями західноєвропейських країн, які в минулому були центрами політичного, духовного і науково-культурного життя Австро-Угорщини. Цьогорічна мандрівка для учнів педагогічного ліцею, студентів і співробітників Франкового університету пролягла через Прагу, Відень і Будапешт – містами, які зачаровують своїм дивовижним поєднанням минувшини і сучасності, цікавою історією, вибагливою архітектурою і розмаїтою культурною спадщиною в усіх її проявах. Недарма хтось сказав: «краще раз побачити, аніж сто раз почути», бо лише наживо споглядаючи, торкаючись відчуттями багатогранної і багатовікової історії своєї чи чужомовної країни, можна незрівнянно збагати свою свідомість, розширити свій кругозір і набути досвіду пізнання світу, його оцінки, характеристики та удосконалення. Це – основна і чи не єдина мета таких мандрівок, бо на всі інші речі (шопінг, беззмістовне дозвілля і т.п.) часу практично не залишається. Щоденно насичена і різноаспектна програма перебування групи в Чехії, Австрії та Угорщині вириває усіх учасників подорожі з повсякденних буднів, суєти і невпинного ритму сьогодення і заглиблює їх у багатовікову історію Європи, яка наскрізь переплетена з суспільно-історичним і культурним становленням української нації.

Злата Прага. Ледь світає, а дрогобичани уже наближаються до столиці Богемії – Праги, унікального старовинного міста Центральної Європи, в якому невимовно цікаво побачити дивовижне поєднання різних архітектурних стилів, таких як романський, готичний, епохи Відродження, бароко, рококо, класицизм, неокласицизм, еклектизм та модерн XX століття.

Велична Прага розкинулася по обидва береги річки Влтави, оспівана в художніх, мистецьких і музичних творах. Для кращого ознайомлення й осмислення міста ми умовно розділили його на чотири частини. Перший район, з якого і розпочалося наше перебування у Празі, лежить на пагорбі, на західному березі річки. Це – *Празький Ґрад*, історична частина чеської столиці, традиційна резиденція чеських князів і королів, деяких імператорів Священної Римської імперії, з 1918 року – резиденція президента республіки, спочатку Чехословацької, а з 1993 – Чеської, а також *Градчани*, містечко, закладене неподалік приблизно в 1320 році н. е. Празький Град – це монументальний комплекс замкових, церковних, адміністративних, фортифікаційних і житлових споруд усіх епох і стилів. На території Празького Ґраду, за площею найбільшого у світі замкового комплексу, розташований величавий готичний собор Св. Віта, повна сучасна офіційна назва якого, *Кафедральний собор святого Віта, Вацлава і Войтеха*, духовний символ чеського народу, будівництво якого почалося 1344 року і закінчилося лише в 1929 р.

Празький собор Св. Віта – це один з найвідоміших соборів у світі, видатний взірець культового будування, шедевр готичної і неоготичної архітектури, з яким щільно пов'язана історія міста та країни, усипальниця королів Богемії, сховище коронаційних регалій, один із символів Праги. Головним його архітектором був француз Матьє з Аррасу, а згодом, після смерті першого будівничого, його роботу від 1353 року продовжив 23-річний майстер із швабського Ґмюнда Петер Парлерж, син тамтешнього майстра Генріха Парлержа з Кельна. П. Парлерж керував будівництвом 44 роки – він ще в молодому віці пройшов добру школу на будівництві Кельнського собору – і згодом став центральною постаттю чеської готики доби її найвищого розквіту.

© Лопушанський Я. Різдвяна симфонія минувшини і сучасності (нотатки з навчальної країнознавчої подорожі)

Довжина головної нави собору становить 124 м, висота великої (південної) башти – 96,5 м. На західному боці вивищуються дві 82-метрові неоготичні кам'яні вежі з 10-метровим круглим вікном у вигляді розети (орнаментального малюнку) між ними. Три портали кафедрального собору багато оздоблені скульптурами, кам'яними і бронзовими барельєфами. Усередині собор Св. Віта вражає величною панорамою: неоготичний архітектурний стиль у центральній наві з ребристим сітчастим склепінням заввишки 33,5 м. майже непомітно переходить у районі хорів у середньовічну частину, яка пройнята теплим світлом вітражних стрільчастих віконниць. Автором багатьох вітражів став знаменитий чеський художник-модерніст Альфонс Муха, а вітражу *«Страшний суд»* – Макс Швабінський. Довкола хорів і за вівтарем є овальний прохід з низкою каплиць. Загалом у храмі налічується 19 притворів – Святої Людмили, Гробу Господнього, Святого Хреста, Святовацлавська каплиця, Яна Непомука, Діви Марії, Святої Анни, Марії Магдалини та ін. Тринавовий простір собору з 28 величними колонами умовно розділяє по вертикалі на дві сфери, земну й небесну, *трифоріум*, низка потрійних аркових вікон, що пронизує весь храмовий периметр. На ньому розташовані погруддя засновників і перших будівників собору: чеських королів і королев, празьких архієпископів та архітекторів.

Біля одного з вітражів група зупиняється, уважно слухаючи мою розповідь про *Святу Людмилу* (прибл. 855 – 15 вересня 921) – першу покровительку Чеської держави, княгиню, дружину князя Боривоя І, бабусю Святого Вацлава, християнську мученицю, яку надзвичайно вшановує увесь чеський народ. Людмила разом із своїм чоловіком Боривоєм прийняли християнство приблизно в 871 р., ймовірно, завдяки прозелітській діяльності святих Кирила і Мефодія. Їхні зусилля навернути до християнства чехів зустріли опором. Повстання язичників вдалося придушити за допомогою князя Святополка. Людмила взяла на себе виховання свого внука Вацлава, в майбутньому – одного з найславетніших чеських князів. Мати юного князя, Драгомира, боялася впливу Людмили на нього, а тому організувала змову з метою вбивства Людмили – її задушили власним шарфом. Спочатку поховали Людмилу в Тетіні, але приблизно в 1100 році останки княгині перенесли в собор Св. Ґеоргія у Празі. Після смерті Людмилу швидко канонізували, і вона стала вважатися святою покровителькою Чехії (її пам'ять вшановується 16 вересня).

Собор грандіозний. Знадвору – це будівля, що складається з декількох веж висотою до 100 м., величезні балкони по периметру, кругле вікно-розета діаметром 10 м. з біблійними малюнками, які вражають декоративністю склепіння. Храм прикрашений готичними башточками, химерами й орнаментами, а над бічним входом – єдина в Чехії мозаїка, що зображає Страшний Суд. Тут зберігаються королівські скарби і гробниці, зокрема короля Вацлава і Яна Непомука. Остання – це архітектурно-мистецький шедевр, на виготовлення якого було затрачено понад дві тони срібла. Оглядаючи собор Св. Віта, ми відчули, що це колиска раннього готичного стилю, яким написана тисячолітня історія Чехії.

У Празькому Ґраді кожен турист обов'язково зверне увагу на древній королівський замок, базиліку і монастир Св. Ґеоргія, картинну галерею, яка з'явилася у XX столітті на місці конюшень, порохову вежу «Мігулка» і, передусім, на незвичайні будиночки і магазинчики з автентичними сувенірами (скло, шкіра, парфумерія – все ручної роботи), що розташовані на так званій *Златій Улічці.* Вони були побудовані в кінці XVI ст. для охоронців палацу, а пізніше, у XVII ст. слугували помешканням для алхіміків і ювелірів. Саме тому ця вулиця стала називатися Златою, або Золотою.

Всередину Ґраду з Градчанської площі ведуть парадні ворота, біля яких виставлено почесну варту і з якою так залюбки фотографуються усі – дорослі і малі. Не пройшла повз нашої уваги і ця вишукана церемонія: як і сотні туристів з різних країн світу, ми уважно стежили за кожною деталлю цього дійства. Зміна варти відбувається тут щогодини, і на стільки точно, що за нею можна звіряти годинники. Щодня опівдні зміна вартових проходить набагато урочистіше – під музику військового оркестру. Ця традиція була започаткована ще в 1918 році для охорони тодішнього президента Т.Масарика. Сьогодні почесна варта забезпечує охорону Празького Граду й проведення військових церемоній під час зустрічей глав іноземних держав.

У Градчанах, поряд з собором Св. Віта, розташовані також такі історичні пам'ятки, як чумний стовп-колона з Дівою Марією (до речі, це характерна ознака багатьох міст і містечок Центральної Європи, Німеччини, Чехії, Словаччини, Австрії, Польщі та Угорщини зокрема, – монумент на пошану католицькому святому за припинення епідемії чуми наприкінці XVII – початку XVIII ст.), костел св. Яна Непомука, Градчанська ратуша, Празька Лоретта, Шварценбергський палац, Штернбергський палац, Тосканський палац, резиденція чеських єпископів і архієпископів, кілька архітектурно-історичних палаців, які оточують сучасну президентську резиденцію Чехії, та собор Св. Віта.

Відчувши подих давньої й сучасної історії чеського народу, спакувавши повну «валізу» знань про його культурні надбання й своєрідні традиції, наша група вирушила на південь від Празького Ґраду, де розкинулася *Мала Страна*. У цьому районі багато палаців стилю бароко і старих будинків з цікавими табличками. Прагу часто називають «містом сотні веж», хоча насправді їх тут набагато більше. Вони нагадують про час, коли чеський народ був дуже релігійним. У *Малій Страні* можна побачити декілька старовинних церков. Одна з найвідоміших – церква Св. Миколая у стилі бароко, є найбільш амбіційним проектом єзуїтів у всій Богемії. Її спорудження тривало з 1703 до 1761 року. Архітекторами були німецькі емігранти – батько і син Дінценгофер, але жоден з них не дожив до завершення будівництва.

Від собору Св. Миколая рукою подати до річки Влтави, через яку прокладено щонайменше сім мостів, які ведуть до східної частини Праги. Найвідоміший з них – *Карлів міст*. Кажуть, що той, хто не був на цьому 520-метровому пішохідному мості, не побував у Празі. Карлів міст сполучає Малу Страну на лівому березі річки і Старе Место на правому березі. Будівництво Карлова моста було доручено уже здаданому вище архітекторові Петру Парлержу. Для того, щоб міст простояв століття, архітектор вирішив додавати в будівельний розчин не тільки камінь і пісок, але й сирі яйця. По всьому королівству був виданий наказ про те, щоб везли до Праги зі всіх околиць яйця, а тому сьогодні можна часто-густо почути, що Карлів міст збудований на яйцях.

Карлів міст прикрашений 30 скульптурами та скульптурними групами і є чудовою мистецькою галереєю, над створенням якої працювали найкращі скульптори епохи бароко. Серед них були Ф. М. Брокофф, М. Б. Браун, М. В. Екл, Й. Кол, І. Плацер та ін. Щоправда, Карлів міст був і раніше прикрашений статуями з каменю і глини, але вони не збереглися. Нинішні скульптурні прикраси належать здебільшого до початку XVIII ст., коли у 1704 – 14 рр. на мосту було встановлено 28 творів рельєфних форм. Ці статуї католицьких святих, що стоять по обидва боки мосту, розповіли нам багато про релігійну історію чехів. Першою була встановлена статуя Яна Непомука (1683 р.), а останньою – скульптура Кирила і Мефодія (1938 р.), робота відомого чеського скульптора Карла Дворжака. Найцікавішою для багатьох дослідників Біблії є постать Ісуса Христа, яка датується 1629 роком. Довкола статуї зроблено позолочений єврейський напис з тетраграмою – чотирма літерами. Ними позначають Боже ім'я, Єгова, що з'являється біля 7000 разів у Єврейських Писаннях.

Деякі скульптури були знищені під час повеней і їх довелося замінити новими. Так, наприклад, загинула скульптура Св. Ігнатія лише в 1938 році вона була замінена скульптурною групою Св. Кирила і Св. Мефодія.

З тридцяти скульптур, що прикрашають Карлів міст, на особливу увагу заслуговують дві: це скульптурна група Св. Лютгарди, робота М. Брауна (1710 р.), і скульптурна група Св. Іоанна, Св. Фелікса і Св. Івана, робота М. Ф. Брокоффа (1714 р.), відома також під назвою *«Турок на Карловому мості»*. Життя на мості завжди вирує, просто бурлить: невпинний потік туристів, вуличні торговці й артисти, художники і навіть кишенькові злодії.

Традиційно загадавши бажання біля статуї Яна Непомука, перейшовши Карлів міст і минувши Староместську мостову башту, східний фасад якої оздоблений скульптурою зимородка – улюбленого символу короля Вацлава, наша група опинилася у *Старому Місті*. Тут важко було

стриматися, аби не зробити фотографію ледь не на кожному кроці. Особливо вражає дивовижне розмаїття архітектурних стилів епохи Відродження і бароко. За мостом починається Карлова вулиця, від якої відходять вузькі звивисті вулички з маленькими крамничками і кав'ярнями, і на якій, зрештою, розташований один з готелів, де нас привітно зустріли як чеські, так і українські співробітники.

Після короткого відпочинку й імпровізованого обіду в готелі ми, не гаючи ані хвильки часу, вирушили на *Староместську площу*. Тут відразу впадає у вічі натовп людей, які прикипіли очима до годинника, що ось-ось має пробити повну годину. Це дивовижний астрономічний годинник Староместської ратуші, який аж ніяк не відповідає сучасним астрономічним уявленням і законам природи. Попри те, що годинник було створено в ті часи, коли люди ще вірили, що Земля – центр Усесвіту, а Сонце і зорі обертаються довкола неї, все ж він є справжнім інженерним шедевром, що складається з трьох частин. Кожної години зверху відчиняються два віконця і в них один за одним з'являються постаті апостолів. Цікаво, що Юду Іскаріотського та Якова, сина Алфеєвого, замінили Павлом і Варнавою, яких Біблія не зараховує до 12 апостолів. Нижче можна побачити скелет – символ Смерті, який розпочинає цю щогодинну виставу. Лівою рукою скелет піднімає і перевертає пісочний годинник. Іншими рухомими фігурками є півень, Скупість, зображена пожадливим лихварем, Турок, який хитає головою, і Марнота, що заглядає в дзеркало. Цей особливий годинник показує час за трьома різними системами – старочеською (арабськими цифрами), сучасною (римськими) і вавилонською (світловий день ділиться на 12 частин).

Прямуючи Староместською площею, важко відвести погляд від красивих і розкішних будівель з різною архітектурою. Тут справді є на що подивитися, як наприклад, величезна церква з вежами-близнюками і багатьма шпилями. Це Костел Божої Матері перед Тином або Тинський храм, датований 1365 роком. Він є одним з найчудовіших пам'ятників готичної Праги часів XIV - XV століть. Тинський храм з вишуканим бароковим оздобленням інтер'єру є довершеною готичною тринавовою базилікою з дуже виразними за силуетом двома вежами, які домінують на головній Староместскій площі. Північний портал Тинського храму знаменитий своїм барельєфом *«Страсті Христові»*, який належить до шедеврів чеської готичної скульптури (нині на фасаді собору встановлено його копію, а оригінал зберігається у *Лапідарумі* Національного музею).

Своєю монументальністю і розкішністю викликають почуття подиву й захоплення також чудовий палац Кінських у стилі рококо і чимало інших унікальних споруд, але годі про все розповісти шановному читачеві цього репортажу, що милувало наше око і вражало наш розум. Проте один архітектурний ансамбль привернув нашу особливу увагу: у центрі площі стоїть величний пам'ятник чеському релігійному реформатору, мислителю, філософу і національному герою Яну Гусу (1372 – 1415), послідовники якого стали відомими як гусити. Ян Гус був одним з перших реформаторів католицької церкви, який майже на сторіччя випередив своїх наступників – Мартіна Лютера, Жана Кальвіна та Ульріха Цвінглі. В атмосфері різдвяної пори і новорічної ялинки величезний пам'ятник немов би губиться у натовпі численного люду. Однак ми зупиняємося біля нього і в цікавій розповіді заглиблюємося в історію чеської церкви, адже Гус був католицьким священиком, який накликав на себе гнів церковної верхівки за те, що викривав зіпсовану мораль духівництва і засуджував продаж індульгенцій. Хоча Яну Гусу обіцяли повну безпеку, якщо він приїде на Констанцський собор і роз'яснить свої погляди, його засудили як єретика і спалили на стовпі.

Останній район, який ми відвідали, – це *Нове Место*, щоправда уже у вечірню пору, надибуючи щоразу на різдвяні ярмарки, ялинки, коштуючи смак гарячого вина чи фруктового безалкогольного пуншу, традиційної чеської випічки – трдло (популярні ярмаркові солодощі-трубочки із дріжджового тіста, які випікають в період Різдва чи інших національних свят над відкритим вогнем на деревяних чи залізних циліндрах). Залізні циліндри, на яких печуть трубочки, називаються „трдло", звідси і походить назва печева. Коли трдло спечеться, його ще

гарячим обвалюють у мелених горіхах чи цукровій пудрі. Запах розноситься по усій окрузі такий запашний, що і туристи, і місцеві мешканці поспішають на дегустацію цього кулінарного витвору.

Насправді, цей район не зовсім новий, адже його підвалини були закладені ще в 1348 році, коли Карл IV відкрив тут кінний ринок. Найвизначнішим місцем Нового Места є, безсумніву, Вацлавська площа, або, як її ще називають, «торговий центр сучасної Праги». Фасади кількох довколишніх будівель, наприклад, чудового готелю «Європа», виконані у стилі модерн. Варто також звернути увагу на пам'ятник Вацлаву на коні, який було споруджено 1912 року, ще дальше – на Національний музей.

Візит до Праги став справді незабутнім, якщо ще й взяти до уваги ознайомлення зі світом музики. Варто було б відвідати Національний театр і Державний оперний театр, на що просто не вистачало часу. Проте нам, як і мільйонам любителів класичної музики, запала в душу симфонія Антоніна Дворжака «З нового світу». Саме у Празі ви знайдете його музей, розміщений у червоно-жовтій віллі стилю бароко, а також музей Б. Сметани. До слова, Бедржіха Сметану (1824 - 1884) вважають «батьком чеської музики». Ференц Ліст назвав його «композитором з серцем щирого чеха». Знаменитим твором Б. Сметани є цикл симфонічних поем «Моя батьківщина». Одна з цих поем – «Влтава» – музичний опис річки, яка неодноразово звучала впродовж нашої мандрівки містами і ландшафтами Богемії і Моравії.

Мандруючи вуличками і площами різдвяної вечірньої Праги, чарівної й елегантної столиці, ми незчулися, як швидкоплинно минув час і немов на богемському кришталі лише відблискували незабутні враження й емоції, проте уже в передчуттях наступного етапу мандрівки – *імперського Відня*.

Ранкова Прага. Після насиченого суботнього дня і пражани, і гості цього унікального міста ще снують дивний сон, а дрогобицькі посланники вже вирушають у далеку дорогу – і тільки чути гуркіт коліщаток від великих валіз, і сміх, і невгамовні розмови на безлюдних, вчора, ще здавалося, ніколи невтихаючих гамірних вуличках.

На австрійський лад у комфортному автобусі нас налаштовує музика: звучить знаменитий твір австрійського композитора Йоганна Штрауса-старшого «Марш Радецького» (нім. *Radetzkymarsch*) – марш, написаний 1848 року на честь графа Радецького (1766 – 1858), австрійського воєначальника і державного діяча, найвидатнішого полководця Австрії свого часу. Це один з найвідоміших шедевральних творів Штрауса-батька, написаний для урочистої зустрічі фельдмаршала Радецького, котрий повертався після придушення повстання в італійських землях Австрійської імперії 1848 року і був виконаний уперше 31 серпня 1848 року на вулицях Відня під час проходження військ. Згодом твір став парадним маршем гусарського полку графа Радецького. «Маршем Радецького» традиційно закінчується новорічний концерт Віденської філармонії, він є одним з неофіційних гімнів Австрії, тобто мелодій, з якими асоціюється ця країна. Серед інших пісень-символів є твір «На прекрасному блакитному Дунаї» Йоганна Штрауса-молодшого.

Імперський Відень – місто розкішних замків і палаців, величних площ і мальовничих вулиць, численних парків і скверів. Столиця на Дунаї – незвичайно багатолике місто, воно є сукупністю старовини та сучасності, це – муза видатних всесвітньо відомих композиторів і художників, архітекторів і скульпторів, культурних діячів і дипломатів. Відень, колишня столиця Австрійсько-угорської імперії, справедливо вважається одним з найчарівніших міст Європи, яке вражає своєю величчю і неповторним шармом, привабливістю і теплотою... У цьому прекрасному місті кожної пори року вас не покидатиме відчуття свята.

Скажу із власного досвіду, якби довелося оцінювати міста світу за всіма разом взятими показниками (умови проживання, стабільність, охорона здоров'я, культура, охорона довкілля, освіта, інфраструктура тощо), а головне – відчути комфорт і безпеку бюргерського життя, громадський спокій і порядок в усіх куточках міста, водночас опинитися в розмаїтому спектрі культурних, архітектурних і мистецьких стилів, то Відень потрапив би, безперечно, у трійку світових лідерів.

Прибувши до Відня, дрогобичани відразу опинилися в центрі культурної столиці Європи. Це ж бо й не дивно, адже готель розміщений всього за декілька хвилин ходи до центральної вулиці Рінґштрасе, по обидві сторони якої розташовані унікальні архітектурні споруди міської ратуші, парламенту, Віденської опери, будинків-близнюків – природничого музею та музею історії мистецтв на площі Марії Терезі, – Віденського університету, драматичного театру та ін.

Перше знайомство зі столицею Австрії, якого всі з нетерпінням очікували за довго до початку нашої подорожі, розпочалося на Рінґштрасе, на різдвяній ярмарці Відня. До речі, вона така ж природна і невід'ємна річ, як і барокова чи готична архітектура міста. Віденську версію різдвяної країни, затишну й елегантну, можна спостерігати по всьому місту: різдвяні ярмарки облаштовуються на площі Марії Терезії (названа на честь однієї з найвідоміших та успішних державних діячів Австрії та Європи), в парадному дворі замку Шенбрунн (літня резиденція династії Габсбургів, ансамбль, що об'єднує архітектуру і природу і нагадує французький Версаль чи російський Петергоф), на площі перед розкішною бароковою церквою Св. Карла (споруджена на честь перемоги над чумою у 1700-1721 рр.), в парку дивовижного за своєю красою замку Бельведер (Belvedere), збудованому за наказом знаменитого полководця, принца Євгенія Савойського (замок вважають одним з найкрасивіших зразків барокової архітектури в світі), на одній з найвідоміших площ міста Фрайунґ (Freyung), де різдвяні ярмарки проводяться з 1772 року і демонструються художні ремесла і традиційні різдвяні вироби.

Проте головна *Різдвяна ярмарка* (Christkindlmarkt) влаштовується на площі перед ратушею (Rathausplatz). На шість тижнів перед Різдвом велетенська площа перетворюється у різдвяну ідилію, в якій відчуваєш себе володарем чарівної шкатулки, що відкриває безліч приємних несподіванок. Понад 150 дерев'яних будиночків (рундуків) в австрійському стилі створюють атмосферу казкової країни, в якій навіть найвибагливіший турист може знайти подарунок-сюрприз для своєї родини чи друзів. Варто придбати тут вироби з видувного скла, новорічні прикраси, різдвяні свічки, пряники з веселими вітальними текстами, зацукровані фрукти та унікальні, розписані вручну ялинкові іграшки і безліч подарунків ручної роботи. Віденська ярмарка – це і рай для гурманів: кулінарне розмаїття домашніх австрійських страв, солодощів і напоїв. Яблучний струдель (Apfelstrudel), смажені каштани (Maroni), різноманітні м'ясні вироби, імбирні пряники, глінтвейн (Glühwein), пунш (Punsch) тощо – це приємне поєднання ароматів неодмінно налаштує Вас на різдвяний лад. А після такого задушевного шпацеру доречно потрапити на один з численних різдвяних концертів чи культурних заходів, про які заздалегідь дбає все місто.

Уже наступного дня група відправилася у центральну частину Відня, до *собору Св. Стефана,* духовного символу австрійського народу. Щоразу зупиняємося біля видатних пам'яток тисячолітньої австрійської історії, як наприклад, імператорська резиденція Гофбург – монументальний архітектурний комплекс, у якому розміщені сьогодні Австрійська національна бібліотека, представництво ОБСЄ, музей Сісі, кайзерівські апартаменти, резиденція австрійського президента, музей старовинних інструментів, іспанська школа верхової їзди та ін. На площі Марії Терезії, а відтак перетнувши Рінґштрасе і опинившись на Площі Героїв, учасники подорожі замислюються над основними віхами австрійської історії XVII – XIX століть, усвідомлюють культурно-історичну значимість австрійської держави, її талановитих правителів, час від часу гортаємо сторінки української історії, бо повсюди відчувається тут її присутність, ще з часів австрійсько-турецьких війн 1683-1699 рр., правління Марії Терезії (1740-1780), коли Галичина і Буковина увійшли до складу Австрійської імперії, а з 1867 р. – до австро-угорської монархії.

Крокуючи до собору Св.Стефана, не оминаємо Михайлівську площу, фешенебельні вулиці Кольмаркт і Ґрабен, на якій, до речі, знаходиться один з найдревніших храмів Відня – церква Св.Петра, унікальна барокова будівля з розкішним інтер'єром (головний вівтар і орган зокрема), а також так звана чумна колона (Pestsäule) – архітектурне явище, уже знайоме нашій групі на прикладі Праги. Ми щоразу акцентуємо свою увагу на спільних і подібних паралелях культурної і духовної історії народів австрійської держави попередніх століть.

Ось перед нами і в нашій уяві Віденський католицький Собор Св. Стефана, національний символ Австрії, будівництво якого розпочалося у 1137 році і тривало майже два століття. З романського стилю на початку спорудження він перетворився після кардинальних перебудов у наступні десятиліття у величну готичну споруду. Переповідаючи учасникам групи історію будівництва (сукупність стилів в архітектурі собору) чи особливості символіки (прикраси ринв у вигляді міфічних тварин, статуї язичницьких богів, фіал, цікава символіка цифр тощо), екстер'єру (покрівля, південна вежа, північна вежа, найбільший в Австрії і другий за величиною дзвін Європи – «Пуммерін») та інтер'єру (середній, жіночий та апостольський нефи, в яких, окрім головного вівтаря та унікальної церковної кафедри, розміщені каплиці Св. Варвари і Св. Валентини, численні вівтарі, надгробний пам'ятник імператора Фрідріха III, Печська чудотворна ікона Богородиці, катакомби та інші релігійні і культурні реліквії), усвідомлюємо, наскільки виразно в цьому храмі в релігійну історію вплетені духовний розвиток, культура і мистецтво австрійського народу.

Віденська програма була насичена понад тригодинними пізнавальними екскурсіями у музеї історії мистецтв (Kunsthistorisches Museum), у природничому музеї (Naturhistorisches Museum), у літній резиденції імператорської родини Габсбургів (Schönbrunn) – одна з найвизначніших споруд австрійського бароко (архітектор – Йоган Бернгард Фішер фон Ерлах), в якій, до речі, 1830 року народився майбутній імператор Франц Йосиф І., у Віденській ратуші та іншими цікавими культурно-мистецькими подіями.

Кульмінаційним моментом нашого перебування в Австрії стала подорож до Ґрацу, другого за величиною, значимістю і культурною привабливістю міста Австрії. Основною метою була участь дрогобичан у церемонії святкування міжнародного дня прав людини. Серед усіх європейських держав Австрія чи не єдина країна, яка на офіційному рівні проводить щорічно цю акцію. Кожного третього року вона відбувається у невеличкому містечку Фельдкірхен, що неподалік від Ґрацу, в якому в роки Першої світової війни діяв *Талєргофський табір* для інтернованих і полонених з лінії фронту на території Галичини. Чимало галичан і буковинців, підозрюваних у русофільстві, були інтерновані австрійською владою з метою їх ізоляції від суспільства та послаблення антиавстрійських настроїв. За важких побутових умов та епідемій для 1757 наших земляків австрійська земля стала останньою стацією їхнього життя. Проте пам'ять про жертви цього табору живе і сьогодні: завдяки зусиллям місцевих істориків, культурних діячів і небайдужих людей на колишній території табору був споруджений *осаріум,* своєрідна *ротонда,* де покояться останки невинних жертв світової війни. В 2012 році було виготовленно також 20 металічних таблиць, на яких увіковічнені імена усіх померлих від голоду і холоду, важкої праці і невиліковних захворювань.

Після цієї зворушливої церемонії і спільного обіду з представниками військового командування, почесного оркестру та місцевої влади нашу група в супроводі Г. Брандштеттера і М. Освальда вирушила на оглядини найвизначніших памяток Ґрацу. Тут ледь не на кожному кроці з подивом захоплюєшся культурною спадщиною цієї регіональної столиці. Розташована по обидві сторони невпинної і бурхливої річки Мур, уся історія цього краю немов би вписана у камяні стіни головного катедрального собору, мавзолею (усипальня імператора Фердінанда II і членів його родини), численних церков, федерального парламенту, замкової гори (Schloßberg), на якій величаво вимірює час годинникова вежа.

На завершення цього в усіх відношеннях пам'ятного дня представники Ґрацької мерії влаштовують нам, як почесним гостям міста, прийом у міській ратуші, і як годиться у передріздвяний час – з гарячим вином чи безалькогольним пуншем і смачним печевом.

Заключним акордом різдвяної симфонії нашого перебування в Австрії була цікава фахова екскурсія у Віденській міській ратуші з ініціативи тамтешнього відділу міжнародних звязків (маг. Томас Реш), а відтак заглиблення у багатолітню історію облоги Відня в австрійсько-турецькій війні 1683 – 1699 рр., в якій на боці Австрії брали участь військо польського короля Яна III

Собеського та запорозькі козаки, серед яких наш знаменитий земляк, козак-розвідник, засновник першої віденської кавярні Юрій Кульчицький. Подорож на розташовані у передмісті столиці гори Каленберґ і Леопольдсберґ відкрила нам одну з багатьох сторінок українсько-австрійських звязків. Саме тут, на схилах Відня, відбулися вирішальні битви за визволення Австрії, а відтак і всієї Європи, від османської навали. На честь українських козаків, які захищали Австрію від турків, на горі Леопольдсбергу 2013 році був встановлений бронзовий монумент з промовистим написом українською і німецькою мовами: «Gewidmet den ukrainischen Kosaken – den Mitbefreiern Wiens 1683 // Присвячується українським козакам – захисникам Відня». Цей чудовий вечір з приголомшливою панорамою вечірнього Відня був доповнений смачною вечерею в ресторані Ґрінцінга, одного з найпрестижніших районів Відня.

Ще одна ніч, як сказав би Петро Карманський, «під віденськими перинами», і вже наступного ранку, з мріями і бажаннями знову і знову повернутися до дреньої австрійської столиці, в передчуттях нових вражень і емоцій ми прямуємо до неповторного міста, що розкинулося по обидва боки голубого Дунаю, до – *королівського Будапешту.*

Наше знайомство зі столицею Угорщини традиційно розпочинається опівдні на одній з найбільших площ міста – Площі Героїв (угор. Hősök tere), відома також під назвою *Площа Тисячоліття* або *Площа Міленіум* і пов'язана з багатьма історичними та політичними подіями (автор проекту – Альберт Шикеданц, а виконавець – різьбяр Дьордь Зала). Вона розташована біля міського парку (Варошліґет) і є чудовим завершенням проспекту Андраші. Найважливішим об'єктом на площі є пам'ятник Тисячоліттю (Millenniumi emlékmű), будівництво якого було розпочато 1896 року у зв'язку з гучним святкуванням 1000-ліття угорської держави. В центрі Площі стоїть 36-метрова колона архангела Гавриїла, який, згідно з легендою, явився першому королеві Стефанові й наказав йому взяти корону, що було неможливим без прийняття християнства. До слова, історія християнізації Угорщини має складний шлях, адже угорці в період свого переселення в Європу, будучи запеклими язичниками, тривалий час противилися зміцненням позицій католицтва в країні. Неабияку роль у цьому релігійному процесі зіграла Київська Русь, оскільки династія Арпадів та Рюриковичів були пов'язані шлюбами і підтримували тісні дипломатичні стосунки. Так, після смерті принца Імре проти угорського короля Стефана (Іштвана) організовується змова, вдохновителем якої був його двоюрідний брат Вазул. Бунтівників жорстоко покарали, а їхнього ватажка осліпили; троє його дітей змушені були втікати з країни: Бела знайшов притулок у Польщі, а Левенте й Андраш отримали прихисток у Києві при дворі князя Ярослава Мудрого. Дев'ять довгих років (1037 – 1046) вони провели у столиці Київської Русі, яка на той час стала релігійним і світським центром Центрально-Східної Європи. У цьому християнському середовищі Левенте свідомо зберігає свою язичницьку віру, натомість Андраш приймає християнство. В 1038 році він одружується з дочкою Ярослава Мудрого – Анастасією, гарною та ерудованою княжною, а в 1046 році, після придушення повстання язичників, Андраш привозить свою дружину до Угорщини – згодом їх коронують у Секешфехерварі. У такий спосіб Анастасія стала королевою Угорщини (нагадаємо, що Єлизавета була королевою Норвегії, а Анна – шанованою королевою Франції, дружиною Генріха I). Упродовж нашої подорожі ми ще неодноразово повертаємося до цієї історії, переповідаючи долю Анастасії після смерті її чоловіка.

Цоколь колони з архангелом Гавриїлом оточують постаті вершників – князя Арпада й шести його воєначальників, які на межі VIII – IX століть привели угорців на територію теперішньої Угорщини. Навколо колони півколом простягається колонада, поділена на дві частини. Тут розміщені фігури важливих угорських історичних постатей: Стефан I Святий, Владислав I Святий, Коломан I, Андрій II, Бела IV, Карл I Роберт, Людвік I Великий (зліва) та Ян Гунядь, Матвій Корвін, Іштван Бочкай, Ґабор Бетлен, Імре Текей, Ференц II Ракоці, Лайош Кошут (справа). Початково останні п'ять місць у лівій колонаді займали імператори з династії Габсбургів – Фердинанд I, Леопольд I, Карл VI, Марія Терезія, Франц Йосиф I. Ці статуї було пошкоджено під час Другої світової війни й після 1945 року замінено тими, що є в теперішній композиції. Розмах країв

колонади становить 85 метрів, зверху вони прикрашені статуями Праці та Добробуту, Знань і Слави, бога Війни та богині Миру.

Роботи з упорядкування Площі закінчилися у 1929 році, після чого на ній з'явився пам'ятник, присвячений полеглим у Першій світовій війні (Hősök emlékkövét), – від цього й пішла її офіційна назва. Протягом своєї історії Площа була місцем багатьох політичних демонстрацій. Під час існування Угорської Радянської Республіки тут було знищено пам'ятник Францу Йосифові I (у 1926 році його було відбудовано в дещо іншому вигляді). Після Другої світової війни на Площі стояв пам'ятник Сталіну, який угорці демонтували під час Революції 1956 року. Згодом тут було встановлено пам'ятник Леніну, перенесений після падіння комуністичного режиму до спеціального парку. 1989 року тут зібралося 250 тис. осіб під час символічного поховання Імре Надя та невідомих повстанців 1956 року.

Навколо Площі розташовані Музей образотворчих мистецтв (Szépművészeti Múzeum, 1900 – 1906 рр.) та Палац мистецтв (Műcsarnok, 1895 р.), архітектура яких належить до еклектично-класичного стилю. Архітектором обох споруд був Альберт Шикеданц (Albert Schickedanz). Постійні експозиції у Szépművészeti Múzeum присвячені мистецтву Давнього Єгипту, Греції та Риму, а також сучасному європейському живопису та скульптурі. Такої значної колекції іспанського живопису немає в жодному іншому європейському музеї, крім національного музею Прадо в Мадриді. Тут представлені сім картин Ель-Греко і п'ять Франціско Гойї, а також твори Леонардо Да Вінчі, Рафаеля, Караваджо, Дюрера та ін.

Серед головних артерій європейських столиць, великих проспектів Берліна, Барселони, Парижа, Відня особливо вирізняється *проспект Андраші* в Будапешті, прокладений у XIX столітті і завершений у 1884 році. Свою назву він отримав у 1885 році на честь політика і повстанця проти Габсбурзької монархії, а згодом міністра закордонних справ Австро-Угорщини графа Дюли Андраші. У соціалістичний період вулицю багаторазово перейменовували і лише після 1990 року вона повернула свою стару звичну назву. У 2002 році проспект Андраші та лінія метро Földalatti, найстаріша у континентальній Європі, внесено до списку світової культурної спадщини ЮНЕСКО.

Проспект Андраші, можливо, менш відомий у Європі, проте має свої прикметні ознаки і нічим не поступається європейським зразкам. По обидва боки проспекту, довжиною 2,5 кілометра, – елегантні вілли, музеї, театри, державні установи й дипломатичні представництва, здебільшого в неокласичному стилі та неоренесансу, зокрема такі культурні центри, як Оперний театр, який був побудований за проектом архітектора Міклоша Ібла і відкритий в 1884 р., Музей пошти, музична академія Ференца Ліста, Палац Дрекслера, Музей східно-азіатського мистецтва імені Ференца Хоппа, будинок-музей Золтана Кодая та ін.

Проте один будинок на цій вулиці привертає особливу увагу – це *Будинок терору.* Над сірою чотириповерховою будівлею зловісно нависає чорний металевий карниз із прорізаними літерами, з яких складається слово **TERROR**. Навпроти входу – щільна завіса із товстих ланцюгів. Як свідчить напис, виконаний різними мовами (українською також), це – символічне зображення ідеологічної завіси між країнами соціалістичного табору та Західної Європи. Трохи далі – бетонний блок – символ Берлінського муру. Будинок терору («Террор хаза») – унікальний музей двох режимів, від яких потерпала Угорщина у XX сторіччі, – символ усвідомлення кривавої тотожності комуністичного й нацистського режимів. Урочисте відкриття музею відбулося 24 лютого 2002 року напередодні Дня жертв комуністичного режиму, який в Угорщині відзначають 25 лютого. До речі, уже в 2003 році одна з виставок Будинку терору розповідала про Голодомор 1933-1937 років Україні.

На фасаді Будинку – портрети замучених людей у цій будівлі, стіни якої буквально просякнуті кров'ю і сльозами. Це приміщення було обрано не випадково: під час Другої світової війни будинок був штаб-квартирою угорської нацистської партії «Схрещені стріли». А після завершення війни тут розмістилося Управління державної безпеки – угорський КДБ. Дві стели при вході – з символікою нацистського й комуністичного режимів.

Як і в кожному угорському місті, в Будапешті є сакральна споруда, духовний символ міста і країни. Це – *базиліка Св. Іштвана* (Стефана), будівництво якої тривало 54 роки (1851-1905 рр.). У базиліці зберігаються мощі цього святого – його десниця (права рука). Висота собору складає 96 м і разом з Парламентом – це найвища будівля Будапешту та одна з найбільших церков у країні. Храм побудований у стилі неокласицизму і своєю архітектурою нагадує рівносторонній хрест. Стіни і колони храму зроблені з мармуру, інтер'єр розкішно прикрашений мозаїкою кращих угорських майстрів і вітражами із зображеннями святих. Купол собору вінчає сцена створення світу. По обидва боки головного фасаду розташовані дві високі дзвіниці, в одній з яких знаходиться найбільший дзвін країни вагою 9 т.

Старовинні церкви і собори завжди вражають вишуканими вітражами, химерними горгульями (демонічні чудовиська, втілення зла і хаосу, які використовувалися для прикрашення храмів) та шедеврами живопису. Яскраві зразки церковної архітектури знайомі нам, учасникам групи, на прикладі чеських та австрійських храмів. При огляді інтер'єру церкви, головно римо-католицького обряду, необхідно передусім звертати увагу на три важливі складові частини: головний вівтар, казальниця та орган. Це справді шедевральні витвори мистецтва й архітектури, до виконання яких залучалися найздібніші майстри. Проте часто поглянувши вгору, ми бачимо те, що також вражає людську уяву і розум. Стеля базиліки Святого Іштвана у Будапешті належить якраз до наймайстерніших творінь, рівно ж як і стелі у славетних храмах, серед яких Сент-Шапель (Париж, Франція), Церква Святого Михайла (Оломоуц, Чехія), Храм Спаса-на-Крові (Санкт-Петербург, Росія), Храм Святого Сімейства (Барселона, Іспанія), Батське абатство Святих Петра і Павла (Бат, Великобританія), Базиліка Сан-Вітале (Равенна, Італія), Базиліка Святої Марії (Краків, Польща), Зальцбурзький собор (Австрія), Кафедральний собор у Сеговії (Іспанія), Базиліка Сант-Андреа-делла-Валлє (Рим, Італія), Базиліка Нотр-Дам-де-Фурв'єр (Ліон, Франція), Церква Святого Вікентія де Поля (Марсель, Франція), Ахенський собор (Німеччина), Храм Гробу Господнього (Єрусалим, Ізраїль), Собор в Альбі (Франція), Йоркський собор (Великобританія), Вінчестерський собор (Англія), Церква Сант-Аньєзе на площі Навона (Рим, Італія), Католицький храм (Гвадалахара, Мексика), Собор Нотр-Дам (Париж, Франція), Сикстинська капела (Ватикан) та ін.

На багатьох листівках і рекламних проспектах Будапешту можна побачити будівлю *угорського Парламенту*, збудована у 1885 – 1904 рр. За задумом проектувальників ця імпозантна споруда в еклектично-неоготичному стилі мала нагадувати англійський парламент у Лондоні. Вона, зрештою, як і згадані вже успішні архітектурні проекти, відображає прагнення угорців на хвилі національного відродження та протистояння австрійській владі до презентації країни, що в той час готувалася до свята Тисячоліття заснування держави. Насправді ж угорський Парламент перевершив не тільки англійський, але й американський Білий Дім. Ця, одна з найкрасивіших споруд міста, є символом столиці. Рішення збудувати його виникло у 1880 році: серед архітекторів було проведено конкурс, у якому переміг відомий ентузіаст неоготики Імре Штейндль. Потрібно було майже два десятиліття (1885 – 1904 рр.), щоб звести цю величну, на той час найбільшу у світі споруду. Довжина Парламенту складає 268 м, ширина – 118 м, а висота – 96 м; сукупна площа – 437000 м². Архітектор вийшов за межі класичної неоготики, оздобивши його турецьким куполом, неороманськими аркадами з використанням візантійських, венеціанських та барокових елементів. Всі коридори і зали прикрашені гобеленами, фресками і полотнами.

Зачарована дивовижною архітектурою Парламенту група крокує набережною, думками уже, мабуть, на *Будайській фортеці,* яка манить своєю величчю, красою і розмахом, проте щоразу відволікаючись панорамою Дунаю та чудовими будівлями на його берегах, як наприклад, Угорська Академія Наук, збудована в неоренесансному стилі в 1862 – 65 рр.

Голубий Дунай – особлива візитна картка угорської столиці; він, до речі, протікає через чотири європейські столиці – Відень, Братіславу, Белград і Будапешт, але найбільш панорамно і ландшафтно ця ріка прикрашає саме Будапешт, розділяючи його на дві частини – Пешт і Буду. Вони з'єднані між собою дев'ятьма мостами – два залізничних і сім автомобільних, більшість

з яких є майстерними творами архітектури і мистецтва. У часи Другої світової війни усі мости були зруйновані, а згодом відновлені. Особливу увагу привертають міст Свободи, побудований за проектом Яноша Фекетегазі в 1894 – 1899 рр. і відкритий у присутності самого імператора Франца Йосифа І, міст «Ержебет», збудований між 1897 і 1903 рр., та найстаріший Ланцюговий міст, один з архітектурних символів столиці. Він споруджений у 1839 – 1849 рр. за ініціативою і фінансовою підтримкою багатого угорського графа Іштвана Сечені. Для проектування і будівництва цього мосту граф запросив шотландського інженера Адама Кларка та відомого англійського архітектора Вільяма Тірні Кларка, який на той час уже прославився будівництвом мостів в Англії, зокрема Хаммерсмітського мосту через Темзу. Незвичайною конструкцією відрізняється також міст Маргіт; саме тут, огинаючи однойменний острів, зустрічаються два рукави Дунаю, а тому міст дещо асиметричний.

Найбільшою гордістю і туристичною принадою Будапешту є, безумовно, *Будайська фортеця або Замок Буда.* Її почали зводити ще в XIII ст. і до кінця середньовіччя це був один з найбільших європейських замків. Угорський король Бела IV в 1255 році ухвалив рішення про будівництво фортифікації, яка б захистила населення від монголо-татарських набігів. За стінами фортеці звели королівський палац та церкви Богородиці, Марії-Магдалини і Святого Миколая. Будайська фортеця здобула максимальний розвиток у функції основного адміністративного та політичного центру держави на початку XV століття.

Упродовж багатовікової історії вона декілька разів лежала в руїнах, спричинених пожежами, війнами та турецьким пануванням, але як легендарний фенікс відроджувалася у всій своїй величі і славі. Повне руйнування спіткало Будапештський Королівський палац за кілька місяців до завершення Другої світової війни під час облоги столиці військами Радянської Армії у лютому 1945 р. Однак завдяки картам і записам, збережених ще з періоду правління короля Матяша, філігранній роботі археологів і реставраторів вдалося повністю відновили палацовий пагорб і реконструювати не тільки внутрішню обробку, а й систему зовнішніх оборонних стін. Повоєнну реконструкцію Будайської фортеці було завершено в 1980 р. і сьогодні її вважають однією з найкращих у Європі.

На території фортеці знаходиться цілий комплекс видатних пам'яток. Найвизначнішою з них є звичайно Королівський палац, збудований у 1875-1912 рр., і на час свого відкриття він нічим не поступався жодній з інших королівських чи імператорських резиденцій Європи. Зараз в його приміщенні розміщуються кілька музеїв, серед них Національний музей. Територія фортечного комплексу є своєрідним «містом в місті», зі своїми вулицями і площами.

Поблизу воріт знаходиться чотирикутний постамент, на якому сидить відлитий з бронзи, широко розправивши крила, містичний птах – Турул, нагадуючи здалека за своїми рисами орла чи крука. Проте це різновид алтайського сокола, який мав вказати шлях угорським кочівникам – вони ж у 895 – 896 роках перетнули Карпатські гори та увійшли на Паннонську рівнину на території сучасної Угорщини. Його вважають національним сакральним символом, прабатьком угорського народу, святим тотемом Арпадів. У своїх пазуристих сильних лапах він тримає меч Аттіли. Ця скульптура була встановлена з нагоди Тисячоліття від дня заснування угорської держави в 896 р. Династія Арпадів визначила птаха своїм символом, який зображений на її гербах. До речі, скульптури Турула збереглися і відновлюються також і на території нашого Закарпаття, зокрема в замку «Паланок» у Мукачево, в Тячеві, Вишково, Довгому.

Навпроти палацу височіє пам'ятник принцу Євгенію Савойському, зведений на честь переможної битви при Зенті в 1697 році. Вона була вирішальною у тривалих боях з турецькими військами і сприяла підписанню Карловицького миру в 1699 році. Фінансування проекту та встановлення скульптури (1990 р.) здійснюював імператор Франц Йосиф. Поруч з пам'ятником є оглядовий майданчик, з якого відкривається неповторна панорама розкішного Будапешту; саме тут ще раз аналізуємо багатовікову історію австрійсько-угорських взаємин, якої неодноразово торкалися упродовж нашої подорожі.

Піднявшись на пагорб, опиняємося на площі Святого Георгія, в центрі якої розташована прекрасна будівля Будайської фортеці – палац Шандора. Палац зведений у XIX столітті у стилі неоклассицизму, поряд з ним встановлені Орнаментальні ворота, прикрашені кованими чавунними гратами і мармуровими колонами.

Окрасою північно-західного двору Королівського палацу є величезний фонтан «Полювання короля Матяша» в стилі віденського сецесіону, збудований у 1904 році за проектом архітектора Алайоша Штробля. Ця багатофігурна бронзова композиція зображує короля Матяша, одного з найулюбленіших угорських правителів, за часів якого Угорщина перебувала на вершині своєї могутності, на полюванні в оточені прислуги, сокола і собак. Поряд – убитий олень, фігури старого лісника і молодої красивої дівчини. За гарною, але дещо сумною легендою, під час одного з полювань король зупинився в лісовій хатинці. Ілонка, донька лісника, до нестями закохалася в Матяша, але на її почуття королівське серце не відгукнулося.

Обнесена величними фортечними стінами площа Св.Трійці завжди переповнене туристами з різних країн. Посеред площі височіє головний храм фортеці – церква Матяша (Храм Пресвятої Богородиці XIII – XIX ст.), побудована в готичному стилі. Тривалий час вона була місцем проведення коронації угорських королів і вважається зараз одним з найголовніших символів столиці. Існує легенда про те, що в часи турецьких завоювань, під час молитви одна зі стін святині звалилася, а турецьке військо побачило відкриту статую Діви Марії, яка віщувала їхню поразку.

Завершальним об'єктом нашої екскурсії на території Будайської фортеці є Рибальський бастіон. На цьому місці колись був рибний ринок, і ця частина укріплень перебувала під опікою рибальського цеху. Теперішній ансамбль бастіону було споруджено наприкінці XIX ст. і складається він з семи веж у неороманському стилі. Зі стін Рибальського бастіону відкривається чудова панорама Дунаю і Будапешту, особливо в вечірню пору, коли столиця мимоволі заколисується у світлі сотні ліхтарів та різнобарвної сучасної ілюмінації.

Саме тут ми ще раз, крок за кроком, оглядаємо історію цього народу, який пройшов нелегкий шлях свого становлення і розвитку, намагаємося збагнути силу духу і прагнення до самостійної незалежної держави, яка впродовж багатьох століть створила і примножила незбагненну культурну спадщину. Саме тут, на Рибальському бастіоні, купаючи свої думки і мрії у водах голубого Дунаю, знову і знову хочеться повернутися до цієї країни та її розкішної столиці, побачити і відкрити нові, не менш цікаві сторінки Угорщини, а в зимову пору, коли на бастіоні дме прохолодний вітер, навіть зігрітися у найтепліших джерельних водах Європи – в термальних купальнях «Сечені», «Рудаш» чи «Геллерт».

У численних фахових екскурсіях, розповідях і коментарях кожен учасник подорожі має змогу заглянути в історію минулого, збагнути суть державотворення, накопичення і збереження національної спадщини, відчути мистецький дух батьківщини Моцарта, Зальцбурґа, провести типологічні паралелі в розвитку Відня, Праги, Будапешту, Львова тощо. Годі перелічувати тут усе побачене і закарбоване в нашій пам'яті, адже до найменших дрібниць продумана програма та її сумлінне виконання, надають подорожі справді виняткового пізнавального й світоглядного значення. У таких випадках спадають на думку Кобзареві настанови: „Учітесь, читайте, І чужому научайтесь, Й свого не цурайтесь". Вони є лейтмотивом вивчення чужих мов і культур загалом, пізнання світу в захоплюючих подорожах і мандрах та наукових студій у різних куточках світу. А ще більше зворушують крилаті слова відомого австрійського письменника Петера Розеґґера: „Найкраще у будь-якій подорожі – повернення на батьківщину". Тому не випадково улюбленим музичним твором дрогобицьких мандрівників є завжди пісня „Я їду додому" гурту «Океан Ельзи».

доц. Ярослав Лопушанський
керівник Центру країн Західної Європи

РЕЦЕНЗІЇ

РЕЦЕНЗІЯ
на колективну монографію «Інтегральна теорія англомовної комунікації» (Одеса, 2015)

Рецензована колективна монографія присвячена до ювілею видатної філологині нашого часу, знаної у широких наукових колах в Україні та за її межами, – доктора філологічних наук, професора, завідувача кафедри лексикології і стилістики англійської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, глибоко шанованої колегами і студентами ІРИНИ МИХАЙЛІВНИ КОЛЕГАЄВОЇ.

Людина енциклопедичної ерудованості, авторка багатьох новаторських праць, талановитий педагог, професор І. М. Колегаєва створила власну наукову школу з теорії комунікативної лінгвістики. Під її керівництвом захищено 3 докторські і 24 кандидатські дисертації.

Основними напрямами наукової діяльності професора Колегаєвої І. М. є розробки у галузі комунікативної лінгвістики тексту (художнього, наукового, газетного), зіставне вивчення художнього/наукового/чат дискурсів. Особисто нею введено у науковий обіг такі терміни та поняття, як *мегатекст, комунікативні статуси тексту, комунікативна вторинність* як відтворена комунікація, культурна парадигма художнього твору як сукупність усіх трансформаційних варіантів твору (адаптацій, перекладів, екранізацій, сіквелів та приквелів до первинного твору), які обертаються у комунікативному просторі соціуму.

Сучасний етап розвитку науки про мову характеризується поліпарадигмальністю підходів до вивчення об'єкту дослідження. Це уможливлює його висвітлення у різних ракурсах, що сприяє поглибленню знання про мову. У такому контексті колективна монографія *«Інтегральна теорія англомовної комунікації»* заслуговує на увагу широкого кола філологів і філософів мови, усіх тих, хто зацікавлений проблемами мови і мовлення.

Монографія містить передмову, вітальне слово ювілярці, інформацію про наукову спадщину доктора філологічних наук, професора Колегаєвої І. М. та включає 22 статті її учнів – докторів і кандидатів філологічних наук. Коло інтересів співавторів монографії дуже широке, що відобразилося в різних за тематикою статтях, упорядкованих у п'яти розділах.

Перший розділ «*Новітні напрями філологічного пошуку*» включає програмні нариси, в яких автори виявляють креативні можливості лінгвістичних парадигм і окреслюють нові обрії філологічних студій, започатковані у докторських дослідженнях О. Ю. Карпенко (2006), Т. І. Домброван (2014) та О. П. Матузкової (2015). Зокрема, Олена Юріївна Карпенко є засновницею когнітивного напряму в ономастиці, Тетяна Іванівна Домброван обґрунтувала виокремлення діахронічної лінгвосинергетики як методологічно нового напряму дослідження проблем еволюції мови, Олена Прокопівна Матузкова розробила теорію лінгвокультурної колективної ідентичності як когнітивно-дискурсивного продукту рефлексії соціуму. Окремі теоретичні положення та дослідницькі знахідки цих вчених віддзеркалено в статтях першого розділу монографії.

Різноаспектному дослідженню художнього тексту та текстів масової комунікації присвячено другий і третій розділи монографії відповідно. Так у другому розділі «*Інтегральна теорія художнього тексту*» відображено багатоаспектність англомовного художнього тексту. До уваги авторів цього розділу монографії потрапили типи і функції кумулятивного образу художнього тексту (О. Я. Колесникова), складові художнього хронотопу (М. В.Кашуба),

© Бабелюк О. А. Рецензія на колективну монографію «Інтегральна теорія англомовної комунікації» (Одеса, 2015)

особливості структурної парадигми оригінального художнього тексту та його адаптованої версії (І. В.Насталовська), засоби введення інокодових повідомлень у тканину художньої прози (Н. В.Степанюк), особливості портретного опису та просторового зсуву як засобів відтворення контрфактичної реальності у науково-фантастичних творах (О. О.Калінюк, Г. О. Олейнікова), засоби лексичної реалізації темпоральної структури детективу (Л. В. Дученко), антропоцентрична спрямованість анімалістичного дискурсу (О. В. Ігіна).

До третього розділу «*Прагмалінгвістичні дослідження текстів масової комунікації»* включено статті Н. В. Реконвальд, яка досліджує особливості чат-комунікації, О. М. Набоки, що вивчає функціонування біблеїзмів у газетному тексті, і О. В. Воронюк, котра описує стилістичні функції паронімічної атракції в заголовках текстів англомовних періодичних видань.

Четвертий розділ «*Динаміка концептосистем і лексико-семантичних полів*» об'єднує шість статей, присвячених дослідженню концептів «ВАМПІР» (І. Ю.Оніщук) та «INSANITY» (Д. О. Поздняков), CHESS/ШАХМАТИ (С. Г.Завгородній),CARDINAL POINTS OF THE GLOBE/ СТОРОНИ СВІТУ (К.В.Красницька), а також ретельному вивченню цілої низки лексико-семантичних полів (див. праці Н. В. Загребельної, О. В. Цобенко, Л. В.Строченко, І. П. Попик).

У п'ятому розділі «*Словниковий склад і словотворчі процеси в сучасній англійській мові»* запропоновано аналіз деривaційних процесів у сучасній офтальмологічній терміносистемі (Ю. В. Віт), а також представлено оригінальний погляд на словникову статтю як полікодовий комунікативний феномен (О. Г. Томчаковський).

Відрадно, що усі подані публікації свідчать про високий рівень науково-практичної підготовки учнів лінгвістичної школи професора Колегаєвої Ірини Михайлівни та про значний внесок у сучасне вітчизняне та світове мовознавство.

Актуальність рецензованої монографії зумовлена поглибленням тенденції до міждисциплінарності, що дозволяє поєднати методології не лише різних галузей лінгвістики, а й інших наук. Відмінною рисою рецензованої колективної монографії є глибоке проникнення у саму суть досліджуваних явищ з урахуванням різних ракурсів бачення проблеми.

Монографія є ***теоретично вагомою*** і переконливою значною мірою за рахунок обсягу опрацьованого теоретичного і фактичного матеріалу, а також інтегративної методики застосованого аналізу, що поєднує як традиційні, так і новітні техніки інтерпретації матеріалу дослідження. ***Практичне значення*** монографії не викликає сумніву, оскільки сформульовані у статтях положення і отримані висновки можуть бути використані в курсах із стилістики, лексикології, когнітивної лінгвістики тощо.

Рецензована монографія відповідає всім вимогам, що висуваються до наукових праць такого типу, й може бути рекомендована до друку.

Бабелюк О. А.
доктор філологічних наук,
завідувач кафедри германських мов
і перекладознавства
Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка

РЕЦЕНЗІЯ
НА ВИДАННЯ

«Сучасне щоденникознавство: бібліографічний покажчик» [укладач – І. М. Сирко]. – Дрогобич : Коло, 2013.

Посилений інтерес науковців до організації дослідницької роботи, зокрема удосконалення методології й методики опрацювання різножанрового лінгвістичного матеріалу, оптимізації наукових досліджень, спричинює появу оригінальних праць, які вирізняються і концептуальною спрямованістю, і типом репрезентації опрацьовуваного об'єкта дослідження. Одним із таких є, на нашу думку, видання «Сучасне щоденникознавство: бібліографічний покажчик» (автор – кандидат філологічних наук, доцент кафедри германських мов та перекладознавства ДДПУ імені Івана Франка І. М. Сирко), яке має підстави претендувати на статус помітного явища у теорії та практиці українського щоденникознавства.

Ерудованість авторки рецензованого «Покажчика», її незаперечна обізнаність із найширшим колом діаріумологічних досліджень найрізноманітніших форматів (від невеликих за обсягом розвідок до фундаментальних монографічних праць) стали запорукою не тільки ґрунтовного узагальнення, а й передусім виваженої систематизації досвіду своїх попередників, уможливили стратифікацію бібліографічного корпусу (охоплює близько 1300 наукових праць, серед яких – автореферати дисертацій, монографії, рецензії, довідкові видання, статті в наукових збірниках, у матеріалах науково-практичних конференцій, публікації у фахових виданнях і науково-методичних журналах) за кількома визначальними параметрами – тематичним, жанровим, алфавітним.

Осмислюючи науковий доробок із щоденникознавчої проблематики, І. М. Сирко поставила перед собою важливе завдання – удоступнити для дослідників (лінгвістів, літературознавців, істориків мови та літератури, культурологів тощо) максимальний обсяг інформації про наукову діаріумологічну літературу, подати відомості про її зміст та термінoапарат. Це, безумовно, сприяє уведенню у науковий обіг значного обсягу цінної і недостатньо актуалізованої на сьогодні фактичної інформації щодо історії, теорії та практики вивчення щоденника.

Чітку і прозору структуру покажчика формують чотири масштабні за обсягом уміщеного матеріалу розділи: «Бібліографія монографій та навчальних посібників», «Бібліографія публікацій у збірниках наукових праць, періодичних, довідкових та навчально-методичних виданнях», «Бібліографія авторефератів дисертацій» та «Рецензії». Намагання якомога повніше й інформативніше представити досліджуваний матеріал умотивовує запропоновані потенційним користувачам «Покажчика» лаконічні й водночас вичерпні анотації та ключові слова до кожної з традиційних та інноваційних бібліографічних позицій. Цю особливість вважаємо безумовною перевагою праці, яка заслуговує на окреме відзначення і схвалення. Водночас ознайомлення зі змістом названих вище структурних частин дає підстави констатувати, що рецензований бібліографічний покажчик виконаний кваліфіковано, достовірність зібраного й систематизованого матеріалу не викликає сумнівів.

Вдалим доповненням до бібліографічної частини «Покажчика» вважаємо розділ «Теоретико-методологічні засади сучасного щоденникознавства». Усвідомлюючи багатоаспектність проблеми побутування щоденника як самодостатнього жанрового утворення, неоднозначність сучасних підходів до його вивчення, І. М. Сирко пропонує історіографічний огляд актуальних для сучасної діаріумології теорій, систематизованих знань щодо соціокультурних тенденцій та історичних чинників, які мали визначальний вплив на його становлення й розвиток. Як

© Кравець Л. В. Рецензія на видання «Сучасне щоденникознавство: бібліографічний покажчик» [укладач – І. М. Сирко]. – Дрогобич : Коло, 2013.

позитивний особливо відзначимо той факт, що авторка зіставляє суспільно-політичні та історико-культурні умови жанрової еволюції щоденника у різних лінгвокультурах, простежує збіги та відмінності на рівні національних типів мовомислення.

Вивчення типології щоденників становить окремий сегмент сучасних діаріумологічних студій. Проте, як слушно зазначають дослідники, в сьогоденній українській діаріумології поки що немає узагальнювальних праць із зазначеної проблеми. Отже, безперечно актуальною і вдалою вважаємо спробу І. М. Сирко здійснити детальний аналіз актуальних класифікаційних схем у межах щоденникового жанру. Авторка системно простежує класифікаційні характеристики щоденника, виявляє константні ознаки, які уможливлюють створення класифікацій щоденникових різновидів, з'ясовує методологічні можливості дослідження зазначеного жанру, що зумовлюють існування численних видів і підвидів, спричинюють «умовність» кожної з класифікацій з огляду на наявність у їх вимірах синкретичних зон. Позитивним є намагання І. М. Сирко здійснити власну стратифікацію текстів на групи та підгрупи за певними диференційними ознаками з опертям на оптимальні методи й прийоми їх систематизації. Сприймання основної інформації полегшує також графічне виділення важливих інформативних блоків (наприклад, ключових слів).

На окреме відзначення (окрім вміння авторки креативно мислити, об'єктивно подавати матеріал, узагальнювати теоретичні та практичні відомості), заслуговують компактно сформульовані висновки до всіх частин «Покажчика». Позитивно оцінюючи рецензоване видання «Сучасне щоденникознавство: бібліографічний покажчик» (Дрогобич : Коло, 2013), висловлюємо переконання, що перед нами справді ґрунтовна, цікава, зважена в міркуваннях новаторська праця, яка може стати взірцем для написання досліджень такого типу.

Л. В. Кравець
доктор філологічних наук,
професор кафедри стилістики української мови
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

НОВИЙ КРОК У ДОСЛІДЖЕННІ ДЕРИВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНСЬКОГО ДІЄСЛОВА

Рецензія на монографію
Кушлик О. П. Словотвірна парадигматика похідних дієслів в українській мові. – Дрогобич : Коло, 2015. – 384 с.

У лінгвоукраїністиці з'явилася наукова праця, яка, безперечно, є вагомим надбанням передовсім дериватології, оскільки засвідчує, по-перше, подальший розвиток основоцентричного напряму дослідження, що своїми методами, завданнями, комплексною словотвірною одиницею, характером типологізувального чинника репрезентував себе як важливий етап аналізу похідних одиниць, а по-друге, поступову реалізацію завдання всеохопленості цим аспектом вивчання усієї мотивувальної бази української мови для виявлення типології словотвору слів різних лексико-граматичних класів, а в їхніх межах – структурно-семантичних груп. Водночас деякі положення монографії знайдуть своє відображення в морфології, зокрема в частині аспектологічного підходу до аналізу українського дієслова, лексикології, позаяк аспектуальна поведінка дієслів детермінована особливістю їхньої лексичної семантики, синтаксису, оскільки реалізацію того чи того лексико-семантичного варіанта чи слова з новим значенням можна простежити лише в контексті.

Монографія О. Кушлик є першою науковою спробою створення словотвірної парадигматики похідних дієслів в українській мові. Дослідження дериватологічних проблем з опертям на твірну основу як типологізувальний чинник – відносно нове в лінгвоукраїністиці, проте важливість отриманих результатів є беззаперечною, оскільки вони сприяють планомірному вивченню словотвірної спроможності того чи того лексико-граматичного розряду слів, регулюють реалізацію закладених деривaційних можливостей твірних основ, а доповнюючи результати формантоцентричного підходу важливими положеннями щодо структурно-системної організації словотвору та його функціональних параметрів, адекватно відображають усю складність словотвірної системи української мови. Систематизація фактичного матеріалу, безпосередньо мотивованого твірною дієслівною основою, дає змогу також виявити корпус некодифікованих слів, утворених за цими моделями, з'ясувати специфіку словотворчих засобів, які реалізують те чи те словотвірне значення, окреслити засади відновлення автентичності українського словотворення.

Дієслово як наймісткіший і найскладніший лексико-граматичний розряд слів досі було піддано такому типові аналізу лише фрагментарно, що унеможливлювало цілісне встановлення зумовленості словотвірного потенціалу частиномовною належністю його мотивувальної основи, особливостями семантики, структурно-словотвірними, функціонально-стилістичними та іншими чинниками. А потреба такого дослідження визначена сьогоденням, темпами докладного вивчення усієї мотивувальної бази сучасної української мови, у якій дієслово разом із іменником становить ядро бази українського словотвору. Однією з причин такої інертності є неможливість у багатьох моментах дійти одностайності щодо кваліфікації тієї чи тієї мовної реалії. Урахування комплексу особливостей мали б на перший погляд забезпечити прозорість у кваліфікації чи описуванні тих чи тих граматичних значень дієслова, але на разі досягнути цього не завжди вдається. Зумовлено це тим, що дієслову притаманна найбільша серед усіх самостійних частин мови багатозначність із подальшим урахуванням реалізації відповідного лексико-семантичного варіанта лише у відповідному контексті; впливу цієї семантики на належність передусім до того чи того аспектуального класу, зарахування до якого своєю чергою детермінує утворення корелятів видової пари чи родів дієслівної дії або ж можливість у різних контекстах за допомогою того

© Калько М. І. Новий крок у дослідженні деривaційного потенціалу українського дієслова

самого словотворчого засобу виражати і те, й інше. Водночас аспектуальна поведінка дієслів співвіднесена з їхньою функціональною диференціацією на предикати дії, процесу чи стану, що своєю чергою теж активізує чи послаблює їхню словотвірну спроможність.

Центром уваги в рецензованій монографії постали похідні дієслова, зокрема мотивовані іменниковими, прикметниковими та звуконаслідувальними твірними основами. Виважена архітектоніка монографії (чотири розділи) дала змогу дослідниці послідовно, науково обґрунтовано, з використанням відповідної методологічної бази підійти до аналізу матеріалу.

У першому розділі з'ясовано особливості розвитку формантоцентричного і основоцентричного напрямів дериватології із зазначенням відповідних комплексних одиниць, адекватних цим напрямам; наголошено на зміщенні уваги дериватологів з форманта на твірну основу як внутрішньо типологічний чинник систематизації матеріалу; виявлено корпус похідних дієслів як вершин словотвірних парадигм; визначено критерії встановлення напрямку похідності в парі "іменник – дієслово"; названо умови синхронної подвійної мотивації дієслівних основ; сформульовано методологічні принципи основоцентричного підходу до аналізу дієслівних основ, зокрема вторинного походження, у сенсі визначення їхньої породжувальної здатності.

У другому, третьому та четвертому розділах досліджено словотвірний потенціал дієслів сучасної української мови, мотивованих відповідно іменниковими, прикметниковими і звуконаслідувальними основами. Зокрема, обґрунтовано належність відіменникових, відприкметникових та відзвуконаслідувальних дієслів до того чи того структурно-семантичного типу, а в його межах – до конкретного словотвірного типу, установлено весь обсяг похідних, безпосередньо мотивованих такою твірною дієслівною основою, об'єднано девербативи залежно від частиномовного статусу в морфологічні зони, виявлено континуум деривaційних значень кожної із зон, інвентаризовано словотворчі засоби для їхньої реалізації, окреслено основні мовні та позамовні чинники, що впливають на потенціал вершинних дієслів. Унаслідок цього уперше встановлено типові словотвірні парадигми відіменникових, відприкметникових та відзвуконаслідувальних дієслів, на основі яких створено словотвірну парадигматику похідних дієслів у сучасній українській мові.

Авторка дійшла важливого висновку про детермінування словотвірної поведінки похідних дієслів як загальними, так і частковими чинниками. Серед загальних чинників виокремлено позамовні та мовні. До перших зараховано потреби в називанні тих чи тих предметів, явищ, дій (процесів, станів), детерміновані економічними, науковими, соціально-побутовими умовами. До других – мотивованість дериватів дієслівною основою, що певною мірою визначає потенційну кількість заповнених семантичних позицій, а також перебування самих вершинних дієслів на певному такті словотворення, що тенденційно знижує їхні потенційні можливості. Частковими детермінантами породжувальної здатності похідних дієслів слугують частиномовний статус твірних основ, ієрархія загальних та часткових (сформованих певною лексико-семантичною групою твірних основ і формантом) словотвірних значень таких дієслів, словотворчих засобів, за допомогою яких ці значення реалізовано, сфери та частотності вживання дієслів у мовленні тощо.

Дослідження спирається на новаторську концепцію, відповідно до якої в ролі вершини словотвірної парадигми, на відміну від інших основоцентричних досліджень, у яких матеріал об'єднано в парадигми на основі лексико-семантичної спільності їхніх вершинних твірних основ як визначального чинника структурної та семантичної однотипності словотвірних парадигм (наукові студії В. Ґрещука, З. Валюх, І. Джочки, Н. Пославської та ін.), обрано словотвірний тип дієслів із властивими йому спільним словотвірним значенням, словотворчим засобом як виразником цього значення та похідністю від однієї частини мови. Авторка аргументовано доводить, що доцільність такої систематизації фактичного матеріалу зумовлена особливістю досліджуваного матеріалу, зокрема ступенем похідності дієслів і тим словотворчим засобом, який конверсував відповідно іменникову, прикметникову чи звуконаслідувальну основу в дієслівну. Водночас зауважено, що, на противагу відіменним (відіменниковим і відприкметниковим), відзвуконаслідувальні дієслова підлягають об'єднанню у відповідні структури з урахуванням ще й третього

показника – джерела утворення звуку. Відповідно до того, хто видає звук (тварина, людина) або яким предметом породжено звук, ці дієслова формують структурно-семантичні типи бестіальних (виражають звуки, які видає тварина), гомональних (передають звуки, які видає людина) та предметних (позначають звуки, створені різними предметами) дієслів, словотвірний потенціал яких відрізняється між собою. А отже, як стверджує дослідниця, знівелювати цим параметром означало б викривити певною мірою реальну картину, бо спільність загального словотвірного значення цих дієслів і словотворчих засобів у цьому разі не були б релевантними ознаками.

Новаторство концепції дослідження виявилося також і в з'ясуванні специфіки національного словотворення, представленого віддієслівними похідними (девербативами). У монографії простежено і описано широкі можливості дієслів певних структурно-семантичних типів, детермінованих належністю мотивованих слів до відповідних лексико-граматичних розрядів (зокрема прикметникових і звуконаслідувальних), заповнювати різні семантичні позиції вербальної зони. Структурування її на три види словотвірних значень – темпоральних, квантитативних і результативних, кожному з яких підпорядковані відповідні підвиди з експлікацією конкретного словотвірного значення в багатьох випадках за допомогою кількох словотворчих засобів – безперечно, особливість лише українського словотворення.

Заслуговує схвалення залучення широкої бази ілюстративних джерел, без чого було б неможливим максимально повно простежити різні значеннєві нашарування, яких надає похідному слову відповідний словотворчий засіб. Авторка стверджує, що багато девербативів на сьогодні ще не кодифіковані. А отже, беззаперечною заслугою її є їхня констатація та облікування . До того ж, значна кількість таких слів утворена за допомогою спеціальних словотворчих засобів. Іменники на **-льник** *воскувальник, гіпсувальник, глазурувальник, графітувальник, гримувальник, гумувальник, дернувальник, дріжджувальник, парафінувальник, ферментувальник, фосфатувальник, хлорувальник, цинкувальник, цукрувальник,* прикметники *асфальтувальний, бетонувальний, вакцинувальний, гіпсувальний, глазурувальний, гумувальний, дріжджувальний, желатинувальний, ферментувальний,* утворені за допомогою суфікса **-льн-** (-ий), дієслова із семантикою негативного результату, спричиненого тривалим виконанням дії *добахуруватися*, *довчителюватися, догетьмануватися*, *доголовуватися, догосподарюватися*, *додівуватися, доґаздуватися, домірошникуватися, доледарюватися, допілотуватися, досвашкуватися, досотникуватися, достоляруватися, доучителюватися,* що постали способом конфіскації (формант **-до- …-ся**) та інші – це той номінаційний ресурс, який слугує для вивчення особливостей українського мовлення, роботи щодо розбудови функціонально-стильових різновидів української мови і витворення нових терміносистем, а також для відновлення самобутності української словотвірної системи.

Отже, рецензована монографія є для сучасної лінгвоукраїністики найповнішим і найгрунтовнішим дослідженням словотвірної парадигматики українського дієслова. Напрацювання та узагальнення дослідниці, безперечно, сприятимуть подальшій розбудові концепції словотвірної парадигматики дієслова в сучасній українській мові зокрема та збагаченню новими відомостями теоретичної дериватології загалом. Водночас вони формуватимуть наукові засади для комплексного вивчення словотвірної спроможності інших лексико-граматичних класів слів, забезпечуватимуть виявлення національної специфіки парадигмотворення.

Рецензована монографія відповідає всім вимогам, що висуваються до наукових праць такого типу, й може бути рекомендована до друку.

М. І. Калько,
доктор філологічних наук, професор кафедри українського мовознавства
та прикладної лінгвістики Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького

СУЧАСНА ПОЛІТИЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ У ЛІНГВОКОГНІТОЛОГІЧНОМУ ВИМІРІ

Рецензія на монографію
Яремко Я. П. Сучасна політична термінологія: на перетині когніції та комунікації. – Дрогобич: Посвіт, 2015. – 434 с.

Як засвідчує назва монографії Я. Яремка, ця наукова праця є комплексною динамічною характеристикою сучасної політичної термінології, здійсненою на основі міждисциплінарного підходу. Є всі підстави вважати, що ***актуальність*** обраної теми досить детально і повно обґрунтована, не викликає жодних сумнівів.

Концептуальні поняття сучасної політології в лінгвокогнітологічному аспекті ще не були предметом вивчення в українському мовознавстві. І власне Я. Яремко зумів це зробити зі знаком найвищої якості, дуже серйозно заглибився в тему і розкрив її надзвичайно потужно, всебічно й основне – професійно. Структура роботи добре продумана; вона складається з трьох основних розділів, які й дали можливість різнобічно розкрити тему.

Звертає на себе увагу перший розділ праці *«Терміносистема сучасної політології: від лінгвоцентризму до антропоцентризму»*, у якому автор дає теоретичне підґрунтя обраній проблематиці. Цей розділ міг би бути окремою теоретичною працею, своєрідним підручником, який вводить читача в розуміння семантики словесного знака як синтезу когнітивних і мовних структур. Тут показано взаємодію терміна і дискурсу, як «веде себе» термін, зокрема термін-політонім, у практичному використанні, розкрито типологію політонімів, змальовано політичну картину світу та етнокультурні стереотипи українця у зіставленні зі стереотипами інших етносів тощо. Тут автор робить цілком слушні висновки про те, що національна політична картина світу – це психоментальний образ буття нації, що формується концептуальним знанням народу про себе, про своє буття. Представник етносу, а йде мова про українця, повинен зберігати в собі дух свого народу, який поєднаний у першу чергу з рідною мовою, а це є визначальним у формуванні менталітету народу. Якщо в людини відсутнє розуміння національно-культурної ідентичності, не закріплені належні когнітивні стереотипи, які є в ідеологічно культурній матриці етносу, вона стає «притягальною мішенню для пропагандистських маніпуляцій... ретранслятором чужих поглядів, заручником накинутого їй, спотвореного «образу світу» (с.122).

Вельми важливим у праці є другий розділ *«Мова в антропоцентричній парадигмі Івана Франка – засновника національної школи політичного мислення».* У ньому показано роль І. Франка у висуненні інноваційних на той час ідей психолінгвістики, когнітивної лінгвістики, визначено його внесок у модернізацію національної політичної картини світу і в цілому – національного менталітету тощо. Останнім часом лінгвістична наука активно розвиває новий напрям – антропоцентризм, про що автор досить детально говорив у першому розділі дисертації. Стрижневою ж проблемою когнітивної лінгвістики є взаємодія мови, ментальності і культури або інакше – мови і свідомості. Як стверджує автор праці, посилаючись і на інших дослідників, ідеї І. Франка випередили на ціле століття тодішню філологічну думку. Він бачив, розумів, що перед українською культурою, українським словом постало нагальне питання здобувати, створювати нові слова, нові поняття. Тому, як пише автор дисертаційного дослідження, І. Франко методично й цілеспрямовано реалізовував вироблену ним стратегію – вивести українську мову з манівців

© Лесюк М. Сучасна політична термінологія у лінгвокогнітологічному вимірі

провінціалізму на європейські інтелектуальні обшири шляхом розбудови й збагачення української наукової мови.

Я. Яремко також методично й цілеспрямовано аналізує наукові праці І. Франка, простежує коли, в якій ситуації, в якому контексті він уживає те чи інше слово-термін з галузі філософії, психології лінгвістики тощо і приходить до висновку, що І. Франко завдяки наснаженій інтелектуалізмом культурно-подвижницькій праці кардинально модернізував українську когнітивну картину світу, зокрема й політичну, прищепивши, як пише автор цієї наукової розвідки, у свідомості тогочасного бездержавного українського суспільства прагнення до вищих загальнолюдських та національних цінностей. Новаторська інтелектуальна діяльність І. Франка, як стверджує Я. Яремко, заклала в українському мовознавстві підвалини для сучасної когнітивної лінгвістики, етно-, соціо- та психолінгвістики, теорії комунікації. Новаторське значення створеного І.Франком політологічного вчення є очевидним. Воно заклало, за словами автора монографії, підвалини не лише для становлення української терміносистеми сучасної політології, а й ідейно-духовну основу для становлення української людини державницького типу.

Треба відзначити, що цей розділ, присвячений І.Франкові, як і перший, складає враження цілісної, завершеної і цілком самодостатньої праці, яка також могла б бути окремим самостійним дослідженням.

Завершує цю оригінальну роботу третій розділ *«Концептосфера українського політичного дискурсу»*, який насичений конкретним фактичним матеріалом, ілюстраціями, прикладами, цитатами з різноманітних наукових і художніх творів діячів української культури та вчених. Автор зупинився на детальному аналізі ключових концептів, таких як *ПОЛІТИКА, ДЕРЖАВА, НАРОД, НАЦІЯ, ВОЛЯ, СВОБОДА,* які, власне, й дозволяють виявити смисл буття народу. Саме вони слугують одними з вузлових категорій політології.

Як і повинно бути, кожен розділ завершується виваженими і глибокими висновками, що акумулюють сказане в тексті розділу. Грунтовними вважаю загальні висновки до наукової праці, які займають аж 12 сторінок тексту. Робота написана високим, добірним науковим стилем. Українська лінгвістична наука, без сумніву, збагатилася дуже потрібною і вагомою та важливою теоретичною (в першу чергу) працею, яка знайде своє гідне місце серед інших подібних праць, присвячених когнітивним дослідженням, концептосферам різних галузей суспільного життя.

Рецензована монографія Я.Яремка виявляє високу ерудицію автора; приємно вражають численні посилання, доцільне і влучне ув’язування в текст тієї чи іншої цитати з численних праць вітчизняних та зарубіжних учених. Автора цього дослідження сміливо можна поставити в ряд провідних українських учених-мовознавців. І все ж, як годиться, наведемо кілька дрібних зауважень.

По-перше, назва самої праці – *«Сучасна політична термінологія: на перетині когніції та комунікації»* – наштовхувала на думку, що в ній буде проаналізована вся номенклатура зі сфери політології із очікуваним у таких випадках словником проаналізованих лексем. Натомість тут у третьому розділі розглянуті лише ключові концепти з цієї галузі. Правда, це ніскільки не зменшує ваги дослідження.

По-друге. Праця, на наш погляд, має теоретичний характер, насичена численними науковими термінами, причому серед них є чимало таких, які навіть відсутні у словниках. Безумовно, монографія такого рівня мусить використовувати увесь науковий апарат, який є у розпорядженні сучасної лінгвістичної науки. І все ж українським ученим треба сміливіше пропонувати відповідну термінологію, викувану на українських зразках, виробляти власне український науковий стиль, як це робив багато разів згадуваний у праці Іван Франко, а також інші українські вчені. Наприклад, у роботі кілька разів зустрічаються цікаві слова та вирази: *випрозорювати, випрозорюючи*, «*євроцентрична оптика сприйняття політичних*

реалій», «*європейські інтелектуальні обшири*», зрештою, як уже про це йшлося, ціла робота написана бездоганним науковим стилем.

Далі. на с. 26 автор дає порівняння українських словникових дефініцій з російськими, але не коментує їх, тому не завжди зрозуміло, з якою метою це зроблено і в чому суть;

Звичайно, що це дрібні технічні недогляди, які ніяк не впливають на саму роботу, не знижують її високої наукової вартості. Монографія Ярослава Петровича Яремка без усяких сумнівів заслуговує найвищої оцінки і є вагомим внеском в сучасне українське мовознавство, де лінгвокогнітологія перебуває на етапі становлення.

Микола Лесюк
доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри слов'янських мов
Прикарпатського національного
університету ім. Василя Стефаника,

АНОТАЦІЇ

Волкова С. В.
Міфолорні образи в сучасних американдіанських прозових текстах: Монографія / С. В. Волкова. – Херсон: Айлант, 2015. - 340 с.

У монографії започатковано новий, когнітивно-семіотичний напрям етнолінгвістики, що дозволяє пояснити засоби і способи формування міфолорних образів у прозових текстах американських письменників індіанського походження. Розроблена методика аналізу міфолорних образів в американдіанських художній прозі сприяє осмисленню ролі етнокультурних смислів і цінностей у семіосфері загальної культури США та може бути використана у процесі дослідження міфопоетичної картини світу будь-якої культури.

У роботі виявлено когітивно-семіотичні, лінгвостилістичні і наративні особливості міфолорних образів у сучасних американдіанських прозових текстах. У когнітивному аспекті *міфолорний образ* вважається таким, що опредметнює знання про фрагменти етнокультурної картини світу, переломлені крізь призму авторської художньої свідомості. Висвітлення семіотичного аспекту художнього міфолорного образу спрямовано на виявлення того, які семіотичні коди культури задіяні у його формуванні і яким чином такий образ стає знаком етнокультури. В когнітивно-наративному аспекті схарактеризовано вписаності міфолорних образів у художній простір тексту.

Пропонується широкій аудиторії дослідників мови, етнолінгвістики, семіології і наратології.

Кушлик О. П.
Словотвірна парадигма похідних дієслів в українській мові : [монографія] / О. П. Кушлик. – Дрогобич : Коло, 2015. – 384 с.

Пропонована монографія є першим цілісним дослідженням словотвірної парадигматики похідних дієслів в українській мові. У ній сформовано типові словотвірні парадигми вершинних відіменникових, відприкметникових та звуконаслідувальних дієслів, об'єднаних за спільністю їхніх словотвірних значень, виділено частиномовні зони цих парадигм, установлено наповнення їх дериватами, з'ясовано континуум словотвірних значень, визначено інвентар словотворчих засобів для реалізації таких значень, простежено особливості словотвірної поведінки дієслів залежно від їхньої морфологічної похідності, окреслено мовні та позамовні чинники, що впливають на деривaційний потенціал дієслів.

Маріна О. С.
Семіотика парадоксальності у когнітивно-комунікативному висвітленні (на матеріалі сучасного англомовного поетичного дискурсу) : монографія / О. С. Маріна. – Херсон : Айлант, 2015. – 298 с.

У монографії започатковано новий напрям – когнітивну парадоксологію – що уможливлює виявлення когнітивно-семіотичних механізмів творення парадоксальності в сучасному англомовному поетичному дискурсі. Визначено, що парадоксальність постає когнітивно-дискурсивною категорією. Установлено ступінь парадоксалізації сучасного англомовного поетичного дискурсу та шляхи перетворення парадоксальних поетичних форм у полікодові знаки лінгвокультури Великобританії і США.

Для науковців-філологів, докторів, аспірантів і всіх тих, хто цікавиться проблемами (мультимодальної) когнітивної поетики, прагмапоетики, девіатології і семіології.

Ярослав Яремко
Сучасна політична термінологія: на перетині когніції та комунікації. – Дрогобич: Посвіт, 2015. – 436 с.

У монографії досліджено концептуалізацію сучасної політичної дійсності у нерозривному зв'язку з когнітивною та комунікативною діяльністю національної мовної особистості, її баченням національного буття і себе у ньому. Розширення дослідницької парадигми – від структуроцентричної до антропоцентричної – уможливило розкрити новітню природу терміна-політоніма, його значення, ознаки і функції в політичному дискурсі. У лінгвоісторіографічному річищі осмислено новаторство І. Франка у двоєдиній іпостасі: як мовознавця, чиї ідеї стали засадними для утвердження в українському мовознавстві основ психолінгвістики, когнітивної лінгвістики, теорії комунікації; як філософа-націєтворця – засновника національної школи політичного мислення. На основі когнітивно-дискурсивного підходу здійснено аналіз базових концептів національної концептосфери: *політика, держава, народ, етнос, нація, воля, свобода.*

Адресується науковцям, учителям, студентам, політологам, усім, хто цікавиться осмисленням політичного життя українського суспільства

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Селіванова Олена Олександрівна – Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, доктор філологічних наук, професор

Баран Григорій Петрович – Херсонський державний університет, викладач кафедри англійської мови та методики її викладання

Борисов Олексій Олександрович – Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка, кандидат філологічних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри германської філології

Брославська Любов Ярославівна – КЗ "Харківська гуманітарно-педагогічна академія", викладач

Валігура Ольга Романівна – Київський національний лінгвістичний університет, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри східної філології

Воробець Олексій Дмитрович – Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, кафедра англійської філології, кандидат філологічних наук, доцент

Герасимів Лілія Ярославівна – Івано-Франківський університет права імені Короля Данила Галицького, викладач, аспірант кафедри англійської філології факультету іноземних мов ПНУ імені Василя Стефаника

Говоруха Наталія Володимирівна – Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької мови та перекладу факультету іноземних мов

Давидова Тетяна Володимирівна – Харківський національний автомобільно-дорожній університет, викладач

Демська Орися Мар'янівна – Національний університет «Києво-Могилянська академія», доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри української мови

Дергун Тетяна Віталіївна – Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, аспірант

Забужанська Інна Дем'янівна (співавторство з Валігурою) – Київський національний лінгвістичний університет, аспірант кафедри германської і фіно-угорської філології

Загородня Людмила Зеонідівна – Тернопільський національний економічний університет, кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов та професійної комунікації

Ігіна Зоя Олександрівна – Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської філології

Ковбанюк Мар'яна Іванівна – Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, кандидат філологічних наук, викладач кафедри французької філології

Козлова Ольга Сергіївна – Київський університет імені Бориса Грінченка, кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології

Кукушкін Владислав Валерійович – Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології

Купчишина Юлія Анатоліївна – Хмельницький національний університет, кандидат філологічних наук, старший викладач

Марчишина Алла Анатоліївна – Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, кандидат філологічних наук, доцент

Михайленко Валерій Васильович – Буковинський державний фінансово-економічний університет, професор кафедри сучасних європейських мов

Набок Анна Іванівна – Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, аспірант кафедри германської філології

Никитченко Катерина Петрівна – Київський національний лінгвістичний університет, аспірант

Олімська Анастасія Костянтинівна – Херсонський державний університет, аспірант кафедри англійської мови і методики її викладання

Патен Ірина Михайлівна – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри мовної та міжкультурної комунікації Інституту іноземних мов

Петрина Оксана Степанівна – Львівський національний університет імені Івана Франка, аспірант

Прима Вікторія Валентинівна – Київський Національний торговельно-економічний університет, кандидат філологічних наук, доцент

Приходько Ганна Іллівна – Запорізький національний університет, доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри англійської філології

Тараненко Лариса Іванівна – Національний технічний університет України «КПІ», факультет лінгвістики кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії, практики та перекладу англійської мови

Торосян Оксана Миколаївна – КНУ імені Тараса Шевченка, Інститут філології, кандидат філологічних наук, доцент кафедри комунікації та лінгвокраїнознавства

Федоренко Лариса Вячеславівна – Запорізький національний університет, кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри німецької філології і перекладу

Федурко Оксана Миронівна – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, кандидат філологічних наук, доцент кафедри порівняльної педагогіки та методики викладання іноземних мов

Ханикіна Наталія Валентинівна – Київський національний лінгвістичний університет, аспірант

Чернякова Валерія Олексіївна – Національний університет "Одеська юридична академія", викладач іспанської і латинської мов, аспірант кафедри германських і романських мов

Чумакова Ксенія Олександрівна – Запорізький національний університет, аспірант

Шаповал Ірина Анатоліївна – Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, аспірант кафедри загального та германського мовознавства Інституту філології

Щербак Олена Миколаївна – Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, аспірант кафедри германської філології

Яхонтова Тетяна Вадимівна – Львівський національний університет імені Івана Франка, доктор філологічних наук, доцент

До уваги авторів!

Редакція Наукового вісника Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: Філологічні науки (мовознавство) запрошує до співробітництва фахівців у таких галузях: германські, романські, слов'янські мови, контрастивна лінгвістика, теорія і практика перекладу, рецензії на нові монографічні видання та посібники, а також повідомлення про всеукраїнські та міжнародні наукові заходи. Матеріали для опублікування подаються українською, російською та відповідними іноземними мовами (германськими та слов'янськими) і повинні відповідати чинним стандартам для друкованих праць і вимогам ВАК України (див.: Бюлетень Вищої атестаційної комісії України. – 2009. – № 5. – С. 26–30).

Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка є фаховим виданням на підставі Наказу МОН України № 1081 від 29 вересня 2014 року.

З новинами видання можна ознайомитись за наступною електронною адресою: **www. ddpu-filolvisnyk.com.ua**

Вимоги до оформлення публікацій

1. Рукопис подається у форматі *.doc (MSWord): гарнітура TimesNewRoman, кегль 14, міжрядковий інтервал 1,5, поля ліворуч, зверху, внизу – 2,5 см, праворуч – 1 см. Відступ абзацу – 1,25 см. Чітко диференціюються тире (–) та дефіс (-).

2. Згідно з вимогами ДАК МОН України публікації у фахових виданнях повинні супроводжуватись УДК, анотацією (обсяг 3-5 рядків) та переліком ключових слів (3-5) українською, російською та англійською мовами.

Анотація і ключові слова наводяться перед текстом статті, кегль 14, міжрядковий інтервал 1,5, *курсив*, ***ключові слова*** напівжирним.

Анотації, подані російською та англійською мовами супроводжуються прізвищем й ініціалами автора, а також назвою статті відповідною мовою. Між анотаціями – подвійний пробіл.

Окремим файлом слід подати анотацію англійською мовою, що повинна містити стислий виклад статті обсягом не менше 250 слів.

3. Статті повинні мати такі необхідні елементи (виділені **напівжирним** у тексті статті):

1) постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;

2) аналіз останніх досліджень і публікацій (цей підрозділ має містити формулювання мети і завдань статті та її актуальність);

3) виклад основного матеріалу дослідження;

4) висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі.

4. Для виділення цитати у тексті, слід користуватись такими лапками: «повсюдне домінування Інтернет ресурсів» [2, 444]… (у тексті українською чи російською мовами) і

такими лапками “neologisms” (у тексті іноземною мовою). Посилання на теоретичні джерела подаються у тексті згідно з переліком літератури у квадратних дужках наступним чином:

1) одне джерело [2, 444–445];
2) два і більше джерел [4, 154; 6, 768];
3) джерело без наведеної сторінки [2].

Посилання на джерела ілюстративного матеріалу подаються у круглих дужках: (8,15).

5. Ілюстрації (схеми, графіки, діаграми тощо) нумеруються у межах статті і супроводжуються підписом під ними (наприклад, Рис.1 Базові категорії наративних речень). Таблиці теж нумеруються в межах статті і супроводжуються назвою розміщеною над таблицею по центру.

6. Приклади ілюстративного матеріалу виділяються *лапками курсивом*. Приклади, що містять більше, ніж одне речення, розміщуються з окремого абзаці із відступом 15 мм від лівого берегу, наприклад:

> *He coughs and splutters on the other end of the telephone. He has fallen out with all his friends over this. If needs be he will disown his daughters. He will stand alone against the world-alone apart from the beautiful woman by his side* (14, 123).

7. Перелік цитованих джерел під назвою **ЛІТЕРАТУРА** друкується 12 кеглем з міжрядковим інтервалом 1,5 одразу після тексту статті:

1) теоретичні праці, написані кирилицею;
2) теоретичні праці, написані латиницею;
3) в алфавітному порядку згідно з вимогами державних бібліографічних стандартів подають словники та довідкову літературу;
4) **ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ** нумеруються окремо.

8. Після списку літератури наводиться перелік цитованих джерел латиницею **REREERENCES** 12 кеглем. Онлайн транслітерація за наступним посиланням:

- ✓ Українська транслітерація
  http://www.slovnyk.ua/services/translit.php
- ✓ Російська транслітерація
  http://ru.translit.net/

Блок **REREERENCES** слід оформити згідно з міжнародним стандартом **APA** (American Psychological Association (APA) Style) за наступними посиланнями:

- ✓ http://www.citationmachine.net/
- ✓ http://www.bibme.org/apa

9. Між ініціалами цитованих авторів впродовж статті та у **ЛІТЕРАТУРІ** слід використовувати функцію одночасного натискання клавіш Ctrl+Shift+пробіл.

10. Обсяг публікацій: 8-12 сторінок. Публікації приймаються в електронному варіанті й перевіряються системою Антиплагіат. Редакційна колегія залишає за собою право відхиляти статті, які не відповідають зазначеним вимогам, повертати авторам для доопрацювання, а також зберігає право на редагування матеріалів, їхнє скорочення й уточнення найменування. За зміст, точність і вірогідність викладених фактів, цитат і посилань відповідає автор.

11. Для опублікування статті у віснику необхідно до 20 травня 2016 року відправити наступні матеріали:

1) заявку, оформлену у вигляді таблиці, (зразок заявки додається);
2) текст статті, оформлений відповідно до поданих вище вимог;
4) для осіб, які не мають наукового ступеню, відскановану рецензію;
5) відскановану квитанцію про оплату.

12. Матеріали надсилати за нижче вказаними **електронними адресами:**
helenbilka@gmail.com
obabelyuk@mail.ru

Порядок подання матеріалів

Публікаційний внесок

Вартість статті обсягом 8-12 сторінок формату А-4 становить 450 грн., враховуючи пересилку примірника НОВОЮ ПОШТОЮ. Для цього необхідно під час заповнення довідки про автора вказати місто та номер складу Нової пошти, на який необхідно надіслати друкований примірник. Матеріали **докторів наук** друкуються **безкоштовно**.

Внесок слід перераховувати за наступними банківськими реквізитами: банк одержувача: ДВ ЦФ ПАТ «Кредобанк», розрахунковий рахунок: 2600001023794, МФО 325365, ЗКПО 33968732, Св. пл. 100173935, ІПН 339687313095. ПП «Посвіт». Призначення платежу: Друк збірника ДДПУ ім. І Франка № 638

Зразок заявки

ПІБ	Місце роботи	Вчене звання, посада	Назва статті	Науковий керівник/ рецензент	Координати для контакту: телефон електронна адреса	Номер складу Нової пошти

З повагою,
Головний редактор: д. філол. н., проф. Бабелюк Оксана Андріївна
Заступник головного редактора: к.філол.н., доц. Кушлик Оксана Павлівна

Приклад оформлення статті

УДК 811.111: 801.8: 82.09: 81’322.5

ГРАФІЧНА ФОРМА ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОГО ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ КРІЗЬ ПРИЗМУ ГРАФІЧНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Білецька О. В.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

У статті досліджується взаємовідношення понять «форма» та «зміст» у лінгвопоетиці. Особливу увагу приділено характерним ознакам нової графічної форми постмодерністського художнього тексту крізь призму графічної лінгвістики.

Ключові слова: *форма, зміст, графічна лінгвістика, візуалізація, нова графічна форма, постмодерністський художній текст, традиційний художній текст.*

Билецкая Е. В. Графическая форма постмодернистского художественного текста сквозь призму графической лингвистики. *В статье рассматривается взаимоотношение понятий «форма» и «смысл» в лингвопоэтике. Особое внимание уделяется характерным признакам новой графической формы постмодернистского художественного текста сквозь призму графической лингвистики.*

Ключевые слова: *форма, смысл, графическая лингвистика, визуализация, новая графическая форма, постмодернистский художественный текст, традиционный художественный текст.*

Biletska O. V. Graphic form of postmodern text through the prism of graphic linguistics. *The article highlights the interdependence of the notions “form” and “content” in linguopoetics. Special attention is drawn to the characteristic features of the new graphic form of postmodern text through the prism of graphic linguistics.*

Key words: *form, content, graphic linguistics, visualization, new graphic form, postmodern text, traditional text.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв’язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Стрімке поширення нових цифрових, електронних та комп’ютерних технологій, зокрема «повсюдне домінування Інтернет ресурсів» [2, 444]…

НАУКОВИЙ ВІСНИК

ДРОГОБИЦЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

Серія "ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ"
МОВОЗНАВСТВО

№ 4 2015

Макетування та верстка
Василь Герман

Дизайн обкладинки
Олег Лазебний

Здано до набору 21.10.2015 р. Підписано до друку 09.11.2015 р.
Гарнітура Times. Формат 60x84 1/8.
Друк офсетний. Папір офсетний.
Ум. друк. арк. 28,3. Зам. № 1389
Наклад 300 примірників

Друк ПП «ПÓСВІТ»
Адреса: вул. І. Мазепи, 7, м. Дрогобич, 82100 Україна
тел. факс (03244) 2-23-35, тел.: 3-38-50, 2-23-76.
E-mail: posvit-druk@ukr.net